

Jaarboek onderwijs in cijfers
2003–2004

Jaarboek onderwijs in cijfers 2003–2004

Feiten en cijfers over het onderwijs in Nederland

Auteurs

Mevr. dr. S.A. van der Aart

Mevr. M.D. van Baal

F. Blom

Drs. F.F. Florquin

Drs. L.W. van Herpen

R.C. Kapel

A. Meurink

Mevr. drs. T. Traag

Mevr. drs. M.R. de Vree

Mevr. dr. S. Westerman

Dr. W.J.C.M. van de Grift (*Inspectie van het Onderwijs*)

Drs. P.W.L.J. van Eijs (*Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt*)

Drs. M.R. de Vries (*Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt*)

Hoofdredactie

Ir. A.M.H.M. Mares

Kluwer

Centraal Bureau voor de Statistiek

Zesde druk, copyright © 2004 Kluwer
ISBN 90 13 0 0251 X

De gegevens in dit boek zijn ultimo oktober 2003 afgesloten.

Omslagontwerp: Verheul en De Geus

Behoudens uitzonderingen door de wet gesteld mag zonder schriftelijke toestemming van de rechthebbende(n) op het auteursrecht, c.q. de uitgever van deze uitgave, door de rechthebbende(n) gemachtigd namens hem (hen) op te treden, niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of anderszins, hetgeen ook van toepassing is op de gehele of gedeeltelijke bewerking.

De uitgever is met uitsluiting van ieder ander gerechtigd de door derden verschuldigde vergoedingen voor kopiëren, als bedoeld in artikel 17 lid 2, Auteurswet 1912 en in het KB van 20 juni 1974 (*Stb.* 351) ex artikel 16b, Auteurswet 1912, te innen en/of daartoe in en buiten rechte op te treden.

All rights reserved. No part of this production may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted in any form by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without written permission of the publisher.

Verklaring der tekens

.	= gegevens ontbreken
*	= voorlopig cijfer
x	= geheim
–	= nihil
–	= (indien voorkomend tussen twee getallen) tot en met
0 (0,0)	= het getal is minder dan de helft van de gekozen eenheid
niets (blank)	= een cijfer kan op logische gronden niet voorkomen
2002–2003	= 2002 tot en met 2003
2002/2003	= het gemiddelde over de jaren 2002 tot en met 2003
2002/'03	= oogstjaar, boekjaar, schooljaar enz. beginnend in 2002 en eindigend in 2003
1992/'93–2002/'03	= boekjaar enz., 1992/'93 tot en met 2002/'03

In geval van afronding kan het voorkomen dat de totalen niet geheel overeenstemmen met de som der opgetelde getallen.

Verbeterde cijfers in de staten en tabellen zijn niet als zodanig gekenmerkt.

Inhoud

Voorwoord	9
Kerncijfers	10
1. Algemeen overzicht	15
2. Leerlingen en studenten	19
2.1 Primair onderwijs	19
2.2 Voortgezet onderwijs	37
2.3 Expertisecentra	57
2.4 Secundair beroepsonderwijs	65
2.5 Hoger beroepsonderwijs	77
2.6 Wetenschappelijk onderwijs	103
2.7 Universitair onderzoek	127
2.8 Deeltijdonderwijs	133
3. Onderwijsinstellingen en personeel	145
4. Overheidsuitgaven voor onderwijs	151
5. De staat van het basisonderwijs	161
6. Onderwijs en maatschappelijke omgeving	179
6.1 Niet-westerse allochtone eindexamenkandidaten	179
6.2 Bevolking naar opleidingsniveau en arbeidspositie	195
6.3 Schoolverlaters op de arbeidsmarkt	203
6.4 Ongeveer 1,3 miljoen mensen doen aan volwassenenonderwijs	211
6.5 Arbeidsmarktpositie van geslaagden in het hoger onderwijs	219
6.6 Vooral hoger opgeleiden en jongeren gebruiken internet	232
Voor meer informatie	236

Voorwoord

Dit is de zesde editie van het *Jaarboek onderwijs in cijfers*. In dit boek heeft het CBS de meest actuele cijfers over onderwijs samengebracht in de vorm van korte artikelen, aangevuld met tabellen.

Het boek is bedoeld als naslagwerk voor iedereen die beroepshalve of anderszins geïnteresseerd is in het onderwijs in Nederland. Het *Jaarboek onderwijs* bevat behalve de CBS-gegevens ook bijdragen van de Inspectie van het Onderwijs en het Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt.

Het *Jaarboek* bestaat uit zes hoofdstukken. Het eerste hoofdstuk geeft een overzicht van de meest recente ontwikkelingen in het onderwijs. De ontwikkeling van het aantal leerlingen en studenten per schoolsoort, van het aantal onderwijsinstellingen en van het onderwijspersoneel komen aan de orde in de hoofdstukken twee en drie. Hoofdstuk vier behandelt de onderwijsuitgaven en in hoofdstuk vijf gaat de Inspectie van het Onderwijs in op de kwaliteit van het basisonderwijs. Het laatste hoofdstuk gaat nader in op de maatschappelijke omgeving waarin het onderwijs zich ontwikkelt.

Het CBS heeft uiteraard meer in huis aan onderwijscijfers dan in het *Jaarboek onderwijs* is opgenomen. Meer informatie kunt u kosteloos vinden in de statistische database StatLine op de uitgebreide website van CBS (www.cbs.nl).

De Directeur-Generaal van de Statistiek

Ir.Drs. R.B.J.C. van Noort

Voorburg/Heerlen, november 2003

Kerncijfers

Kerncijfers onderwijs ¹⁾

	Eenheid	1990/'91	2000/'01	2001/'02	2002/'03
Leerlingen/studenten					
Basisonderwijs	1 000	1 443	1 547	1 552	1 550
Speciaal basisonderwijs	1 000	56	52	52	52
Expertisecentra	1 000	30	46	48	52
Speciaal voortgezet onderwijs	1 000	23			
Voortgezet onderwijs ²⁾	1 000	916	894	904	914
Beroepsopleidende leerweg	1 000	332	299	301	306
Beroepsbegeleidende leerweg	1 000	136	153	162	167
Hoger beroepsonderwijs	1 000	247	315	324	326
Wetenschappelijk onderwijs ⁴⁾	1 000	180	168	174	182
<i>Bron: Onderwijsstatistieken</i>					
Gediplomeerden					
Voortgezet onderwijs	1 000	187	153	156	.
Beroepsopleidende leerweg	1 000	57	79	73	.
Beroepsbegeleidende leerweg	1 000	36	49	58	.
Hoger beroepsonderwijs	1 000	40	56	59	.
Wetenschappelijk onderwijs (doctoraal)	1 000	20	21	22	.
<i>Bron: Onderwijsstatistieken</i>					
Zittenblijvers					
Mavo-4	%	5	7	.	.
Havo-5	%	10	7	.	.
Vwo-6	%	8	7	.	.
<i>Bron: Onderwijsmatrix (1990/'91 CBS; 2001/'02* OCenW)</i>					
Instellingen					
Basisonderwijs	1	8 450	7 059	7 036	7 039
Speciaal basisonderwijs	1	512	368	361	354
Expertisecentra	1	370	332	331	329
Speciaal voortgezet onderwijs	1	296			
Voortgezet onderwijs ²⁾	1	1 768	850	795	692 ³⁾
Beroepsopleidende leerweg	1	242	73	71	71
Beroepsbegeleidende leerweg	1	127	70	67	67
Hoger beroepsonderwijs	1	91	65	64	59
Wetenschappelijk onderwijs ⁴⁾	1	21	20	21	21
<i>Bron: Onderwijsstatistieken</i>					
<hr/>					
	Eenheid	1990	1999	2000	2001
Overheidsuitgaven voor onderwijs					
Als % van het bruto binnenlands product	<i>mld euro</i>	14,1	18,7	20,6	22,6
	%	6,0	5,0	5,1	5,3
<i>Bron: Statistiek van de overheidsuitgaven voor onderwijs</i>					

¹⁾ De gegevens hebben betrekking op het door de overheid bekostigde onderwijs.

²⁾ Vwo, havo, mavo, vmbo, vbo, lwoo, v.a. 2000/'01 inclusief speciaal voortgezet onderwijs en praktijkonderwijs.

³⁾ In 2002/'03 zijn de scholen voor speciaal voortgezet onderwijs opgegaan in de scholen voor voortgezet onderwijs.

⁴⁾ Inclusief theologische universiteiten, universiteit voor Humanistiek en de transnationale Universiteit Limburg.

Internationale onderwijsgegevens, 2001 ¹⁾

	Verwachte verblijfsduur in het voltijd- onderwijs voor een 5-jarige (in jaren)	Onderwijs- deelname van 15-19- jarigen	Onderwijs- deelname van 20-29- jarigen	Opleidings- niveau minimaal havo/vwo/ bol (25-64- jarigen)	Uitgaven aan onderwijs als percentage van het bruto binnenlands product (2000)
	%				
België	19,2	91	27	59	5,5
Canada	16,6	75	21	82	6,4
Denemarken	18,0	83	32	80	6,7
Duitsland	17,3	89	24	83	5,3
Finland	19,2	85	39	74	5,6
Frankrijk	16,6	87	20	64	6,1
Griekenland	16,1	77	24	51	4,0
Ierland	16,3	81	17	57	4,6
Italië	16,1	72	17	43	4,9
Nederland	17,3	86	24	65	4,7
Oostenrijk	16,3	77	19	77	5,7
Portugal	17,1	73	22	20	5,7
Spanje	17,3	80	24	40	4,9
Turkije	11,5	30	5	24	3,4
Verenigd Koninkrijk	18,9	75	23	63	5,3
Verenigde Staten	17,1	78	23	88	7,0
Zweden	20,0	86	33	81	6,5

¹⁾ De gegevens in deze tabel kunnen als gevolg van een andere berekeningsmethodiek iets afwijken van de gegevens in de rest van het Jaarboek.

Bron: Education at a Glance 2003, OESO.

Matrix van het voltijdonderwijs 2001

		Bestand 2000/'01						
		w.v. in 2001/'02						
		bao	sbao	exper- tise- centra	voortgezet onderwijs brugjaren ¹⁾	svo	praktijk- onderwijs	vmbo ²⁾ 3+
		<i>x 1 000</i>						
Bestand 2001/'02		1 552,6	51,9	48,2	395,6	13,8	17,0	228,4
w.v. in 2000/'01								
basisonderwijs	1 546,7	1 344,7	10,8	3,5	176,4	1,7	1,1	
speciaal basisonderwijs	51,6	0,4	39,6	1,2	4,4	2,3	3,0	
expertisecentra	45,3	0,8	0,7	37,9	0,6	0,4	0,1	0,2
voortgezet onderwijs brugjaren ¹⁾	396,3			0,7	203,4	0,6	0,6	108,5
speciaal voortgezet onderwijs	16,0	0,0		0,4	1,2	8,4	2,2	1,4
praktijkonderwijs	13,4			0,1	0,0	0,1	9,9	0,0
vmbo ²⁾ 3+ zd	129,5			0,5	0,0	0,1	0,0	112,2
md	94,7							1,2
havo 3+ zd	87,3			0,0	0,0			3,4
md	29,9							
vwo 3+ zd	101,3			0,0	0,0			0,1
md	27,0							
bol zd	196,3			0,0				
md	74,6							
bbl zd	101,4			0,1		0,0		
md	49,3							
hbo zd	205,2							
md	43,5							
wo zd	133,5							
md	19,6							
Totaal voltijdonderwijs	3 362,4	1 345,9	51,1	44,5	386,0	13,7	16,9	226,9
Geen voltijdonderwijs		206,7	0,7	3,7	9,7	0,1	0,1	1,6

¹⁾ Bestaat uit leerjaren 1 en 2 van vwo, havo, vmbo, en lwoo en leerjaar 3 ongedeeld vwo en havo.

²⁾ Omvat mavo, vbo, vmbo en lwoo.

zd = zonder diploma; md = met diploma.

Bron: Voorlopige cijfers onderwijsmatrix CFI (OCenW).

	havo 3+	vwo 3+	bol	bbl	hbo	wo	geen voltijd- onderwijs
	<i>x 1 000</i>						
Bestand 2001/'02	121,1	128,4	270,7	161,9	252,4	158,7	
w.v. in 2000/'01							
basisonderwijs				0,4			8,1
speciaal basisonderwijs			0,0	0,2			0,5
expertisecentra	0,1	0,0	0,4	0,4			3,7
voortgezet onderwijs brugjaren ¹⁾	35,2	36,0	0,3	0,3			10,7
speciaal voortgezet onderwijs	0,0		0,9	0,3			1,3
praktijkonderwijs			0,0	0,2			3,1
vmbo ²⁾ 3+ zd	0,2	0,0	2,1	2,4			12,0
md	4,2		55,8	13,6			19,8
havo 3+ zd	73,7	0,5	1,9	0,5			7,2
md		1,2	2,0	0,2	23,5		3,0
vwo 3+ zd	7,1	90,2	0,2	0,1			3,7
md			0,0	0,0	5,3	18,0	3,7
bol zd			151,0	3,7			41,5
md			4,8	3,1	16,8		49,9
bbl zd			0,4	66,7			34,2
md			0,2	7,3			41,8
hbo zd					177,5	2,6	25,2
md					1,1	4,3	38,2
wo zd					2,4	119,2	11,9
md					0,0	2,5	17,2
Totaal voltijdonderwijs	120,4	128,0	220,2	99,2	226,5	146,5	336,6
Geen voltijdonderwijs	0,6	0,4	50,4	62,7	25,9	12,2	

1. Algemeen overzicht

Ook in 2002/'03 is het totaal aantal leerlingen in het primair, secundair en tertiair onderwijs weer groter dan een jaar eerder. In het basisonderwijs echter is het aantal scholieren licht afgenomen. De daling bedroeg 2 duizend leerlingen. In totaal gaan er ruim 1,5 miljoen kinderen naar de basisschool. De gemiddelde vestigingsgrootte in het basisonderwijs is in de afgelopen jaren flink toegenomen. Zo liep het gemiddelde leerlingental op van 167 in 1991/'92 naar 216 in 2002/'03. Het aantal leerlingen in het speciaal basisonderwijs is al een aantal jaren stabiel en kwam uit op 52 duizend.

Het aantal leerlingen in het voortgezet onderwijs is in 2002/'03 wel licht gestegen. In totaal volgden 914 duizend jongeren voortgezet onderwijs. Dat zijn er 10 duizend meer dan het schooljaar ervoor. Het aantal geslaagden in het voortgezet onderwijs is in 2001/'02 ook iets gestegen, van 153 naar 156 duizend. Het jaar ervoor liet nog een daling zien van 9 duizend. Uit het onderzoek dat het CBS uitvoert op basis van bestanden van de Informatie Beheer Groep en de gemeente basisadministratie blijkt dat de slagingspercentages van niet-westerse allochtone leerlingen in het voortgezet onderwijs nog steeds lager liggen dan van autochtonen. Niet-westerse allochtonen zijn oververtegenwoordigd onder de eindexamenkandidaten van het vbo en ondervertegenwoordigd onder de examenkandidaten van mavo, havo en vwo.

In het schooljaar 2002/'03 bedroeg het aantal leerlingen in expertisecentra bijna 52 duizend. Dat zijn er 4 duizend meer dan het schooljaar ervoor en 22 duizend meer dan in 1990/'91.

Onder expertisecentra vallen het basis- en voortgezet onderwijs aan kinderen die meer hulp nodig hebben bij de opvoeding en het leren dan het reguliere basisonderwijs of voortgezet onderwijs kan bieden.

Het aantal leerlingen in de beroepsopleidende leerweg (bol) in het schooljaar 2002/'03 bedroeg 306 duizend. Dat zijn er 5 duizend meer dan een jaar eerder, maar 26 duizend minder dan in 1990/'91. Het aantal leerlingen in de bol is in de jaren negentig vrijwel continu gedaald. Pas vanaf 2000/'01 stijgt het aantal leerlingen weer. Aan de beroepsbegeleidende leerweg (bbl) namen 167 duizend leerlingen deel, ook 5 duizend meer dan een jaar eerder. In totaal was het aantal leerlingen in het secundair beroepsonderwijs 473 duizend. Het aantal geslaagden bedroeg in 2001/'02 131 duizend.

Het hoger beroepsonderwijs nam ook in 2002/'03 weer toe ten opzichte van het voorgaande schooljaar. De groei is wel minder dan in vorige jaren. Er waren 326 duizend studenten ingeschreven aan hogescholen. Ook het aantal studenten in het wetenschappelijk onderwijs was groter en kwam uit op 182 duizend. Het aantal

geslaagden in het hbo is toegenomen tot 59 duizend. Na een aantal jaren licht te zijn gedaald is het aantal doctoraalgeslaagden in 2001/'02 voor het eerst weer gestegen. Het aantal studenten dat het doctoraalexamen met goed gevolg aflegde was 22 duizend.

Aan de jarenlange afname van het aantal onderwijsinstellingen in het basisonderwijs is een eind gekomen. In het schooljaar 2002/'03 zijn er 3 scholen meer geteld dan in het voorafgaande schooljaar. Bij de andere schoolsoorten bleef het aantal instellingen gelijk of nam het af. Het aantal personeelsleden in het onderwijs is in 2002 over de hele linie hoger dan in het jaar ervoor.

In 2001 heeft de overheid 22,6 miljard euro uitgegeven aan onderwijs. Gecorrigeerd voor inflatie is dat is een stijging van 3,8 procent in vergelijking met het jaar ervoor. Per hoofd van de bevolking werd ongeveer 1 400 euro uitgegeven. Het aandeel van de onderwijsuitgaven in het bruto binnenlands product was 5,3 procent.

In de periode 1998–2002 heeft de Inspectie van het Onderwijs alle basisscholen bezocht. Deze bestandsopname maakt het mogelijk aan de hand van kwaliteitskenmerken de toestand van het basisonderwijs in Nederland vast te stellen. De kwaliteit van het onderwijs op de basisscholen is heel behoorlijk. Op het merendeel van de scholen voldoet de kwaliteit aan de eisen. Ongeveer 200 scholen zijn echter over vrijwel de hele linie zeer zwak.

In 2002 had 63 procent van de personen in de leeftijd van 15–64 jaar minimaal een opleiding op het niveau van havo. Dat gold in 1996 voor 60 procent. Het opleidingsniveau van de werkzame beroepsbevolking is tussen 1996 en 2002 eveneens toegenomen. De stijging is iets groter dan bij de totale bevolking. Van de werkzame beroepsbevolking in 2002 heeft 74 procent minimaal een opleiding op het niveau van havo. In 1996 was dat nog 70 procent.

Van de gediplomeerde schoolverlaters die in het studiejaar 2000/'01 de opleiding hebben afgerond, is ongeveer de helft op zoek gegaan naar werk. Het overgrote deel hiervan heeft betaald werk gevonden. Bijna de helft van alle schoolverlaters op de arbeidsmarkt is afkomstig van het secundair beroepsonderwijs. Zij zijn doorgaans tevreden over de aansluiting met de beroepspraktijk en de baan die ze hebben gevonden.

De deelname aan onderwijs voor volwassenen in de vier weken voor enquêtering lag in 2002 op bijna 14 procent. Dat komt overeen met 1,3 miljoen mensen. Het gaat daarbij om mensen tussen de 15 en 64 jaar die geen student of scholier meer zijn.

Om meer zicht te krijgen op de aansluiting tussen het hoger onderwijs en de arbeidsmarkt is onderzocht in welke arbeidsmarktpositie geslaagden van voltijdstudies

aan hogescholen en universiteiten terechtkomen in de eerste jaren na afstuderen. Van de cohorten 1997/'98 tot en met 1999/'00 heeft gemiddeld ongeveer 60 procent in het eerste jaar na het behalen van het diploma werk. In het derde jaar is dat percentage opgelopen naar 79.

In 2002 had 65 procent van de Nederlandse bevolking van 12 jaar en ouder thuis toegang tot internet. Ruim driekwart van de personen met internettoegang maakte hier minimaal een keer per maand gebruik van. Van alle personen van 12 jaar en ouder is de helft regelmatig thuis on line. Opleiding en leeftijd vertonen de grootste samenhang met het hebben en gebruiken van de internetaansluiting, geslacht is minder van belang.

2. Leerlingen en studenten

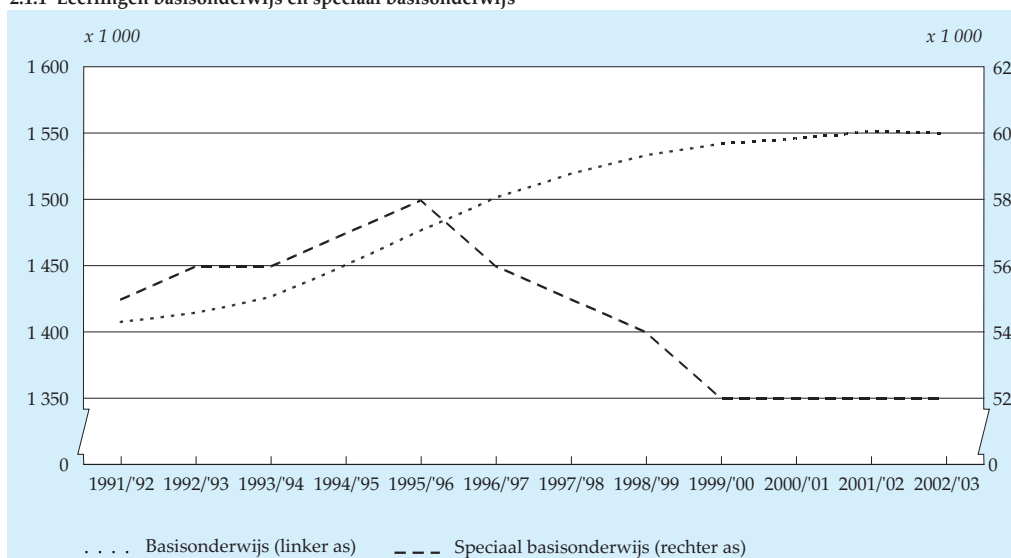
2.1 Primair onderwijs

In het schooljaar 2002/'03 telde het basisonderwijs 2 duizend leerlingen minder dan een jaar eerder. Aan het basisonderwijs nemen ruim 1,5 miljoen leerlingen deel. Vergeleken met het schooljaar 1991/'92 is het aantal leerlingen in het basisonderwijs met 142 duizend gestegen. De gemiddelde vestigingsgrootte in het basisonderwijs is ten opzichte van het begin van de jaren negentig met bijna 30 procent toegenomen. Het aantal leerlingen dat in 2002/'03 is aangewezen op speciaal basisonderwijs is met 52 duizend even groot als de jaren ervoor. Hoewel het aantal leerlingen in het speciaal basisonderwijs sinds het begin van de jaren negentig met 3 duizend is afgenomen, is de gemiddelde vestigingsgrootte in het speciaal basisonderwijs de afgelopen tien jaar met bijna 40 procent toegenomen.

Aantal leerlingen in het basisonderwijs licht afgenomen

Het aantal leerlingen in het basisonderwijs in het schooljaar 2002/'03 bedroeg 1 550 duizend. Dat waren er 2 duizend minder dan een jaar eerder. Het is voor het eerst sinds 1991/'92 dat het aantal leerlingen is afgenomen. Ten opzichte van 1991/'92 is het aantal leerlingen in het basisonderwijs wel 142 duizend ofwel 10 procent hoger. Tot het midden van de jaren negentig nam de groei van het aantal leerlingen alsmaar toe. Daarna is de groei steeds kleiner geworden en in 2002/'03

2.1.1 Leerlingen basisonderwijs en speciaal basisonderwijs

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

omgeslagen in een kleine krimp. Volgens de Referentieraming van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen (OCenW) zal het aantal leerlingen in het basisonderwijs tot en met 2008/'09 toenemen.

De verdeling van leerlingen naar denominatie van de school is de laatste jaren stabiel. Eenderde van de leerlingen gaat naar een openbare school, eenderde gaat naar een rooms-katholieke school en een kwart gaat naar een protestants-christelijke school. De overige leerlingen bezoeken een school voor overig bijzonder onderwijs. Jongens maken iets meer dan de helft van het totale aantal leerlingen uit.

In het schooljaar 2002/'03 behoorde 15 procent van de leerlingen in het basisonderwijs tot een culturele minderheid (cumi-leerling). Dit percentage verschilt sterk tussen de provincies en de gemeenten. In Zuid- en Noord-Holland is bijna een kwart van de leerlingen een cumi-leerling. In Amsterdam en Rotterdam behoort zelfs meer dan de helft van de leerlingen tot een culturele minderheid en in Den Haag ongeveer de helft. Friesland en Drenthe hebben veel minder cumi-leerlingen. Beide komen uit op 6 procent.

Ongeveer 13 procent van de leerlingen maakt niet alleen deel uit van een culturele minderheid, maar heeft bovendien ouders met een laag opleidings- en beroepsniveau. De verdeling van deze zogenoemde 0.90-leerlingen over de provincies en gemeenten komt overeen met de verdeling van cumi-leerlingen over de provincies en gemeenten. Zo is in Friesland en Drenthe één van de 17 leerlingen 0.90-leerling, in Noord- en Zuid-Holland één van de vijf en in grote steden als Amsterdam en Rotterdam zelfs één van de twee.

Gemiddelde vestigingsgrootte gelijk gebleven

Het aantal vestigingen in het basisonderwijs in het schooljaar 2002/'03 kwam uit op 7 190. Dit zijn er twee meer dan in het schooljaar 2001/'02. De gemiddelde vestigingsgrootte is in de jaren negentig flink toegenomen. In 2002/'03 was de gemiddelde vestigingsgrootte 216 leerlingen, terwijl dat in 1991/'92 nog 167 was. Een toename dus van bijna 30 procent. Dat komt doordat het aantal basisscholen is afgenomen en het aantal leerlingen is toegenomen. Tussen de provincies en gemeenten bestaan grote verschillen in de gemiddelde vestigingsgrootte in het basisonderwijs. Zo zijn de scholen in Zuid-Holland in 2002/'03 met gemiddeld 261 leerlingen het grootst en die in Friesland met gemiddeld 126 leerlingen het kleinst. In grote gemeenten is het gemiddeld aantal leerlingen per vestiging vaak al groter dan 260. In Breda heeft de gemiddelde basisschool 321 leerlingen.

Aantal leerlingen in het speciaal basisonderwijs al jaren stabiel

Kinderen die meer hulp behoeven bij de opvoeding en het leren dan het reguliere basisonderwijs kan bieden, zijn aangewezen op vormen van speciaal onderwijs. Het aantal leerlingen in het speciaal basisonderwijs (voorheen so-lom, so-mlk en de

Kaart 2.1.1

Leerlingen basisonderwijs met een leerlingewicht 0.90 naar provincie, 2002/03

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

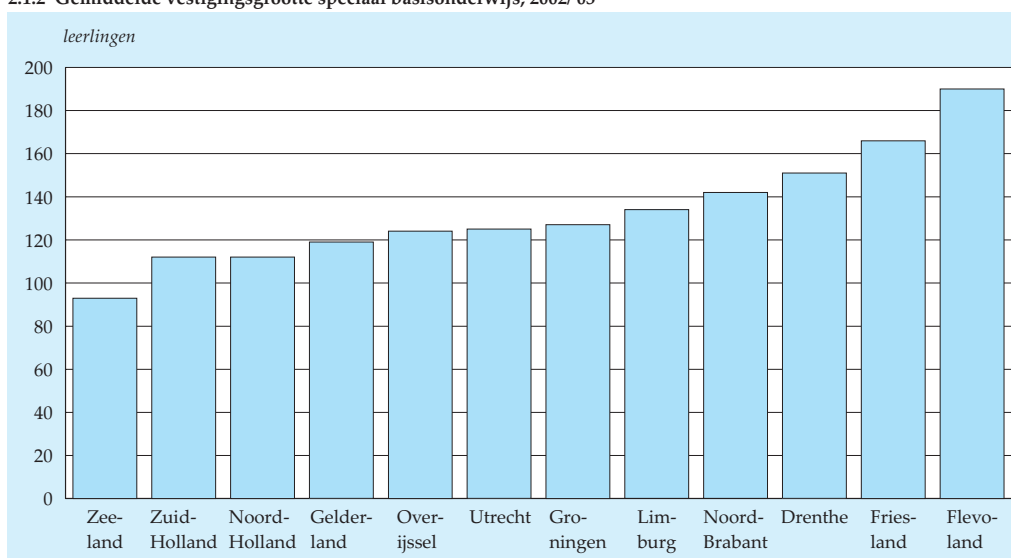
daaraan verbonden afdelingen voor iobk) in het schooljaar 2002/'03 was 52 duizend. Dat is evenveel als in de jaren ervoor. Het aantal leerlingen in deze schoolsoort nam tot het midden van de jaren negentig toe, maar is daarna weer gaan dalen. Volgens de Referentieraming van het Ministerie van OCenW zal het aantal leerlingen in het speciaal basisonderwijs de komende jaren licht gaan afnemen.

De verdeling van leerlingen naar de denominatie van het speciaal basisonderwijs is anders dan voor het reguliere basisonderwijs. Vergeleken met het reguliere basisonderwijs is het aandeel leerlingen in het overig bijzonder onderwijs groter en in het openbaar onderwijs kleiner.

Van het totale aantal leerlingen in het speciaal basisonderwijs behoorde 17 procent tot een culturele minderheid. Dat is een iets groter percentage dan in het reguliere basisonderwijs. Ook hier doen zich tussen de provincies en gemeenten grote verschillen voor. Zo behoort in Noord-Holland en Zuid-Holland ruim een kwart van de leerlingen tot een culturele minderheid, terwijl dat in Groningen, Friesland en Drenthe voor minder dan 10 procent van de leerlingen geldt.

Het aantal vestigingen voor speciaal basisonderwijs in het schooljaar 2002/'03 was 420. Vergeleken met het schooljaar 2001/'02 zijn dat 23 vestigingen minder. De gemiddelde vestigingsgrootte in het speciaal basisonderwijs kwam in 2002/'03 uit op 124 leerlingen. Dat is een stijging van 6 procent ten opzichte van het jaar ervoor.

2.1.2 Gemiddelde vestigingsgrootte speciaal basisonderwijs, 2002/'03

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

Kaart 2.1.2
Cumi-leerlingen speciaal basisonderwijs naar provincie, 2002/03

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

Vergeleken met het begin van de jaren negentig is de gemiddelde vestigingsgrootte in het speciaal basisonderwijs met meer dan de helft toegenomen.

Weinig terugverwijzingen naar het basisonderwijs

Het aantal leerlingen dat van het basisonderwijs naar het speciaal basisonderwijs is verwezen, bedroeg in het schooljaar 2002/'03 een kleine 11 duizend. Het aantal terugverwijzingen van het speciaal basisonderwijs naar het basisonderwijs was met 300 leerlingen veel geringer.

Toelichting

Tot augustus 1998 was het primair onderwijs geregeld in twee wetten: de Wet op het Basisonderwijs (WBO) en de Interim-wet Speciaal Onderwijs en Voortgezet Speciaal Onderwijs (ISOVSO). De WBO omvatte zowel het voormalige kleuteronderwijs als het voormalig lager onderwijs en maakte een eind aan het bestaan van aparte scholen voor kleuteronderwijs en voor lager onderwijs. De ISOVSO behelsde al het onderwijs aan kinderen die, bijvoorbeeld als gevolg van een geestelijke, zintuiglijke of lichamelijke handicap, meer hulp nodig hadden bij de opvoeding en het leren dan het reguliere basisonderwijs of voortgezet onderwijs kon bieden. Afhankelijk van de soort handicap of onderwijsbelemmering van de leerling konden leerlingen terecht in het onderwijs voor:

- kinderen met leer- en opvoedingsmoeilijkheden (lom, so en vso);
- moeilijk lerende kinderen (mlk, so en vso);
- in hun ontwikkeling bedreigde kleuters (iobk, alleen so);
- zeer moeilijk lerende kinderen (zmlk, so en vso);
- zeer moeilijk opvoedbare kinderen (zmok, so en vso);
- dove kinderen (so en vso);
- slechthorende kinderen (so en vso);
- visueel gehandicapte kinderen (so en vso);
- lichamenlijk gehandicapte kinderen (so en vso);
- meervoudig gehandicapte kinderen (so en vso);
- langdurig zieke kinderen (so en vso);
- kinderen met ernstige spraakmoeilijkheden (alleen so);
- kinderen in scholen verbonden aan pedologische instituten (so en vso).

In tegenstelling tot de andere schoolsoorten voor speciaal onderwijs kende het iobk-onderwijs geen zelfstandige scholen, maar was het altijd verbonden aan scholen voor so-lom, so-mlk of so-zmok.

Vanaf augustus 1998 zijn de WBO en de ISOVSO niet meer van kracht en wordt het primair onderwijs geregeld in twee nieuwe wetten: de Wet op het Primair Onderwijs (WPO) en de Wet op de Expertisecentra (WEC). De WPO regelt het basisonderwijs zoals opgenomen in de WBO én het speciaal basisonderwijs, dat bestaat uit het voormalige so-lom, het voormalige so-mlk en het voormalige so-iobk

voor zover verbonden aan scholen voor so-lom en so-mlk. Het voormalige vso-lom en vso-mlk vallen vanaf augustus 1998 onder de Wet op het Voortgezet Onderwijs (WVO). De WEC regelt al het overige speciaal onderwijs (zowel basis als voortgezet) dat niet is opgenomen in de WPO of de WVO en omvat een tiental onderwijssoorten.

De samenwerking tussen reguliere basisscholen en speciale scholen voor basisonderwijs dient volgens de WPO te worden geregeld in zogenaamde samenwerkingsverbanden. Alleen door de krachten te bundelen kunnen basisscholen en speciale scholen voor basisonderwijs een samenhangend geheel van zorgvoorzieningen aanbieden aan leerlingen die binnen het reguliere basisonderwijs problemen ondervinden. De speciale zorg die deze leerlingen nodig hebben moet volgens de WPO worden vormgegeven in de zogenaamde zorgstructuur. Dit is een structuur waarbij die speciale zorg zowel binnen de groepen, binnen de basisscholen als ook tussen basisscholen onderling en in samenwerking met speciale basisscholen wordt ontwikkeld. Uiteindelijk moet de zorgstructuur van een samenwerkingsverband zodanig zijn ingericht dat de verwijzing van leerlingen naar speciale scholen voor basisonderwijs wordt geminimaliseerd, terwijl de terugplaatsing naar reguliere basisscholen juist goed mogelijk moet zijn. De overheid voert hier een actief beleid voor onder de noemer 'Weer Samen Naar School'.

Het reguliere basisonderwijs is bedoeld voor kinderen van 4–12 jaar. In Nederland is ieder kind in schooljaar 2002/'03 verplicht om naar school te gaan vanaf de eerste schooldag van de maand na de vijfde verjaardag. Kinderen mogen echter al naar de basisschool als ze vier jaar worden. Leerlingen verlaten het basisonderwijs in elk geval aan het einde van het schooljaar waarin zij de leeftijd van 14 jaar hebben bereikt.

Het reguliere basisonderwijs legt de grondslag voor het volgen van aansluitend voortgezet onderwijs en omvat in principe acht aaneensluitende jaren. Daarbij komt een indeling in acht klassen met elk één leeftijdsgroep vaak voor. Zittenblijven wordt zoveel mogelijk vermeden en gebeurt doorgaans alleen wanneer de leerresultaten en de ontwikkeling van het kind opvallend achterblijven bij die van de meeste klasgenoten.

Het speciaal basisonderwijs is bedoeld voor kinderen die meer hulp behoeven bij de opvoeding en het leren dan het reguliere basisonderwijs kan bieden. Vergeleken met scholen voor regulier basisonderwijs hebben scholen voor speciaal basisonderwijs kleinere groepen leerlingen, maar beschikken ze over meer afzonderlijke deskundigen om de leerlingen met leer- en gedragsproblemen te begeleiden.

Onder een school voor basisonderwijs wordt het geheel van vestigingen van een onderwijsinstelling verstaan. Bij de telling van het aantal vestigingen is gebruik

gemaakt van de basisregistratie instellingen (brin) en zijn alle vestigingen geteld die daarin zijn opgenomen. Bij de telling van het aantal vestigingen voor basisonderwijs zijn ook de scholen meegeteld voor kinderen van ouders zonder vaste woon- of verblijfplaats, zoals de zogenaamde rijdende scholen en de ligplaatscholen voor varende kleuters.

In het speciaal basisonderwijs is het aantal vestigingen geteld. In de tabellen over het aantal vestigingen voor speciaal basisonderwijs zijn de zogenaamde ziekenhuischolen echter niet opgenomen.

In Nederland worden openbare en bijzondere scholen onderscheiden. Bijzondere scholen geven onderwijs vanuit een bepaalde godsdienst of levensbeschouwing en in Nederland zijn er zodoende onder andere rooms-katholieke, protestants-christelijke, islamitische, joodse en hindoeïstische scholen. Openbare scholen staan open voor alle kinderen van welke godsdienst of levensbeschouwing dan ook. Zowel de openbare als de bijzondere scholen kunnen werken vanuit speciale opvoedings- en onderwijsmethoden zoals Montessori, Jenaplan, Dalton en Freinet.

Het begrip cumi-leerling, leerling behorend tot een culturele minderheid, is gedefinieerd door het Ministerie van OCenW. Volgens deze definitie is een cumi-leerling een leerling die aan één van de onderstaande voorwaarden voldoet:

- behoort tot een Molukse bevolkingsgroep;
- ten minste één van de ouders/voogden is afkomstig uit Griekenland, Italië, (voormalig) Joegoslavië, Kaapverdië, Marokko, Portugal, Spanje, Tunesië of Turkije;
- ten minste één van de ouders/voogden is afkomstig uit Suriname, Aruba of de Nederlandse Antillen;
- ten minste één van de ouders/voogden is door de Minister van Justitie als vreemdeling toegelaten op grond van artikel 15 van de Vreemdelingenwet;
- ten minste één van de ouders/voogden is afkomstig uit een ander niet-Engelstalig land buiten Europa, met uitzondering van Indonesië.

Het begrip achterstandsleerling, leerling behorend tot een achterstandscategorie, is gedefinieerd door het Ministerie van OCenW. Bij het vaststellen van de financiële vergoeding van een basisschool houdt de overheid namelijk rekening met de achtergrond van de leerlingen van die school. Basisscholen krijgen per leerling een bepaald bedrag. Voor de leerlingen die tot een achterstandscategorie behoren, de scholen extra geld. De huidige criteria voor het toekennen van de extra gelden zijn:

- 0.25 voor Nederlandse leerlingen van ouders met een laag opleidingsniveau;
- 0.40 voor schipperskinderen;
- 0.70 voor woonwagen- en zigeunerkinderen;
- 0.90 voor leerlingen die behoren tot een culturele minderheid (cumi-leerling) en waarvan de ouders een laag opleidings- en beroepsniveau hebben.

Het toekennen van gewichten aan leerlingen gebeurt alleen in het reguliere basisonderwijs. In het speciaal basisonderwijs komt het onderscheid naar achterstandsniveaus dus niet voor.

De gegevens in dit hoofdstuk over leerlingen en scholen in het primair onderwijs zijn ontleend aan de onderwijsstatistieken van het CBS. De gegevens zijn gebaseerd op de jaarlijkse tellingen van het Ministerie van OCenW. De teldatum daarbij is 1 oktober, wat betekent dat de gegevens over het schooljaar 2001/'02 bijvoorbeeld betrekking hebben op de situatie op 1 oktober 2001.

Tabel 2.1.1
Kerncijfers leerlingen primair onderwijs

	1991/'92	1995/'96	1998/'99	1999/'00	2000/'01	2001/'02	2002/'03
	<i>x 1 000</i>						
Primair onderwijs	1 463	1 535	1 588	1 595	1 598	1 604	1 602
Basisonderwijs	1 408	1 477	1 534	1 543	1 547	1 552	1 550
Speciaal basisonderwijs	55	58	54	52	52	52	52

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

Tabel 2.1.2
Leerlingen basisonderwijs naar leeftijd, denominatie van de school en geslacht

	1991/'92	2000/'01	2001/'02	2002/'03		
				totaal	w.v.	
					jongens	meisjes
	<i>x 1 000</i>					
Totaal	1 407,8	1 546,5	1 552,5	1 550,0	787,6	762,3
Leeftijd						
4 jaar	184,2	188,6	192,8	195,1	100,2	94,9
5 jaar	183,4	191,5	189,0	192,7	98,4	94,3
6 jaar	174,4	192,2	190,4	187,2	95,7	91,5
7 jaar	170,2	190,4	190,2	188,0	95,3	92,7
8 jaar	162,8	191,0	188,4	187,8	94,9	93,0
9 jaar	163,3	190,8	188,7	185,7	93,2	92,5
10 jaar	169,4	187,5	189,5	186,9	93,7	93,2
11 jaar	165,8	174,6	182,6	183,8	92,0	91,7
12 jaar en ouder	34,3	39,9	40,8	42,7	24,2	18,5
	<i>%</i>					
Denominatie						
Openbaar	31	32	32	32	32	31
Protestants-christelijk	29	26	27	27	27	27
Rooms-katholiek	33	33	34	34	33	34
Overig bijzonder	6	9	7	8	8	8

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

Tabel 2.1.3
Leerlingen speciaal basisonderwijs naar leeftijd, denominatie van de school en geslacht

	1991/'92	2000/'01	2001/'02	2002/'03		
				totaal	w.v.	
					jongens	meisjes
<i>x 1 000</i>						
Totaal	55,4	51,6	51,9	52,1	35,0	17,1
Leeftijd						
4 jaar en jonger	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1
5 jaar	0,8	0,9	0,8	0,8	0,6	0,2
6 jaar	2,1	2,1	2,0	2,0	1,4	0,5
7 jaar	4,3	4,0	4,1	3,8	2,6	1,2
8 jaar	6,6	6,2	5,9	6,1	4,1	2,0
9 jaar	9,0	8,4	8,7	8,4	5,6	2,8
10 jaar	10,6	10,1	10,2	10,4	6,9	3,5
11 jaar	10,9	10,3	10,8	10,8	7,2	3,7
12 jaar en ouder	10,8	9,4	9,2	9,4	6,3	3,1
<i>%</i>						
Denominatie van de afdeling						
Openbaar	29	26	26	26	26	26
Protestants-christelijk	23	24	24	23	23	23
Rooms-katholiek	35	33	33	32	32	33
Overig bijzonder	12	16	17	19	19	18

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

Tabel 2.1.4
Cumi-leerlingen basisonderwijs naar provincies en de vier grote steden

	Leerlingen			Cumi-leerlingen		
	1991/'92	2001/'02	2002/'03	1991/'92	2001/'02	2002/'03
	<i>x 1 000</i>			<i>%</i>		
Nederland	1 407,8	1 552,5	1 550,0	12	15	15
Groningen	48,0	50,4	50,0	7	10	9
Friesland	62,2	62,6	62,5	3	6	6
Drenthe	43,3	46,3	46,8	4	6	6
Overijssel	104,0	109,5	109,6	8	10	10
Flevoland	30,7	41,9	42,4	12	18	19
Gelderland	174,3	193,2	193,5	7	10	9
Utrecht	98,8	109,2	111,8	12	15	15
Noord-Holland	204,4	234,7	234,7	20	22	22
Zuid-Holland	302,8	332,8	329,4	19	24	24
Zeeland	34,4	36,7	36,5	5	8	8
Noord-Brabant	209,0	232,6	231,8	8	12	12
Limburg	96,0	102,6	101,1	6	9	9
Vier grote steden						
Amsterdam	49,9	57,1	56,8	53	57	57
's-Gravenhage	33,5	39,3	40,5	39	48	49
Rotterdam	48,8	53,6	52,7	53	55	57
Utrecht	17,2	20,2	20,3	36	38	38

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

Tabel 2.1.5
Cumi-leerlingen speciaal basisonderwijs naar provincies en de vier grote steden

	Totaal aantal leerlingen sbo			Cumi-leerlingen		
	1991/'92	2001/'02	2002/'03	1991/'92	2001/'02	2002/'03
	<i>x 1 000</i>			<i>%</i>		
Nederland	55,4	51,9	52,1	11	17	17
Groningen	2,0	1,5	1,5	6	8	9
Friesland	1,6	2,1	2,2	2	3	4
Drenthe	1,5	1,4	1,4	4	5	3
Overijssel	4,1	3,9	4,0	7	11	10
Flevoland	1,4	1,5	1,5	12	19	19
Gelderland	6,9	6,1	6,0	6	11	12
Utrecht	3,1	3,5	3,4	15	21	21
Noord-Holland	9,0	8,2	8,4	18	25	26
Zuid-Holland	11,2	10,7	10,8	16	25	27
Zeeland	1,1	1,1	1,1	6	11	12
Noord-Brabant	8,9	8,2	8,3	8	14	14
Limburg	4,8	3,7	3,6	6	11	11
Vier grote steden						
Amsterdam	2,2	2,1	2,1	44	61	64
's-Gravenhage	1,5	1,2	1,2	25	42	47
Rotterdam	1,6	1,7	1,7	42	59	63
Utrecht	0,8	0,7	0,6	29	46	49

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

Tabel 2.1.6
Leerlingen basisonderwijs met leerlingengewicht 0.90 naar provincies

	Leerlingen			0.90-leerlingen		
	1991/'92	2001/'02	2002/'03	1991/'92	2001/'02	2002/'03
	<i>x 1 000</i>			<i>%</i>		
Nederland	1 407,8	1 552,5	1 550,0	11	13	13
Groningen	48,0	50,4	50,0	7	9	8
Friesland	62,2	62,6	62,5	3	6	6
Drenthe	43,3	46,3	46,8	4	6	6
Overijssel	104,0	109,5	109,6	8	9	9
Flevoland	30,7	41,9	42,4	11	13	14
Gelderland	174,3	193,2	193,5	6	8	8
Utrecht	98,8	109,2	111,8	11	12	12
Noord-Holland	204,4	234,7	234,7	19	19	18
Zuid-Holland	302,8	332,8	329,4	18	20	21
Zeeland	34,4	36,7	36,5	5	7	7
Noord-Brabant	209,0	232,6	231,8	8	10	10
Limburg	96,0	102,6	101,1	6	8	8

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

Tabel 2.1.7
Leerlingen basisonderwijs met leerlingengewicht 0.90 naar grote gemeenten

	Leerlingen			0.90-leerlingen		
	1991/'92	2001/'02	2002/'03	1991/'92	2001/'02	2002/'03
	x 1 000			%		
Gemeenten met meer dan 100 000 inwoners¹⁾	382,4	437,0	437,5	25	27	27
Almere	11,5	19,9	20,4	14	16	17
Amersfoort	9,7	13,5	14,6	14	14	15
Amsterdam	49,9	57,1	56,8	51	49	49
Apeldoorn	13,3	14,0	13,9	7	9	9
Arnhem	10,2	11,6	11,2	19	25	25
Breda	12,6	14,8	14,8	14	13	13
Dordrecht	10,9	11,7	11,5	17	23	23
Ede	10,6	11,3	11,5	9	11	11
Eindhoven	14,9	16,8	16,7	17	19	20
Emmen	9,7	10,0	10,1	4	7	7
Enschede	12,2	13,2	13,2	17	20	19
's-Gravenhage	33,5	39,3	40,5	36	41	40
Groningen	11,1	11,3	11,5	14	13	12
Haarlem	10,4	11,7	11,4	16	18	17
Haarlemmermeer	9,7	12,1	12,5	8	6	5
's-Hertogenbosch	11,1	12,3	11,9	15	15	14
Leiden	8,7	9,0	8,8	16	18	17
Maastricht	9,1	9,3	9,1	7	10	10
Nijmegen	11,0	12,3	12,0	14	17	16
Rotterdam	48,8	53,6	52,7	47	51	51
Tilburg	15,1	17,4	17,4	15	20	20
Utrecht	17,2	20,2	20,3	34	34	33
Zaanstad	11,2	12,9	13,2	18	19	19
Zoetermeer	12,2	11,7	11,6	9	10	11
Zwolle	9,2	9,9	10,0	11	11	10
Overige gemeenten	1 024,2	1 115,4	1 112,4	7	7	7

¹⁾ Uitgaande van de gemeentegrenzen en inwoneraantallen per 1 januari 2003.

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

Tabel 2.1.8
Leerlingen, vestigingen en vestigingsgrootte in het basisonderwijs naar provincies

	Leerlingen			Vestigingen			Gemiddelde vestigingsgrootte		
	1991/'92	2001/'02	2002/'03	1991/'92	2001/'02	2002/'03	1991/'92	2001/'02	2002/'03
	<i>x 1 000</i>								
Nederland	1 407,8	1 552,5	1 550,0	8 435	7 188	7 190	167	216	216
Groningen	48,0	50,4	50,0	404	342	340	119	147	147
Friesland	62,2	62,6	62,5	566	493	494	110	127	126
Drenthe	43,3	46,3	46,8	351	309	311	123	150	150
Overijssel	104,0	109,5	109,6	685	569	568	152	192	193
Flevoland	30,7	41,9	42,4	171	179	178	180	234	238
Gelderland	174,3	193,2	193,5	1 120	979	978	156	197	198
Utrecht	98,8	111,1	111,8	583	480	486	169	231	230
Noord-Holland	204,4	234,7	234,7	1 142	940	952	179	250	247
Zuid-Holland	302,8	330,9	329,4	1 579	1 268	1 263	192	261	261
Zeeland	34,4	36,7	36,5	288	251	251	119	146	145
Noord-Brabant	209,0	232,6	231,8	1 041	932	927	201	250	250
Limburg	96,0	102,6	101,1	505	446	442	190	230	229

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

Tabel 2.1.9
Leerlingen, vestigingen en vestigingsgrootte in het basisonderwijs naar grote gemeenten

	Leerlingen			Vestigingen			Gemiddelde vestigingsgrootte		
	1991/'92	2001/'02	2002/'03	1991/'92	2001/'02	2002/'03	1991/'92	2001/'02	2002/'03
	<i>x 1 000</i>								
Gemeenten met meer dan 100 000 inwoners¹⁾	383,6	437,0	437,5	1 898	1 640	1 657	202	266	264
Almere	11,5	19,9	20,4	50	65	66	229	306	309
Amersfoort	9,7	13,5	14,6	54	44	50	179	306	291
Amsterdam	49,9	57,1	56,8	215	202	205	232	283	277
Apeldoorn	13,3	14,0	13,9	71	70	71	187	200	196
Arnhem	10,2	11,6	11,2	56	44	43	183	264	259
Breda	12,6	14,8	14,8	57	46	46	221	321	321
Dordrecht	10,9	11,7	11,5	51	41	41	214	286	282
Ede	10,6	11,3	11,5	62	57	58	170	198	199
Eindhoven	14,9	16,8	16,7	76	60	59	196	281	284
Emmen	9,7	10,0	10,1	80	70	70	121	144	144
Enschede	12,2	13,2	13,2	72	55	54	169	240	244
's-Gravenhage	33,5	39,3	40,5	142	137	142	236	287	285
Groningen	11,1	11,3	11,5	60	39	39	185	291	294
Haarlem	10,4	11,7	11,4	51	35	39	204	333	292
Haarlemmermeer	9,7	12,1	12,5	56	53	59	173	229	212
's-Hertogenbosch	11,1	12,3	11,9	56	46	44	198	267	271
Leiden	8,7	9,0	8,8	41	31	31	211	290	285
Maastricht	9,1	9,3	9,1	42	37	37	217	251	246
Nijmegen	11,0	12,3	12,0	53	41	39	207	301	308
Rotterdam	48,8	53,6	52,7	215	194	193	227	277	273
Tilburg	15,1	17,4	17,4	69	57	57	219	305	305
Utrecht	17,2	20,2	20,3	102	80	81	169	252	250
Zaanstad	11,2	12,9	13,2	63	45	45	178	287	292
Zoetermeer	12,2	11,7	11,6	52	48	45	234	244	258
Zwolle	9,2	9,9	10,0	52	43	43	177	230	232
Overige gemeenten	1 024,2	1 115,4	1 112,4	6 537	5 548	5 533	157	201	201

¹⁾ Uitgaande van de gemeentegrenzen en inwoneraantallen per 1 januari 2003.

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

Tabel 2.1.10
Leerlingen, vestigingen en vestigingsgrootte in het speciaal basisonderwijs naar provincies en in de vier grote steden

	Leerlingen			Vestigingen			Gemiddelde vestigingsgrootte		
	1991/'92	2001/'02	2002/'03	1991/'92	2001/'02	2002/'03	1991/'92	2001/'02	2002/'03
	<i>x 1 000</i>								
Nederland	55,4	51,9	52,1	622	443	420	89	117	124
Groningen	2,0	1,5	1,5	28	12	12	71	125	127
Friesland	1,6	2,1	2,2	21	13	13	74	161	166
Drenthe	1,5	1,4	1,4	15	10	9	97	136	151
Overijssel	4,1	3,9	4,0	47	36	32	87	109	124
Flevoland	1,4	1,5	1,5	12	8	8	114	189	190
Gelderland	6,9	6,1	6,0	76	52	51	91	117	119
Utrecht	3,1	3,5	3,4	42	31	27	74	112	125
Noord-Holland	9,0	8,2	8,4	101	76	75	89	108	112
Zuid-Holland	11,2	10,7	10,8	131	99	96	86	108	112
Zeeland	1,1	1,1	1,1	15	12	12	71	91	93
Noord-Brabant	8,9	8,2	8,3	84	62	58	106	133	142
Limburg	4,8	3,7	3,6	50	32	27	95	115	134
Vier grote steden									
Amsterdam	2,2	2,1	2,1	24	20	20	90	103	103
's-Gravenhage	1,5	1,2	1,2	19	15	12	78	78	98
Rotterdam	1,6	1,7	1,7	17	18	18	93	95	94
Utrecht	0,8	0,7	0,6	12	7	6	67	96	101

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

Tabel 2.1.11
Leerlingstromen tussen basisonderwijs en speciaal basisonderwijs

	1990/'91	1995/'96	1999/'00	2000/'01	2001/'02	2002/'03
	<i>x 1 000</i>					
Van basisonderwijs naar speciaal basisonderwijs	11,6	11,3	9,4	10,2	10,6	10,9
Van speciaal basisonderwijs naar basisonderwijs	0,4	0,4	0,5	0,5	0,4	0,3

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

2.2 Voortgezet onderwijs

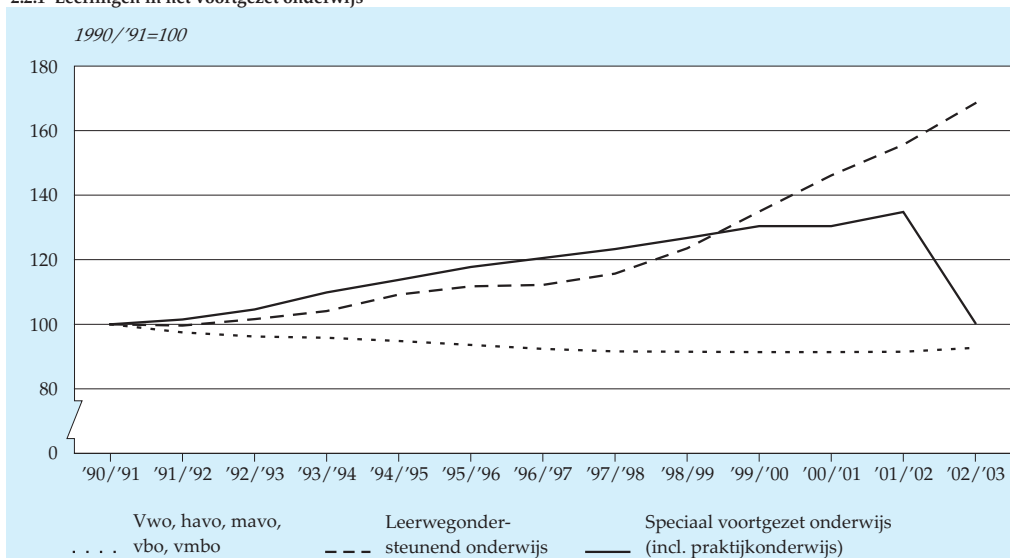
Het aantal leerlingen in het voortgezet onderwijs blijft stijgen. In 2002/'03 waren het er 914 duizend, waaronder 114 duizend leerlingen die op extra zorg aangewezen zijn. Het aantal geslaagden is voor het eerst sinds 1996/'97 weer gestegen. Aan het eind van het schooljaar 2001/'02 haalden 156 duizend leerlingen een diploma.

Aantal leerlingen in het voortgezet onderwijs blijft stijgen

Het aantal leerlingen in het voortgezet onderwijs is de afgelopen jaren gestegen. In het schooljaar 2002/'03 bevolkten 914 duizend scholieren de klaslokalen. Dat is 1 procent meer dan in het voorgaande jaar. Tot het voortgezet onderwijs behoren vwo, havo, vmbo, mavo, vbo, leerwegondersteunend onderwijs (lwoo), speciaal voortgezet onderwijs (svo) en praktijkonderwijs. Het aantal leerlingen in het voortgezet onderwijs neemt vanaf 1998/'99 weer toe, nadat het in de jaren daarvoor steeds was afgenomen. Het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen (OCenW) verwacht dat het aantal leerlingen in het voortgezet onderwijs in elk geval tot en met het schooljaar 2006/'07 zal blijven toenemen.

Ook het aantal leerlingen in vmbo, vbo, mavo, havo en vwo is in 2002/'03 met 1 procent toegenomen in vergelijking met een jaar eerder en uitgekomen op 800 duizend. Vergeleken met het begin van de jaren negentig ligt het aantal leerlingen in vwo, havo, vmbo, mavo en vbo ruim 7 procent lager. De overige 114 duizend leerlingen in het voortgezet onderwijs zijn aangewezen op extra zorg. Tot de zorgleerlingen

2.2.1 Leerlingen in het voortgezet onderwijs

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

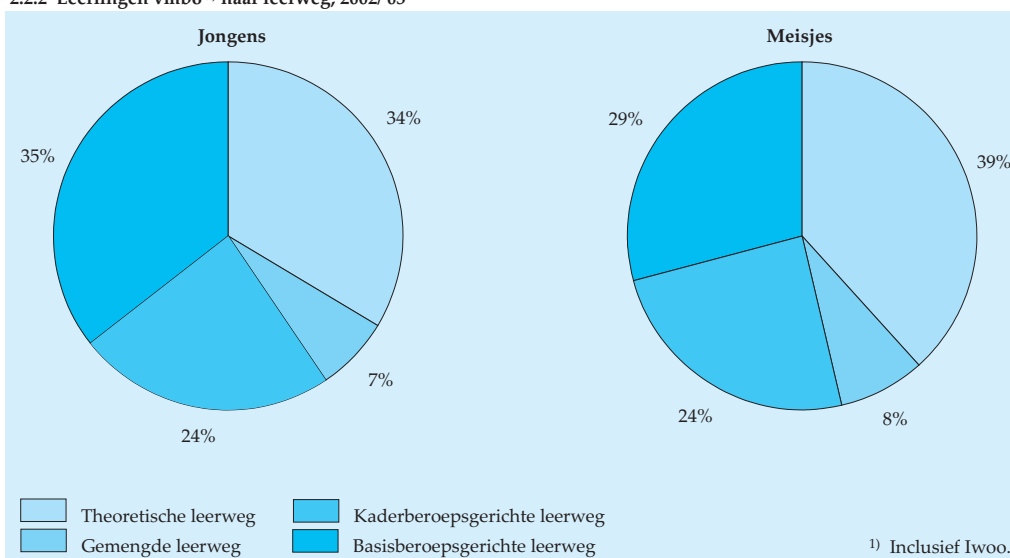
behoren de leerlingen in het lwoo, het svo en het praktijkonderwijs. In 2002/'03 waren er 1 procent minder zorgleerlingen dan een jaar eerder, maar de helft meer dan aan het begin van de jaren negentig. Voor de komende jaren verwacht het Ministerie van OCenW nog een lichte groei van het aantal zorgleerlingen.

In 2002/'03 zijn er geen leerlingen meer in het svo. Deze onderwijsvorm is volledig opgegaan in het lwoo en het praktijkonderwijs. Het svo bestond uit het onderwijs aan kinderen met leer- en opvoedingsmoeilijkheden (svo-lom) en het onderwijs aan moeilijk lerende kinderen (svo-mlk). De svo-lom leerlingen zijn overgegaan naar het lwoo en de svo-mlk leerlingen naar het praktijkonderwijs.

Vmbo volledig ingevoerd

In 1999/'00 is het vmbo van start gegaan en in 2002/'03 zaten er voor het eerst leerlingen in leerjaar 4. De mavo is overgegaan in de theoretische leerweg, terwijl de vbo/lwoo leerlingen in het vmbo de keuze hebben uit drie leerwegen. In 2002/'03 nam ongeveer eenderde van de leerlingen in de leerjaren drie en vier van het vmbo deel aan de theoretische leerweg. Nog eens eenderde volgde de basisberoepsgerichte leerweg en ongeveer een kwart de kaderberoepsgerichte leerweg. Slechts 7 procent koos voor de gemengde leerweg. Jongens kiezen iets vaker voor de basisberoepsgerichte leerweg, terwijl meisjes iets vaker de theoretische leerweg volgen.

2.2.2 Leerlingen vmbo ¹⁾ naar leerweg, 2002/'03

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

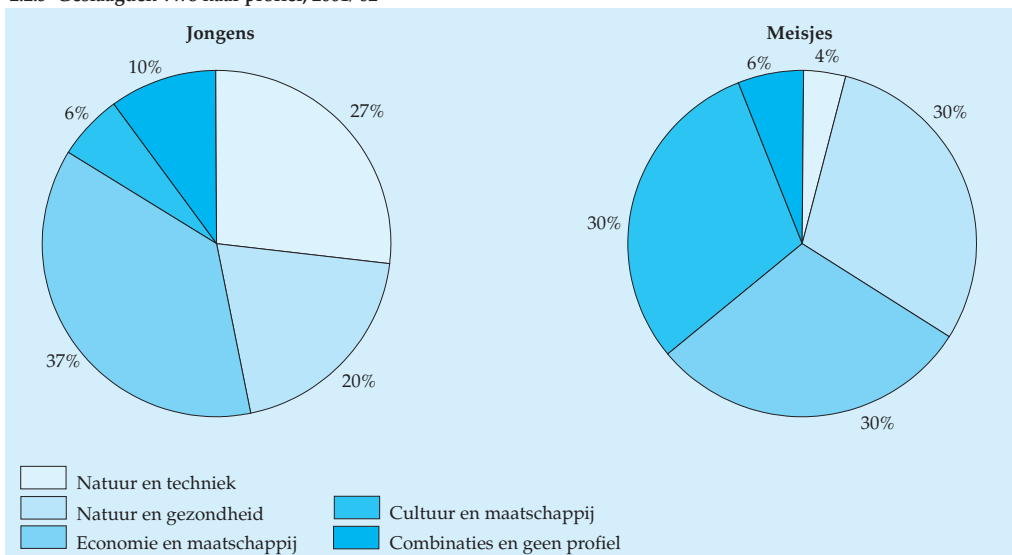
Profiel economie en maatschappij het populairst onder havisten en vwo'ers

Voor het eerst sinds 1996/'97 is het aantal geslaagden in het voortgezet onderwijs weer gestegen. Aan het eind van schooljaar 2001/'02 behaalden 156 duizend leerlingen een diploma. Dat zijn er 3,5 duizend meer dan het jaar daarvoor. Alleen in het vwo was er een lichte daling van het aantal geslaagden. Zowel onder havisten als onder vwo'ers werd het vaakst examen gedaan in het profiel economie en maatschappij.

Tussen jongens en meisjes verschilt de profielkeuze echter aanzienlijk. Jongens kiezen zowel in de havo als in het vwo weinig voor het profiel cultuur en maatschappij. Meisjes daarentegen kiezen juist wel veel voor cultuur en maatschappij. Zij zijn echter nauwelijks terug te vinden in het profiel natuur en techniek.

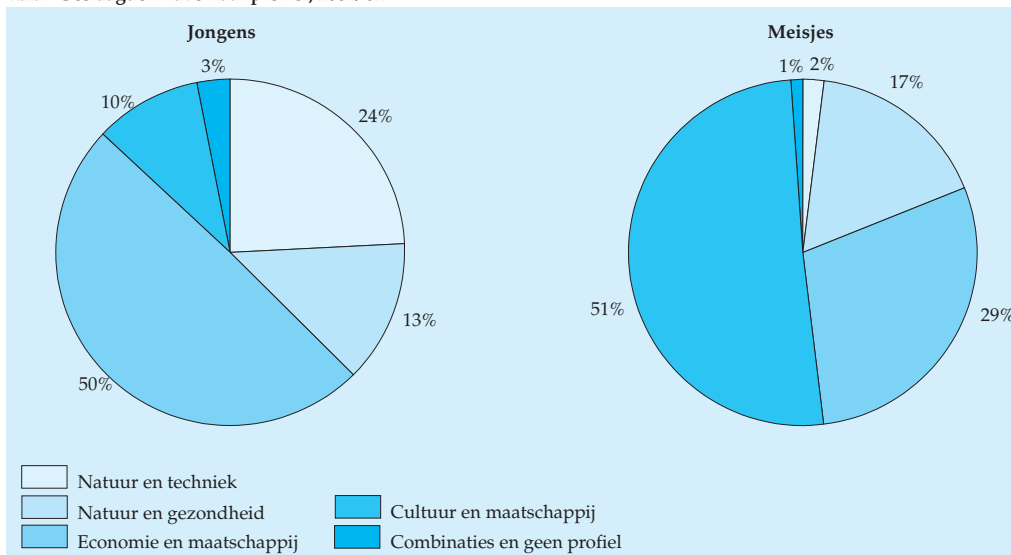
In het vwo zijn de verschillen in de profielkeuze wat minder uitgesproken dan in de havo. De meisjes zijn gelijk verdeeld over de profielen natuur en gezondheid, economie en maatschappij, en cultuur en maatschappij. De jongens hebben een lichte voorkeur voor het profiel economie en maatschappij en kiezen in iets mindere mate voor natuur en techniek, en natuur en gezondheid. Bij de havo-leerlingen kiest de helft van de jongens voor het profiel economie en maatschappij, terwijl de helft van de meisjes voor cultuur en maatschappij kiest. De andere profielen trekken duidelijk minder havo-scholieren.

2.2.3 Geslaagden vwo naar profiel, 2001/02

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

2.2.4 Geslaagden havo naar profiel, 2001/'02

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

Slagingspercentages stabiel

De slagingspercentages in het voortgezet onderwijs veranderen de laatste jaren niet erg veel. In het vbo/lwoo en de mavo zijn ze het hoogst. In beide schooltypen is de afgelopen jaren ongeveer 95 procent van de examenkandidaten geslaagd. Een verklaring voor de relatief hoge slagingspercentages in het vbo/lwoo en de mavo kan zijn dat op deze schoolsoorten examen gedaan kan worden op verschillende niveaus. De havo en het vwo kennen de laatste jaren een lichte stijging van het slagingspercentage. In 2001/'02 slaagde 90 procent van de examenkandidaten in de havo. Dat was in 1998/'99 nog 86 procent. In datzelfde jaar lag het slagingspercentage in het vwo op 89 procent. Dit percentage is in 2001/'02 opgelopen naar 93 procent.

Staat 2.2.1
Slagingspercentages in het voortgezet onderwijs

	1994/'95	1998/'99	1999/'00	2000/'01	2001/'02
Vbo/lwoo	92	94	94	95	95
Mavo	94	94	94	95	95
Havo	84	86	89	90	90
Vwo	87	89	89	91	93

Bron: Inspectie van het Onderwijs.

Toelichting voortgezet onderwijs

In 1968 vond de invoering van de Wet op het voortgezet onderwijs (WVO) plaats. Deze wet, ook wel bekend als de Mammoetwet, bracht voor het eerst alle bestaande schooltypen voor het voortgezet onderwijs onder in één wet. Tot 1996 vielen het middelbaar beroepsonderwijs (mbo) en het voortgezet algemeen volwassenenonderwijs (vavo) ook onder de WVO. Met ingang van 1996 zijn deze twee schooltypen ondergebracht in de Wet educatie en beroepsonderwijs (WEB), waardoor het werkingsgebied van de WVO vanaf dat moment de volgende schoolsoorten omvat:

- het voorbereidend wetenschappelijk onderwijs (vwo);
- het hoger algemeen voortgezet onderwijs (havo);
- het middelbaar algemeen voortgezet onderwijs (mavo);
- het voorbereidend beroepsonderwijs (vbo).

Vanaf 1998 hebben een aantal ingrijpende veranderingen plaatsgevonden in het voortgezet onderwijs. Een belangrijk onderdeel van deze veranderingen is de invoering van de zogenaamde profielen in de hogere leerjaren van de havo en het vwo. Elk profiel bevat gemeenschappelijke (profielonafhankelijke) vakken, verplichte vakken en vrije vakken. Door de invoering van de profielen is de vrije keuze van examenvakken in de havo en het vwo grotendeels komen te vervallen. Er zijn vier profielen:

- natuur en techniek;
- natuur en gezondheid;
- economie en maatschappij;
- cultuur en maatschappij.

Vanaf 1 augustus 1998 konden scholen met de profielen starten. Scholen die meer tijd nodig hadden om de vernieuwingen door te voeren, moesten in ieder geval per 1 augustus 1999 starten. De eerste examens in de nieuwe profielen hebben in het schooljaar 1999/'00 in de havo plaatsgevonden.

Naast de invoering van de profielen zijn de scholen voor havo en vwo in het schooljaar 1999/'00 gestart met de invoering van het studiehuis, waar leerlingen in toenemende mate hun eigen studie plannen, meer zelfstandig in groepjes werken en opdrachten uitvoeren. De rol van de docent verschuift van lesgeven naar begeleiden.

Verder is op 1 augustus 1998 een nieuw onderwijstype ingevoerd: het voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs (vmbo). Met de invoering van het vmbo komen de oude programma's van de mavo en het vbo te vervallen. In de plaats daarvan kent het vmbo vier leerwegen, onderwijsprogramma's met een voorgeschreven aantal vakken en een relatief vaststaand eindexamenpakket:

- de theoretische leerweg;
- de gemengde leerweg;

- de kaderberoepsgerichte leerweg;
- de basisberoepsgerichte leerweg (incl. leerwerktrajecten).

Binnen elke leerweg worden de vier sectoren onderscheiden die ook in het vbo onderscheiden worden. Per leerweg en per sector is er een relatief vaststaand eind-examenpakket, dat bestaat uit gemeenschappelijke vakken, sectorgebonden vakken en vrije vakken.

De nieuwe examens en leerwegen gelden voor leerlingen die vanaf 1 augustus 1999 instromen in het eerste leerjaar van de mavo en het vbo. In het schooljaar 2002/'03 zullen voor het eerst examens in de leerwegen worden afgelegd. Leerlingen die slagen voor een van de leerwegen, ontvangen een diploma voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs met daarop de gevolgde leerweg. Dit vervangt de huidige mavo- en vbo-diploma's. Leerlingen die zijn begonnen aan een opleiding in de mavo of het vbo kunnen deze nog onder de oude regeling afmaken.

Ten slotte zijn sinds augustus 1998 twee vormen van het voortgezet speciaal onderwijs (vso), die tot 1998 vielen onder de Interim-wet op het speciaal onderwijs en het voortgezet speciaal onderwijs (ISOVSO) ondergebracht onder de WVO. Het betreft het onderwijs aan moeilijk lerende kinderen (mlk) en het onderwijs aan kinderen met leer- en opvoedingsmoeilijkheden (lom). De nieuwe benaming is speciaal voortgezet onderwijs (svo).

In 2002 zijn deze twee onderwijssoorten overgegaan in respectievelijk het praktijk-onderwijs en het leerwegondersteunend onderwijs.

Toelichting per schoolsoort

Sinds 1993 starten leerlingen in het voortgezet onderwijs met een periode van basisvorming. Alle leerlingen volgen gezamenlijk een breed samengesteld vakkenaanbod, dat niet verschilt per schoolsoort. De duur van de basisvorming kan van school tot school verschillen. Het uitgangspunt is drie jaar, maar een duur van twee of vier jaar is ook mogelijk.

Het vwo is bestemd voor leerlingen van 12–18 jaar en heeft een duur van zes jaar. Tot het vwo behoren de schooltypen gymnasium (klassieke talen verplicht), atheneum (zonder klassieke talen) en lyceum (klassieke talen als keuze). Het vwo geeft toegang tot het hoger beroepsonderwijs en het wetenschappelijk onderwijs.

De havo is bestemd voor leerlingen van 12–17 jaar en heeft een duur van vijf jaar. De havo bereidt voor op het hoger beroepsonderwijs, maar havo-gediplomeerden kunnen ook doorstromen naar het vijfde leerjaar vwo.

De mavo is bestemd voor leerlingen van 12–16 jaar en heeft een duur van vier jaar. In het laatste jaar van de mavo kan examen worden gedaan op twee niveaus: C-niveau

en D-niveau. Om een diploma op D-niveau, het hoogste niveau, te behalen moet een leerling minimaal drie vakken op D-niveau met succes afronden. De mavo bereidt voor op het secundair beroepsonderwijs, maar mavo-gediplomeerden kunnen, mits zij minstens in zes vakken examen hebben afgelegd op D-niveau, ook doorstromen naar het vierde leerjaar havo.

Het vbo is bestemd voor leerlingen van 12–16 jaar en heeft een duur van vier jaar. Het vbo is sinds 1992 de opvolger van het lager beroepsonderwijs (lbo) en bereidt voor op het beroepsonderwijs. In het laatste jaar van het vbo kan op verschillende niveaus examen worden gedaan. Voor een goede aansluiting met het beroepsonderwijs dient een leerling examen te doen in minstens twee vakken die op het latere beroep(sonderwijs) zijn gericht. Het onderwijs in het vbo is dan ook verdeeld in vier sectoren:

- sector techniek;
- sector landbouw;
- sector economie;
- sector zorg en welzijn.

Vanaf het schooljaar 1994/'95 is het mogelijk een gemengd diploma mavo/vbo te behalen. Dit diploma omvat een theoretisch eindexamenpakket met één op een beroep gericht vak. De invoering van dit gemengd diploma beoogt onder meer de doorstroming naar het secundair beroepsonderwijs te verbeteren.

Sinds 1998 is het lwoo, het leerwegondersteunend onderwijs, de opvolger van het ivbo (individueel voorbereidend beroepsonderwijs). Het lwoo is bestemd voor leerlingen met achterstanden of gedrags- en motivatieproblemen die met extra begeleiding wel een diploma kunnen behalen. Het lwoo onderscheidt nu nog de vier sectoren die ook in het vbo onderscheiden worden. Wanneer de leerwegen in het vmbo in de onderwijspraktijk hun intrede doen, zal ook in het lwoo het onderwijs worden aangeboden binnen deze leerwegen.

Het onderwijs voor leerlingen die gezien hun capaciteiten geen diploma zullen kunnen behalen, wordt vanaf 1998 vormgegeven in het praktijkonderwijs. Het praktijkonderwijs is geen voorbereiding op vervolgonderwijs en stages vormen een essentieel deel van het praktijkonderwijs. Leerlingen die het praktijkonderwijs verlaten krijgen een getuigschrift praktijkonderwijs.

Het voortgezet speciaal onderwijs aan kinderen met leer- en opvoedingsmoeilijkheden (vso-lom) en aan moeilijk lerende kinderen (vso-mlk) is met ingang van 1998/'99 onder het werkingsgebied van de WVO gebracht. De nieuwe benaming van deze onderwijssoorten is speciaal voortgezet onderwijs (svo). Het svo-lom wordt tussen 1999 en 2002 omgevormd tot lwoo of praktijkonderwijs. Het svo-mlk wordt omgezet in praktijkonderwijs.

Toelichting algemeen

Onder een school wordt verstaan het geheel van vestigingen van een onderwijsinstelling. Bij de telling van het aantal scholen voor voortgezet onderwijs gaat het in het algemeen om de hoofdvestigingen zoals die zijn opgenomen in de basisregistratie instellingen (brin). Eventuele nevenvestigingen zijn in dat geval niet als afzonderlijke scholen in de aantallen opgenomen. Bij een regionale verdeling van het aantal scholen gaat het dan om de provincie of gemeente waar de hoofdvestiging van een onderwijsinstelling is gelegen. Eventuele nevenvestigingen kunnen echter in een andere provincie of gemeente liggen. De meeste scholen voor voortgezet onderwijs maken deel uit van een scholengemeenschap. Zo'n scholengemeenschap bevat meerdere schoolsoorten die samenwerken: mavo, havo, vwo en/of vbo. Er bestaan echter ook categoriale scholen: deze omvatten maar één schoolsoort. Een klein aantal scholen biedt zowel voortgezet onderwijs aan als middelbaar beroepsonderwijs. Bij de telling van het aantal scholen worden deze zowel tot het voortgezet onderwijs als tot het middelbaar beroepsonderwijs gerekend. De gemiddelde schoolgrootte heeft dan alleen betrekking op leerlingen die voortgezet onderwijs volgen.

In Nederland komen openbare en bijzondere scholen voor. Bijzondere scholen geven onderwijs vanuit een bepaalde godsdienst of levensbeschouwing. Openbare scholen staan open voor alle kinderen van welke godsdienst of levensbeschouwing dan ook. Zowel de openbare als de bijzondere scholen kunnen werken vanuit speciale opvoedings- en onderwijsmethoden zoals Montessori, Jenaplan, Dalton en Freinet.

Het begrip cumi-leerling, leerling behorend tot een culturele minderheid, is gedefinieerd door het Ministerie van OCenW. Volgens deze definitie is een cumi-leerling een leerling die aan één van de onderstaande voorwaarden voldoet:

- leerlingen die behoren tot de Molukse bevolkingsgroep;
- leerlingen van wie beide ouders/voogden afkomstig zijn uit Bosnië, Griekenland, Hercegovina, Italië, (voormalig) Joegoslavië, Kaapverdië, Kroatië, Marokko, Portugal, Spanje, Tunesië, Turkije dan wel van wie beide ouders de desbetreffende nationaliteit bezitten;
- leerlingen die behoren tot de Surinaamse, Antilliaanse of Arubaanse bevolkingsgroep en die nog geen vier schooljaren onderwijs in Nederland hebben gevolgd;
- leerlingen die behoren tot de zigeuners of woonwagenbewoners;
- anderstalige leerlingen afkomstig uit een land buiten Europa die het basisonderwijs niet geheel in Nederland hebben gevolgd;
- leerlingen, afkomstig uit Oost-Europese landen – met uitzondering van de leerlingen afkomstig uit de voormalige Duitse Democratische Republiek – voor zover de leerlingen nog geen twee schooljaren onderwijs in Nederland hebben gevolgd.

Het voortgezet onderwijs dat in dit hoofdstuk wordt behandeld, betreft uitsluitend het door de ministeries van OCenW en Landbouw, Natuurbeheer en Visserij gesub-

sidieerde voltijdonderwijs. Het voortgezet algemeen volwassenenonderwijs (vavo) wordt hier dus buiten beschouwing gelaten.

De gegevens over leerlingen en scholen in het voortgezet onderwijs zijn gebaseerd op de jaarlijkse tellingen van beide ministeries. De teldatum is 1 oktober. De gegevens over het schooljaar 2002/'03 hebben bijvoorbeeld betrekking op de situatie op 1 oktober 2002. In het schooljaar 1995/'96 en de daaraan voorafgaande schooljaren was de teldatum 15 september. De gegevens over geslaagden beschrijven de situatie aan het einde van een schooljaar. Gegevens over de leeftijd en de onderwijskundige herkomst van leerlingen worden door het CBS bij de scholen verzameld.

Ieder jaar verlaten scholieren en studenten het onderwijs. Anderen blijven in het onderwijs. Ze veranderen van schoolsoort, blijven zitten of gaan naar een ander leerjaar. Al deze veranderingen worden jaarlijks beschreven in de onderwijsmatrix. Deze matrix beschrijft vooral het voltijdonderwijs. In de matrix van 2001 worden de veranderingen beschreven tussen de schooljaren 2000/'01 en 2001/'02. De instroom in een schoolsoort omvat alle leerlingen die in een schooljaar zijn ingeschreven maar het vorige schooljaar niet voor die schoolsoort waren ingeschreven of geen voltijdonderwijs volgden. Leerlingen die van school wisselen binnen dezelfde schoolsoort behoren dus niet tot de instroom. De doorstroom in een schoolsoort omvat alle leerlingen die van het ene op het andere schooljaar veranderen van leerjaar binnen dezelfde schoolsoort. De uitstroom uit een schoolsoort aan het einde van een schooljaar omvat alle leerlingen die in het volgende schooljaar niet meer in die schoolsoort zijn ingeschreven. Zij kunnen door zijn gegaan naar een andere schoolsoort of het voltijdonderwijs hebben verlaten. Bij de herkomst van leerlingen gaat het om de instroom en de doorstroom, bij de bestemming om de doorstroom en de uitstroom. Zittenblijvers zijn leerlingen die een leerjaar van een bepaalde schoolsoort doubleten. Het percentage zittenblijvers wordt berekend door het aantal zittenblijvers te delen door het totale aantal leerlingen dat in het vorige schooljaar in dat leerjaar zat. Voor het samenstellen van de matrix worden per school gegevens opgevraagd over de onderwijskundige herkomst van leerlingen. Deze gegevens kunnen niet door iedere instelling even nauwkeurig worden ingevuld. Daardoor komt het voor dat de totalen niet overeenkomen met de aantallen volgens de reguliere leerlingentellingen. Om toch een sluitende tabel te maken worden de aantallen in de matrix in geringe mate aangepast.

Tabel 2.2.1
Kerncijfers leerlingen voortgezet onderwijs

	1990/'91	1995/'96	1999/'00	2000/'01	2001/'02	2002/'03
<i>x 1 000</i>						
Leerlingen	939	894	891	894	904	914
Vwo, havo, vmbo, mavo, vbo	863	807	789	785	790	800
Leerwegondersteunend onderwijs	54	60	73	79	84	91
Speciaal voortgezet onderwijs	23	27	23	17	14	
Praktijkonderwijs			7	13	17	23
Geslaagden voor schoolexamens	187	171	162	153	156	

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

Tabel 2.2.2
Leerlingen voortgezet onderwijs naar schoolsoort en leerjaar

	2001/'02	2002/'03	w.v. in leerjaar			
			3	4	5	6
<i>x 1 000</i>						
Totaal	904,4	913,7				
Leerjaar 1	195,9	203,1				
Voortgezet onderwijs algemeen leerjaar	167,7	178,9				
Lwoo algemeen leerjaar	28,2	24,2				
Leerjaar 2	194,5	195,2				
Voortgezet onderwijs algemeen leerjaar	172,2	172,6				
Lwoo algemeen leerjaar	22,3	22,6				
Leerjaar 3 en hoger						
Avo gemeenschappelijk leerjaar	5,1	6,2	6,2			
Vwo	128,4	131,8	36,1	34,8	32,2	28,7
Havo	121,1	124,4	36,5	48,8	39,1	
Vmbo/vbo						
Mavo leerjaar 4	49,7	.				
Vrije school	2,1	2,2	0,8	0,8	0,6	
Mavo theoretische leerweg	38,4	78,0	37,8	40,2		
Vbo/Vmbo techniek	33,4	33,5	17,5	16,0		
w.v.						
basisberoepsgerichte leerweg	8,5	15,8	7,9	8,0		
gemengde leerweg	2,0	3,3	2,2	1,1		
kaderberoepsgerichte leerweg	7,9	14,0	7,4	6,6		
vbo techniek leerjaar 4	14,9	0,4		0,4		
Vbo/Vmbo landbouw	10,4	11,2	5,9	5,3		
w.v.						
basisberoepsgerichte leerweg	1,7	4,0	2,1	1,9		
gemengde leerweg	0,9	1,7	0,9	0,8		
kaderberoepsgerichte leerweg	2,8	5,5	2,9	2,6		
vbo landbouw leerjaar 4	5,0	0,0		0,0		

Tabel 2.2.2 (slot)
Leerlingen voortgezet onderwijs naar schoolsoort en leerjaar

	2001/'02	2002/'03	w.v. in leerjaar			
			3	4	5	6
	<i>x 1 000</i>					
Vbo/Vmbo economie	33,0	35,5	19,5	16,0		
w.v.						
basisberoepsgerichte leerweg	6,4	12,0	6,1	5,9		
gemengde leerweg	4,8	6,6	4,5	2,0		
kaderberoepsgerichte leerweg	9,6	16,7	8,9	7,8		
vbo economie leerjaar 4	12,2	0,3		0,3		
Vbo/Vmbo zorg en welzijn	28,1	31,8	17,1	14,7		
w.v.						
basisberoepsgerichte leerweg	6,0	11,9	6,1	5,7		
gemengde leerweg	3,1	5,1	3,2	1,9		
kaderberoepsgerichte leerweg	8,0	14,8	7,7	7,0		
vbo zorg en welzijn leerjaar 4	11,0	0,0		0,0		
Lwoo	33,6	38,0	21,7	16,4		
Lwoo/mavo theoretische leerweg	0,3	1,5	0,8	0,7		
Lwoo techniek	12,4	12,5	7,1	5,4		
w.v.						
basisberoepsgerichte leerweg	6,6	11,3	6,4	4,9		
gemengde leerweg	0,1	0,1	0,0	0,0		
kaderberoepsgerichte leerweg	0,4	0,9	0,6	0,4		
lwoo techniek leerjaar 4	5,3	0,2		0,2		
Lwoo landbouw	4,9	5,5	3,0	2,5		
w.v.						
basisberoepsgerichte leerweg	2,4	4,8	2,6	2,2		
gemengde leerweg	0,0	0,1	0,1	0,0		
kaderberoepsgerichte leerweg	0,2	0,6	0,4	0,2		
lwoo landbouw leerjaar 4	2,3	0,0		0,0		
Lwoo economie	6,2	8,5	5,1	3,5		
w.v.						
basisberoepsgerichte leerweg	3,2	6,6	4,0	2,7		
gemengde leerweg	0,1	0,2	0,2	0,1		
kaderberoepsgerichte leerweg	0,6	1,5	1,0	0,6		
lwoo economie leerjaar 4	2,3	0,1		0,1		
Lwoo zorg en welzijn	9,1	10,0	5,7	4,3		
w.v.						
basisberoepsgerichte leerweg	4,6	8,9	5,1	3,9		
gemengde leerweg	0,3	0,1	0,1	0,0		
kaderberoepsgerichte leerweg	0,4	1,0	0,6	0,4		
lwoo zorg en welzijn leerjaar 4	3,9	0,0		0,0		
Lwoo avmb (afbouw)	0,7	0,0		0,0		
Geen leerjaren						
Praktijkonderwijs	17,0	22,7				
Speciaal voortgezet onderwijs	13,8					
	%					
Denominatie van de school						
Openbaar	26	26				
Protestants-christelijk	26	26				
Rooms-katholiek	24	24				
Overig bijzonder	24	24				

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

Tabel 2.2.3

Leerlingen voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs (vmbo) naar leerweg en leerjaar, 2002/03

	Lwoo			Vmbo			
	totaal	leerjaar		totaal	leerjaar		
		3	4		3	4	5
	<i>x 1 000</i>						
Totaal	38,1	21,7	16,4	192,2	98,6	93,0	0,6
Vbo en lwoo oude stijl	0,4		0,4	0,7		0,7	
Theoretische leerweg ¹⁾	1,5	0,8	0,7	80,1	38,6	40,9	0,6
Gemengde leerweg	0,5	0,3	0,2	16,7	10,9	5,8	
Kaderberoepsgerichte leerweg	4,1	2,6	1,6	51,0	27,0	24,0	
Basisberoepsgerichte leerweg	29,8	17,3	12,6	42,9	21,9	21,0	
Basisberoepsgerichte leerweg leerwegaject	1,8	0,8	1,0	0,8	0,2	0,5	

¹⁾ Inclusief vrije school.

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

Tabel 2.2.4

Keuze van profielen van havo en vwo naar leerjaar, 2002/03

	Leerjaar 4	Leerjaar 5	Leerjaar 6
	<i>x 1 000</i>		
Havo	48,8	39,1	
Natuur en techniek	5,4	4,4	
Natuur en gezondheid	7,8	6,0	
Economie en maatschappij	18,2	15,3	
Cultuur en maatschappij	15,4	12,6	
Overig ¹⁾	1,9	0,8	
Vwo	34,8	32,2	28,7
Natuur en techniek	3,6	5,0	4,4
Natuur en gezondheid	6,7	9,2	7,8
Economie en maatschappij	7,6	10,6	9,7
Cultuur en maatschappij	4,2	5,9	5,5
Natuur en techniek/natuur en gezondheid	6,1	0,5	0,4
Economie en maatschappij/cultuur en maatschappij	5,1	0,2	0,2
Overig ²⁾	1,4	0,6	0,7

¹⁾ Combinaties van twee profielen of geen profiel.²⁾ Overige combinaties van twee profielen of geen profiel.

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

Tabel 2.2.5
Cumi-leerlingen voortgezet onderwijs (vo) naar provincies en de vier grote steden

	Totaal aantal leerlingen vo			Cumi-leerlingen		
	1995/'96	2000/'01	2002/'03	1995/'96	2000/'01	2002/'03
	<i>x 1 000</i>			<i>%</i>		
Nederland	867,5	877,2	913,7	7	8	9
Groningen	35,0	36,2	37,4	3	5	6
Friesland	37,7	36,6	36,8	3	6	5
Drenthe	23,5	22,0	22,1	4	7	6
Overijssel	66,3	68,2	69,9	6	9	8
Flevoland	15,1	17,6	18,8	5	7	7
Gelderland	102,3	104,2	109,5	5	6	7
Utrecht	62,5	68,7	73,1	8	8	8
Noord-Holland	131,2	128,7	135,7	11	12	12
Zuid-Holland	184,0	183,4	189,5	10	11	12
Zeeland	20,3	20,3	21,0	3	5	5
Noord-Brabant	130,2	131,8	137,4	5	7	7
Limburg	59,4	59,4	62,4	5	6	6
Vier grote steden						
Amsterdam	32,0	32,8	34,7	30	30	30
's-Gravenhage	20,2	20,7	21,0	20	22	23
Rotterdam	36,7	36,7	37,6	22	20	21
Utrecht	12,4	11,3	11,4	23	28	28

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

Tabel 2.2.6
Leerlingen, scholen en schoolgrootte in het voortgezet onderwijs¹⁾ naar provincie en grote gemeenten

	Leerlingen			Scholen			Gemiddelde schoolgrootte		
	1990/'91	2000/'01	2002/'03	1990/'91	2000/'01	2002/'03	1990/'91	2000/'01	2002/'03
	<i>x 1 000</i>								
Nederland	916,5	877,2	913,7	1 768	692	692	518	1 268	1 320
Groningen	37,2	36,2	37,4	74	21	24	502	1 722	1 560
Friesland	40,9	36,6	36,8	97	28	31	422	1 309	1 186
Drenthe	26,3	22,0	22,1	59	19	16	447	1 160	1 384
Overijssel	69,0	68,2	69,9	129	35	37	535	1 948	1 890
Flevoland	13,1	17,6	18,8	19	13	15	690	1 355	1 256
Gelderland	112,3	104,2	109,5	222	89	90	506	1 170	1 216
Utrecht	65,1	68,7	73,1	122	56	56	534	1 227	1 305
Noord-Holland	139,5	128,7	135,7	280	111	111	498	1 160	1 222
Zuid-Holland	188,7	183,4	189,5	367	147	143	514	1 247	1 325
Zeeland	21,0	20,3	21,0	37	16	16	568	1 271	1 312
Noord-Brabant	140,4	131,8	137,4	244	106	100	575	1 243	1 374
Limburg	63,1	59,4	62,4	118	51	53	534	1 166	1 178
Gemeenten met meer dan 100 000 inwoners²⁾	310,8	315,6	325,3	552	271	269	564	1 165	1 209
Almere	3,4	8,8	10,1	3	5	5	1 149	1 767	2 017
Amersfoort	13,8	15,7	16,0	22	9	9	627	1 748	1 774
Amsterdam	32,7	32,8	34,7	70	32	32	467	1 026	1 083
Apeldoorn	11,6	12,2	12,8	19	10	9	612	1 220	1 426
Arnhem	11,3	9,3	10,1	20	7	9	565	1 323	1 121
Breda	11,4	13,5	12,9	16	9	8	714	1 496	1 613
Dordrecht	7,4	6,1	6,2	15	4	6	493	1 529	1 036
Ede	5,6	7,5	7,8	12	7	8	468	1 076	971
Eindhoven	16,6	13,6	14,1	23	10	10	720	1 359	1 411
Emmen	8,0	7,2	7,2	16	5	5	501	1 439	1 443
Enschede	8,9	7,3	7,7	14	5	4	636	1 453	1 914
's-Gravenhage	20,9	20,7	21,0	43	21	20	486	985	1 049
Groningen	15,3	19,6	20,1	24	11	12	639	1 779	1 679
Haarlem	9,6	8,6	9,5	19	11	11	508	784	864
Haarlemmermeer	4,3	4,5	5,2	7	4	6	614	1 119	859
's-Hertogenbosch	8,8	8,5	8,9	14	9	9	629	945	987
Leiden	10,0	9,8	10,1	13	8	8	769	1 225	1 259
Maastricht	6,6	7,3	7,7	9	7	7	737	1 044	1 093
Nijmegen	13,4	13,1	13,8	23	12	12	584	1 090	1 151
Rotterdam	36,2	36,7	37,6	71	37	32	511	992	1 175
Tilburg	12,0	11,1	9,2	21	13	10	570	857	924
Utrecht	15,0	11,3	11,4	34	15	15	442	751	763
Zaanstad	9,1	7,4	8,0	20	6	7	455	1 235	1 144
Zoetermeer	7,8	8,2	8,5	9	6	6	869	1 374	1 417
Zwolle	10,9	14,8	14,8	15	8	9	728	1 849	1 643
Overige gemeenten	605,7	561,6	588,4	1 216	421	423	498	1 334	1 391

¹⁾ Voor 1990/'91 en 2000/'01 exclusief speciaal voortgezet onderwijs.

²⁾ Uitgaande van de gemeentegrenzen en inwoneraantallen per 1 januari 2003.

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

Tabel 2.2.7
Geslaagden voor de schoolexamens in het voortgezet onderwijs (exclusief staatsexamens)

	1990/'91	2000/'01	2001/'02		
			totaal	w.v.	
				jongens	meisjes
	<i>x 1 000</i>				
Totaal	187,3	152,5	156,0	77,1	78,9
Mavo	56,4	43,5	46,1	22,1	24,0
Mavo-vbo gemengd diploma		1,1	1,0	0,5	0,6
Havo	35,0	30,2	32,0	14,5	17,5
Havo zonder profiel	35,0	30,2	0,2	0,1	0,1
Havo natuur en techniek			3,9	3,5	0,3
Havo natuur en gezondheid			4,9	1,9	3,0
Havo economie en maatschappij			12,2	7,2	5,0
Havo cultuur en maatschappij			10,3	1,4	8,9
Havo combinaties van profielen			0,5	0,4	0,2
Vwo	31,8	27,0	24,1	10,8	13,3
Gymnasium zonder profiel	3,9	3,7	0,0	0,0	0,0
Gymnasium natuur en techniek			0,6	0,5	0,1
Gymnasium natuur en gezondheid			1,2	0,4	0,8
Gymnasium economie en maatschappij			0,9	0,5	0,4
Gymnasium cultuur en maatschappij			0,7	0,1	0,6
Gymnasium combinaties van profielen			0,2	0,2	0,1
Atheneum	16,8	12,3	0,5	0,2	0,2
Atheneum natuur en techniek			1,7	1,5	0,2
Atheneum natuur en gezondheid			2,8	1,0	1,8
Atheneum economie en maatschappij			4,2	2,1	2,1
Atheneum cultuur en maatschappij			2,2	0,3	2,0
Atheneum combinaties van profielen			0,4	0,3	0,1
Vwo ongedeeld	11,1	11,0	0,4	0,2	0,2
Vwo ongedeeld natuur en techniek			1,2	1,0	0,2
Vwo ongedeeld natuur en gezondheid			2,2	0,8	1,4
Vwo ongedeeld economie en maatschappij			2,8	1,4	1,4
Vwo ongedeeld cultuur en maatschappij			1,6	0,2	1,4
Vwo ongedeeld combinaties van profielen			0,3	0,2	0,1
Vbo ¹⁾	64,1	50,7	52,8	29,2	23,6
Techniek ²⁾	27,1	18,2	18,2	17,7	0,4
Landbouw	5,3	6,3	6,8	3,4	3,4
Economie ³⁾	18,3	12,5	13,3	6,8	6,5
Zorg en welzijn ⁴⁾	13,2	13,2	14,1	1,1	13,1
Algemene voorbereiding maatschappij en beroep	0,2	0,5	0,4	0,2	0,2

¹⁾ Inclusief lwoo.

²⁾ Technisch en nautisch onderwijs.

³⁾ Administratie, verkoop/handel, consumptief, mode en commercie.

⁴⁾ Verzorging, uiterlijke verzorging.

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

Tabel 2.2.8
Leerlingen in de hoogste leerjaren van vbo (incl. lwoo), mavo en vmbo, naar herkomst

	Eenheid	1991	2001		
			totaal	w.v.	
				jongens	meisjes
Vmbo-3	1 000		118,9	63,5	55,4
w.o. in het vorig schooljaar					
Gemeenschappelijke leerjaar 2	%		90	90	91
Vmbo-3	%		7	8	7
Mavo-3	1 000	65,7			
w.o. in het vorig schooljaar					
Gemeenschappelijke leerjaar 2	%	87			
Mavo-3	%	12			
Vbo-3	1 000	63,6			
w.o. in het vorig schooljaar					
Gemeenschappelijke leerjaar 2	%	88			
Vbo-3	%	9			
Vmbo-4	1 000		109,6	57,1	52,5
w.o. in het vorig schooljaar					
Vmbo-3	%		91	91	91
Vmbo-4	%		5	5	5
Havo-3	%		3	2	3
Vbo-4	1 000	67,2			
w.o. in het vorig schooljaar					
Vbo-3	%	84			
Vbo-4	%	14 ¹⁾			
Mavo-4	1 000	62,2			
w.o. in het vorig schooljaar					
Mavo-3	%	89			
Mavo-4	%	7			
Havo-3	%	2			

¹⁾ Inclusief herprofileerders en profielverbetersaars.

Bron: 1991: onderwijsmatrix CBS; 2001: voorlopige onderwijsmatrix CFI (OCenW).

Tabel 2.2.9
Leerlingen in de hoogste leerjaren van havo en vwo, naar herkomst

	Eenheid	1991	2001		
			totaal	w.v.	
				jongens	meisjes
Havo-4	1 000	50,9	47,4	22,5	24,9
w.o. in het vorig schooljaar					
Havo-3	%	46	55	54	55
Gemeenschappelijk leerjaar 3 avo	%	5	5	5	5
Havo-4	%	18	18	20	17
Vmbo-4	%		9	9	8
Mavo-4	%	21			
Vwo-3 en 4	%	8	12	10	14
Havo-5	1 000	43,8	37,1	16,9	20,2
w.o. in het vorig schooljaar					
Havo-4	%	88	89	89	90
Havo-5	%	10	7	8	7
Vwo-5	1 000	38,6	31,2	14,8	16,4
w.o. in het vorig schooljaar					
Vwo-4	%	72	89	87	90
Vwo-5	%	12	7	8	5
Havo-5	%	15	3	4	3
Vwo-6	1 000	34,8	27,0	12,2	14,8
w.o. in het vorig schooljaar					
Vwo-5	%	91	92	92	93
Vwo-6	%	8	7	7	6

Bron: 1991: onderwijsmatrix CBS; 2001: voorlopige onderwijsmatrix CFI (OCenW).

Tabel 2.2.10
Leerlingen in de hoogste leerjaren van vbo (incl. lwoo) en mavo, naar bestemming

	Eenheid	1991	2001		
			totaal	w.v.	
				jongens	meisjes
Vmbo-3	1 000		116,7	62,0	54,7
w.o. in het volgend schooljaar					
Vmbo-3	%		7	8	7
Vmbo-4	%		85	83	87
Bol/bbl	%		1	1	1
Geen voltijdonderwijs	%		7	8	5
Vbo-3	1 000	65,7			
w.o. in het volgend schooljaar					
Vbo-3	%	8			
Vbo-4	%	85			
Geen voltijdonderwijs	%	6			
Mavo-3	1 000	66,9			
w.o. in het volgend schooljaar					
Mavo-3	%	12			
Mavo-4	%	83			
Geen voltijdonderwijs	%	3			
Vmbo-4 zonder diploma	1 000		12,8	7,4	5,4
w.o. in het volgend schooljaar					
Vmbo-4	%		34	30	39
Bol	%		12	11	14
Bbl	%		14	17	9
Geen voltijdonderwijs	%		40	42	37
Vbo-4 zonder diploma	1 000	10,0			
w.o. in het volgend schooljaar					
Vbo-4	%	32			
Bol	%	29			
Bbl	%	.			
Geen voltijdonderwijs	%	38			
Mavo-4 zonder diploma	1 000	7,6			
w.o. in het volgend schooljaar					
Mavo-4	%	54			
Bol	%	24			
Bbl	%	.			
Geen voltijdonderwijs	%	19			
Vmbo-4 met diploma	1 000		94,7	49,5	45,1
w.o. in het volgend schooljaar					
Vmbo-4	%		1	2	1
Havo	%		4	4	4
Bol	%		59	54	64
Bbl	%		14	20	8
Geen voltijdonderwijs	%		21	20	22
Vbo-4 met diploma	1 000	64,1			
w.o. in het volgend schooljaar					
Vbo-4	%	10			
Bol	%	50			
Bbl	%	.			
Geen voltijdonderwijs	%	39			

Tabel 2.2.10 (slot)
Leerlingen in de hoogste leerjaren van vbo (incl. lwoo) en mavo, naar bestemming

	Eenheid	1991	2001		
			totaal	w.v.	
				jongens	meisjes
Mavo-4 met diploma	1 000	56,4			
w.o. in het volgend schooljaar					
Havo-4	%	19			
Bol	%	72			
Bbl	%	.			
Geen voltijdonderwijs	%	8			

Bron: 1991: onderwijsmatrix CBS; 2001: voorlopige onderwijsmatrix CFI (OCenW).

Tabel 2.2.11
Leerlingen in de hoogste leerjaren van havo en vwo, naar bestemming

	Eenheid	1991	2001		
			totaal	w.v.	
				jongens	meisjes
Havo-4	1 000	53,4	45,2	21,6	23,6
w.o. in het volgend schooljaar					
Havo-4	%	17	19	21	17
Havo-5	%	72	73	70	77
Bol	%	4	2	2	2
Bbl	%	.	1	1	0
Geen voltijdonderwijs	%	6	5	6	4
Havo-5 zonder diploma	1 000	7,9	5,5	2,6	2,9
w.o. in het volgend schooljaar					
Havo-5	%	56	48	50	47
Vwo-5	%	2	4	5	4
Bol	%	16	9	9	9
Bbl	%	.	2	3	2
Hbo	%	3			
Geen voltijdonderwijs	%	23	36	34	38
Havo-5 met diploma	1 000	35,0	29,9	13,5	16,4
w.o. in het volgend schooljaar					
Vwo	%	16	4	4	3
Bol	%	26	7	6	7
Bbl	%	.	1	1	1
Hbo	%	41	79	81	77
Geen voltijdonderwijs	%	17	10	8	12

Tabel 2.2.11 (slot)
Leerlingen in de hoogste leerjaren van havo en vwo, naar bestemming

	Eenheid	1991	2001		
			totaal	w.v.	
				jongens	meisjes
Vwo-5	1 000	39,0	28,9	13,4	15,5
w.o. in het volgend schooljaar					
Havo	%	3	2	2	2
Vwo-5	%	12	7	9	5
Vwo-6	%	81	86	84	89
Geen voltijdonderwijs	%	3	5	5	4
Vwo-6 zonder diploma	1 000	5,2	3,4	1,6	1,8
w.o. in het volgend schooljaar					
Vwo-6	%	56	54	54	55
Bol/bbl	%	.	5	5	5
Hbo	%	9			
Geen voltijdonderwijs	%	33	41	42	40
Vwo-6 met diploma	1 000	31,8	27,0	12,8	14,2
w.o. in het volgend schooljaar					
Hbo	%	26	20	16	23
Wo	%	64	67	71	62
Geen voltijdonderwijs	%	9	14	13	15

Bron: 1991: onderwijsmatrix CBS; 2001: voorlopige onderwijsmatrix CFI (OCenW).

2.3 Expertisecentra

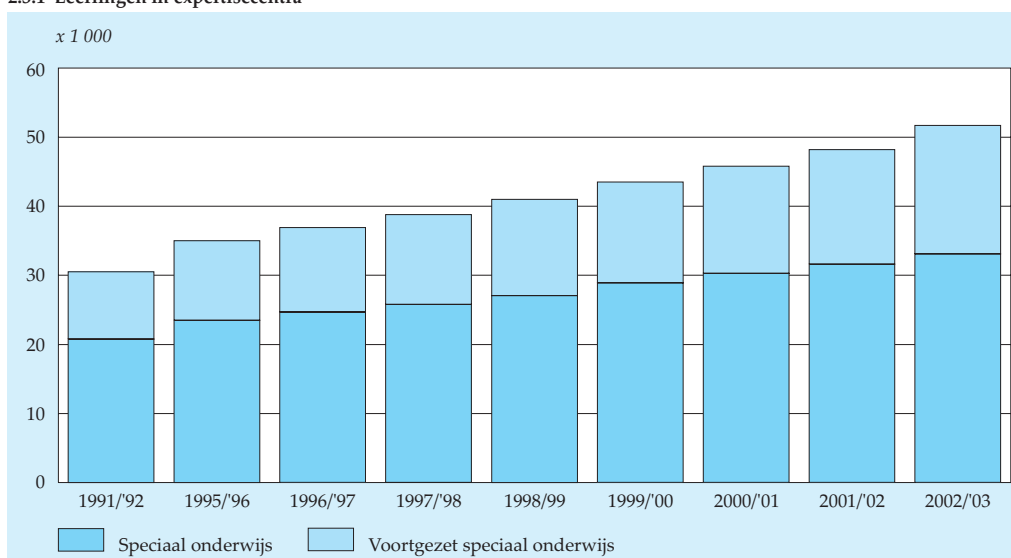
Het aantal leerlingen op de expertisecentra in het schooljaar 2002/'03 is 70 procent hoger dan in 1991/'92. De gemiddelde afdelingsgrootte is in dezelfde periode met bijna 79 procent toegenomen.

Flinke toename aantal leerlingen in expertisecentra

In het schooljaar 2002/'03 bedroeg het aantal leerlingen in expertisecentra bijna 52 duizend. Onder expertisecentra vallen onder andere het basis- en voortgezet onderwijs aan zeer moeilijk lerende of opvoedbare kinderen, dove en slechthorende kinderen, visueel gehandicapte kinderen en lichamelijk gehandicapte kinderen. Vergeleken met 2001/'02 is het leerlingenaantal met 7 procent gestegen en vergeleken met 1991/'92 met 70 procent. In de afgelopen tien jaar is het aantal leerlingen in deze vormen van speciaal onderwijs dus gestaag toegenomen. Volgens de Referentieraming van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen zal dat ook in de komende jaren zo zijn.

Het aantal leerlingen in het basisonderwijs van de expertisecentra is in de afgelopen twaalf jaar toegenomen met 12,3 duizend ofwel 59 procent. Ongeveer 31 procent van de leerlingen zit op een school voor zeer moeilijk lerende kinderen. Bijna 16 procent van de kinderen gaat naar een school voor langdurig zieken en 15 procent naar een school voor meervoudig gehandicapten. De kleinste categorie leerlingen zijn de dove kinderen (1 procent).

2.3.1 Leerlingen in expertisecentra

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

In het voortgezet onderwijs is het aantal leerlingen in die twaalf jaar bijna verdubbeld, van 9,7 duizend naar 18,6 duizend. De grootste groep leerlingen hier zijn de zeer moeilijk opvoedbare kinderen, bijna 44 procent. Daarna volgen de zeer moeilijk lerende kinderen met 31 procent van het totaal aantal dat speciaal onderwijs volgt.

Gemiddelde afdelingsgrootte neemt toe

In 2002/'03 was het aantal afdelingen voor de vormen van speciaal onderwijs in expertisecentra 555. De gemiddelde afdelingsgrootte bedroeg 93 leerlingen. Vorig schooljaar was dat nog 88. Vergeleken met het begin van de jaren negentig is de gemiddelde afdelingsgrootte in deze vormen van speciaal onderwijs met bijna 79 procent toegenomen.

In het schooljaar 2002/'03 behoorde ruim een vijfde van de leerlingen tot een culturele minderheid (cumi-leerling). Het percentage verschilt echter sterk tussen de provincies en gemeenten. Zo is in Zeeland één op de acht leerlingen cumi-leerling, in Noord-Holland één op de drie en in Amsterdam één op de twee.

Toelichting

Tot augustus 1998 was het (voortgezet) speciaal onderwijs geregeld in één wet, de Interim-wet Speciaal Onderwijs en Voortgezet Speciaal Onderwijs (ISOVSO). Deze omvatte al het onderwijs aan kinderen die, bijvoorbeeld als gevolg van een geestelijke, zintuiglijke of lichamelijke handicap, meer hulp nodig hadden bij de opvoeding en het leren dan het reguliere basisonderwijs of voortgezet onderwijs kon bieden. Afhankelijk van de soort handicap of onderwijsbelemmering van de leerling konden leerlingen terecht in het onderwijs voor:

- kinderen met leer- en opvoedingsmoeilijkheden (lom, so en vso);
- moeilijk lerende kinderen (mlk, so en vso);
- in hun ontwikkeling bedreigde kleuters (iobk, alleen so);
- zeer moeilijk lerende kinderen (zmlk, so en vso);
- zeer moeilijk opvoedbare kinderen (zmok, so en vso);
- dove kinderen (so en vso);
- slechthorende kinderen (so en vso);
- visueel gehandicapte kinderen (so en vso);
- lichamenlijk gehandicapte kinderen (so en vso);
- meervoudig gehandicapte kinderen (so en vso);
- langdurig zieke kinderen (so en vso);
- kinderen met ernstige spraakmoeilijkheden (alleen so);
- kinderen in scholen verbonden aan pedologische instituten (so en vso).

In tegenstelling tot de andere schoolsoorten voor speciaal onderwijs kende het iobk-onderwijs geen zelfstandige scholen, maar was het altijd verbonden aan scholen voor so-lom, so-mlk of so-zmok.

Vanaf augustus 1998 is de ISOVSO niet meer van kracht en wordt het (voortgezet) speciaal onderwijs geregeld in drie wetten: de Wet op het Primair Onderwijs (WPO), de Wet op het Voortgezet Onderwijs (WVO) en de Wet op de Expertisecentra (WEC). De WPO regelt het reguliere basisonderwijs én het speciaal basisonderwijs. Het speciaal basisonderwijs bestaat daarbij uit het voormalige so-lom, het voormalige so-mlk en het voormalige so-iobk voor zover verbonden aan scholen voor so-lom en so-mlk.

De WVO regelt het reguliere voortgezet onderwijs, het praktijkonderwijs, het leerwegondersteunend onderwijs (lwoo) en het speciaal voortgezet onderwijs. Het speciaal voortgezet onderwijs bestaat daarbij uit het voormalige vso-lom en het voormalige vso-mlk. De WEC regelt al het overige speciaal onderwijs (zowel basis als voortgezet) dat niet is opgenomen in de WPO of de WVO en omvat een tiental onderwijssoorten.

Een afdeling in het speciaal onderwijs is de combinatie van het schooltype (basis of voortgezet) en het soort onderwijs (zmlk, zmok, etc.). In de tabellen over het aantal afdelingen voor speciaal onderwijs zijn de zogenaamde ziekenhuisscholen niet opgenomen.

In Nederland worden openbare en bijzondere scholen onderscheiden. Bijzondere scholen geven onderwijs vanuit een bepaalde godsdienst of levensbeschouwing en in Nederland zijn er zodoende onder andere rooms-katholieke, protestants-christelijke, islamitische, joodse en hindoeïstische scholen. Openbare scholen staan open voor alle kinderen van welke godsdienst of levensbeschouwing dan ook. Zowel de openbare als de bijzondere scholen kunnen werken vanuit speciale opvoedings- en onderwijsmethoden zoals Montessori, Jenaplan, Dalton en Freinet.

Het begrip cumi-leerling, leerling behorend tot een culturele minderheid, is gedefinieerd door het Ministerie van OCenW. Volgens deze definitie is een cumi-leerling een leerling die aan één van de onderstaande voorwaarden voldoet:

- behoort tot een Molukse bevolkingsgroep;
- ten minste één van de ouders/voogden is afkomstig uit Griekenland, Italië, (voormalig) Joegoslavië, Kaapverdië, Marokko, Portugal, Spanje, Tunesië of Turkije;
- ten minste één van de ouders/voogden is afkomstig uit Suriname, Aruba of de Nederlandse Antillen;
- ten minste één van de ouders/voogden is door de Minister van Justitie als vreemdeling toegelaten op grond van artikel 15 van de Vreemdelingenwet;
- ten minste één van de ouders/voogden is afkomstig uit een ander niet-Engelstalig land buiten Europa, met uitzondering van Indonesië.

De gegevens in dit hoofdstuk over leerlingen en afdelingen in de expertisecentra zijn ontleend aan de onderwijsstatistieken van het CBS. De gegevens zijn gebaseerd

op de jaarlijkse tellingen van het Ministerie van OCenW. De teldatum is 1 oktober, hetgeen betekent dat de gegevens over het schooljaar 2002/'03 bijvoorbeeld betrekking hebben op de situatie op 1 oktober 2002.

Tabel 2.3.1
Kerncijfers leerlingen in expertisecentra

	1991/'92	1995/'96	1999/'00	2000/'01	2001/'02	2002/'03
	<i>x 1 000</i>					
Totaal	30,4	35,1	43,5	45,8	48,2	51,7
Speciaal onderwijs	20,8	23,5	28,9	30,3	31,6	33,1
Voortgezet speciaal onderwijs	9,7	11,5	14,6	15,5	16,6	18,6

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

Tabel 2.3.2
Leerlingen in expertisecentra naar schooltype, leeftijd, denominatie van de afdeling en geslacht

	1991/'92	2000/'01	2001/'02	2002/'03		
				totaal	w.v.	
					jongens	meisjes
	<i>x 1 000</i>					
Expertisecentra totaal	30,4	45,8	48,2	51,7	35,7	16,0
Speciaal onderwijs	20,8	30,3	31,6	33,1	23,1	10,0
Voortgezet speciaal onderwijs	9,7	15,5	16,6	18,6	12,7	5,9
Leeftijd						
4 jaar en jonger	1,0	1,4	1,4	1,5	1,0	0,5
5 jaar	1,1	2,2	2,2	2,4	1,7	0,7
6 jaar	1,7	2,9	2,9	3,0	2,1	0,9
7 jaar	2,3	3,3	3,4	3,5	2,5	1,0
8 jaar	2,3	3,7	3,7	3,9	2,7	1,2
9 jaar	2,4	3,7	4,0	4,1	2,9	1,2
10 jaar	2,5	3,8	4,1	4,4	3,1	1,3
11 jaar	2,6	3,7	4,1	4,3	3,1	1,2
12 jaar	2,4	3,4	3,6	4,1	2,9	1,2
13 jaar	2,0	3,1	3,3	3,6	2,6	1,1
14 jaar	2,0	3,3	3,5	3,9	2,7	1,2
15 jaar	2,1	3,6	3,8	4,2	2,8	1,4
16 jaar	1,9	3,1	3,3	3,6	2,3	1,3
17 jaar	1,6	2,2	2,3	2,6	1,7	0,9
18 jaar en ouder	2,5	2,5	2,4	2,7	1,6	1,1
	%					
Denominatie van de afdeling						
Openbaar	21	21	21	21	20	23
Protestants-christelijk	14	14	14	14	13	15
Rooms-katholiek	30	27	27	27	27	27
Overig bijzonder	35	38	38	39	41	35

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

Tabel 2.3.3
Leerlingen in expertisecentra naar schooltype en geslacht

	1991/'92	2000/'01	2001/'02	2002/'03		
				totaal	w.v.	
					mannen	vrouwen
	<i>x 1 000</i>					
Totaal expertisecentra	30,4	45,8	48,2	51,7	35,7	16,0
Speciaal onderwijs	20,8	30,3	31,6	33,1	23,1	10,0
w.v. op school voor						
Zeer moeilijk lerende kinderen	5,5	9,0	9,6	10,1	6,4	3,8
Zeer moeilijk opvoedbare kinderen	3,0	3,6	3,8	3,9	3,4	0,6
Dove kinderen	0,5	0,3	0,3	0,3	0,1	0,1
Slechthorende kinderen	1,2	1,2	1,2	1,2	0,7	0,4
Visueel gehandicapten	0,2	0,5	0,5	0,5	0,3	0,2
Lichamelijk gehandicapten	1,3	1,3	1,3	1,3	0,8	0,5
Meervoudig gehandicapten	2,9	4,4	4,6	4,9	3,1	1,8
Ernstige spraakmoeilijkheden	2,3	3,8	3,9	4,2	3,1	1,1
Langdurig zieken	2,8	4,8	4,9	5,2	3,9	1,3
Pedagogische instituten	1,1	1,5	1,6	1,6	1,3	0,3
Voortgezet speciaal onderwijs	9,7	15,5	16,6	18,6	12,7	5,9
w.v. op school voor						
Zeer moeilijk lerende kinderen	2,8	4,9	5,2	5,7	3,4	2,4
Zeer moeilijk opvoedbare kinderen	3,5	6,3	6,8	8,1	6,1	1,9
Dove kinderen	0,3	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1
Slechthorende kinderen	0,9	1,2	1,2	1,3	0,9	0,4
Visueel gehandicapten	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1
Lichamelijk gehandicapten	0,9	1,3	1,4	1,4	0,9	0,6
Meervoudig gehandicapten	0,4	0,6	0,6	0,7	0,4	0,3
Langdurig zieken	0,6	0,8	0,9	1,0	0,7	0,3
Pedagogische instituten	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

Tabel 2.3.4

Leerlingen, afdelingen en afdelingsgrootte expertisecentra naar provincie en de vier grote steden

	Leerlingen			Afdelingen			Gemiddelde afdelingsgrootte		
	1991/'92	2001/'02	2002/'03	1991/'92	2001/'02	2002/'03	1991/'92	2001/'02	2002/'03
	<i>x 1 000</i>								
Nederland	30,4	48,2	51,7	585	550	555	52	88	93
Groningen	1,3	2,1	2,3	29	28	29	46	77	79
Friesland	1,2	2,0	2,1	27	26	26	45	77	81
Drenthe	0,5	0,7	0,8	12	11	11	39	63	70
Overijssel	2,0	4,2	4,5	37	37	37	54	113	121
Flevoland	0,2	0,6	0,6	6	6	6	39	98	108
Gelderland	4,5	7,0	7,5	84	76	74	53	92	102
Utrecht	2,6	3,7	4,2	45	41	42	58	90	100
Noord-Holland	4,5	7,3	7,7	78	73	75	57	100	102
Zuid-Holland	5,6	8,6	9,4	112	107	109	50	81	86
Zeeland	0,6	0,8	0,8	18	15	15	31	55	56
Noord-Brabant	5,2	7,9	8,3	88	85	86	59	93	97
Limburg	2,3	3,3	3,5	49	45	45	48	73	78
Vier grote steden									
Amsterdam	2,2	3,1	3,3	28	26	28	78	118	118
's-Gravenhage	0,8	1,5	1,6	15	16	16	55	95	101
Rotterdam	2,3	3,0	3,2	37	34	36	62	89	89
Utrecht	1,0	1,6	1,7	19	19	19	55	84	91

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

Tabel 2.3.5
Cumi-leerlingen expertisecentra naar provincies en de vier grote steden

	Totaal aantal leerlingen			Cumi-leerlingen		
	1991/'92	2001/'02	2002/'03	1991/'92	2001/'02	2002/'03
	<i>x 1 000</i>			<i>%</i>		
Nederland	30,4	48,2	51,7	15	19	21
Groningen	1,3	2,1	2,3	8	9	8
Friesland	1,2	2,0	2,1	4	5	5
Drenthe	0,5	0,7	0,8	2	4	6
Overijssel	2,0	4,2	4,5	11	14	14
Flevoland	0,2	0,6	0,6	15	21	24
Gelderland	4,5	7,0	7,5	11	13	14
Utrecht	2,6	3,7	4,2	14	18	20
Noord-Holland	4,5	7,3	7,7	28	35	35
Zuid-Holland	5,6	8,6	9,4	24	29	29
Zeeland	0,6	0,8	0,8	8	10	13
Noord-Brabant	5,2	7,9	8,3	10	15	16
Limburg	2,3	3,3	3,5	8	11	12
Vier grote steden						
Amsterdam	2,2	3,1	3,3	44	61	61
's-Gravenhage	0,8	1,5	1,6	31	41	42
Rotterdam	2,3	3,0	3,2	32	40	39
Utrecht	1,0	1,6	1,7	18	25	26

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

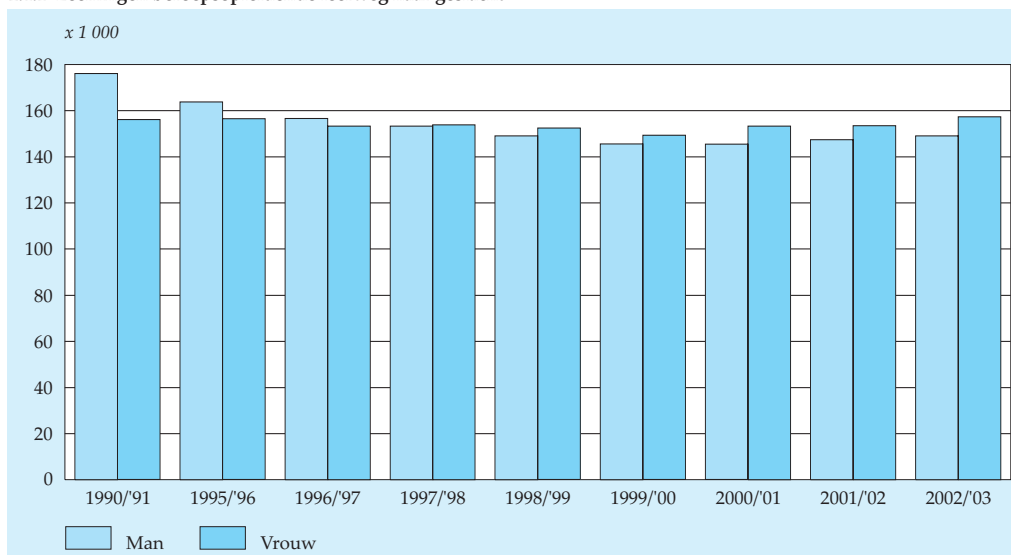
2.4 Secundair beroepsonderwijs

Het aantal leerlingen in het secundair beroepsonderwijs is in het schooljaar 2002/'03 gestegen naar 473 duizend. Zowel in de beroepsopleidende leerweg als in de beroepsbegeleidende leerweg is het aantal leerlingen toegenomen ten opzichte van het voorgaande schooljaar. Binnen de beroepsopleidende leerweg kiest een ruime meerderheid van de leerlingen voor een middenkaderopleiding, terwijl leerlingen binnen de beroepsbegeleidende leerweg vaker een basisberoepsopleiding of een vakopleiding kiezen. Het aantal geslaagden in het secundair beroepsonderwijs is ook toegenomen. In de bol echter daalde het aantal geslaagden, terwijl het aantal gediplomeerden in de bbl toenam.

Aantal leerlingen in de bol neemt weer toe

Het aantal leerlingen in de beroepsopleidende leerweg (bol) in het schooljaar 2002/'03 bedroeg 306 duizend. Vergeleken met 1990/'91 is dit bijna 8 procent minder. Dat komt doordat het aantal leerlingen in de bol in de jaren negentig vrijwel continu is gedaald. Pas vanaf 2000/'01 stijgt het aantal leerlingen weer. Volgens de referentieraming van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen (OCenW) zal het aantal leerlingen in de bol ook het komende jaar licht toenemen. De daling van het aantal leerlingen in de beroepsopleidende leerweg ten opzichte van 1990/'91 komt geheel voor rekening van de jongens. Hun aantal is afgenomen met bijna 27 duizend. Daarentegen nam het aantal meisjes met ruim duizend toe.

2.4.1 Leerlingen beroepsopleidende leerweg naar geslacht

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

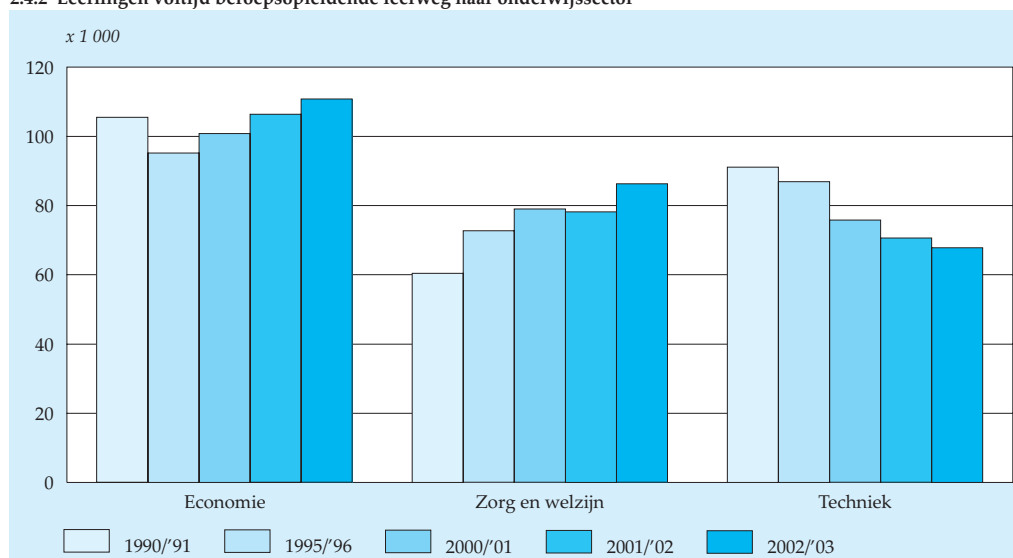
Het aantal leerlingen in de voltijd bol in 2002/'03 was 280 duizend. In vergelijking met 1990/'91 zijn dat er zo'n 3 procent minder. De daling van het aantal leerlingen in de voltijd bol is volledig toe te schrijven aan de afname van het aantal jongens. Dat is namelijk met ruim 19 duizend afgenomen, terwijl het aantal meisjes juist is toegenomen met bijna 11 duizend.

Het aantal leerlingen in de deeltijd bol bedroeg in 2002/'03 bijna 27 duizend. Sinds het begin van de jaren negentig is hun aantal afgenomen met 39 procent. De afname is ongeveer gelijk verdeeld over jongens en meisjes.

Economie het populairst onder bolscholieren

De opleidingen in de voltijd bol zijn te clusteren in grofweg vier sectoren: landbouw, economie, techniek, en zorg en welzijn. De sector economie is met bijna 40 procent van de leerlingen de grootste. Daarna volgen zorg en welzijn met 31 procent en techniek met 24 procent van het totaal aantal leerlingen. Het aantal leerlingen in de sector techniek is echter sinds het begin van de jaren negentig steeds afgenomen, terwijl het aantal leerlingen in de sector zorg en welzijn juist is toegenomen. Slechts een klein gedeelte, ruim 5 procent, volgde landbouwonderwijs. Ongeveer 55 procent van de leerlingen koos in 2002/'03 voor een middenkaderopleiding. Bijna een kwart deed een vakopleiding. De belangstelling voor de specialistenopleiding is erg gering.

2.4.2 Leerlingen voltijd beroepsopleidende leerweg naar onderwijssector

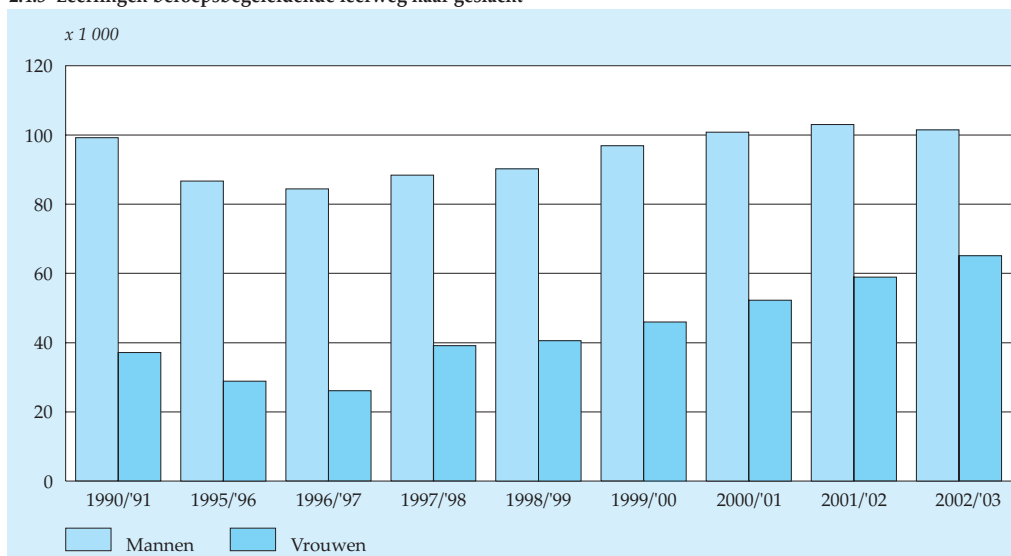

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

Toename aantal leerlingen in de bbl op conto meisjes

In 2002/'03 namen 167 duizend leerlingen deel aan de beroepsbegeleidende leerweg (bbl). Dat is 23 procent meer dan in 1990/'91. Met enig voorbehoud in verband met reeksbreuken kan worden gesteld dat het aantal leerlingen in de periode 1990/'91–1996/'97 voortdurend is gedaald en vanaf 1997/'98 weer stijgt. De stijging van het aantal leerlingen in de beroepsbegeleidende leerweg komt vrijwel geheel voor rekening van de meisjes. Het totale aantal leerlingen in de bbl in 2002/'03 is ten opzichte van 1990/'91 toegenomen met meer dan 30 duizend, het totaal aantal vrouwelijke scholieren met 28 duizend.

2.4.3 Leerlingen beroepsbegeleidende leerweg naar geslacht

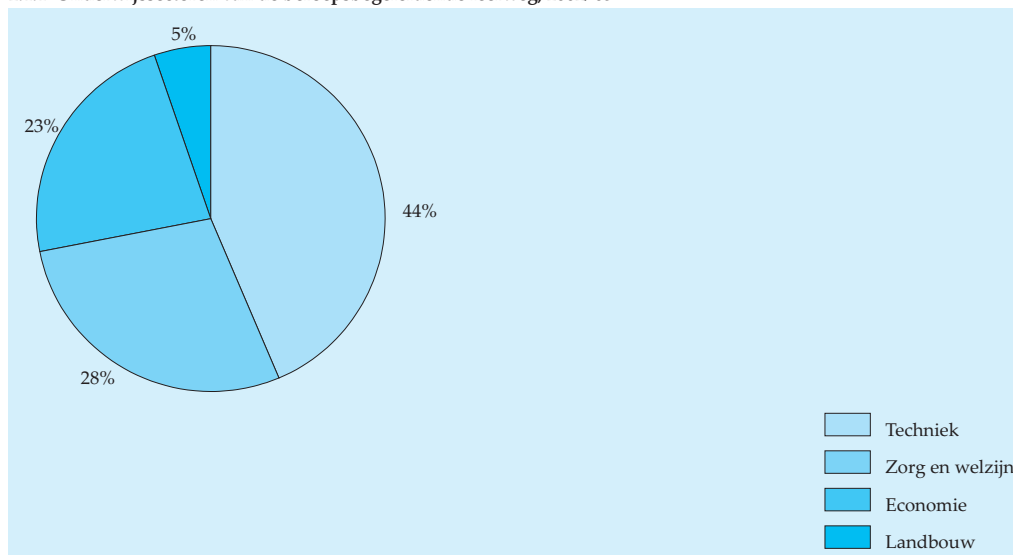

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

Ook de opleidingen in de beroepsbegeleidende leerweg (bbl) zijn grofweg te clusteren in vier sectoren. In de bbl volgt 95 procent van de leerlingen onderwijs in één van de drie sectoren economie, techniek of zorg en welzijn. De sector techniek is de grootste van deze drie, met bijna 44 procent van de leerlingen. De twee andere sectoren zijn even groot, met ieder ongeveer een kwart van de leerlingen. Slechts 5 procent van de leerlingen neemt deel aan de sector landbouw.

De verdeling van de leerlingen over de niveaugroepen is in de bbl anders dan in de bol. In de bbl kiezen de meeste leerlingen voor een basisberoepsopleiding of een vakopleiding, terwijl de meeste leerlingen in de bol voor een middenkaderopleiding kiezen.

2.4.4 Onderwijssectoren van de beroepsbegeleidende leerweg, 2002/03

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

Minder geslaagden in voltijd bol

Het aantal geslaagden in het secundair beroepsonderwijs in 2001/'02 bedroeg bijna 131 duizend. Dat is 2 procent meer dan in het jaar ervoor. In de bol behaalden 73 duizend leerlingen een diploma, dat is bijna 8 procent minder dan het jaar ervoor. Deze daling kwam voornamelijk voor rekening van de middenkaderopleidingen in de voltijd bol. Daar bedroeg de daling van het aantal geslaagden ten opzichte van een jaar eerder 17 procent. Ongeveer 70 procent van de geslaagden van de voltijd bol verlaat het onderwijs. Een kwart stroomt door naar het hbo. In de bbl behaalden 58 duizend leerlingen hun diploma. Een stijging van 17 procent.

Toelichting

Op 1 januari 1996 trad de Wet Educatie en Beroepsonderwijs (WEB) in werking. Deze wet bracht voor het eerst de volwasseneneducatie en het beroepsonderwijs onder in één samenhangende regeling. In dit hoofdstuk wordt enkel ingegaan op het beroepsonderwijs zoals dat is geregeld in de WEB. De volwasseneneducatie, die ook is geregeld in de WEB, het voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs (vmbo) en het hoger beroepsonderwijs (hbo) worden hier niet behandeld.

Met de invoering van de WEB is voor vrijwel het gehele beroepsonderwijs een landelijke kwalificatiestructuur van kracht geworden, die moet bijdragen aan een

verbetering van de kwaliteit van het onderwijs. De kwalificatiestructuur onderscheidt vijf opleidingstypen op vier niveaus:

- niveau 1: assistentenopleidingen met een duur van een half tot één jaar;
- niveau 2: basisberoepsopleidingen met een duur van twee tot drie jaar;
- niveau 3: vakopleidingen met een duur van twee tot vier jaar;
- niveau 4a: middenkaderopleidingen met een duur van drie tot vier jaar;
- niveau 4b: specialistenopleidingen met een duur van één tot twee jaar.

Voor het agrarisch onderwijs is overigens al sinds het begin van de jaren negentig een vergelijkbare kwalificatiestructuur van kracht. Verder mogen ook particuliere onderwijsinstellingen opleidingen aanbieden uit de kwalificatiestructuur.

Naast het onderscheid tussen de verschillende typen opleidingen binnen de kwalificatiestructuur, wordt er ook onderscheid gemaakt tussen opleidingen in twee zogenaamde leerwegen:

- de beroepsopleidende leerweg, waarbij de omvang van de beroepspraktijkvorming (stage) tussen de 20 en 60 procent van de totale opleidingsduur ligt. Deze leerweg is vergelijkbaar met het oude middelbaar beroepsonderwijs;
- de beroepsbegeleidende leerweg, waarbij het percentage beroepspraktijkvorming meer dan 60 procent van de totale opleidingsduur bedraagt en waarbij alleen diegenen worden toegelaten voor wie de volledige leerplicht is geëindigd. Deze leerweg is vergelijkbaar met het oude leerlingwezen.

Elke opleiding bestaat dus voor een deel uit praktijkonderwijs. Deze beroepspraktijkvorming vindt plaats op basis van een praktijkovereenkomst tussen de onderwijsinstelling, de deelnemer en het bedrijf of de organisatie waar de praktijkvorming plaatsvindt. Het beroepsonderwijs kent hierdoor een sterke verwevenheid met het bedrijfsleven.

Opleidingen in de bol bieden vaak niet alleen voltijdonderwijs aan, maar ook deeltijdonderwijs. Er is sprake van een deeltijdopleiding bij minder dan 850 uren onderwijs per jaar. Deeltijdopleidingen zijn bedoeld voor mensen die vanwege werk of zorgtaken niet in staat zijn voltijd(dag)onderwijs te volgen. Doordat de opleidingen in deeltijd worden gevolgd, wijkt de totale cursusduur af van die in de voltijd bol.

Binnen de bol en de bbl worden de opleidingen geclusterd in vier sectoren. Onderscheiden worden de sectoren economie, landbouw, techniek en zorg en welzijn. Deze sectoren komen zowel in het voltijd- als in het deeltijdonderwijs voor.

De gegevens over leerlingen en scholen in de voltijd beroepsopleidende leerweg zijn gebaseerd op jaarlijkse tellingen van het Ministerie van OCenW. Het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij verzamelt de gegevens over leerlingen in

Schema
Beroepsonderwijs vanaf 1 augustus 1997

	Niveau 1 assisterend beroeps- beoefenaar	Niveau 2 basis- beroeps- beoefenaar	Niveau 3 zelfstandig beroeps- beoefenaar	Niveau 4 middenkader- functionaris	Niveau 4 specialist
Opleidingstype	assistenten- opleiding	basisberoeps- opleiding	vakopleiding	middenkader- opleiding	specialisten- opleiding
Oude opleidingstype	n.v.t.	mbo-kort primair leerlingwezen	mbo-lang secundair leerlingwezen	mbo-lang secundair leerlingwezen	tertiair leerlingwezen
Vooropleiding	geen	geen	diploma mavo of vbo; overgangsbewijs van 3 naar 4 havo of vwo	diploma mavo of vbo; overgangsbewijs van 3 naar 4 havo of vwo	diploma vakopleiding
Doorstroom- mogelijkheden	basisberoeps- opleidingen	vakopleiding	middenkader en specialisten- opleiding	hbo	soms hbo
Duur	0,5-1 jaar	2-3 jaar	2-4 jaar	3-4 jaar	1-2 jaar

de sector landbouw. De teldatum is 1 oktober. De gegevens over het schooljaar 2002/'03 hebben bijvoorbeeld betrekking op de situatie op 1 oktober 2002. Tot het schooljaar 1995/'96 was de teldatum 15 september. De gegevens over de deeltijd bol werden tot en met 1991/'92 verzameld door het CBS. Daarna zijn de tellingen uitgevoerd door het Ministerie van OCenW. De gegevens over de geslaagden beschrijven de situatie aan het einde van het schooljaar.

De gegevens over de beroepsbegeleidende leerweg werden tot en met 1992/'93 verzameld door het CBS. Daarna is de gegevensverzameling overgenomen door het Ministerie van OCenW. Het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij verzamelt de gegevens over deelnemers in de sector landbouw. De gegevens over het aantal gediplomeerden in de beroepsbegeleidende leerweg zijn tot en met 1996/'97 ontleend aan tellingen van de landelijke organen voor het beroepsonderwijs. Vanaf 1997/'98 worden deze gegevens ontleend aan de bekostigingstelling beroepsonderwijs van het Ministerie van OCenW. De gegevens over instroom naar herkomst en uitstroom naar bestemming voor de voltijd bol zijn ontleend aan de onderwijsmatrix van het CBS.

Door een aantal reeksbreuken is de ontwikkeling van het aantal leerlingen in de bbl in de afgelopen tien jaar echter moeilijk te duiden. Zo is in de periode 1990/'91-

1992/'93 het aantal leerlingen in de bbl geteld op een peildatum, terwijl het aantal leerlingen in het tijdvak 1993/'94–1995/'96 gedurende het gehele schooljaar is geteld. In het schooljaar 1995/'96 is zowel een peildatum- als een schooljaartelling uitgevoerd. Daaruit bleek dat de schooljaartellingen ongeveer 10 procent hoger liggen dan de peildatumtellingen.

Naast het reguliere beroepsonderwijs zijn er vele beroepsopleidingen en cursussen die niet in de kwalificatiestructuur zijn opgenomen. Dit zijn bijvoorbeeld particuliere opleidingen op economisch, administratief, commercieel en technisch terrein. Het overgrote deel van deze opleidingen en cursussen wordt in deeltijd gevolgd. De Onderwijsstatistieken van het CBS verschaffen tot op heden nauwelijks informatie over het aantal deelnemers aan deze opleidingen en cursussen.

Tabel 2.4.1
Kerncijfers beroepsonderwijs

	1990/'91	1995/'96	1999/'00	2000/'01	2001/'02	2002/'03
<i>x 1 000</i>						
Leerlingen	469	436	438	452	463	473
Mbo/bol	332	320	295	299	301	306
Bbo/bbl	136	116	143	153	162	167
Geslaagden	93	111	119	129	131	
Mbo/bol	57	75	74	79	73	
Bbo/bbl	36	36	45	49	58	

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

Tabel 2.4.2
Leerlingen in de voltijd beroepsopleidende leerweg naar geslacht, sector en niveau

	1990/'91	1995/'96	1999/'00	2000/'01	2001/'02	2002/'03
<i>x 1 000</i>						
Totaal	288,4	288,7	271,8	271,5	270,7	279,9
Mannen	156,0	149,3	134,6	133,3	133,6	136,9
Vrouwen	132,4	139,4	137,3	138,2	137,1	143,0
Sector						
Landbouw	16,0	16,8	16,4	16,0	15,5	15,0
Economie	105,5	95,2	97,4	100,8	106,4	110,8
Techniek	91,1	86,9	79,0	75,8	70,6	67,8
Zorg en welzijn	60,4	72,7	78,9	79,0	78,2	86,3
Overig	15,3	17,1	0,3			
Niveau ¹⁾						
Assistentopleidingen			8,0	11,2	15,3	16,3
Basisberoepsopleidingen			40,0	38,0	38,4	42,1
Vakopleidingen			42,7	50,4	60,2	65,9
Middenkaderopleidingen			160,2	170,5	156,4	154,8
Specialistenopleidingen			0,2	0,3	0,3	0,7

¹⁾ Exclusief de in afbouw zijnde mbo-opleidingen.

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

Tabel 2.4.3
Leerlingen in de deeltijd beroepsopleidende leerweg naar geslacht, sector en niveau

	1990/'91	1995/'96	1999/'00	2000/'01	2001/'02	2002/'03
<i>x 1 000</i>						
Totaal	43,9	31,7	23,1	27,3	30,2	26,6
Mannen	20,1	14,6	11,0	12,2	13,8	12,2
Vrouwen	23,8	17,2	12,1	15,1	16,4	14,4
Sector						
Landbouw	.	0,1	0,0	0,0	0,0	0,2
Techniek	5,7	4,0	3,9	4,7	5,0	4,8
Economie	28,9	18,7	12,8	15,2	17,7	13,9
Zorg en welzijn	9,4	8,9	6,4	7,4	7,4	7,7
Niveau ¹⁾						
Assistentopleidingen			1,6	4,3	6,2	5,1
Basisberoepsopleidingen			4,5	8,0	8,7	7,9
Vakopleidingen			4,1	4,9	5,7	4,9
Middenkaderopleidingen			9,5	9,6	9,2	8,5
Specialistenopleidingen			0,0	0,0	0,3	0,1

¹⁾ Exclusief de in afbouw zijnde mbo-opleidingen.

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

Tabel 2.4.4
Leerlingen in de beroepsbegeleidende leerweg naar geslacht, sector en niveau

	1990/'91	1996/'97	1999/'00	2000/'01	2001/'02	2002/'03
<i>x 1 000</i>						
Totaal	136,3	110,5	142,9	153,1	161,9	166,6
Mannen	99,2	84,4	96,9	100,8	103,0	101,5
Vrouwen	37,1	26,1	46,0	52,3	58,9	65,1
Sector						
Landbouw	9,1	7,6	8,1	8,1	8,5	8,7
Techniek	77,6	67,3	73,4	75,2	75,6	72,8
Economie	31,6	24,4	30,0	34,9	36,2	38,0
Zorg en welzijn	18,0	11,2	31,5	34,9	41,6	47,1
Niveau ¹⁾						
Assistentopleidingen			10,4	11,7	13,1	13,7
Basisberoepsopleidingen			63,2	69,3	69,9	70,0
Vakopleidingen			47,4	50,3	54,7	57,0
Middenkaderopleidingen			13,4	15,7	18,4	20,4
Specialistenopleidingen			4,8	5,4	5,7	5,5

¹⁾ Exclusief de in afbouw zijnde bbo-opleidingen.

Bron: Onderwijsstatistieken CBS

Tabel 2.4.5
Geslaagden in de voltijd beroepsopleidende leerweg naar geslacht, sector en niveau

	1990/'91	1995/'96	1998/'99	1999/'00	2000/'01	2001/'02
<i>x 1 000</i>						
Totaal	57,4	69,1	70,8	70,1	75,0	69,2
Mannen	28,3	32,2	31,7	32,7	34,1	32,6
Vrouwen	29,2	36,9	39,1	37,3	40,9	36,6
Sector						
Landbouw	4,4	4,3	4,2	4,3	4,7	3,0
Techniek	14,1	16,3	16,6	17,3	16,1	15,4
Economie	20,9	27,3	27,5	28,3	31,9	31,7
Zorg en welzijn	15,8	18,8	21,4	20,0	22,3	19,0
Overig	2,2	2,4	1,1	0,1		
Niveau ¹⁾						
Assistentopleidingen			2,6	3,6	4,6	5,3
Basisberoepsopleidingen			11,6	13,0	12,6	11,9
Vakopleidingen			3,5	11,4	13,2	15,7
Middenkaderopleidingen			3,3	25,1	43,2	35,8
Specialistenopleidingen			0,0	0,2	0,2	0,4

¹⁾ Exclusief de in afbouw zijnde mbo-opleidingen.

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

Tabel 2.4.6
Geslaagden in de deeltijd beroepsopleidende leerweg naar geslacht en sector

	1993/'94	1995/'96	1998/'99	1999/'00	2000/'01	2001/'02
<i>x 1 000</i>						
Totaal	6,1	5,8	4,8	3,9	4,4	3,7
Mannen	2,7	2,4	2,1	1,7	2,0	1,6
Vrouwen	3,4	3,3	2,7	2,2	2,4	2,1
Sector						
Landbouw	.	.	0,0	0,0	0,0	0,0
Techniek	1,0	0,8	0,5	0,7	0,6	0,5
Economie	2,3	2,5	2,0	1,3	1,7	1,6
Zorg en welzijn	2,8	2,5	2,2	2,0	2,0	1,6
Niveau ¹⁾						
Assistentopleidingen			0,1	0,2	0,5	0,5
Basisberoepsopleidingen			0,1	0,2	0,4	0,3
Vakopleidingen			0,1	0,4	0,8	1,0
Middenkaderopleidingen			0,5	2,1	2,4	1,9
Specialistenopleidingen			0,1		0,0	0,0

¹⁾ Exclusief de in afbouw zijnde mbo-opleidingen.

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

Tabel 2.4.7
Geslaagden in de beroepsbegeleidende leerweg naar geslacht, sector en niveau

	1990/'91	1995/'96	1998/'99	1999/'00	2000/'01	2001/'02
	<i>x 1 000</i>					
Totaal	36,0	35,6	37,8	45,1	49,3	57,8
Mannen	.	.	24,8	29,6	31,8	34,7
Vrouwen	.	.	13,0	15,5	17,5	23,0
Sector						
Landbouw		2,5	2,8	2,7	2,9	2,8
Techniek	20,7	19,8	17,8	21,9	23,7	24,6
Economie	9,5	8,2	9,1	10,5	11,1	14,8
Zorg en welzijn	5,7	5,1	8,2	9,9	11,6	15,5
Niveau ¹⁾						
Assistentopleidingen			4,2	4,7	5,3	6,8
Basisberoepsopleidingen			13,6	18,8	20,8	24,4
Vakopleidingen			9,8	15,8	17,0	19,0
Middenkaderopleidingen			0,9	2,3	4,3	5,5
Specialistenopleidingen			0,8	1,7	1,7	2,1

¹⁾ Exclusief de in afbouw zijnde bbo-opleidingen.

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

Tabel 2.4.8
Voltijd beroepsopleidende leerweg: uitstroom naar bestemming

	1996	2000	2001*		
			totaal	w.v.	
				mannen	vrouwen
	<i>x 1 000</i>				
Bol zonder diploma	33,8	43,9	45,3	25,0	20,2
	%				
w.o. in het volgend schooljaar					
Bol deeltijdonderwijs	3	2	2	2	2
Ander deeltijdonderwijs	1	1	1	1	1
Bbl	11	9	8	10	6
Geen onderwijs	85	89	89	88	91
	<i>x 1 000</i>				
Bol met diploma	71,4	65,5	69,7	31,7	38,0
	%				
w.o. in het volgend schooljaar					
Bbl	6	6	4	5	4
Hbo voltijdonderwijs	23	22	24	27	22
Hbo deeltijdonderwijs	1	2	2	2	2
Ander deeltijdonderwijs	1	1	1	1	1
Geen onderwijs	68	69	70	66	72

Bron: 1996 en 2000 onderwijsmatrix CFI (OCenW); 2001 voorlopige onderwijsmatrix CFI.

Tabel 2.4.9
Voltijd beroepsopleidende leerweg: instroom naar herkomst

	1996	2000	2001*		
			totaal	w.v	
				mannen	vrouwen
	<i>x 1 000</i>				
Instroom	101,6	108,9	114,8	57,1	57,7
	<i>%</i>				
w.o. in het vorig schooljaar					
Vmbo en havo voltijdonderwijs zonder diploma	5	5	3	4	3
Vmbo voltijdonderwijs met diploma	62	51	49	47	50
Havo voltijdonderwijs met diploma	4	4	2	1	2
Mavo deeltijdonderwijs	2	1	1	1	1
Beroepsbegeleidende leerweg	1	1	1	1	1
Overig voltijdonderwijs	1	2	2	2	1
Overig deeltijdonderwijs	2	1	1	1	1
Geen onderwijs	25	36	42	43	41

Bron: 1996 en 2000 onderwijsmatrix CFI (OCenW); 2001 voorlopige onderwijsmatrix CFI.

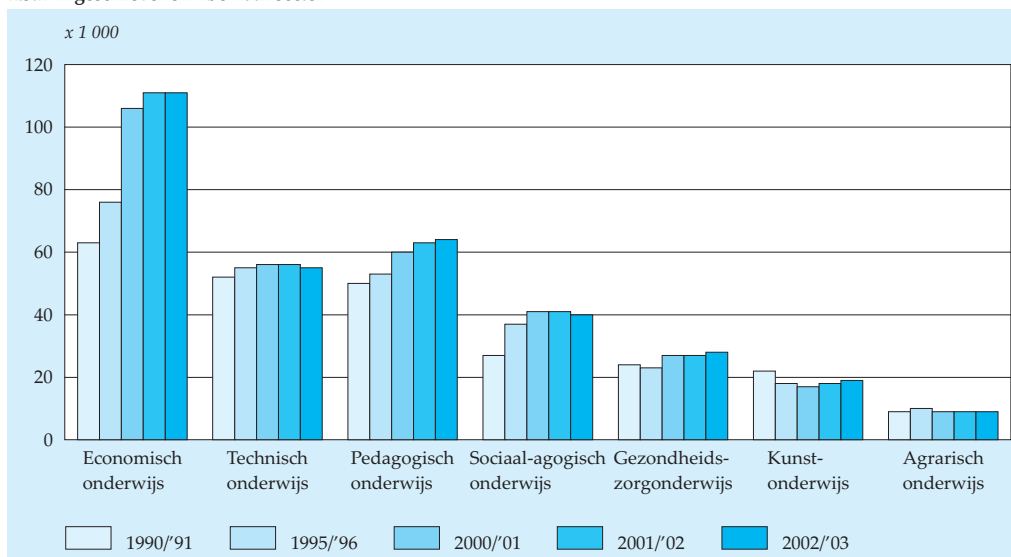
2.5 Hoger beroepsonderwijs

Het hoger beroepsonderwijs is ook in het studiejaar 2002/'03 weer gegroeid. Er waren bijna 326 duizend studenten ingeschreven aan hogescholen. De groei loopt wel terug. Het aantal studenten is minder hard gestegen dan in voorgaande jaren. In het kunstonderwijs nam het aantal studenten relatief het hardst toe. Vrouwen zijn in de meerderheid en studeren gemiddeld op jongere leeftijd af. Ook hebben ze na vier jaar studie een duidelijk hoger studierendement dan mannen.

Kunstonderwijs groeit het meest

In het studiejaar 2002/'03 hebben bijna 326 duizend studenten een opleiding in het reguliere hbo gevolgd. Dat is een stijging van nog geen 1 procent ten opzichte van het voorgaande jaar. Het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen (OCenW) verwacht ook voor de komende jaren een lichte groei van het aantal hbo-studenten. Relatief het sterkst is het aantal studenten toegenomen in de sector kunstonderwijs, namelijk 8 procent in vergelijking met een jaar eerder. Ten opzichte van 1990/'91 is het aantal kunstonderwijsscholieren daarentegen 12 procent lager. Met meer dan 111 duizend studenten blijft het economisch onderwijs verreweg de grootste sector in het hbo. Het pedagogisch onderwijs volgt op gepaste afstand met een studentental van 64 duizend. De kleinste sector in het hbo wordt gevormd door het agrarisch onderwijs. Het aantal landbouwstudenten is, na vorig jaar te zijn gestegen, dit studiejaar weer licht gedaald. Ook in het technisch en sociaal-agogisch onderwijs daalde het aantal studenten licht.

2.5.1 Ingeschrevenen hbo naar sector

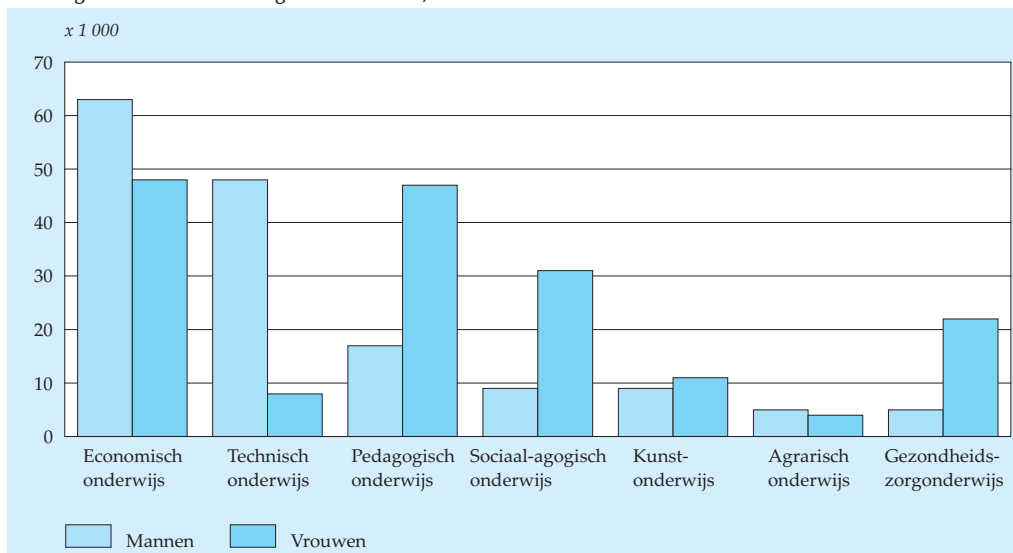
Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

Aantal vrouwelijke studenten blijft in de meerderheid

Het aantal vrouwelijke studenten is de laatste jaren flink toegenomen en stijgt bovendien nog steeds sneller dan het aantal mannen. Ten opzichte van 1990/'91 is het aantal vrouwelijke studenten in het hbo in 2002/'03 met 46 procent gestegen. Bij de mannen was deze stijging 20 procent. Vanaf 1997/'98 zijn er meer vrouwelijke dan mannelijke studenten in het hbo. In 2002/'03 was ruim 52 procent van de ingeschrevenen vrouw. Dat komt overeen met ruim 170 duizend studenten. Het aantal mannelijke studenten was ruim 155 duizend. Vrouwen zijn vooral terug te vinden in het economisch, pedagogisch, sociaal-agogisch en gezondheidszorgonderwijs. In de laatste drie sectoren studeren betrekkelijk weinig mannen. In het technisch onderwijs echter zijn de vrouwelijke studenten duidelijk in de minderheid. Hun aantal neemt bovendien al een aantal jaren af.

Acht van de tien studenten in het hbo volgden een voltijdstudie. Voor het eerst sinds 1995 is het aandeel deeltijdstudenten nauwelijks toegenomen. De populairste studierichting onder de deeltijders is pedagogie. Het aantal studenten in de duale onderwijsvorm, waarin het studeren wordt afgewisseld met een baan in de beroepspraktijk, nam toe van bijna 5 duizend in het studiejaar 1999/'00 tot ruim 10 duizend in 2002/'03. De studenten van het duale onderwijs komen vooral voor in het economisch, het technisch en het gezondheidszorgonderwijs.

2.5.2 Ingeschrevenen hbo naar geslacht en sector, 2002/'03

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

Aantal geslaagden neemt toe

Het aantal geslaagde hbo-studenten in 2001/'02 is behoorlijk gestegen tot 59 duizend. Het Ministerie van OCenW verwacht ook voor de komende jaren een stijging. Sinds 1992/'93 overtreft het aantal vrouwelijke geslaagden het aantal mannen dat een diploma behaalt. In het studiejaar 2001/'02 was ruim 57 procent van de geslaagden vrouw. Studenten in het voltijd hbo zijn gemiddeld 23,3 jaar als zij hun eindexamen behalen. Ongeveer 38 procent van de hbo-geslaagden is 22 jaar of jonger bij afstuderen. In het kunstonderwijs ligt de gemiddelde leeftijd van geslaagden voor voltijdstudies ongeveer tweeënhalf jaar hoger dan in de meeste andere onderwijssectoren. In alle sectoren behalen vrouwen hun diploma op gemiddeld jongere leeftijd dan mannen.

Een kwart van de buitenlandse studenten is Duitser

Van de 326 duizend studenten in het hbo heeft ruim 3 procent een niet-Nederlandse nationaliteit. De helft van deze studenten is afkomstig uit een land van de Europese Unie. De grootste groep buitenlandse studenten in het hbo zijn Duitsers. Zij maken ruim een kwart uit van alle buitenlandse studenten. Ruim 11 procent van de niet-Nederlandse studenten is Marokkaan. Op de derde plaats staan de Belgische studenten met bijna 6 procent van het aantal buitenlandse studenten.

Toelichting

In 1993 is de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek (WHW) in werking getreden. Deze wet bracht het hoger beroepsonderwijs, het wetenschappelijk onderwijs en onderzoek en de Open Universiteit onder in één wet. Hoger beroepsonderwijs (hbo) wordt gegeven aan reguliere en aangewezen hogescholen. Reguliere hogescholen worden voor het onderwijs dat zij aanbieden door de overheid bekostigd. Dat betekent dat zij gebonden zijn aan het wettelijk vastgestelde collegegeld. De opleidingen aan deze instellingen geven studenten recht op studiefinanciering. Aangewezen hogescholen ontvangen voor het onderwijs dat zij aanbieden geen bekostiging van de overheid. Deze instellingen zijn niet gebonden aan het wettelijk vastgestelde collegegeld, maar kunnen een bedrag vragen waarvan ze zelf de hoogte bepalen. De voltijdopleidingen aan deze instellingen die opgenomen zijn in het Centraal Register Opleidingen Hoger Onderwijs (CROHO) geven de studenten recht op studiefinanciering en bij succesvolle afronding recht op officiële titulatuur. Het CROHO omvat alle wettelijk erkende opleidingen. Voor deze opleidingen gelden op de aangewezen hogescholen dezelfde eisen als op de reguliere hogescholen.

Om toegelaten te worden tot een erkende opleiding in het hbo geldt als vooropleidingseis het bezit van een diploma havo, vwo of mbo/bol. Om een opleiding in het hbo te volgen, melden aanstaande studenten zich aan bij het Centraal Bureau Aanmelding en Plaatsing (CBAP). Het komt voor dat de belangstelling voor een opleiding groter is dan de opleidingscapaciteit (numerus fixus). De selectie vindt in dat geval plaats via loting.

Ingeschrevenen aan de reguliere hogescholen zijn degenen die hun collegegeld of examengeld hebben betaald en van wie de inschrijvingsprocedure is voltooid. Mensen die binnen een instelling zijn ingeschreven voor meer dan één opleiding worden slechts eenmaal geteld. De gebruikelijke inschrijvingsvorm is die als student. Studenten hebben het recht deel te nemen aan het onderwijs en examens af te leggen. Extraneï zijn mensen die ingeschreven zijn voor het uitsluitend afleggen van één of meer examens of onderdelen daarvan. Zij hebben geen recht op studiefinanciering.

Een erkende opleiding in het hoger beroepsonderwijs heeft in beginsel een studielast van 168 studiepunten, wat in de praktijk doorgaans neerkomt op vier studie-jaren. Studenten met specifieke vooropleidingen kunnen vrijstellingen krijgen en een korter programma volgen. Het hbo kent opleidingen in de volgende onderwijs-gebieden (sectoren):

- agrarisch onderwijs;
- technisch onderwijs;
- gezondheidszorgonderwijs;
- economisch onderwijs;
- sociaalagogisch onderwijs;
- kunstonderwijs;
- pedagogisch onderwijs.

Het eerste opleidingsjaar van een hbo-opleiding wordt propedeutische fase genoemd en kan worden afgesloten met een propedeutisch examen. Tot de hoofd-fase van een hbo-opleiding worden de overige opleidingsjaren gerekend. De hoofd-fase wordt afgesloten met een examen. Voor het succesvol afleggen van dit examen wordt een (eind)diploma uitgereikt, dat recht geeft op de titel baccalaureus (bc.) of ingenieur (ing.). Het hbo kent enkele voortgezette opleidingen (bijvoorbeeld de eerstegraads lerarenopleidingen) waarvoor ingeschrevenen minimaal een hbo-opleiding moeten hebben voltooid.

Jaarlijks ontvangt het CBS de inschrijvings- en examengegevens van iedere student in het door de overheid bekostigde hoger beroepsonderwijs en wetenschappelijk onderwijs. De gegevens zijn afkomstig uit het Centraal Register Ingeschrevenen Hoger Onderwijs (CRIHO) van de Informatie Beheer Groep in Groningen. Door de gegevens van studenten uit het CRIHO van verschillende jaren aan elkaar te relateren, kan de schoolloopbaan in het hoger onderwijs worden gevolgd. Dit is gedaan voor studenten die in de periode 1991–1998 zijn begonnen met een studie in de propedeutische fase van het hbo. Zo'n groep die in een bepaald jaar met een hbo-studie begint, wordt een cohort genoemd. De indeling van studenten naar sector wordt bepaald op basis van de opleiding bij eerste inschrijving in het hbo. Van de eerstejaars uit de periode 1991–1999 is jaarlijks vastgesteld of zij:

- zijn veranderd van opleiding;
- zijn overgestapt naar het wetenschappelijk onderwijs;

- een afsluitend diploma hebben behaald in het hbo of wetenschappelijk onderwijs;
- het hoger onderwijs zonder diploma hebben verlaten.

Dit type onderzoek waarbij men een bepaalde groep studenten over meerdere jaren volgt, is met name geschikt om studierendementen vast te stellen.

De gegevens over instroom naar herkomst zijn ontleend aan de onderwijsmatrix van het CBS. Voor een beschrijving van de onderwijsmatrix wordt verwezen naar paragraaf 2.2.

Naast de wettelijk erkende opleidingen (opgenomen in het CROHO) worden er vele opleidingen en cursussen gegeven op het niveau van het hbo die níet opgenomen zijn in het CROHO. Dit zijn opleidingen en cursussen op commerciële basis: de deelnemer betaalt. Het zijn vaak particuliere instellingen die dit soort opleidingen aanbieden, maar ook reguliere hogescholen zijn actief op deze commerciële markt. Het overgrote deel van deze opleidingen en cursussen wordt in deeltijd gegeven. De onderwijsstatistieken van het CBS verschaffen tot op heden geen informatie over het aantal deelnemers aan deze opleidingen en cursussen.

Tabel 2.5.1
Kerncijfers regulier hoger beroepsonderwijs

	1990/'91	1995/'96	1999/'00	2000/'01	2001/'02	2002/'03
Bekostigde instellingen	92	77	65	65	64	59
	<i>x 1 000</i>					
Ingeschrevenen aan bekostigde instellingen	246,7	272,2	305,8	315,3	323,6	326,0
Geslaagden aan bekostigde instellingen	40,3	53,1	54,7	55,9	59,0	

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

Tabel 2.5.2
Ingeschrevenen in het hoger beroepsonderwijs naar geslacht, onderwijsvorm, sector en nationaliteit

	1990/'91	1995/'96	1999/'00	2000/'01	2001/'01	2002/'03
	<i>x 1 000</i>					
Totaal	246,7	272,2	305,8	315,3	323,6	326,0
Mannen	130,0	138,2	147,8	150,9	154,6	155,5
Vrouwen	116,7	134,0	158,0	164,4	169,0	170,4
Onderwijsvorm ¹⁾						
Voltijd	193,7	229,1	246,2	247,5	249,2	250,3
Deeltijd	53,0	41,6	54,7	60,7	65,3	65,4
Duaal		1,5	5,0	7,1	9,1	10,2
Sector						
Agrarisch onderwijs	9,1	9,8	9,0	8,5	8,9	8,7
Technisch onderwijs	51,9	55,1	55,6	56,1	55,8	55,1
Gezondheidszorgonderwijs	23,8	23,1	26,9	26,8	26,9	27,7
Economisch onderwijs	63,2	76,0	100,8	105,8	110,7	111,2
Sociaal-agogisch onderwijs	26,9	37,2	40,7	41,0	40,7	40,0
Kunstonderwijs	22,0	18,4	16,7	16,9	17,9	19,4
Pedagogisch onderwijs	49,7	52,5	56,2	60,2	62,7	63,9
Nationaliteit						
Buitenlandse nationaliteit	.	.	6,3	8,6	10,1	10,4
w.o. Europese Unie (EUR 14)	.	.	2,2	3,8	4,7	5,2

¹⁾ In de overige tabellen van dit hoofdstuk zijn de studenten in de duale studievarianten geteld bij het voltijdonderwijs.

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

Tabel 2.5.3
Ingeschrevenen in het hoger beroepsonderwijs naar sector per geslacht

	1990/'91	1995/'96	1999/'00	2000/'01	2001/'02	2002/'03
<i>x 1 000</i>						
Mannen	130,0	138,2	147,8	150,9	154,6	155,5
Agrarisch onderwijs	6,8	6,8	5,7	5,1	5,3	5,2
Technisch onderwijs	45,4	47,1	46,8	47,6	47,9	47,5
Gezondheidszorgonderwijs	5,3	4,7	5,3	5,2	5,1	5,4
Economisch onderwijs	36,9	43,9	57,4	60,0	62,5	62,8
Sociaal-agogisch onderwijs	7,5	9,4	9,2	9,0	8,8	8,8
Kunstonderwijs	9,8	8,4	7,5	7,5	8,2	8,5
Pedagogisch onderwijs	18,3	17,7	15,9	16,5	16,7	17,2
Vrouwen	116,7	134,0	158,0	164,4	169,0	170,4
Agrarisch onderwijs	2,3	3,0	3,3	3,3	3,6	3,5
Technisch onderwijs	6,5	8,0	8,8	8,5	7,9	7,5
Gezondheidszorgonderwijs	18,5	18,4	21,6	21,7	21,7	22,3
Economisch onderwijs	26,3	32,2	43,4	45,8	48,2	48,4
Sociaal-agogisch onderwijs	19,3	27,8	31,5	32,0	31,9	31,1
Kunstonderwijs	12,2	10,0	9,2	9,3	9,7	10,8
Pedagogisch onderwijs	31,4	34,8	40,2	43,7	46,0	46,7

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

Tabel 2.5.4
Ingeschrevenen in het hoger beroepsonderwijs naar sector per onderwijsvorm

	1990/'91	1995/'96	1999/'00	2000/'01	2001/'02	2002/'03
<i>x 1 000</i>						
Voltijd ¹⁾	193,7	230,6	242,1	254,6	258,3	260,6
Agrarisch onderwijs	8,9	9,4	8,8	8,0	8,1	7,8
Technisch onderwijs	47,2	51,2	48,5	49,6	49,2	49,1
Gezondheidszorgonderwijs	19,0	18,7	21,2	22,0	21,9	22,5
Economisch onderwijs	53,5	67,7	80,9	89,9	93,5	96,0
Sociaal-agogisch onderwijs	16,7	28,7	30,2	29,5	28,8	27,7
Kunstonderwijs	17,6	15,8	14,8	14,9	16,0	17,4
Pedagogisch onderwijs	30,8	39,0	37,7	40,7	40,9	40,2
Deeltijd	53,0	41,6	48,4	60,7	65,3	65,4
Agrarisch onderwijs	0,2	0,4	0,4	0,4	0,8	0,9
Technisch onderwijs	4,7	3,9	5,1	6,5	6,7	6,0
Gezondheidszorgonderwijs	4,9	4,4	4,8	4,9	5,0	5,2
Economisch onderwijs	9,8	8,4	12,6	15,9	17,1	15,2
Sociaal-agogisch onderwijs	10,1	8,4	9,5	11,4	12,0	12,3
Kunstonderwijs	4,4	2,6	2,2	2,0	1,9	2,0
Pedagogisch onderwijs	18,9	13,5	14,0	19,5	21,8	23,6

¹⁾ Inclusief ingeschrevenen duale studievarianten.

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

Tabel 2.5.5
Geslaagden voor het eindexamen naar geslacht, onderwijsvorm, sector en leeftijd

	1990/'91	1995/'96	1998/'99	1999/'00	2000/'01	2001/'02
	<i>x 1 000</i>					
Totaal	40,3	53,1	53,0	54,7	55,9	59,0
Mannen	20,2	25,8	24,2	23,9	24,1	25,1
Vrouwen	20,1	27,3	28,9	30,8	31,7	33,9
Onderwijsvorm						
Volgtijd	29,6	43,2	43,4	44,8	44,6	46,2
Deeltijd	10,7	9,9	9,6	9,9	11,3	12,8
Sector						
Agrarisch onderwijs	1,7	2,1	1,8	1,9	1,8	1,8
Technisch onderwijs	8,2	11,6	10,1	10,3	10,2	10,4
Gezondheidszorgonderwijs	6,1	5,1	5,3	5,8	5,9	6,2
Economisch onderwijs	7,7	13,3	14,6	14,8	15,3	16,7
Sociaal-agogisch onderwijs	4,9	6,8	7,6	7,9	8,0	7,8
Kunstonderwijs	3,3	3,3	2,9	3,0	2,8	3,3
Pedagogisch onderwijs	8,4	10,9	10,7	10,9	11,8	12,8
Leeftijd						
22 jaar en jonger	12,1	15,5	19,3	20,9	21,6	22,5
23 jaar	5,7	9,5	8,8	9,0	8,5	8,9
24 jaar	4,1	7,9	6,5	6,3	6,4	6,2
25 jaar	2,8	5,1	4,1	4,2	3,9	4,1
26 jaar	2,1	3,1	2,7	2,5	2,5	2,6
27 jaar	1,6	1,8	1,7	1,6	1,6	1,8
28 jaar	1,3	1,2	1,1	1,1	1,1	1,2
29 jaar	1,1	0,9	0,9	0,8	0,8	1,0
30 jaar en ouder	8,5	7,9	7,7	8,1	9,3	10,7
Onbekend	1,0	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

Tabel 2.5.6
Geslaagden voor het eindexamen naar sector per geslacht

	1990/'91	1995/'96	1998/'99	1999/'00	2000/'01	2001/'02
	<i>x 1 000</i>					
Mannen	20,2	25,8	24,2	23,9	24,1	25,1
Agrarisch onderwijs	1,3	1,5	1,1	1,3	1,1	1,1
Technisch onderwijs	7,1	9,9	8,5	8,4	8,3	8,7
Gezondheidszorgonderwijs	1,4	1,0	1,1	1,1	1,0	1,1
Economisch onderwijs	4,2	7,1	7,8	7,6	7,9	8,5
Sociaal-agogisch onderwijs	1,4	1,6	1,5	1,5	1,6	1,4
Kunstonderwijs	1,5	1,5	1,3	1,3	1,2	1,4
Pedagogisch onderwijs	3,3	3,3	2,9	2,7	2,9	2,8
Vrouwen	20,1	27,3	28,9	30,8	31,7	33,9
Agrarisch onderwijs	0,4	0,6	0,6	0,7	0,7	0,7
Technisch onderwijs	1,1	1,7	1,7	1,9	1,9	1,7
Gezondheidszorgonderwijs	4,7	4,1	4,3	4,7	4,9	5,1
Economisch onderwijs	3,5	6,2	6,8	7,2	7,4	8,2
Sociaal-agogisch onderwijs	3,5	5,2	6,1	6,4	6,4	6,4
Kunstonderwijs	1,8	1,9	1,7	1,8	1,6	1,9
Pedagogisch onderwijs	5,0	7,6	7,8	8,2	8,9	9,9

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

Tabel 2.5.7
Geslaagden voor het eindexamen naar subsector

	1990/'91	1995/'96	1998/'99	1999/'00	2000/'01	2001/'02
	<i>x 1 000</i>					
Totaal	40,3	53,1	53,0	54,7	55,9	59,0
Agrarisch onderwijs	1,7	2,1	1,8	1,9	1,8	1,8
Technisch onderwijs	8,2	11,6	10,1	10,3	10,2	10,4
Hogere technische scholen	6,6	9,7	8,5	8,5	8,6	8,5
Hoger laboratoriumonderwijs	1,3	1,2	1,1	1,2	1,1	1,2
Overig	0,3	0,7	0,6	0,5	0,5	0,7
Gezondheidszorgonderwijs	6,1	5,1	5,3	5,8	5,9	6,2
Verpleegkundig onderwijs	1,8	2,0	2,0	2,3	2,2	2,3
Fysiotherapie	1,2	0,9	1,0	0,9	1,0	1,0
Voeding en diëtetiek	0,2	0,2	0,3	0,3	0,2	0,2
Logopedie	0,4	0,3	0,2	0,3	0,3	0,3
Overig	2,5	1,7	1,9	2,1	2,2	2,3
Economisch onderwijs	7,7	13,3	14,6	14,8	15,3	16,7
Economisch en administratief	5,8	10,0	10,6	10,8	11,4	12,6
Facilitaire dienstverlening	0,5	0,9	0,9	0,9	1,0	1,0
Hoger hotelonderwijs	0,4	0,6	0,7	0,8	0,7	0,7
Journalistiek	0,3	0,4	0,6	0,5	0,5	0,5
Overig	0,6	1,3	1,7	1,8	1,7	1,9
Sociaal-agogisch onderwijs	4,9	6,8	7,6	7,9	8,0	7,8
Hsao, nieuwe stijl	-	6,5	7,3	7,6	7,8	7,6
Hsao aan sociale academies	2,9	0,0				
Overig	2,0	0,3	0,2	0,3	0,2	0,2
Kunstonderwijs	3,3	3,3	2,9	3,0	2,8	3,3
Beeldende vormgeving	1,5	1,8	1,4	1,5	1,4	1,6
Muziekvakonderwijs	0,3	0,4	0,7	0,7	0,5	0,7
Overig	1,5	1,2	0,8	0,9	0,9	1,1
Pedagogisch onderwijs	8,4	10,9	10,7	10,9	11,8	12,8
Docenten voortgezet onderwijs	4,6	5,0	4,1	4,0	4,1	4,1
Pabo	2,4	4,0	4,4	4,7	5,3	6,1
Opleiding leraren speciaal onderwijs	0,6	1,2	2,1	2,0	2,3	2,3
Docenten technisch onderwijs	0,6	0,4	0,2	0,2	0,2	0,2
Overig	0,2	0,2				

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

Tabel 2.5.8
Gemiddelde leeftijd van geslaagden voor hbo voltijdstudenten ¹⁾

	1990/'91			2001/'02		
	totaal	mannen	vrouwen	totaal	mannen	vrouwen
Totaal	23,8	24,0	23,6	23,3	23,8	22,9
Agrarisch onderwijs	23,2	23,3	22,9	24,1	24,6	23,4
Technisch onderwijs	23,6	23,8	22,7	23,3	23,4	22,8
Gezondheidszorgonderwijs	24,7	25,8	24,4	23,3	25,2	23,0
Economisch onderwijs	22,8	23,0	22,5	23,0	23,4	22,5
Sociaal-agogisch onderwijs	23,9	25,3	23,6	22,8	23,9	22,6
Kunstonderwijs	26,1	26,6	25,7	25,7	26,2	25,3
Pedagogisch onderwijs	23,6	24,5	23,3	23,3	24,7	22,9

¹⁾ Exclusief geslaagden waarvan leeftijd niet bekend is.

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

Tabel 2.5.9
Hbo, instroom naar herkomst (voltijdonderwijs)

	1991	2000	2001*		
			totaal	w.v.	
				mannen	vrouwen
<i>x 1 000</i>					
Totaal	63,6	74,0	73,9	35,7	38,1
<i>%</i>					
w.o. in het vorig schooljaar					
Havo voltijd	23	38	32	30	33
Vwo voltijd	14	8	7	6	8
Bol voltijd	22	19	23	24	22
Wo	2	4	3	4	3
Geen voltijdonderwijs	39	31	35	37	33

Bron: 1991: onderwijsmatrix CBS; 2000: onderwijsmatrix CFI (OCenW); 2001: voorlopige onderwijsmatrix CFI (OCenW).

Tabel 2.5.10
Rendementen van studenten in het voltijd hbo naar sector

	Totaal	Geslaagd voor hoofdfase na						
		4 jaar	5 jaar	6 jaar	7 jaar	8 jaar	9 jaar	10 jaar
	<i>abs. (x 1 000)</i>	<i>% (cumulatief)</i>						
Cohort								
1991	51,1	33	56	64	67	68	69	70
1992	53,9	35	56	64	67	69	70	
1993	55,1	38	57	65	68	69		
1994	55,4	39	57	64	67			
1995	55,0	40	58	64				
1996	58,8	40	56					
1997	59,2	38						
Agrarisch onderwijs								
1991	1,6	25	60	67	70	71	72	72
1992	2,0	32	61	69	72	73	74	
1993	1,7	38	62	70	72	73		
1994	1,9	38	58	64	68			
1995	2,0	32	52	59				
1996	2,1	38	59					
1997	1,8	47						
Technisch onderwijs								
1991	11,8	36	60	69	72	74	75	75
1992	12,5	38	61	69	72	73	74	
1993	12,4	41	61	68	71	73		
1994	11,7	42	61	68	71			
1995	11,4	44	62	68				
1996	11,4	42	59					
1997	11,9	43						
Gezondheidszorgonderwijs								
1991	4,0	43	64	70	72	73	74	75
1992	4,0	44	64	70	73	74	74	
1993	4,4	46	66	72	74	76		
1994	4,4	42	62	67	69			
1995	4,4	46	66	72				
1996	5,4	48	66					
1997	5,4	46						
Economisch onderwijs								
1991	16,4	28	54	62	66	67	68	68
1992	16,9	29	53	61	65	66	67	
1993	17,1	32	54	63	66	68		
1994	16,5	33	55	63	66			
1995	17,5	36	55	62				
1996	19,8	34	52					
1997	19,7	34						
Sociaal-agogisch onderwijs								
1991	5,2	42	59	64	66	67	68	69
1992	5,9	43	60	65	67	69	69	
1993	7,0	43	58	64	67	69		
1994	7,5	43	58	64	67			
1995	7,2	44	59	64				
1996	7,4	45	58					
1997	7,6	46						

Tabel 2.5.10 (slot)
Rendementen van studenten in het voltijd hbo naar sector

	Totaal	Geslaagd voor hoofdfase na						
		4 jaar	5 jaar	6 jaar	7 jaar	8 jaar	9 jaar	10 jaar
	<i>abs. (x 1 000)</i>	<i>% (cumulatief)</i>						
Kunstonderwijs								
1991	2,9	19	43	54	58	60	61	61
1992	3,1	23	45	56	60	62	62	
1993	3,0	24	46	56	60	61		
1994	3,2	29	47	55	58			
1995	3,2	30	51	57				
1996	3,2	31	47					
1997	3,1	29						
Pedagogisch onderwijs								
1991	9,2	34	52	59	63	64	66	66
1992	9,7	37	55	62	65	67	67	
1993	9,5	40	56	63	66	68		
1994	10,2	43	57	64	66			
1995	9,4	44	59	62				
1996	9,5	45	53					
1997	9,6	34						

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

Tabel 2.5.11
Ongediplomeerde uitval van studenten in het voltijd hbo naar sector

	Totaal	Uit hoger onderwijs zonder diploma na									
		1 jaar	2 jaar	3 jaar	4 jaar	5 jaar	6 jaar	7 jaar	8 jaar	9 jaar	10 jaar
	<i>abs. (x 1 000)</i>	<i>% (cumulatief)</i>									
Cohort											
1991	51,1	15	21	23	25	27	27	28	28	28	28
1992	53,9	14	20	23	24	26	27	27	27	28	
1993	55,1	14	19	22	23	24	25	26	27		
1994	55,4	15	19	22	23	25	26	27			
1995	55,0	14	18	20	22	23	25				
1996	58,8	14	18	20	22	24					
1997	59,2	14	18	21	23						
1998	59,8	15	20	21							
1999	64,3	16	20								
2000	64,9	16									
Agrarisch onderwijs											
1991	1,6	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
1992	2,0	15	18	20	21	22	23	25	25	25	
1993	1,7	10	16	18	19	20	23	24	24		
1994	1,9	12	17	19	20	25	26	27			
1995	2,0	14	17	19	26	30	30				
1996	2,1	9	12	14	23	24					
1997	1,8	11	14	17	18						
1998	1,8	12	16	16							
1999	1,7	14	16								
2000	1,7	15									
Technisch onderwijs											
1991	11,8	11	17	19	21	21	22	23	23	23	23
1992	12,5	10	16	19	20	21	22	23	23	23	
1993	12,4	12	17	19	20	22	22	23	23		
1994	11,7	12	17	19	20	21	22	23			
1995	11,4	13	16	18	19	20	21				
1996	11,4	12	16	18	20	21					
1997	11,9	12	16	18	20						
1998	11,6	13	18	20							
1999	12,3	14	18								
2000	12,6	13									
Gezondheidszorgonderwijs											
1991	4,0	13	19	22	23	24	24	24	24	24	24
1992	4,0	11	16	20	21	23	24	23	24	24	
1993	4,4	11	16	19	20	21	21	22	22		
1994	4,4	14	18	21	25	26	27	27			
1995	4,4	13	16	18	19	20	21				
1996	5,4	13	17	19	20	21					
1997	5,4	13	16	19	20						
1998	5,1	12	17	19							
1999	5,2	14	18								
2000	4,8	15									

Tabel 2.5.11 (slot)
Ongediplomeerde uitval van studenten in het voltijd hbo naar sector

	Totaal	Uit hoger onderwijs zonder diploma na									
		1 jaar	2 jaar	3 jaar	4 jaar	5 jaar	6 jaar	7 jaar	8 jaar	9 jaar	10 jaar
	<i>abs. (x 1 000)</i>	<i>% (cumulatief)</i>									
Economisch onderwijs											
1991	16,4	15	22	25	26	27	28	29	29	29	30
1992	16,9	15	22	24	26	27	28	29	29	30	
1993	17,1	14	20	22	23	25	26	27	28		
1994	16,5	15	20	21	23	24	25	26			
1995	17,5	15	18	20	22	24	25				
1996	19,8	15	19	22	23	25					
1997	19,7	15	19	22	23						
1998	21,3	16	21	23							
1999	23,6	17	22								
2000	23,9	16									
Sociaal-agogisch onderwijs											
1991	5,2	16	22	25	27	29	29	30	30	30	30
1992	5,9	14	20	24	26	27	27	28	28	28	
1993	7,0	14	20	23	25	26	27	27	27		
1994	7,5	16	20	23	25	25	27	27			
1995	7,2	15	19	22	23	24	25				
1996	7,4	15	19	22	23	25					
1997	7,6	15	20	22	23						
1998	7,4	17	21	23							
1999	7,6	18	22								
2000	7,8	17									
Kunstonderwijs											
1991	2,9	15	23	28	31	34	35	37	37	37	37
1992	3,1	14	21	26	30	32	34	35	35	36	
1993	3,0	17	23	27	30	32	34	35	35		
1994	3,2	17	22	25	30	33	35	36			
1995	3,2	16	22	25	29	31	34				
1996	3,2	16	22	26	30	33					
1997	3,1	17	23	26	29						
1998	3,1	18	24	27							
1999	3,1	19	22								
2000	3,3	16									
Pedagogisch onderwijs											
1991	9,2	17	23	25	28	29	30	31	31	32	32
1992	9,7	16	22	24	26	27	28	29	29	29	
1993	9,5	15	21	23	24	26	27	27	28		
1994	10,2	17	21	23	24	25	26	28			
1995	9,4	15	19	21	23	23	27				
1996	9,5	15	19	21	22	28					
1997	9,6	15	18	20	30						
1998	9,5	15	18	20							
1999	10,5	16	20								
2000	10,7	16									

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

Tabel 2.5.12
Rendementen van studenten in het voltijd hbo naar sector, mannen

	Totaal	Geslaagd voor hoofdfase na						
		4 jaar	5 jaar	6 jaar	7 jaar	8 jaar	9 jaar	10 jaar
	<i>abs. (x 1 000)</i>	<i>% (cumulatief)</i>						
Cohort								
1991	26,6	28	51	60	64	66	67	67
1992	27,6	29	51	60	63	65	66	
1993	27,9	31	51	59	63	65		
1994	27,5	33	51	59	62			
1995	27,3	34	51	58				
1996	28,7	32	48					
1997	28,3	31						
Agrarisch onderwijs								
1991	1,2	22	57	65	68	70	70	70
1992	1,4	28	58	66	69	70	71	
1993	1,1	36	60	67	70	71		
1994	1,3	36	55	62	65			
1995	1,3	30	49	56				
1996	1,3	39	59					
1997	1,1	44						
Technisch onderwijs								
1991	10,2	35	59	68	71	73	74	74
1992	10,6	38	60	68	71	73	73	
1993	10,5	40	59	67	70	72		
1994	9,9	41	60	67	70			
1995	9,5	43	60	66				
1996	9,6	41	58					
1997	10,1	42						
Gezondheidszorgonderwijs								
1991	1,0	35	57	65	68	70	72	72
1992	0,7	32	49	59	62	65	66	
1993	0,8	31	51	61	65	68		
1994	0,8	29	50	58	62			
1995	0,8	32	52	60				
1996	1,0	30	49					
1997	0,9	30						
Economisch onderwijs								
1991	9,1	22	47	56	60	62	63	63
1992	9,4	23	45	55	59	61	62	
1993	9,6	24	46	55	59	61		
1994	9,3	27	48	56	60			
1995	9,9	29	47	56				
1996	11,3	26	43					
1997	10,9	26						
Sociaal-agogisch onderwijs								
1991	1,3	32	48	53	56	57	58	59
1992	1,3	32	50	55	59	60	61	
1993	1,6	29	43	49	53	55		
1994	1,7	28	41	48	51			
1995	1,5	27	40	47				
1996	1,5	28	42					
1997	1,4	29						

Tabel 2.5.12 (slot)
Rendementen van studenten in het voltijd hbo naar sector, mannen

	Totaal	Geslaagd voor hoofdfase na						
		4 jaar	5 jaar	6 jaar	7 jaar	8 jaar	9 jaar	10 jaar
	<i>abs. (x 1 000)</i>	<i>% (cumulatief)</i>						
Kunstonderwijs								
1991	1,3	18	41	51	55	57	57	58
1992	1,3	20	41	51	55	57	57	
1993	1,3	23	43	53	57	59		
1994	1,4	29	44	52	55			
1995	1,4	29	47	53				
1996	1,4	30	45					
1997	1,3	29						
Pedagogisch onderwijs								
1991	2,6	20	40	49	54	56	58	58
1992	2,8	21	41	49	53	56	57	
1993	2,9	24	41	49	53	55		
1994	3,1	26	43	50	53			
1995	2,8	28	43	47				
1996	2,7	27	34					
1997	2,5	13						

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

Tabel 2.5.13
Ongediplomeerde uitval van studenten in het voltijd hbo naar sector, mannen

	Totaal	Uit hoger onderwijs zonder diploma na										
		1 jaar	2 jaar	3 jaar	4 jaar	5 jaar	6 jaar	7 jaar	8 jaar	9 jaar	10 jaar	
	<i>abs. (x 1 000)</i>	<i>% (cumulatief)</i>										
Cohort												
1991	26,6	14	22	24	26	28	29	30	30	31	31	
1992	27,6	14	21	24	26	27	29	30	30	31		
1993	27,9	15	21	24	25	27	29	30	30			
1994	27,5	15	21	23	25	27	29	30				
1995	27,3	16	20	23	25	27	29					
1996	28,7	16	20	23	25	28						
1997	28,3	15	20	23	26							
1998	28,2	16	22	24								
1999	30,4	18	22									
2000	30,9	17										
Agrarisch onderwijs												
1991	1,2	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	
1992	1,4	16	19	21	23	24	26	27	27	27		
1993	1,1	11	17	19	21	22	25	26	26			
1994	1,3	13	19	21	22	27	28	29				
1995	1,3	16	19	21	27	31	33					
1996	1,3	10	13	15	23	24						
1997	1,1	11	13	18	19							
1998	1,1	13	18	18								
1999	1,0	15	17									
2000	1,0	17										
Technisch onderwijs												
1991	10,2	11	18	19	21	22	23	23	24	24	24	
1992	10,6	11	17	19	20	22	23	23	24	24		
1993	10,5	12	17	20	21	22	23	24	24			
1994	9,9	12	18	20	21	22	23	24				
1995	9,5	13	17	19	20	21	22					
1996	9,6	12	16	18	20	21						
1997	10,1	12	16	19	20							
1998	9,8	13	18	20								
1999	10,5	14	18									
2000	10,8	14										
Gezondheidszorgonderwijs												
1991	1,0	13	20	22	25	26	26	26	26	26	26	
1992	0,7	12	19	24	26	29	30	30	30	31		
1993	0,8	11	18	22	23	26	26	28	28			
1994	0,8	14	19	21	25	27	29	30				
1995	0,8	15	19	21	23	25	27					
1996	1,0	17	21	24	26	29						
1997	0,9	16	21	26	26							
1998	0,8	17	22	25								
1999	0,8	17	22									
2000	0,8	18										

Tabel 2.5.13 (slot)
Ongediplomeerde uitval van studenten in het voltijd hbo naar sector, mannen

	Totaal	Uit hoger onderwijs zonder diploma na									
		1 jaar	2 jaar	3 jaar	4 jaar	5 jaar	6 jaar	7 jaar	8 jaar	9 jaar	10 jaar
	abs. (x 1 000)	% (cumulatief)									
Economisch onderwijs											
1991	9,1	16	24	28	29	31	32	33	34	34	34
1992	9,4	16	24	27	28	30	32	33	34	34	
1993	9,6	16	23	26	27	30	31	33	33		
1994	9,3	16	21	24	26	28	29	31			
1995	9,9	17	21	23	25	28	30				
1996	11,3	17	22	25	27	29					
1997	10,9	17	22	26	27						
1998	11,7	18	24	26							
1999	12,9	19	25								
2000	13,2	18									
Sociaal-agogisch onderwijs											
1991	1,3	18	27	31	34	37	38	38	38	39	39
1992	1,3	16	25	27	32	33	35	35	35	35	
1993	1,6	18	28	32	34	36	38	40	39		
1994	1,7	19	26	30	34	36	39	40			
1995	1,5	19	26	31	34	36	37				
1996	1,5	20	25	29	32	35					
1997	1,4	21	27	31	33						
1998	1,3	22	30	32							
1999	1,3	23	29								
2000	1,3	25									
Kunstonderwijs											
1991	1,3	15	23	28	32	35	38	40	40	40	40
1992	1,3	15	23	29	33	36	38	40	40	41	
1993	1,3	18	24	28	30	33	36	36	37		
1994	1,4	17	23	26	31	35	38	39			
1995	1,4	17	23	26	31	35	38				
1996	1,4	18	24	28	32	34					
1997	1,3	16	24	27	30						
1998	1,3	19	25	29							
1999	1,4	22	24								
2000	1,4	15									
Pedagogisch onderwijs											
1991	2,6	18	25	29	31	33	35	36	37	38	38
1992	2,8	16	25	29	31	33	35	36	38	38	
1993	2,9	17	25	28	30	33	35	36	38		
1994	3,1	20	25	28	31	32	34	37			
1995	2,8	18	24	26	28	30	35				
1996	2,7	19	24	27	30	39					
1997	2,5	20	24	27	40						
1998	2,2	20	25	28							
1999	2,4	20	25								
2000	2,2	20									

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

Tabel 2.5.14
Rendementen van studenten in het voltijd hbo naar sector, vrouwen

	Totaal	Geslaagd voor hoofdfase na						
		4 jaar	5 jaar	6 jaar	7 jaar	8 jaar	9 jaar	10 jaar
	<i>abs. (x 1 000)</i>	<i>% (cumulatief)</i>						
Cohort								
1991	24,5	39	61	67	70	71	72	72
1992	26,4	41	62	68	71	73	73	
1993	27,2	45	64	70	73	74		
1994	27,8	45	63	69	72			
1995	27,7	47	65	70				
1996	30,0	48	63					
1997	30,9	45						
Agrarisch onderwijs								
1991	0,4	36	67	74	76	77	78	78
1992	0,6	43	69	76	78	80	80	
1993	0,6	43	68	75	77	78		
1994	0,6	42	64	71	74			
1995	0,6	37	58	66				
1996	0,8	36	57					
1997	0,7	51						
Technisch onderwijs								
1991	1,7	42	68	76	78	80	80	80
1992	1,9	42	66	73	76	78	78	
1993	1,9	46	67	74	77	78		
1994	1,8	48	68	74	76			
1995	1,9	49	70	77				
1996	1,9	48	67					
1997	1,9	49						
Gezondheidszorgonderwijs								
1991	3,0	46	67	72	73	74	75	75
1992	3,3	47	67	72	75	76	76	
1993	3,6	50	69	74	77	78		
1994	3,6	46	64	69	71			
1995	3,6	50	70	75				
1996	4,5	52	70					
1997	4,5	49						
Economisch onderwijs								
1991	7,2	35	62	70	73	74	74	75
1992	7,4	37	62	69	72	73	74	
1993	7,5	41	66	72	75	76		
1994	7,2	42	64	71	74			
1995	7,6	45	65	71				
1996	8,5	46	64					
1997	8,7	43						
Sociaal-agogisch onderwijs								
1991	3,9	46	62	67	69	71	71	72
1992	4,6	46	62	67	70	71	72	
1993	5,4	48	63	68	71	72		
1994	5,9	47	63	68	71			
1995	5,7	49	64	69				
1996	5,9	50	63					
1997	6,2	50						

Tabel 2.5.14 (slot)
Rendementen van studenten in het voltijd hbo naar sector, vrouwen

	Totaal	Geslaagd voor hoofdfase na						
		4 jaar	5 jaar	6 jaar	7 jaar	8 jaar	9 jaar	10 jaar
	<i>abs. (x 1 000)</i>	<i>% (cumulatief)</i>						
Kunstonderwijs								
1991	1,6	20	44	56	61	63	63	64
1992	1,7	24	48	59	63	65	66	
1993	1,6	24	48	57	61	63		
1994	1,7	29	49	58	61			
1995	1,8	31	54	61				
1996	1,8	33	49					
1997	1,8	30						
Pedagogisch onderwijs								
1991	6,6	40	57	63	66	68	69	69
1992	6,8	43	61	67	70	71	72	
1993	6,6	47	63	68	71	73		
1994	7,1	50	64	70	72			
1995	6,6	51	65	69				
1996	6,8	52	61					
1997	7,1	42						

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

Tabel 2.5.15
Ongediplomeerde uitval van studenten in het voltijd hbo naar sector, vrouwen

	Totaal	Uit hoger onderwijs zonder diploma na									
		1 jaar	2 jaar	3 jaar	4 jaar	5 jaar	6 jaar	7 jaar	8 jaar	9 jaar	10 jaar
	<i>abs. (x 1 000)</i>	<i>% (cumulatief)</i>									
Cohort											
1991	24,5	15	20	22	24	25	25	26	26	26	26
1992	26,4	14	19	21	23	24	24	24	25	25	
1993	27,2	12	17	19	21	21	22	22	23		
1994	27,8	15	18	20	22	22	23	23			
1995	27,7	13	16	18	19	20	21				
1996	30,0	13	16	18	20	21					
1997	30,9	13	16	18	21						
1998	31,6	13	17	19							
1999	33,8	15	18								
2000	34,1	15									
Agrarisch onderwijs											
1991	0,4	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
1992	0,6	14	14	16	16	17	18	19	19	19	
1993	0,6	9	14	15	16	16	19	20	20		
1994	0,6	10	13	14	15	20	22	22			
1995	0,6	10	14	15	24	26	26				
1996	0,8	7	12	13	24	24					
1997	0,7	10	15	17	16						
1998	0,7	11	15	14							
1999	0,7	12	15								
2000	0,7	13									
Technisch onderwijs											
1991	1,7	10	15	16	18	18	18	18	19	19	19
1992	1,9	10	14	17	18	19	19	19	19	19	
1993	1,9	10	14	16	17	18	18	19	19		
1994	1,8	13	15	17	18	19	19	19			
1995	1,9	11	12	14	15	16	16				
1996	1,9	12	15	16	17	17					
1997	1,9	11	14	16	17						
1998	1,9	12	17	18							
1999	1,8	12	16								
2000	1,8	11									
Gezondheidszorgonderwijs											
1991	3,0	13	18	22	23	23	23	23	24	24	24
1992	3,3	11	16	19	20	22	22	22	22	22	
1993	3,6	11	15	18	20	20	20	20	20		
1994	3,6	14	18	21	25	26	26	26			
1995	3,6	12	16	18	19	19	19				
1996	4,5	12	16	17	19	19					
1997	4,5	12	15	18	18						
1998	4,3	12	16	17							
1999	4,4	13	17								
2000	4,0	15									

Tabel 2.5.15 (slot)
Ongediplomeerde uitval van studenten in het voltijd hbo naar sector, vrouwen

	Totaal	Uit hoger onderwijs zonder diploma na									
		1 jaar	2 jaar	3 jaar	4 jaar	5 jaar	6 jaar	7 jaar	8 jaar	9 jaar	10 jaar
	<i>abs. (x 1 000)</i>	<i>% (cumulatief)</i>									
Economisch onderwijs											
1991	7,2	15	19	21	22	23	23	23	24	24	24
1992	7,4	15	19	21	22	23	24	24	24	24	
1993	7,5	12	17	18	18	20	20	21	21		
1994	7,2	14	18	18	19	20	20	21			
1995	7,6	13	15	16	17	18	20				
1996	8,5	13	16	17	18	19					
1997	8,7	13	16	17	18						
1998	9,6	13	17	18							
1999	10,7	15	18								
2000	10,7	14									
Sociaal-agogisch onderwijs											
1991	3,9	15	20	24	25	26	26	27	27	27	27
1992	4,6	14	19	23	24	25	26	26	26	26	
1993	5,4	12	18	21	22	23	23	24	24		
1994	5,9	15	19	21	22	22	23	23			
1995	5,7	13	17	20	20	21	22				
1996	5,9	13	17	20	21	22					
1997	6,2	14	18	20	21						
1998	6,1	16	20	21							
1999	6,3	17	21								
2000	6,6	16									
Kunstonderwijs											
1991	1,6	15	23	27	31	32	33	34	34	34	34
1992	1,7	13	20	23	27	29	31	31	32	32	
1993	1,6	15	22	26	29	32	33	33	33		
1994	1,7	17	22	25	29	31	32	33			
1995	1,8	16	21	24	27	29	30				
1996	1,8	14	20	25	29	31					
1997	1,8	17	23	26	28						
1998	1,8	18	23	26							
1999	1,7	16	20								
2000	1,9	17									
Pedagogisch onderwijs											
1991	6,6	17	22	24	27	28	29	29	29	29	29
1992	6,8	16	21	23	24	24	25	26	26	26	
1993	6,6	14	19	21	22	22	23	23	24		
1994	7,1	15	19	21	22	22	23	23			
1995	6,6	14	17	19	20	21	23				
1996	6,8	13	16	18	19	23					
1997	7,1	13	16	17	26						
1998	7,2	13	16	18							
1999	8,1	14	18								
2000	8,2	15									

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

Tabel 2.5.16

Rendementen en ongediplomeerde uitval van studenten in het voltijd hbo naar geslacht, vooropleiding en sector; stand na 6 jaar van cohort 1995

	Totaal	Geslaagd na 6 jaar			Uit hoger onderwijs zonder diploma na 6 jaar	Ingeschreven in jaar 7				
		totaal	zelfde sector	andere sector ¹⁾		totaal	zelfde sector	andere sector	wo	
		<i>abs. (x 1 000)</i>		<i>% (cumulatief)</i>						
Cohort 1995	55,0	64	60	4	25	11	6	3	2	
Mannen	27,3	58	55	2	29	14	8	3	2	
Vrouwen	27,7	70	65	5	21	8	4	3	2	
Vooropleiding										
Havo	21,8	61	57	5	25	14	7	4	2	
Vwo	9,8	76	71	5	13	11	5	2	4	
Mbo	16,0	65	62	3	28	7	5	1	1	
Wo	3,0	67	63	4	23	9	5	1	3	
Overig	4,4	47	45	2	43	10	7	2	1	
Sector										
Agrarisch onderwijs	2,0	59	56	3	30	11	6	3	2	
Technisch onderwijs	11,4	68	66	2	21	11	6	3	2	
Gezondheidszorgonderwijs	4,4	72	68	4	21	7	2	3	2	
Economisch onderwijs	17,5	62	59	3	25	12	8	2	2	
Sociaal-agogisch onderwijs	7,2	64	59	5	25	11	4	3	3	
Kunstonderwijs	3,2	57	54	3	34	9	5	2	2	
Pedagogisch onderwijs	9,4	62	55	8	27	11	5	4	2	

¹⁾ Inclusief wo.

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

Tabel 2.5.17

Rendementen en ongediplomeerde uitval van studenten in het deeltijd hbo naar geslacht; stand na 6 jaar van cohort 1995

	Totaal	Geslaagd na 6 jaar totaal	Uit hoger onderwijs zonder diploma na 6 jaar	Ingeschreven in jaar 7			
				totaal	zelfde sector	andere sector	wo
		<i>abs. (x 1 000)</i>		<i>% (cumulatief)</i>			
Totaal	5,0	45	46	9	8	1	0
Mannen	2,6	39	50	10	9	1	0
Vrouwen	2,4	52	41	7	6	1	0

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

Tabel 2.5.18
Gemiddelde studieduur in maanden van geslaagden voor hbo voltijd studies¹⁾

	Geslaagd in 1999/'00	Geslaagd in 2000/'01
Totaal	52	51
Mannen	53	53
Vrouwen	50	50
Sector		
Agrarisch onderwijs	53	52
Technisch onderwijs	51	50
Gezondheidszorgonderwijs	49	49
Economisch onderwijs	53	53
Sociaal-agogisch onderwijs	50	50
Kunstonderwijs	54	54
Pedagogisch onderwijs	52	50

¹⁾ Betreft alleen studenten die in 1991 of later met hun hbo-studie zijn begonnen.

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

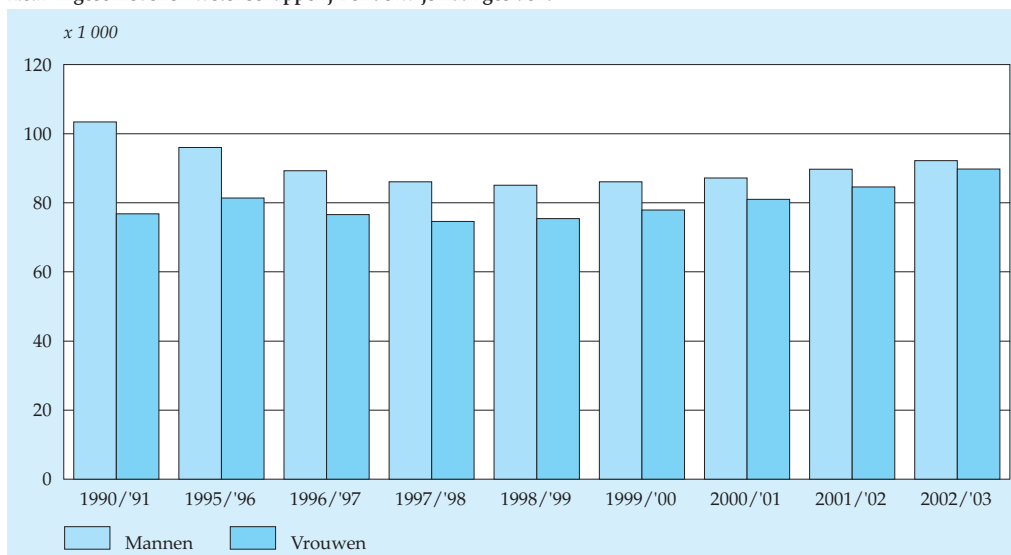
2.6 Wetenschappelijk onderwijs

Het aantal studenten in het wetenschappelijk onderwijs is wederom toegenomen. Het aantal was in 2002/'03 meer dan 4 procent hoger dan in het voorgaande studiejaar. Ook het aantal eerstejaarsstudenten nam toe met 4 procent. Het aantal vrouwen onder de eerstejaars is net als voorgaand jaar groter dan het aantal mannen. Voor het eerst sinds 1995/'96 is het aantal doctoraalgeslaagden weer gestegen. Over het studiejaar 2001/'02 waren er ruim 4 procent meer geslaagden dan het jaar daarvoor. Vrouwen presteren nog altijd beduidend beter dan mannen met betrekking tot het studierendement en de studieduur.

Aantal studenten blijft stijgen

In het studiejaar 2002/'03 telde het wetenschappelijk onderwijs bijna 182 duizend studenten. Dat zijn er ruim 4 procent meer dan in 2001/'02. Het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen (OCenW) verwacht dat het aantal studenten in de komende jaren nog verder zal toenemen. Het aantal vrouwelijke studenten stijgt al een aantal jaren harder dan het aantal mannelijke studenten. De stijging van het aantal vrouwen was 6 procent, die van het aantal mannen 3 procent. Het studiejaar ervoor was dat 4 om 3 procent. Ruim 49 procent van het totaal aantal ingeschreven studenten is vrouw. Dit percentage varieert echter nogal per studiegebied. Natuur, techniek en economie zijn typische mannensectoren. Het aantal mannelijke studenten techniek bijvoorbeeld is bijna 21 duizend, het aantal vrouwelijke minder dan 5 duizend. De grootste groei van het aantal studenten deed zich voor in de

2.6.1 Ingeschrevenen wetenschappelijk onderwijs naar geslacht

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

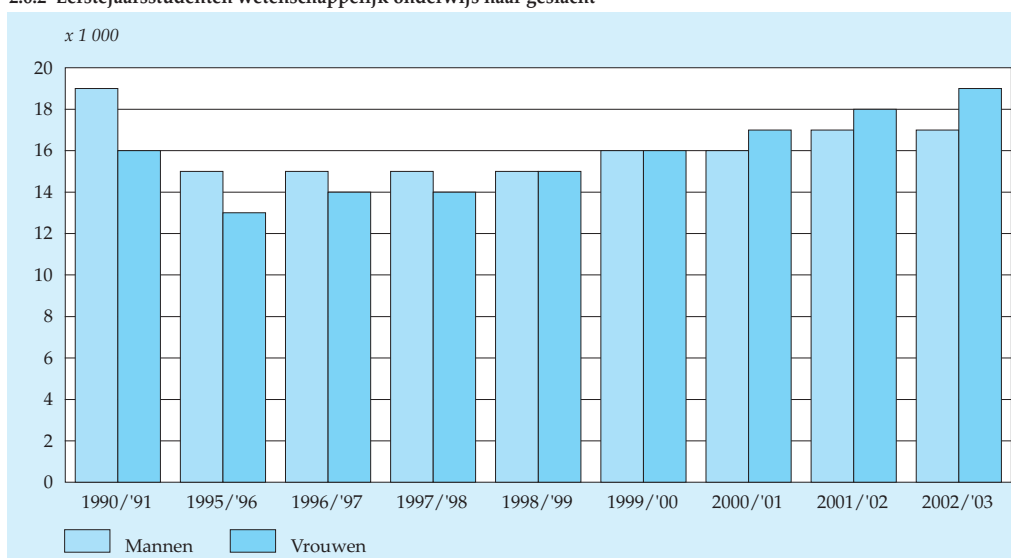
sector gedrag en maatschappij. Dit is een typische vrouwensector met 26 duizend vrouwelijke studenten. Het aantal mannelijke studenten blijft daar met 11 duizend behoorlijk achter. Na een jarenlange daling is ook het aantal studenten in de sector landbouw weer gestegen.

Meer vrouwelijke eerstejaars

In de periode 1992–1996 daalde het aantal eerstejaarsstudenten met gemiddeld 1 500 per studiejaar. Sinds 1997/'98 neemt het aantal eerstejaars echter weer toe. In december 2002 stonden bijna 36 duizend studenten voor het eerst ingeschreven aan een universiteit. Dat is 4 procent meer dan in 2001. De stijging van het aantal eerstejaarsstudenten komt bijna in zijn geheel voor rekening van de vrouwen. Het aantal vrouwelijke eerstejaars steeg met 7 procent, terwijl het aantal mannelijke eerstejaars met maar 1 procent is gestegen. In 1999/'00 waren er voor het eerst meer vrouwelijke dan mannelijke eerstejaars.

De grootste stijging van het aantal eerstejaars vond plaats in de sectoren gedrag en maatschappij, en gezondheid. Ook bleef het aantal studenten toenemen in de sectoren taal en cultuur, en gezondheid. De overige sectoren lieten een lichte daling zien van het aantal eerstejaars. Het aantal eerstejaars in de landbouwwetenschappen steeg met 45 procent, maar dit is een vertekend beeld. De grote stijging wordt veroorzaakt doordat in het voorgaande studiejaar een aantal studenten al een bacheloropleiding volgde, maar toen nog niet werd meegeteld omdat de bachelor- en masteropleidingen pas in 2002/'03 officieel zijn ingevoerd.

2.6.2 Eerstejaarsstudenten wetenschappelijk onderwijs naar geslacht

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

Aantal doctoraalgeslaagden stijgt voor het eerst sinds vijf jaar

Na een aantal jaren licht te zijn gedaald is het aantal doctoraalgeslaagden in 2001/'02 voor het eerst weer gestegen. In 2001/'02 was het aantal studenten dat het doctoraalexamen met goed gevolg aflegde bijna 22 duizend. Alleen in de sector recht daalde het aantal geslaagden. Voor de komende jaren verwacht het Ministerie van OCenW dat jaarlijks rond de 22 duizend studenten hun bul zullen halen.

2.6.3 Geslaagden voor het doctoraalexamen naar geslacht

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

De geslaagden voor het doctoraalexamen zijn in de jaren negentig steeds jonger geworden. In 1990/'91 was 46 procent van de geslaagden jonger dan 25 jaar. In 2001/'02 was dat 52 procent. Het percentage geslaagden van 30 jaar of ouder bedroeg in 1990/'91 nog 16 procent. In 2001/'02 was dit teruggelopen naar 10 procent. Gemiddeld waren de geslaagden in 2001/'02 zo'n 25,8 jaar. De hoogste gemiddelde leeftijd is terug te vinden in de sector taal en cultuur, namelijk 27,6 jaar. In alle sectoren zijn vrouwelijke geslaagden gemiddeld jonger dan de mannelijke.

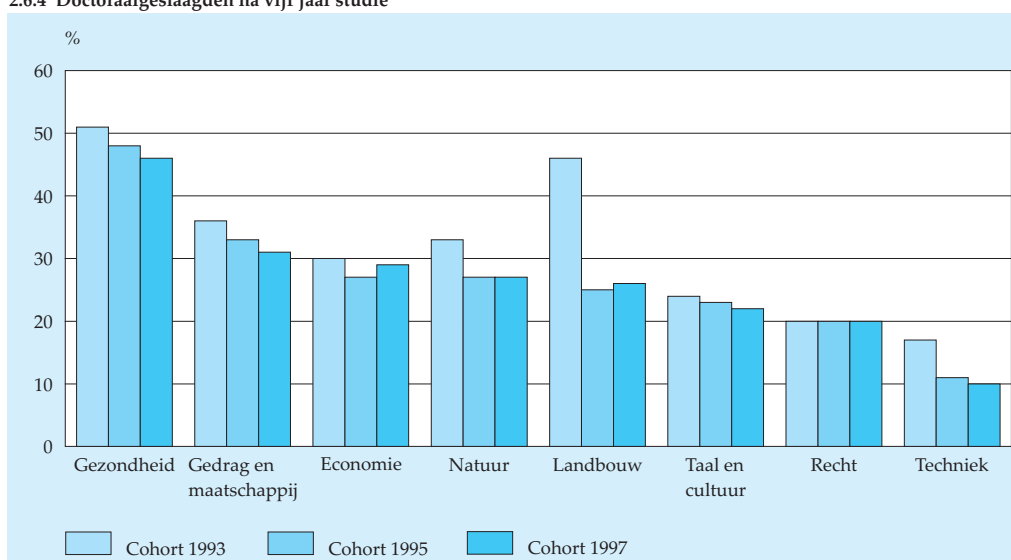
Kwart studenten slaagt binnen vijf jaar

Voor de meeste opleidingen in het wetenschappelijk onderwijs staat een studieduur van vier of vijf jaar. Van de studenten die begin jaren negentig aan hun studie begonnen, slaagde bijna 30 procent binnen vijf jaar. Bij de studenten die hun studie aanvingen in de periode 1995–1997 is dat maar 25 procent. Dat is nog steeds meer dan bij de studenten die in 1990 begonnen. Van hen was na vijf jaar maar 18 procent

geslaagd. De hogere slagingspercentages van de cohorten na 1991 zijn wellicht het gevolg van de wijziging in de basisbeursregeling. Vanaf dat jaar zit er meer druk op de ketel om binnen vijf jaar het doctoraal te halen. De oorzaken van de terugval bij de studenten die aanvingen in de jaren 1995–1997 zijn niet bekend.

De percentages geslaagden na een bepaald aantal jaren studie lopen per studiegebied sterk uiteen. Zo varieert bijvoorbeeld voor studenten die in 1997/'98 met hun studie begonnen het percentage geslaagden na vijf jaar studie van 10 procent in de sector techniek tot 46 procent in de sector gezondheid. Bij landbouw en techniek lopen de rendementen voor de jaargroep 1995 sterk terug door het verlengen van studieduur van 4 naar 5 jaar.

2.6.4 Doctoraalgeslaagden na vijf jaar studie

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

Vrouwen studeren sneller af

Het gemiddelde studierendement van vrouwen is duidelijk hoger dan van mannen. In alle jaargroepen is het percentage geslaagden na vijf jaar studie onder vrouwen zo'n 10 tot 15 procent hoger dan onder mannelijke studenten. Na negen jaar studie is van de vrouwen nog steeds 5 tot 8 procent meer geslaagd dan van de mannen. De studenten die in 2001/'02 het doctoraaldiploma behaalden hadden daar gemiddeld 67 maanden voor nodig. Dat is ongeveer vijfenhalf jaar. Vrouwen doen een half jaar korter over het behalen van het doctoraal dan mannen.

Toelichting

In 1993 is de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek (WHW) in werking getreden. Deze wet bracht het hoger beroepsonderwijs, het wetenschappelijk onderwijs en onderzoek en de Open Universiteit onder in één wet.

Er zijn dertien door de overheid bekostigde universiteiten die vooral voltijdonderwijs geven. Deze instellingen zijn gebonden aan het wettelijk vastgestelde collegegeld. De opleidingen aan deze reguliere instellingen geven de studenten recht op studiefinanciering. Naast deze dertien reguliere universiteiten is er de Open Universiteit (OU), die weliswaar ook door de overheid bekostigd wordt, maar zich uitsluitend richt op afstandsonderwijs. Het gaat om schriftelijke cursussen zowel op hbo-niveau als op wetenschappelijk niveau. Het onderwijs van de OU is een vorm van tweedekansonderwijs waarvoor geen toelatingseisen gelden (behalve een minimumleeftijd van 18 jaar). Gegevens over de OU zijn opgenomen in de paragraaf over deeltijdonderwijs.

Naast de bekostigde universiteiten zijn er acht aangewezen instellingen. Dit zijn particuliere instellingen, die (onder andere) opleidingen geven die zijn opgenomen in het Centraal Register Opleidingen Hoger Onderwijs (CROHO). Voor die wettelijk erkende opleidingen moeten deze aangewezen instellingen aan dezelfde eisen voldoen als de publieke universiteiten. Het gaat om vijf theologische universiteiten, de Universiteit voor Humanistiek, de Universiteit voor Bedrijfskunde Nijenrode en de transnationale Universiteit Limburg. Deze instellingen ontvangen voor de opleidingen die zij aanbieden geen bekostiging van de overheid. Dat betekent dat zij niet gebonden zijn aan het wettelijk vastgestelde collegegeld, maar een bedrag kunnen vragen waarvan ze zelf de hoogte bepalen. De opleidingen die opgenomen zijn in het CROHO geven de studenten recht op studiefinanciering en officiële titulatuur.

Toelating tot het reguliere wetenschappelijk onderwijs is mogelijk met het diploma vwo, het propedeutisch diploma hbo of met een toelatingsexamen (colloquium doctum). Om een opleiding te volgen, melden aanstaande studenten zich aan bij het Centraal Bureau Aanmelding en Plaatsing (CBAP). Het komt voor dat de belangstelling voor een opleiding groter is dan de opleidingscapaciteit (numerus fixus). De selectie vindt in dat geval plaats via loting.

Ingeschrevenen aan de universiteiten zijn degenen die hun collegegeld of examen-geld hebben betaald en van wie de inschrijvingsprocedure is voltooid. Mensen die binnen een instelling zijn ingeschreven voor meer dan één opleiding worden slechts eenmaal geteld. De gebruikelijke inschrijvingsvorm is die als student. Studenten hebben het recht deel te nemen aan het onderwijs en tentamens en examens af te leggen. Extranei zijn mensen die ingeschreven zijn voor het uitsluitend afleggen van één of meer academische examens of onderdelen daarvan. Zij hebben geen recht op studiefinanciering.

Eerstejaarsstudenten zijn zij die niet eerder als student in het wetenschappelijk onderwijs ingeschreven zijn geweest.

Een opleiding in het reguliere wetenschappelijk onderwijs heeft in beginsel een studielast van 168 studiepunten wat in de praktijk doorgaans neerkomt op vier studiejaar. Met ingang van het studiejaar 1995/'96 hebben bijna alle opleidingen binnen techniek een studielast van 210 punten wat in de praktijk neerkomt op vijf studiejaar. De opleidingen natuur en landbouw beginnen in 1999/'00 met een studielast van 210 punten. Voor hbo-afgestudeerden die een wo-opleiding gaan volgen, bestaat de mogelijkheid vrijstellingen te krijgen. Het wo kent opleidingen in de negen onderwijsgebieden (sectoren) van het Hoger Onderwijs en Onderzoek Plan (HOOP) van het Ministerie van OCenW:

- landbouw;
- gezondheid;
- gedrag en maatschappij;
- natuur;
- economie;
- taal en cultuur;
- techniek;
- recht;
- onderwijs.

In een HOOP-gebied zijn studierichtingen samengenomen zoals vastgelegd in het Centraal Register Opleidingen Hoger Onderwijs (CROHO). Met ingang van 1998 wordt in de tabellen naar HOOP-gebied een plaats ingeruimd voor het University College Utrecht. Dat is een experiment van de Universiteit van Utrecht waarbij een sterk Europees gericht driejarig programma wordt aangeboden, dat wordt afgesloten met een bachelordiploma. Het niveau van dat diploma is vergelijkbaar met het vroegere kandidaatsdiploma.

Deeltijdopleidingen zijn ingesteld voor studenten die geen dagonderwijs kunnen volgen, bijvoorbeeld omdat zij een baan hebben. De colleges vinden vaak 's avonds plaats. De maximale inschrijvingsduur voor de reguliere deeltijdopleidingen bedraagt negen jaar, terwijl het programma in zes jaar kan worden doorlopen (voor een voltijdopleiding is dat respectievelijk zes en vier jaar).

De geslaagden in het wo bestaan uit degenen die met goed gevolg een propedeutisch, doctoraal- of afsluitend beroepsexamen hebben afgelegd of een promotie-onderzoek hebben verricht. Het propedeutisch diploma is het getuigschrift voor het succesvol afronden van het eerste opleidingsjaar (propedeuse). Het doctoraaldiploma is het getuigschrift voor het voltooien van (de eerste fase van) een universitaire opleiding. Het doctoraaldiploma geeft recht op de titel van doctorandus (drs), ingenieur (ir), of meester (mr). Voor bepaalde beroepen is met het behalen van het

doctoraalexamen aan het eind van het vierde opleidingsjaar de universitaire opleiding nog niet voltooid. Het gaat om de opleidingen (dier)geneeskunde, tandheelkunde, farmacie, accountancy, wijsbegeerte en alle universitaire lerarenopleidingen. Hiervoor moet een afsluitend beroepsexamen worden afgelegd en kan een beroepsdiploma worden behaald. Bij de promoties worden de mensen geteld die hun proefschrift hebben afgerond en het doctoraat hebben behaald.

De gegevens over het wetenschappelijk onderwijs worden onder andere ontleend aan de CBS-telling van het aantal ingeschrevenen in het wetenschappelijk onderwijs op 1 december. Deze telling wordt jaarlijks verricht. Benaderd worden alle universiteiten. De Open Universiteit en de universiteit Nijenrode blijven buiten beschouwing.

De telling van geslaagden omvat de met goed gevolg afgelegde examens per studiejaar. Een studiejaar begint op 1 september van een kalenderjaar en eindigt op 31 augustus van het daaropvolgende kalenderjaar. De telling van geslaagden omvat de dertien reguliere universiteiten en de zeven aangewezen instellingen, met uitzondering van de Universiteit voor Bedrijfskunde Nijenrode. De Open Universiteit blijft net als bij de telling van ingeschrevenen buiten beschouwing.

Jaarlijks ontvangt het CBS ook inschrijvings- en examengegevens van de studenten in het hoger beroepsonderwijs. Die informatie is afkomstig van de Informatie Beheer Groep. Door deze gegevens te relateren aan de gegevens van de universitaire studenten kan de schoolloopbaan van studenten in het hoger onderwijs over meerdere jaren worden gevolgd. Een groep studenten die in hetzelfde jaar met de studie is begonnen wordt een cohort genoemd. Het gaat in deze cohortonderzoeken om gegevens van studenten die in de periode 1988–2000 voor het eerst zijn gestart met een opleiding in het wetenschappelijk onderwijs. Het merendeel van deze studenten heeft als vooropleiding vwo en schrijft zich als voltijdstudent in. Tot de eerstejaars die in de cohortonderzoeken over meerdere jaren worden gevolgd, behoren ook studenten met vooropleiding hbo en een betrekkelijk kleine groep die zich als deeltijdstudent inschrijft. Studenten aan de Open Universiteit en de aangewezen instellingen zijn niet in de cohortonderzoeken opgenomen. Van de eerstejaars uit 1988–2000 wordt jaarlijks vastgesteld of zij:

- veranderen van opleiding;
- overstappen naar het hoger beroepsonderwijs;
- een propedeuse of afsluitend diploma in het wo of hbo behalen;
- het hoger onderwijs zonder diploma verlaten.

In de cohortonderzoeken wordt de indeling van studenten naar HOOP-gebied bepaald op basis van de opleiding bij eerste inschrijving in het wetenschappelijk onderwijs.

Van de studenten die in de periode 1993/'94–2001/'02 een doctoraal hebben behaald, is de gemiddelde studieduur bepaald. Deze wordt berekend vanaf het moment van eerste inschrijving in het wetenschappelijk onderwijs.

Opleidingen in het reguliere wetenschappelijk onderwijs moeten opgenomen zijn in het Centraal Register Opleidingen Hoger Onderwijs (CROHO). Dit register omvat de wettelijk erkende opleidingen. Daarnaast worden er zowel door universiteiten als door particuliere instellingen opleidingen en cursussen gegeven op wetenschappelijk niveau die niet opgenomen zijn in het CROHO. Dit zijn bijvoorbeeld allerlei master-opleidingen, bijscholingscursussen voor hogere beroepsgroepen (bijvoorbeeld artsen, managers en advocaten), cursussen op het terrein van journalistiek en informaticaopleidingen. Het overgrote deel van deze opleidingen en cursussen wordt in deeltijd gegeven.

De onderwijsstatistieken van het CBS verschaffen tot op heden nauwelijks informatie over het aantal deelnemers aan deze opleidingen en cursussen.

Tabel 2.6.1
Kerncijfers wetenschappelijk onderwijs ¹⁾

	1990/'91	1995/'96	1999/'00	2000/'01	2001/'02	2002/'03
Instellingen	21	19	20	20	21	21
w.v. reguliere instellingen	13	13	13	13	13	13
<i>x 1 000</i>						
Ingeschrevenen	180,2	177,4	164,0	168,2	174,3	181,9
w.v. aan reguliere instellingen	178,7	176,1	162,8	166,9	173,0	180,6
Geslaagden voor doctoraalexamen	19,7	29,3	20,8	20,8	21,7	

¹⁾ Exclusief de Open Universiteit en de universiteit voor bedrijfskunde Nijenrode.

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

Tabel 2.6.2
Ingeschrevenen wetenschappelijk onderwijs naar geslacht, onderwijsvorm, inschrijvingsvorm, HOOP-gebied en nationaliteit

	1990/'91	1995/'96	1999/'00	2000/'01	2001/'02	2002/'03
<i>x 1 000</i>						
Totaal	180,2	177,4	164,0	168,2	174,3	181,9
Mannen	103,4	96,0	86,1	87,2	89,7	92,2
Vrouwen	76,8	81,4	77,9	81,0	84,6	89,8
Onderwijsvorm						
Voltijd	165,5	167,1	150,8	153,9	159,7	166,9
Deeltijd	14,7	10,4	13,2	14,2	14,6	15,0
Inschrijvingsvorm						
Student	167,6	154,9	162,1	166,9	173,4	181,2
Auditor	8,0	14,8				
Extraneus	4,6	7,7	1,9	1,2	0,9	0,7
HOOP-gebied						
Landbouw	6,4	4,8	3,8	3,7	3,8	4,1
Natuur	13,0	13,4	12,2	12,2	12,3	12,3
Techniek	26,1	25,1	23,3	24,1	24,9	25,3
Gezondheid	17,4	18,9	20,0	20,6	21,3	22,2
Economie	27,9	26,7	26,0	27,2	28,4	29,3
Recht	29,0	28,0	25,3	25,0	25,2	25,5
Gedrag en maatschappij	29,7	32,3	30,6	31,7	33,8	37,0
Taal en cultuur	30,4	27,3	22,0	22,5	23,5	24,9
Onderwijs	0,3	0,8	0,5	0,7	0,6	0,7
University College Utrecht			0,3	0,4	0,5	0,5
transnationale Universiteit Limburg					0,1	0,1
Nationaliteit						
Buitenlandse nationaliteit	5,3	6,9	7,5	8,0	8,8	10,2
w.o. Europese Unie (EUR14)	2,1	2,8	3,8	4,1	4,5	4,9

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

Tabel 2.6.3
Ingeschreven wetenschappelijk onderwijs naar HOOP-gebied per geslacht

	1990/'91	1995/'96	1999/'00	2000/'01	2001/'02	2002/'03
	<i>x 1 000</i>					
Mannen	103,4	96,0	86,1	87,2	89,7	92,2
Landbouw	3,7	2,8	2,0	1,9	1,9	2,1
Natuur	9,2	9,3	8,3	8,3	8,4	8,4
Techniek	22,8	21,1	19,2	19,8	20,4	20,8
Gezondheid	7,7	7,9	8,0	7,9	8,0	8,0
Economie	21,8	19,9	18,8	19,5	20,2	20,7
Recht	15,2	13,9	11,8	11,4	11,4	11,5
Gedrag en maatschappij	12,0	11,4	9,7	9,8	10,3	11,1
Taal en cultuur	10,9	9,6	8,0	8,2	8,5	9,1
Onderwijs	0,2	0,4	0,2	0,3	0,3	0,3
University College Utrecht			0,1	0,2	0,2	0,2
transnationale Universiteit Limburg					0,1	0,1
Vrouwen	76,8	81,4	77,9	81,0	84,6	89,8
Landbouw	2,7	2,1	1,8	1,8	1,9	2,0
Natuur	3,8	4,2	3,9	3,9	3,9	3,9
Techniek	3,3	4,0	4,1	4,3	4,5	4,6
Gezondheid	9,7	11,0	12,1	12,7	13,3	14,2
Economie	6,1	6,8	7,2	7,8	8,2	8,6
Recht	13,8	14,2	13,5	13,6	13,8	14,0
Gedrag en maatschappij	17,7	21,0	20,9	21,9	23,5	25,9
Taal en cultuur	19,5	17,8	14,0	14,3	14,9	15,8
Onderwijs	0,2	0,4	0,3	0,4	0,3	0,4
University College Utrecht			0,2	0,2	0,3	0,3
transnationale Universiteit Limburg					0,0	0,0

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

Tabel 2.6.4
Ingeschrevenen wetenschappelijk onderwijs naar instelling

	1990/'91	1995/'96	1999/'00	2000/'01	2001/'02	2002/'03
	<i>x 1 000</i>					
Totaal	180,2	177,4	164,0	168,2	174,3	181,9
Universiteit Leiden	19,1	16,5	13,7	13,8	14,4	15,4
Universiteit Utrecht ¹⁾	23,5	24,6	21,6	22,0	22,4	23,7
Rijksuniversiteit Groningen	18,6	19,2	18,0	18,7	19,6	20,2
Universiteit van Amsterdam	26,7	25,2	22,0	21,9	21,9	22,3
Vrije Universiteit van Amsterdam	12,4	13,8	13,6	14,0	14,8	15,8
Katholieke Universiteit Nijmegen	12,3	13,9	12,7	13,2	14,2	15,3
Erasmusuniversiteit Rotterdam	17,9	15,2	14,6	15,1	15,3	15,9
Universiteit Maastricht	6,5	8,2	10,7	11,0	11,2	11,3
Universiteit van Tilburg	8,3	8,6	7,9	8,5	9,5	10,1
Technische Universiteit Delft	13,0	13,6	12,9	13,1	13,3	13,2
Technische Universiteit Eindhoven	7,0	5,9	5,6	6,1	6,6	6,9
Universiteit Twente	7,0	6,8	5,7	5,9	6,2	6,6
Wageningen Universiteit	6,4	4,8	3,8	3,7	3,8	4,1
Theologische universiteiten ²⁾	1,5	1,3	1,2	1,3	1,3	1,3
transnationale Universiteit Limburg					0,1	0,1

¹⁾ Inclusief University College Utrecht.

²⁾ Inclusief universiteit voor Humanistiek.

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

Tabel 2.6.5
Eerstejaarsstudenten wetenschappelijk onderwijs naar geslacht, vooropleiding, HOOP-gebied en nationaliteit

	1990/'91	1995/'96	1999/'00	2000/'01	2001/'02	2002/'03
	<i>x 1 000</i>					
Totaal	34,7	28,7	32,3	32,5	34,4	35,8
Mannen	18,7	15,2	16,1	15,8	16,9	17,1
Vrouwen	15,9	13,5	16,2	16,6	17,5	18,8
Vooropleiding						
Vwo-diploma	25,8	20,6	22,4	21,8	22,8	22,5
rechtstreeks van vwo	21,6	17,7	18,3	17,9	18,7	17,9
overig	4,2	2,9	4,1	3,9	4,2	4,5
Hbo-diploma	5,2	4,2	4,9	5,2	5,9	6,9
rechtstreeks van hbo	2,7	3,1	3,2	3,4	3,8	4,6
overig	2,5	1,2	1,7	1,9	2,1	2,3
Hbo-propedeuse	1,0	1,2	1,7	1,8	2,2	2,3
Beschikkingen en buitenlands diploma	0,8	0,7	1,1	1,3	1,5	1,6
Overig	1,8	2,0	2,2	2,3	2,1	2,5
HOOP-gebied						
Landbouw	1,3	0,8	0,8	0,6	0,7	1,0
Natuur	2,6	2,5	2,4	2,4	2,5	2,4
Techniek	5,5	4,2	4,7	4,6	4,6	4,5
Gezondheid	2,5	2,7	2,9	3,2	3,3	3,6
Economie	5,7	4,4	6,0	6,0	6,5	6,4
Recht	5,0	4,6	4,3	4,2	4,4	4,4
Gedrag en maatschappij	6,4	5,5	7,0	6,9	7,6	8,5
Taal en cultuur	5,8	4,0	4,1	4,3	4,6	4,9
University College Utrecht			0,1	0,1	0,2	0,2
transnationale Universiteit Limburg					0,1	0,1
Nationaliteit						
Buitenlandse nationaliteit	1,3	1,7	1,9	2,1	2,6	3,1
w.o. Europese Unie (EUR14)	0,5	0,9	1,0	1,1	1,2	1,2

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

Tabel 2.6.6
Eerstejaarsstudenten wetenschappelijk onderwijs naar instelling

	1990/'91	1995/'96	1999/'00	2000/'01	2001/'02	2002/'03
	<i>x 1 000</i>					
Totaal	34,7	28,7	32,3	32,5	34,4	35,8
Universiteit Leiden	3,4	2,7	2,3	2,5	2,8	2,9
Universiteit Utrecht ¹⁾	4,6	3,8	4,1	4,3	4,3	4,7
Rijksuniversiteit Groningen	3,6	3,0	3,6	3,7	4,0	3,7
Universiteit van Amsterdam	4,8	3,7	3,9	3,6	3,6	3,7
Vrije Universiteit van Amsterdam	2,3	2,4	2,6	2,7	3,1	3,5
Katholieke Universiteit Nijmegen	2,5	2,2	2,6	2,9	3,0	3,5
Erasmusuniversiteit Rotterdam	3,2	2,4	3,0	2,9	3,2	3,3
Universiteit Maastricht	1,5	1,7	2,5	2,2	2,2	2,3
Universiteit van Tilburg	1,6	1,4	1,7	2,0	2,5	2,3
Technische Universiteit Delft	2,5	2,2	2,4	2,2	2,2	2,0
Technische Universiteit Eindhoven	1,6	1,0	1,4	1,5	1,5	1,4
Universiteit Twente	1,5	1,2	1,1	1,2	1,2	1,3
Wageningen Universiteit	1,3	0,8	0,8	0,6	0,7	1,0
Theologische universiteiten ²⁾	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
transnationale Universiteit Limburg					0,1	0,1

¹⁾ Inclusief University College Utrecht.

²⁾ Inclusief universiteit voor Humanistiek.

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

Tabel 2.6.7
Geslaagden voor de propedeuse naar geslacht, HOOP-gebied en leeftijd

	1990/'91	1995/'96	1998/'99	1999/'00	2000/'01	2001/'02
	<i>x 1 000</i>					
Totaal	26,6	23,5	22,0	22,5	22,7	23,8
Mannen	14,3	11,8	10,5	10,4	10,6	10,7
Vrouwen	12,3	11,7	11,5	12,1	12,2	13,1
HOOP-gebied						
Landbouw	0,9	0,8	0,6	0,6	0,6	0,5
Natuur	2,2	2,0	1,8	1,7	1,8	1,7
Techniek	4,1	3,1	2,7	2,6	2,7	2,8
Gezondheid	2,4	2,9	2,9	2,8	3,0	3,3
Economie	3,9	3,2	3,5	4,0	3,6	3,6
Recht	4,1	4,0	3,3	3,4	3,2	3,4
Gedrag en maatschappij	4,5	4,4	4,5	4,7	5,1	5,5
Taal en cultuur	4,6	3,3	2,7	2,7	2,8	3,1
Leeftijd						
18 jaar en jonger	3,3	3,8	4,6	4,3	4,2	4,4
19 jaar	6,4	5,5	5,1	5,5	5,4	5,5
20 jaar	5,7	4,5	3,9	4,0	4,1	4,1
21 jaar	3,3	2,8	2,5	2,7	2,6	3,0
22 jaar	2,2	2,1	1,8	1,9	1,9	1,9
23 jaar	1,4	1,4	1,2	1,2	1,3	1,4
24 jaar en ouder	4,4	3,5	2,9	2,9	3,3	3,5

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

Tabel 2.6.8
Geslaagden voor het doctoraalexamen naar geslacht, HOOP-gebied en leeftijd

	1990/'91	1995/'96	1998/'99	1999/'00	2000/'01	2001/'02
<i>x 1 000</i>						
Totaal	19,7	29,3	20,8	20,8	20,8	21,7
Mannen	11,5	14,6	10,5	10,3	10,1	10,5
Vrouwen	8,3	14,7	10,3	10,5	10,7	11,2
HOOP-gebied						
Landbouw	1,0	1,3	0,6	0,5	0,5	0,6
Natuur	1,8	2,3	1,7	1,6	1,7	1,7
Techniek	2,8	3,7	2,7	2,4	2,4	2,6
Gezondheid	1,9	2,6	2,1	2,6	2,7	2,9
Economie	2,5	4,8	3,7	3,4	3,6	3,8
Recht	3,3	4,2	3,2	3,3	3,3	3,2
Gedrag en maatschappij	3,5	5,9	4,1	4,2	4,0	4,3
Taal en cultuur	3,1	4,5	2,9	2,7	2,6	2,7
Leeftijd						
22 jaar en jonger	1,4	2,8	2,6	2,8	2,8	2,9
23 jaar	3,7	6,2	4,2	4,0	4,0	4,1
24 jaar	4,0	6,5	4,0	4,1	4,2	4,3
25 jaar	3,0	4,8	3,1	3,1	3,2	3,4
26 jaar	1,9	3,0	2,1	2,0	2,0	2,2
27 jaar	1,2	1,6	1,4	1,3	1,2	1,3
28 jaar	0,8	0,9	0,8	0,7	0,7	0,7
29 jaar	0,7	0,7	0,6	0,5	0,5	0,5
30 jaar en ouder	3,2	2,8	2,2	2,1	2,2	2,2

Bron : Onderwijsstatistieken CBS.

Tabel 2.6.9
Geslaagden voor het doctoraalexamen naar HOOP-gebied per geslacht

	1990/'91	1995/'96	1998/'99	1999/'00	2000/'01	2001/'02
<i>x 1 000</i>						
Mannen	11,5	14,6	10,5	10,3	10,1	10,5
Landbouw	0,6	0,7	0,3	0,3	0,2	0,3
Natuur	1,3	1,5	1,1	1,0	1,1	1,1
Techniek	2,5	3,1	2,2	2,0	1,9	2,1
Gezondheid	0,8	1,0	0,8	1,0	1,1	1,0
Economie	2,0	3,4	2,6	2,5	2,5	2,6
Recht	1,7	1,8	1,5	1,4	1,5	1,4
Gedrag en maatschappij	1,4	1,9	1,2	1,2	1,1	1,1
Taal en cultuur	1,2	1,2	0,9	0,9	0,8	0,8
Vrouwen	8,3	14,7	10,3	10,5	10,7	11,2
Landbouw	0,4	0,6	0,3	0,2	0,3	0,3
Natuur	0,5	0,8	0,6	0,6	0,6	0,6
Techniek	0,3	0,6	0,5	0,4	0,4	0,5
Gezondheid	1,1	1,7	1,3	1,6	1,7	1,9
Economie	0,5	1,4	1,1	0,9	1,1	1,2
Recht	1,6	2,3	1,7	1,9	1,9	1,8
Gedrag en maatschappij	2,1	4,0	2,9	3,0	2,9	3,1
Taal en cultuur	1,9	3,3	2,0	1,9	1,8	1,8

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

Tabel 2.6.10
Gemiddelde leeftijd van geslaagden voor het doctoraalexamen per HOOP-gebied naar geslacht

	1990/'91			2001/'02		
	totaal	mannen	vrouwen	totaal	mannen	vrouwen
Totaal	26,6	26,5	26,6	25,8	26,3	25,3
Landbouw	25,1	25,3	24,7	24,3	24,9	23,8
Natuur	25,0	25,2	24,6	24,2	24,5	23,8
Techniek	24,6	24,7	24,5	25,5	25,6	25,1
Gezondheid	25,3	25,9	24,8	25,0	25,8	24,6
Economie	24,9	25,1	24,2	25,3	25,6	24,5
Recht	27,6	28,3	26,8	26,4	27,7	25,3
Gedrag en maatschappij	28,6	29,0	28,3	26,3	27,7	25,8
Taal en cultuur	28,4	29,9	27,5	27,6	29,2	26,9

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

Tabel 2.6.11
Gemiddelde studieduur in maanden van doctoraalgeslaagden

	Doctoraalgeslaagden					
	1993/'94	1995/'96	1998/'99	1999/'00	2000/'01	2001/'02
	<i>maanden</i>					
Totaal	70	68	69	68	68	67
Mannen	71	69	71	71	71	70
Vrouwen	68	67	66	66	65	64
HOOP-gebied						
Landbouw	65	64	65	64	65	66
Natuur	68	66	66	66	66	66
Techniek	72	71	73	77	76	76
Gezondheid	64	62	62	62	62	62
Economie	71	67	68	67	64	63
Recht	78	75	74	72	73	73
Gedrag en maatschappij	64	62	65	64	64	62
Taal en cultuur	73	72	72	71	71	70

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

Tabel 2.6.12
Geslaagden voor een beroepsdiploma naar geslacht en HOOP-gebied

	1990/'91	1995/'96	1998/'99	1999/'00	2000/'01	2001/'02
	<i>x 1 000</i>					
Totaal	2,4	2,4	2,5	2,3	2,4	2,6
Mannen	1,3	1,1	1,0	1,0	1,0	1,1
Vrouwen	1,0	1,4	1,5	1,3	1,5	1,4
HOOP-gebied						
Natuur	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2
Gezondheid	1,7	1,7	1,9	1,8	1,8	1,9
Economie	0,2	0,0				
Onderwijs	0,3	0,6	0,4	0,4	0,5	0,5

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

Tabel 2.6.13
Promoties naar geslacht en HOOP-gebied/faculteit

	1990/'91	1995/'96	1998/'99	1999/'00	2000/'01	2001/'02
Totaal	1 909	2 613	2 483	2 489	2 533	2 556
Mannen	1 568	1 897	1 739	1 683	1 736	1 572
Vrouwen	341	716	744	806	797	984
Taal en cultuur	186	263	241	210	222	207
Theologie	11	13	9	11	7	7
Godgeleerdheid	30	30	33	19	36	28
Letteren	127	206	180	163	165	157
Wijsbegeerte	18	14	19	17	14	15
Gezondheid	504	698	711	712	703	766
Geneeskunde	471	665	675	680	668	724
Diergeneeskunde	33	33	36	32	35	42
Natuur						
Wiskunde en natuurwetenschappen	454	594	464	446	530	489
Techniek						
Technische wetenschappen	287	401	420	396	390	444
Landbouw						
Landbouwwetenschappen	67	158	183	177	194	222
Recht						
Rechtsgeleerdheid	79	119	107	97	93	86
Economie	93	119	115	106	114	135
Economische wetenschappen	83	107	92	82	88	119
Bedrijfskunde	10	12	23	24	26	16
Gedrag en maatschappij	239	261	242	345	287	207
Sociale wetenschappen	219	232	222	319	259	183
Ruimtelijke wetenschappen	20	29	20	26	28	24

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

Tabel 2.6.14
Rendementen van studenten in het wo naar geslacht, vooropleiding en opleidingsvorm

	Totaal	Geslaagd voor doctoraal wo na					
		4 jaar	5 jaar	6 jaar	7 jaar	8 jaar	9 jaar
<i>abs. (x 1 000) % (cumulatief)</i>							
Cohorten							
1990	36,5	9	18	42	55	60	62
1991	37,3	11	28	46	55	59	61
1992	35,6	13	30	46	55	59	61
1993	34,9	14	29	45	54	58	59
1994	33,7	13	28	43	53	59	
1995	30,1	10	26	42	52		
1996	29,8	10	25	41			
1997	31,0	11	26				
1998	32,6	11					
Mannen							
1990	19,7	9	16	38	51	57	60
1991	19,7	11	24	41	51	56	58
1992	18,9	13	26	41	51	56	58
1993	18,4	13	25	39	49	54	57
1994	17,7	12	23	38	48	55	
1995	16,0	9	21	35	46		
1996	15,3	8	20	34			
1997	15,9	9	20				
1998	16,3	10					
Vrouwen							
1990	16,8	9	20	47	59	63	65
1991	17,7	11	32	51	59	62	64
1992	16,7	14	35	52	59	63	65
1993	16,4	15	34	51	59	63	65
1994	16,1	14	33	50	59	63	
1995	14,1	10	31	49	59		
1996	14,5	12	31	49			
1997	15,2	12	32				
1998	16,3	12					
Vooropleiding vwo							
1990	26,1	2	10	41	57	63	66
1991	25,5	2	23	46	57	63	65
1992	23,2	3	24	46	58	63	66
1993	22,8	3	23	44	56	62	65
1994	22,6	4	23	43	57	64	
1995	20,9	3	22	42	56		
1996	20,9	4	23	43			
1997	21,4	4	23				
1998	21,9	4					
Vooropleiding hbo							
1990	5,7	44	52	56	58	60	61
1991	6,7	47	54	57	59	60	61
1992	7,1	50	56	58	60	61	61
1993	6,9	51	56	59	60	61	62
1994	6,1	48	54	57	58	59	
1995	4,3	45	51	54	56		
1996	3,7	41	48	52			
1997	4,1	44	50				
1998	4,7	43					

Tabel 2.6.14 (slot)

Rendementen van studenten in het wo naar geslacht, vooropleiding en opleidingsvorm

	Totaal	Geslaagd voor doctoraal wo na					
		4 jaar	5 jaar	6 jaar	7 jaar	8 jaar	9 jaar
<i>abs. (x 1 000) % (cumulatief)</i>							
Voltijd							
1990	33,6	9	17	43	57	62	64
1991	34,8	11	28	47	56	61	62
1992	33,2	13	30	47	56	61	63
1993	32,8	14	30	46	55	60	62
1994	32,0	13	28	44	55	60	
1995	28,5	10	26	43	54		
1996	28,1	10	26	42			
1997	29,2	11	26				
1998	30,5	11					
<i>abs. (x 1 000) % (cumulatief)</i>							
	Totaal	Geslaagd voor hoofdfase hbo na					
		4 jaar	5 jaar	6 jaar	7 jaar	8 jaar	9 jaar
Cohorten							
1990	36,5	1	3	6	7	8	8
1991	37,3	1	4	6	7	8	8
1992	35,6	1	4	6	7	8	8
1993	34,9	1	4	6	7	8	8
1994	33,7	1	4	6	7	8	
1995	30,1	1	4	6	7		
1996	29,8	2	4	5			
1997	31,0	2	4				
1998	32,6	2					

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

Tabel 2.6.15
Rendementen van studenten in het wo naar HOOP-gebied

	Totaal	Geslaagd voor doctoraal wo na					
		4 jaar	5 jaar	6 jaar	7 jaar	8 jaar	9 jaar
<i>abs. (x 1 000) % (cumulatief)</i>							
Landbouw							
1990	1,3	19	26	65	76	79	80
1991	1,1	22	51	68	74	77	78
1992	1,0	21	49	64	70	72	73
1993	1,0	23	46	61	69	71	73
1994	1,0	21	45	63	70	74	
1995	0,9	12	25	49	65		
1996	0,9	10	25	45			
1997	0,9	10	26				
1998	0,8	8					
Natuur							
1990	2,7	11	21	52	63	67	69
1991	2,8	10	32	54	61	65	66
1992	2,8	12	34	54	62	66	68
1993	3,0	11	33	51	59	64	66
1994	3,0	10	32	51	61	66	
1995	2,7	6	27	48	59		
1996	2,7	7	29	48			
1997	2,9	8	27				
1998	2,8	9					
Techniek							
1990	5,6	7	13	36	53	60	63
1991	5,6	8	17	40	53	59	62
1992	5,2	9	18	38	51	58	62
1993	5,2	9	17	35	48	55	59
1994	5,0	8	15	28	44	54	
1995	4,5	7	11	23	40		
1996	4,1	5	10	24			
1997	4,4	6	10				
1998	4,4	5					
Gezondheid							
1990	2,5	16	40	65	74	78	80
1991	2,4	15	48	68	76	79	80
1992	2,5	17	53	69	76	79	80
1993	2,5	17	51	65	75	79	81
1994	2,7	19	47	65	74	79	
1995	2,5	12	48	66	75		
1996	2,6	14	45	63			
1997	2,7	15	46				
1998	2,7	15					
Economie							
1990	6,0	5	11	37	54	59	62
1991	5,9	10	23	43	53	59	62
1992	5,4	12	26	44	56	60	63
1993	5,3	17	30	46	56	60	63
1994	5,4	16	31	46	56	61	
1995	4,7	14	27	43	53		
1996	4,7	13	28	45			
1997	5,3	15	29				
1998	6,1	15					

Tabel 2.6.15 (slot)
Rendementen van studenten in het wo naar HOOP-gebied

	Totaal	Geslaagd voor doctoraal wo na					
		4 jaar	5 jaar	6 jaar	7 jaar	8 jaar	9 jaar
	<i>abs. (x 1 000) % (cumulatief)</i>						
Recht							
1990	5,2	3	10	34	49	54	57
1991	5,0	4	21	38	50	54	57
1992	4,7	5	22	40	51	56	59
1993	4,7	5	20	37	49	55	58
1994	4,9	5	19	37	50	56	
1995	4,7	5	20	38	51		
1996	4,5	5	19	36			
1997	4,5	7	20				
1998	4,6	9					
Gedrag en maatschappij							
1990	6,9	16	25	46	55	59	61
1991	7,8	19	36	49	55	59	60
1992	8,3	22	37	49	55	58	60
1993	7,8	21	36	49	55	58	60
1994	7,1	17	33	47	54	57	
1995	5,9	15	33	47	55		
1996	6,1	15	31	45			
1997	6,5	14	31				
1998	7,1	14					
Taal en cultuur							
1990	6,2	8	16	36	47	51	53
1991	6,5	8	24	39	46	49	50
1992	5,7	9	25	38	45	49	51
1993	5,3	9	24	37	44	47	50
1994	4,8	10	23	36	43	47	
1995	4,2	8	23	36	44		
1996	4,2	9	22	35			
1997	4,0	9	22				
1998	4,1	8					

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

Tabel 2.6.16
Rendementen van studenten in het wo per HOOP-gebied naar geslacht, cohort 1995

	Totaal	Geslaagd voor doctoraal wo na			
		4 jaar	5 jaar	6 jaar	7 jaar
	<i>abs. (x 1 000)</i>	<i>% (cumulatief)</i>			
Landbouw	0,9	12	25	49	65
Mannen	0,5	13	24	44	60
Vrouwen	0,4	11	27	55	70
Natuur	2,7	6	27	48	59
Mannen	1,8	6	23	42	52
Vrouwen	0,9	5	34	60	72
Techniek	4,5	7	11	23	40
Mannen	3,8	7	11	23	38
Vrouwen	0,8	7	12	25	46
Gezondheid	2,5	12	48	66	75
Mannen	1,0	10	40	59	69
Vrouwen	1,5	14	53	70	80
Economie	4,7	14	27	43	53
Mannen	3,4	14	26	40	50
Vrouwen	1,3	13	31	52	62
Recht	4,7	5	20	38	51
Mannen	2,2	6	17	31	43
Vrouwen	2,5	5	24	45	57
Gedrag en maatschappij	5,9	15	33	47	55
Mannen	1,9	13	26	37	44
Vrouwen	4,0	15	36	52	60
Taal en cultuur	4,2	8	23	36	44
Mannen	1,4	8	19	30	38
Vrouwen	2,8	8	25	38	47

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

Tabel 2.6.17
Ongediplomeerde uitval van studenten in het wo naar geslacht, vooropleiding en opleidingsvorm¹⁾

	Totaal	Uit hoger onderwijs zonder diploma na								
		1 jaar	2 jaar	3 jaar	4 jaar	5 jaar	6 jaar	7 jaar	8 jaar	9 jaar
<i>abs.</i>										
<i>(x 1 000) % (cumulatief)</i>										
Cohorten										
1990	36,5	9	13	16	17	19	21	22	23	24
1991	37,3	10	14	17	19	21	22	23	24	25
1992	35,6	10	14	17	19	20	22	23	24	24
1993	34,9	11	15	17	19	20	22	23	24	
1994	33,7	11	15	17	19	20	21	22		
1995	30,1	11	15	17	19	20	21			
1996	29,8	11	14	16	18	19				
1997	31,0	11	15	17	17					
1998	32,6	11	14	16						
1999	33,7	11	14							
2000	33,3	10								
Mannen										
1990	19,7	9	13	16	17	19	22	23	24	25
1991	19,7	9	13	16	18	20	22	24	25	26
1992	18,9	9	13	16	19	21	22	24	25	26
1993	18,4	10	14	17	19	21	23	25	26	
1994	17,7	11	15	17	19	21	22	24		
1995	16,0	12	15	18	19	21	23			
1996	15,3	10	14	16	18	19				
1997	15,9	10	14	17	18					
1998	16,3	10	14	16						
1999	16,7	10	14							
2000	16,1	10								
Vrouwen										
1990	16,8	10	14	16	18	19	20	21	22	22
1991	17,7	12	16	18	20	21	22	23	23	24
1992	16,7	11	15	18	19	20	21	22	22	22
1993	16,4	11	15	17	19	20	21	21	22	
1994	16,1	12	16	18	18	20	20	21		
1995	14,1	11	14	16	18	18	19			
1996	14,5	12	15	17	18	18				
1997	15,2	11	15	16	17					
1998	16,3	12	14	16						
1999	17,0	11	14							
2000	17,2	11								
Vooropleiding vwo										
1990	26,1	5	8	10	11	12	15	16	17	18
1991	25,5	6	8	10	12	13	15	16	17	18
1992	23,2	5	8	10	11	12	14	15	16	17
1993	22,8	5	8	9	11	12	14	15	16	
1994	22,6	5	7	9	10	11	12	14		
1995	20,9	5	7	8	10	11	12			
1996	20,9	4	6	8	9	9				
1997	21,4	4	7	8	8					
1998	21,9	5	6	7						
1999	22,2	5	6							
2000	21,6	5								

Tabel 2.6.17 (slot)

Ongediplomeerde uitval van studenten in het wo naar geslacht, vooropleiding en opleidingsvorm¹⁾

	Totaal	Uit hoger onderwijs zonder diploma na								
		1 jaar	2 jaar	3 jaar	4 jaar	5 jaar	6 jaar	7 jaar	8 jaar	9 jaar
	<i>abs.</i> (x 1 000)	<i>% (cumulatief)</i>								
Voltijd										
1990	33,6	8	11	14	15	16	19	20	21	21
1991	34,8	9	13	15	17	18	20	21	22	23
1992	33,2	9	12	15	17	18	20	21	22	22
1993	32,8	10	13	15	17	19	20	21	22	
1994	32,0	10	14	16	17	18	20	21		
1995	28,5	11	13	15	17	18	19			
1996	28,1	10	13	15	16	17				
1997	29,2	10	13	15	15					
1998	30,5	10	12	14						
1999	31,5	9	12							
2000	31,1	9								

¹⁾ Het gaat hier om studenten die in het wo zijn begonnen en die noch in het wo, noch in het hbo een diploma hebben behaald.

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

2.7 Universitair onderzoek

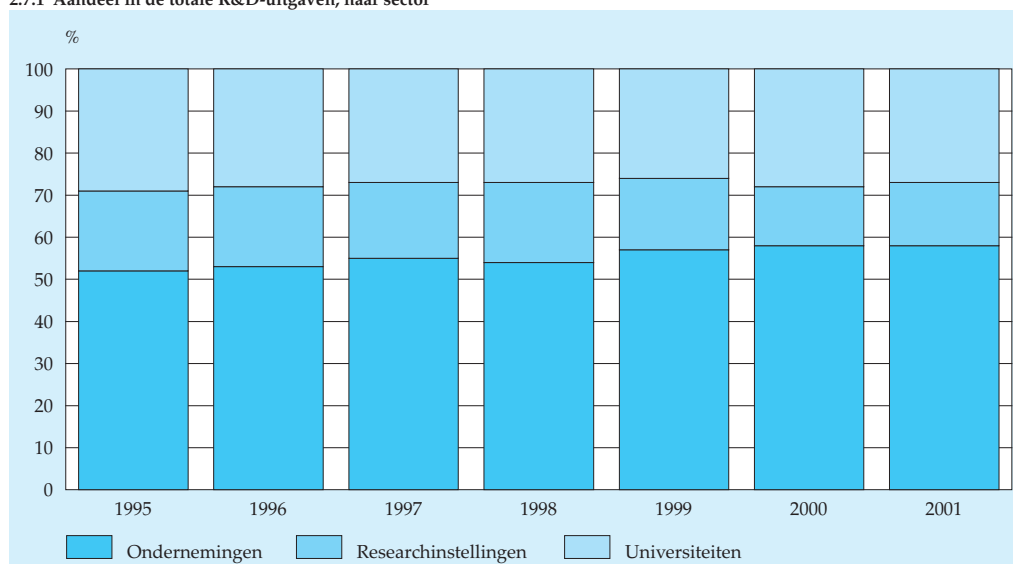
In 2001 gaven Nederlandse universiteiten en gelieerde instellingen 3 procent meer uit aan onderzoek dan het jaar ervoor. Het totale bedrag kwam uit op ongeveer 2,2 miljard euro. Dat is 27 procent van de totale Nederlandse uitgaven aan R&D. Bij het verrichten van onderzoek zijn iets meer wetenschappers ingezet dan in 2000. Het merendeel van het universitaire budget is bestemd voor de bètawetenschappen.

Universitaire R&D-uitgaven stijgen met 3 procent

In 2001 gaven de Nederlandse universiteiten en aanverwante onderzoeksinstituten gezamenlijk 2,2 miljard euro uit voor het verrichten van onderzoek. Dat is 3 procent meer dan in 2000. De toename van de uitgaven in 2000 ten opzichte van een jaar eerder was met ruim 7 procent aanmerkelijk hoger door de overgang van het werkgeverschap van de NWO-onderzoekers van NWO naar de universiteiten.

Sinds 2000 wordt het tweede-geldstroomonderzoek bij de universiteiten geteld. Hierdoor steeg in dat jaar het aandeel van het universitaire onderzoek in het totaal van alle Nederlandse R&D-uitgaven naar bijna 28 procent. Een jaar ervoor was het aandeel (dus zonder tweede geldstroom) nog ruim 26 procent. Vanaf 1994 nam het aandeel van universiteiten, op basis van de eerste en derde geldstroom, in de totale Nederlandse R&D-uitgaven af. Deze dalende trend is door het meetellen van de tweede geldstroom niet gekeerd. Het bedrijfsleven neemt daarentegen sinds 1994 een steeds groter aandeel in de totale Nederlandse R&D voor zijn rekening. In 2001

2.7.1 Aandeel in de totale R&D-uitgaven, naar sector

Bron: CBS.

stagneerde de groei en kwam het aandeel van het bedrijfsleven net als in 2000 uit op 58 procent.

Iets meer personeel betrokken bij universitair onderzoek

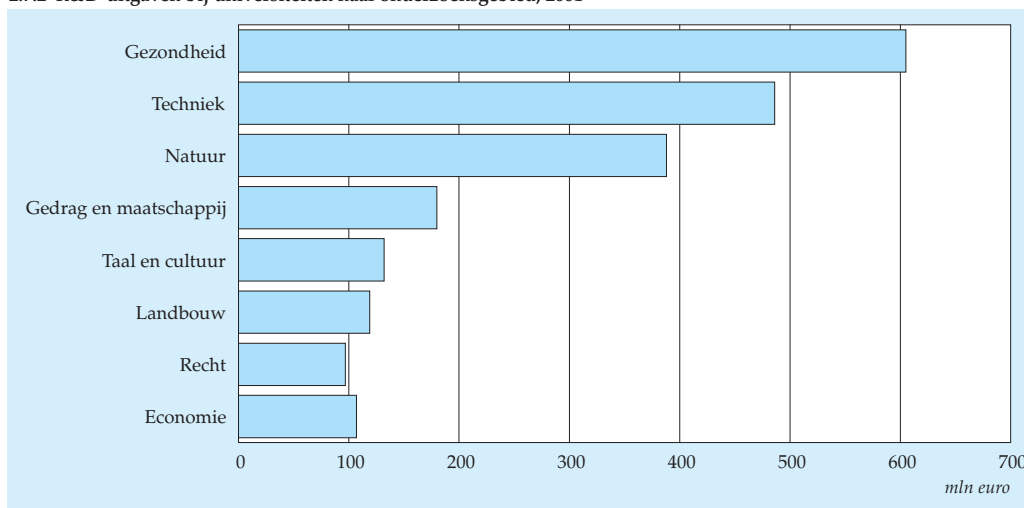
Ongeveer 27 duizend arbeidsjaren zijn in 2001 door universiteiten en gelieerde instellingen ingezet bij het verrichten van onderzoek. Het gaat hierbij om bijna 16 duizend arbeidsjaren van wetenschappelijk medewerkers en circa 11 duizend arbeidsjaren van niet-wetenschappelijk medewerkers. De tweede categorie betreft personen met een administratieve of technische functie, dan wel personen die in een universiteitsbibliotheek of -rekencentrum werkzaam zijn ten behoeve van het onderzoek. Hun aantal is in 2001 vrijwel gelijk gebleven aan dat in 2000 na een periode van lichte dalingen die in 1996 inzette. Het aantal wetenschappers laat sinds 1996 juist enige stijging zien; in 2001 was de stijging 1,5 procent.

Nog steeds groei bètawetenschappen

De bètawetenschappen, landbouw, natuur, techniek en gezondheid, hebben in 2001 circa 73 procent van het onderzoeksbudget opgeslokt en boden werk aan 70 procent van de wetenschappelijk medewerkers. Beide aandelen zijn iets hoger (minder dan 1 procentpunt) dan in 2000. De groei van het aandeel voor bètawetenschappen, die ook al in voorgaande jaren werd geconstateerd, heeft zich dus voortgezet.

Met het onderzoek op het gebied van de gammawetenschappen is in 2001 bijna 18 procent van het budget gemoeid, terwijl bijna 19 procent van de wetenschappers

2.7.2 R&D-uitgaven bij universiteiten naar onderzoeksgebied, 2001¹⁾

¹⁾ Exclusief 25 miljoen euro van loonkosten van NWO-onderzoekers nog op de loonlijst van NWO.

Bron: Ministerie van OCenW, CBS.

op dit onderzoek is ingezet. Bijna de helft aan budget en onderzoekers binnen de gammawetenschappen betreft onderzoek op het gebied gedrag en maatschappij. De alfawetenschappen met als enige gebied taal en cultuur vormden, met 6 procent van de totale universitaire onderzoeksuitgaven en 7 procent van de wetenschappers, de kleinste wetenschapscategorie.

Toelichting

Binnen de muren van universiteiten wordt niet alleen onderwijs gegeven, maar ook onderzoek verricht. Het CBS meet de inspanningen van de universiteiten op het gebied van speur- en ontwikkelingswerk (R&D) in nauwe samenwerking met het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen (OCenW) en de Vereniging van Samenwerkende Nederlandse Universiteiten (VSNU). Daarnaast dienen de jaarverslagen van de universiteiten als bron voor de statistiek. Genoemde bronnen geven informatie over de drie geldstromen die het onderzoek bij de universiteiten financieren. De eerste geldstroom betreft de reguliere Rijksbijdrage van de Minister van OCenW. Daarnaast financieren de Nederlandse organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO) en de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW) het meestal in programma's vastgelegde onderzoek bij de universiteiten, waarvoor de gelden eveneens beschikbaar zijn gesteld door het Rijk. Die betalingen door NWO en KNAW worden aangeduid als de tweede geldstroom. Opbrengsten die universiteiten zelf genereren door het verrichten van contract-onderzoek en contractonderwijs vormen de derde geldstroom.

De cijfers over 2000 en 2001 hebben betrekking op de drie hierboven genoemde geldstromen. De cijfers over jaren vóór 2000 betreffen alleen de eerste en derde geldstroom. Aanleiding voor deze verandering was het overlaten door NWO (een researchinstelling) van het werkgeverschap van de door deze organisatie gefinancierde onderzoekers aan de universiteiten waar deze onderzoekers werkzaam zijn; dit proces is in 1999 gestart en zal zeker tot 2003 voortduren. In 2000 was al meer dan de helft van de onderzoekers in dienst van de universiteiten getreden en dit heeft tot het besluit geleid om bij voorbaat ook het resterende aantal onderzoekers, dat nog op de loonlijst van NWO staat, bij de universiteiten te tellen.

Tabel 2.7.1
Uitgaven voor R&D met eigen personeel bij universiteiten naar onderzoeksgebied, 2001

	Exploitatie ¹⁾		Inves- teringen	Totaal		
	personeel	materieel		2001	2000	1999
	<i>mln euro</i>					
Totaal	1 162	777	245	2 184	2 120	1 983
w.v.						
Instellingen gelieerd aan universiteiten	31	11	3	44	49	53
Universiteiten	1 132	766	242	2 139	2 071	1 930
naar onderzoeksgebied						
Alfawetenschappen	81	32	20	132	122	122
Taal en Cultuur	81	32	20	132	122	122
Bètawetenschappen	812	636	151	1 598	1 542	1 463
Landbouw	66	43	11	119	111	119
Natuur	201	167	20	388	370	373
Techniek	241	150	95	486	464	418
Gezondheid	304	276	25	605	597	552
Gammawetenschappen	215	100	70	384	353	345
Economie	60	31	17	107	88	76
Recht	53	24	20	97	81	78
Gedrag en Maatschappij	102	45	33	180	184	191
Onverdeeld ²⁾	25	–	–	25	54	(113)

¹⁾ Exclusief afschrijvingen.

²⁾ Betreft in 2000 en 2001 voornamelijk loonkosten van onderzoekers op de loonlijst van NWO. Het bedrag van 1999 is ter informatie vermeld. Vóór 2000 werden de door NWO betaalde onderzoekers gerekend tot het onderzoekspersoneel van de researchinstellingen.

Bron: OCenW, NWO, CBS.

Tabel 2.7.2
Inzet wetenschappelijk en niet-wetenschappelijk personeel voor onderzoek door universiteiten en gelieerde instituten

	Totaal			Wetenschappelijk personeel			Niet-wetenschappelijk personeel		
	2001	2000	1999	2001	2000	1999	2001	2000	1999
<i>arbeidsjaren</i>									
Totaal	26 987	26 764	24 053	15 951	15 711	12 491	11 036	11 053	11 562
w.v.									
Instellingen gelieerd aan universiteiten	804	893	913	575	642	699	229	251	214
Universiteiten	26 183	25 871	23 140	15 376	15 069	11 792	10 807	10 802	11 348
<i>naar onderzoeksgebied</i>									
Alfawetenschappen	1 422	1 423	1 266	1 125	1 137	945	297	286	321
Taal en cultuur	1 422	1 423	1 266	1 125	1 137	945	297	286	321
Bètawetenschappen	16 003	15 793	13 627	11 178	10 887	8 172	4 825	4 906	5 455
Landbouw	1 209	1 144	1 115	839	794	695	370	350	420
Natuur	4 659	4 710	3 711	3 249	3 202	2 011	1 410	1 508	1 700
Techniek	4 046	4 008	3 640	2 766	2 725	2 230	1 280	1 283	1 410
Gezondheid ¹⁾	6 089	5 931	5 161	4 324	4 166	3 236	1 765	1 765	1 925
Gammawetenschappen	3 990	3 977	3 666	2 988	2 970	2 610	1 002	1 007	1 056
Economie	846	847	760	639	643	582	207	204	178
Rechten	940	900	832	666	639	574	274	261	258
Gedrag en maatschappij	2 204	2 230	2 074	1 683	1 688	1 454	521	542	620
Niet in te delen	4 768	4 678	4 582	85	75	65	4 683	4 603	4 517
Niet meegeteld ²⁾			(2 816)			(2 816)			

¹⁾ Door het ontbreken van een recente onderzoekscoefficiënt voor Gezondheid is in 2001 het aantal niet-wetenschappelijk medewerkers van 2000 aangehouden.

²⁾ Met ingang van het verslagjaar 2000 worden de wetenschappers meegeteld die via de tweede geldstroom door KNAW en NWO zijn betaald; de aantallen in 1999 zijn ter informatie vermeld. Vóór 2000 werden de door NWO betaalde onderzoekers gerekend tot het onderzoekpersoneel van de researchinstellingen.

Bron: VSNU, OCenW, CBS.

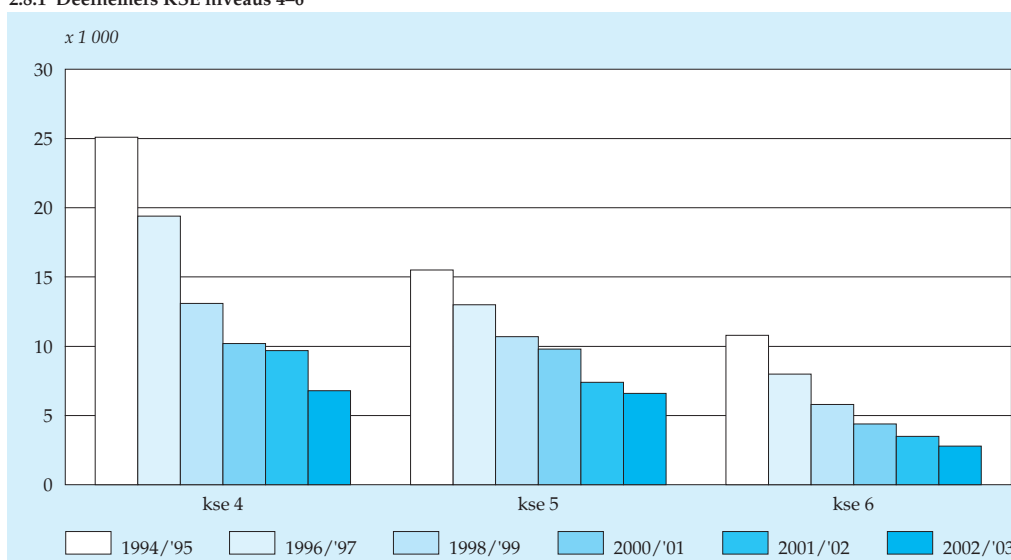
2.8 Deeltijdonderwijs

Het aantal deelnemers educatie aan de KSE niveaus 1–3 en de NT2 niveaus 1–3 is met 8 procent toegenomen. Ook het aantal deelnemers aan de NT2 niveaus 4–5 is ten opzichte van het vorige jaar met 8 procent toegenomen. Aan de daling van het aantal deelnemers in de KSE niveaus 4–6 is echter nog geen einde gekomen. En ook het leerlingenaantal in het reguliere deeltijd secundair onderwijs is gedaald. In het studentenaantal van het deeltijd tertiair onderwijs deden zich geen wijzigingen voor.

Deelname basiseducatie fluctueert

Het aantal deelnemers educatie aan de KSE niveaus 1–3 en de NT2 niveaus 1–3 (voorheen basiseducatie) is in 2002 met 8 procent toegenomen. Ook het aantal deelnemers aan de NT2 niveaus 4 en 5 is ten opzichte van 2001 met 8 procent gestegen. KSE staat voor kwalificatiestructuur educatie, NT2 voor Nederlands als tweede taal. De KSE niveaus 1–3 en de NT2 niveaus 1–3 gingen in 1987 van start onder de naam basiseducatie. Tot en met 1993 nam het aantal deelnemers aan deze vormen van educatie voortdurend toe. Vervolgens deden zich in de periode 1994–1997 uitsluitend dalingen voor. Aan deze dalingen kwam in 1998 een einde. In vergelijking met dat jaar is het aantal deelnemers in 2003 ongeveer 17 duizend hoger. Binnen de basiseducatie zijn de vrouwen ruim in de meerderheid. De helft van de deelnemers is tussen de 30 en 49 jaar.

2.8.1 Deelnemers KSE niveaus 4–6

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

Aantal deelnemers KSE niveaus 4–6 neemt enorm af

In 2002/'03 telden de KSE niveaus 4–6 nog 16 duizend deelnemers. Vorig jaar waren dat er bijna 21 duizend. Ten opzichte van 1990 is het aantal deelnemers met meer dan 80 procent afgenomen. De grootste daling vond plaats bij KSE niveau 4 (mavo). In 1990 bezochten nog bijna 53 duizend leerlingen de zogenoemde moedermavo, nu zijn dat er iets minder dan 7 duizend. In vergelijking met het vorige studiejaar daalde het aantal deelnemers aan KSE 4 (mavo) en KSE 5 (havo) met 30, respectievelijk 11 procent. Het aantal deelnemers aan KSE 6 (vwo) nam met 20 procent af. Ruim 55 procent van het aantal deelnemers aan de KSE niveaus 4–6 was vrouw. In 1990 was het aandeel vrouwelijke deelnemers nog 69 procent. Het aantal gediplomeerden daalde met 11 procent naar 4,8 duizend.

Minder deelnemers regulier deeltijd bol

In 2002/'03 waren er bijna 27 duizend mensen die in deeltijd een reguliere, door de overheid bekostigde opleiding in de beroepsopleidende leerweg volgden. Dat is 12 procent minder dan een jaar eerder. Het gaat hier om de deeltijdvariant van de gebruikelijke voltijdopleidingen die aan regionale opleidingscentra (ROC's) worden gegeven. Veelal worden deze opleidingen gevolgd met het oog op het behalen van een certificaat voor een bepaald vak. Meer dan de helft van het aantal deelnemers studeerde in de economische sector. De daling van het aantal deeltijd-scholieren deed zich vrijwel helemaal voor bij deze sector.

Deelname deeltijd hoger onderwijs blijft gelijk

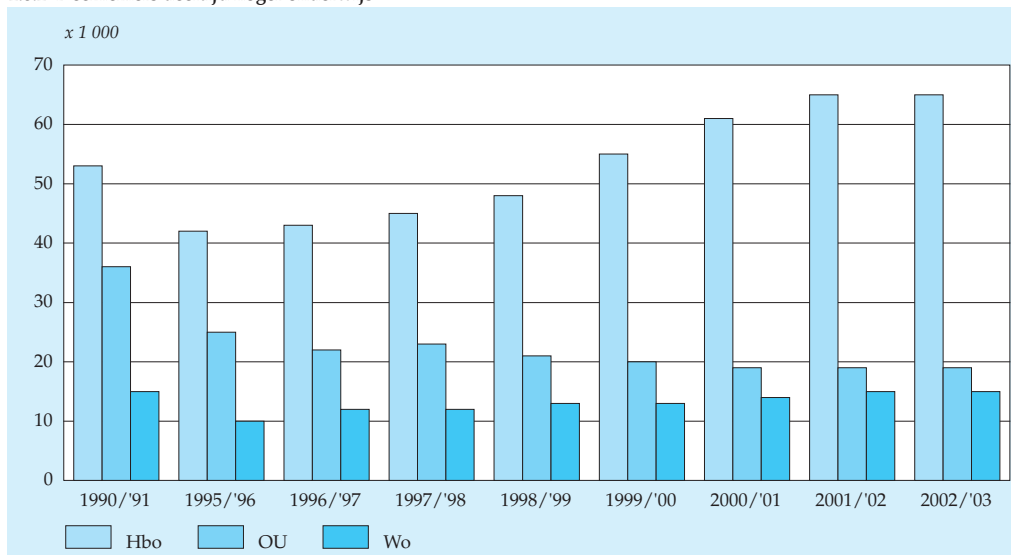
In 2002/'03 volgden 65 duizend studenten een reguliere deeltijdopleiding aan een hogeschool en 15 duizend aan een universiteit. Het betreft hier alleen de deelnemers aan door de overheid bekostigde opleidingen. Bij het wetenschappelijk onderwijs (wo) zijn wel de studenten aan de theologische universiteiten meegeteld. Sinds 1997/'98 is het aantal deelnemers aan deeltijdopleidingen op hogescholen en universiteiten toegenomen. Vooral in het hoger beroepsonderwijs (hbo) was de groei fors. In 2002/'03 is hieraan echter een einde gekomen. De groei was de afgelopen jaren het sterkst in de sector economie. In 2002/'03 is die stijging veranderd in een lichte daling. Bij het pedagogisch onderwijs zette de stijging zich wel duidelijk door. Hier steeg het aantal deelnemers ten opzichte van een jaar eerder met ruim 8 procent.

Ramingen van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen (OCenW) wijzen op een lichte daling van het aantal deeltijd hbo-studenten tot minder dan 61 duizend in 2010/'11. Voor het deeltijd-wo zijn geen ramingen beschikbaar.

Zowel in het hbo als in het wo is meer dan de helft van de deeltijdstudenten vrouw. In het hbo zijn de sectoren pedagogisch onderwijs en economisch onderwijs het grootst. Bij het wo zijn dat de sectoren recht, en gedrag en maatschappij.

Het aantal personen dat een opleiding volgt via de Open Universiteit (OU) bedroeg begin 2003 ruim 19 duizend. Tussen 1991 en 1999 daalde het aantal actieve studen-

2.8.2 Deelnemers deeltijd hoger onderwijs

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

ten met gemiddeld 2 duizend per jaar. Vanaf 2001 ligt het aantal studenten aan de OU om en nabij de 19 duizend. Twee van de drie studenten aan de Open Universiteit hebben een betaalde baan.

Toelichting

De gegevens in hoofdstuk 2.8 zijn afkomstig uit de onderwijsstatistieken. Die statistieken zijn gebaseerd op jaarlijkse leerlingopgaven van onderwijsinstellingen. Ze zijn weliswaar nauwkeurig, maar omvatten slechts een beperkt aantal vormen van deeltijdonderwijs. Zo ontbreekt bijvoorbeeld het zogenoemde contractonderwijs. Dit is onderwijs op commerciële basis gegeven door reguliere, door de overheid bekostigde, onderwijsinstellingen. Over de volgende vormen van deeltijdonderwijs heeft het CBS informatie beschikbaar uit instellingsenquêtes:

Educatie KSE 1–3 en NT2 1–3 (voorheen basiseducatie)

De indeling is gebaseerd op de kwalificatiestructuur zoals die in 1997 voor educatie is vastgelegd in de Wet Educatie Beroepsonderwijs (WEB). Door de invoering van de WEB valt basiseducatie uiteen in de KSE niveaus 1, 2 en 3 en de NT2 niveaus 1, 2 en 3.

KSE staat voor kwalificatiestructuur educatie. KSE niveau 1 is het redzaamheidsniveau, KSE 2 het drempelniveau en KSE 3 het basisniveau. De NT2 niveaus geven het niveau van taalbeheersing aan. NT2 niveau 1 is taalbeheersing op een elementair niveau, NT2 niveau 2 is taalbeheersing waarbij iemand zich kan redden in het Nederlands, NT2 niveau 3 is vergelijkbaar met de eindtermen van het

staatsexamenprogramma 1 van NT2. Dit niveau geldt tevens binnen het inburgeringbeleid als streefniveau.

De basiseducatie ging in 1987 van start en was gericht op het aanleren van sociale vaardigheden en basisvaardigheden in lezen, schrijven en rekenen. Deze onderwijsvorm was bestemd voor in Nederland wonende autochtone en allochtone volwassenen die niet leerplichtig zijn en een onderwijsachterstand hebben. Basiseducatie vervulde een belangrijke rol bij de integratie van allochtonen in de Nederlandse samenleving. In het cursusaanbod voor allochtonen ligt het accent op de cursussen Nederlands als tweede taal (NT2). De gegevens worden verzameld door het CBS.

Educatie KSE niveaus 4–6 (Voortgezet algemeen volwassenenonderwijs) en NT2 niveau 4 en 5

Ook het voortgezet algemeen volwassenenonderwijs (vavo) is opgegaan in de educatie. De indeling is gebaseerd op de kwalificatiestructuur zoals die in 1997 voor educatie is vastgelegd in de WEB. Door de invoering van de WEB valt vavo uiteen in de KSE niveaus 4, 5 en 6. KSE niveau 4 staat voor het start-1 niveau en komt overeen met het mavo-niveau dat in het vavo bereikt kon worden. KSE niveau 5 staat voor start-2 niveau en komt overeen met havo-niveau dat in het vavo bereikt kon worden. KSE niveau 6 tenslotte is het voortgezet niveau en komt overeen met vwo-niveau van het vavo en geeft toegang tot het wetenschappelijk onderwijs.

De NT2 niveaus 4 en 5 werden in het verleden door de vavo-instellingen aangeboden. NT2 niveau 4 komt overeen met de termen voor het staatsexamenprogramma II van NT2. NT2 niveau 5 is het niveau waarop iemand het Nederlands vloeiend en accentloos spreekt.

De KSE niveaus 4, 5 en 6 worden gezien als tweedekansonderwijs op het niveau van mavo, havo en vwo. Volwassenen kunnen alsnog hun diploma halen of een deelcertificaat verkrijgen. De diploma's zijn gelijkwaardig aan de diploma's die in het voltijdonderwijs behaald worden. Diploma's kunnen ook verkregen worden door het behalen van meerdere deelcertificaten. De gegevens worden sinds het schooljaar 1993/'94 verzameld door het Ministerie van OCenW. In 1992/'93 heeft de Informatie Beheer Groep (IBG) de gegevens verzameld en in de jaren daarvoor het CBS.

Deeltijd beroepsopleidende leerweg

In de beroepsopleidende leerweg is sprake van een deeltijdopleiding bij minder dan 850 uren onderwijs per jaar. De deeltijdopleidingen zijn bedoeld voor mensen die vanwege werk of zorgtaken niet in staat zijn voltijd(dag)onderwijs te volgen. Niet alle deeltijdopleidingen zijn in de tabellen opgenomen. Afzonderlijke cursussen landbouw en korte cursussen techniek zijn buiten beschouwing gebleven. De gegevens werden tot en met 1991/'92 verzameld door het CBS. Daarna zijn de tellingen uitgevoerd door het Ministerie van OCenW.

Regulier deeltijd hbo en wo

Veel opleidingen in het reguliere, door de overheid gefinancierde, hoger onderwijs kunnen in deeltijd worden gevolgd. Deze deeltijdopleidingen vormen de tegenhangers van de voltijdopleidingen. Eisen aan vooropleiding, aantal studiepunten en diploma's zijn gelijk. Deelname aan het wetenschappelijk onderwijs is inclusief de theologische universiteiten. De gegevens worden verzameld door de Informatie Beheer Groep (IBG) en het CBS.

Open Universiteit

De Open Universiteit verzorgt sinds 1984 hoger afstandsonderwijs, zowel voor hoger beroepsonderwijs als voor wetenschappelijk onderwijs. Het is een vorm van tweedekansonderwijs met als enige toelatingseis een minimumleeftijd van 18 jaar. De studenten zijn vrij in de samenstelling van hun studieprogramma, in het tempo waarin zij studeren en de plaats van waaruit zij studeren. De studenten kunnen worden onderscheiden in cursusstudenten en diplomastudenten. Cursusstudenten volgen één of meerdere cursussen zonder de intentie een diploma te behalen. Diplomastudenten studeren daarentegen wel voor een diploma. De gegevens worden verkregen van de Open Universiteit.

Tabel 2.8.1
Kerncijfers van enkele vormen van deeltijdonderwijs, deelnemers

	1990/'91	1995/'96	1999/'00	2000/'01	2001/'02	2002/'03
	<i>x 1 000</i>					
Educatie						
KSE niveau 1-3 en NT2 niveau 1-3 ¹⁾	115	125	121	125	123	133
KSE niveau 4-6 NT2 niveau 4-5	88	46	26	24	21	16
	.	.	12	10	13	14
Overig deeltijdonderwijs						
Regulier deeltijd bol	44	32	23	27	30	27
Regulier deeltijd hbo	53	42	55	61	65	65
Regulier deeltijd wo	15	10	13	14	15	15
Open Universiteit ²⁾	36	25	20	19	19	19
Particulier onderwijs	391	309	331	333	.	.

¹⁾ Kalenderjaren (2002/'03 heeft hier betrekking op 2002).

²⁾ Stand per 1 januari (2002/'03 heeft hier betrekking op de stand per 1 januari 2003).

Bron: Onderwijsstatistieken CBS, OCenW in kerncijfers.

Tabel 2.8.2
Kwalificatiestructuur Educatie niveau 1-3 en Nederlands als tweede taal niveau 1-3

	1990	1995	1999	2000	2001	2002
	<i>x 1 000</i>					
Deelnemers	115,1	125,4	121,2	125,5	123,0	133,3
	%					
Etniciteit						
Autochtoon	50	39	31	31	33	.
Allochtoon	50	61	69	69	67	.
Geslacht						
Mannen	36	38	38	37	36	35
Vrouwen	64	62	62	63	64	65
Leeftijd						
Tot 30 jaar	36	32	31	30	29	29
30-49 jaar	46	48	52	50	49	48
50 jaar en ouder	18	20	18	20	22	22

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

Tabel 2.8.3
Kwalificatiestructuur Educatie (KSE) niveau 4-6

	1990/'91	1995/'96	1999/'00	2000/'01	2001/'02	2002/'03
	<i>x 1 000</i>					
Totaal	87,8	46,0	26,3	24,3	20,5	16,1
KSE niveau 4	52,5	22,7	11,2	10,2	9,7	6,8
KSE niveau 5-6	35,3	23,3	15,1	14,2	10,9	9,3
KSE niveau 5	.	14,2	10,7	9,8	7,4	6,6
KSE niveau 6	.	9,1	4,4	4,4	3,5	2,8
Mannen	27,2	15,8	10,7	10,2	8,9	7,3
KSE niveau 4	14,5	6,6	4,1	3,8	4,0	2,9
KSE niveau 5-6	12,7	9,1	6,7	6,3	4,9	4,3
KSE niveau 5	.	5,6	4,8	4,5	3,4	3,2
KSE niveau 6	.	3,5	1,9	1,9	1,5	1,2
Vrouwen	60,6	30,3	15,6	14,2	11,7	8,9
KSE niveau 4	37,9	16,1	7,2	6,3	5,7	3,9
KSE niveau 5-6	22,6	14,2	8,4	7,8	6,0	5,0
KSE niveau 5	.	8,6	5,9	5,4	4,0	3,4
KSE niveau 6	.	5,6	2,5	2,5	1,9	1,6

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

Tabel 2.8.4
Gediplomeerden Kwalificatiestructuur Educatie (KSE) naar geslacht en niveau

	1993/'94	1995/'96	1998/'99	1999/'00	2000/'01	2001/'02
	<i>x 1 000</i>					
Totaal	7,2	5,9	4,1	5,0	5,4	4,8
Mannen	3,1	2,6	1,8	2,3	2,5	2,2
Vrouwen	4,1	3,3	2,2	2,7	2,9	2,6
KSE niveau 4	1,8	1,6	0,9	1,0	1,2	1,1
KSE niveau 5	3,0	2,5	2,0	2,6	2,8	2,3
KSE niveau 6	2,4	1,8	1,2	1,4	1,4	1,4

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

Tabel 2.8.5
Deelnemers (regulier) deeltijd beroepsopleidende leerweg¹⁾ naar sector en geslacht

	1990/'91	1995/'96	1999/'00	2000/'01	2001/'02	2002/'03
	<i>x 1 000</i>					
Totaal	43,9	31,8	23,1	27,3	30,2	26,6
Sector						
Landbouw	.	0,1	0,0	0,0	0,0	0,2
Techniek	5,7	4,0	3,9	4,7	5,0	4,8
Economie	28,9	18,7	12,8	15,2	17,7	13,9
Zorg en welzijn	9,4	8,9	6,4	7,4	7,4	7,7
Mannen	20,1	14,6	11,0	12,2	13,8	12,2
Landbouw	.	0,1	0,0	0,0	0,0	0,1
Techniek	5,3	3,7	3,6	4,1	4,1	4,0
Economie	12,2	8,2	5,6	6,2	7,9	6,3
Zorg en welzijn	2,7	2,7	1,7	1,9	1,7	1,8
Vrouwen	23,8	17,2	12,1	15,1	16,4	14,4
Landbouw	.	0,0	0,0		0,0	0,1
Techniek	0,4	0,3	0,3	0,6	0,9	0,8
Economie	16,7	10,5	7,2	9,0	9,8	7,6
Zorg en welzijn	6,7	6,3	4,6	5,5	5,7	5,9

¹⁾ Incl. mbo oude stijl.

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

Tabel 2.8.6
Gediplomeerden (regulier) deeltijd beroepsopleidende leerweg¹⁾ naar geslacht en sector

	1993/'94	1995/'96	1998/'99	1999/'00	2000/'01	2001/'02
	<i>x 1 000</i>					
Totaal	6,1	5,8	4,8	3,9	4,4	3,7
Mannen	2,7	2,4	2,1	1,7	2,0	1,6
Vrouwen	3,4	3,3	2,7	2,2	2,4	2,1
Sector						
Landbouw	.	.	0,0	0,0	0,0	0,0
Techniek	1,0	0,8	0,5	0,7	0,6	0,5
Economie	2,3	2,5	2,0	1,3	1,7	1,6
Zorg en welzijn	2,8	2,5	2,2	2,0	2,0	1,6

¹⁾ Incl. mbo oude stijl.

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

Tabel 2.8.7
Ingeschrevenen in het regulier deeltijd hoger beroepsonderwijs naar geslacht en sector

	1990/'91	1995/'96	1999/'00	2000/'01	2001/'02	2002/'03
<i>x 1 000</i>						
Totaal	53,0	41,6	54,7	60,7	65,3	65,4
Mannen	26,9	20,2	25,9	28,1	29,6	28,5
Vrouwen	26,0	21,4	28,7	32,5	35,7	36,9
Sector						
Agrarisch onderwijs	0,2	0,4	0,4	0,4	0,8	0,9
Technisch onderwijs	4,7	3,9	5,4	6,5	6,7	6,0
Gezondheidszorgonderwijs	4,9	4,4	4,9	4,9	5,0	5,2
Economisch onderwijs	9,8	8,4	14,4	15,9	17,1	15,2
Sociaal-agogisch onderwijs	10,1	8,4	10,7	11,4	12,0	12,3
Kunstonderwijs	4,4	2,6	2,0	2,0	1,9	2,0
Pedagogisch onderwijs	18,9	13,5	16,8	19,5	21,8	23,6

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

Tabel 2.8.8
Ingeschrevenen in het regulier deeltijd wetenschappelijk onderwijs naar geslacht en HOOP-gebied

	1990/'91	1995/'96	1999/'00	2000/'01	2001/'02	2002/'03
<i>x 1 000</i>						
Totaal	14,7	10,4	13,2	14,2	14,6	15,0
Mannen	7,8	4,8	6,0	6,5	6,6	6,6
Vrouwen	6,9	5,5	7,2	7,8	8,0	8,4
HOOP-gebied						
Landbouw	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Natuur	0,4	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1
Techniek	0,1	0,0	0,4	0,6	0,6	0,6
Gezondheid	0,5	0,6	0,8	0,9	0,9	1,0
Economie	1,9	0,6	0,7	0,9	1,0	0,9
Recht	4,7	3,0	4,0	4,4	4,5	4,6
Gedrag en maatschappij	5,0	3,6	4,2	4,3	4,3	4,4
Taal en cultuur	2,0	2,1	2,7	2,8	3,0	3,2
Onderwijs	0,0	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

Tabel 2.8.9
Deelnemers Open Universiteit naar geslacht, programma, positie in de werkring en vooropleiding¹⁾

	1991	1995	1999	2000	2001	2002	2003
<i>x 1 000</i>							
Totaal	36,1	27,2	20,5	20,1	19,3	19,4	19,2
Mannen	22,2	16,7	11,3	11,0	10,3	10,3	9,9
Vrouwen	13,9	10,5	9,2	9,1	9,0	9,1	9,3
Programma							
Diploma-studenten	18,3	13,0	13,2	13,3	12,8	12,9	12,3
Cursusstudenten	8,2	5,9	3,9	4,1	3,9	4,1	4,4
Nog open	6,3	5,6	3,4	2,8	2,5	2,4	2,5
Onbekend	3,2	2,7	0,0	0,0			
Eerstejaars	21,8	12,1	8,7	8,3	8,0	8,1	8,1
<i>%</i>							
Arbeidspositie							
Met betaald werk	72	69	70	68	63	62	67
Zonder betaald werk	23	26	20	20	19	19	20
Onbekend	5	6	10	13	19	20	13
Vooropleiding							
Basisonderwijs	0	0	0	0	0	0	0
Vbo	1	1	1	1	1	1	1
Mavo	8	7	6	6	6	6	6
Havo/vwo	23	21	21	20	20	21	22
Mbo	14	12	12	12	11	12	13
Hbo	34	33	32	32	30	32	34
Wo	14	16	15	15	13	14	16
Onbekend	6	10	13	14	20	14	7

¹⁾ Met een of meer inschrijvingen in het laatste jaar, stand per 1 januari.

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

Tabel 2.8.10
Particulier onderwijs ¹⁾

	1995/'96	1999/'00	2000/'01
	<i>x 1 000</i>		
Deelnemers	309	331	333
	%		
Onderwijssoort ²⁾			
Erkende mbo-opleidingen	.	.	7
Erkende hbo-opleidingen	.	.	9
Overige opleidingen en cursussen	.	.	84
Onderwijsvorm			
Schriftelijk onderwijs	54	61	62
Mondeling onderwijs	46	39	38
Cursusniveau ³⁾			
Lager	32	40	39
Middelbaar	56	47	47
Hoger	13	14	14
Sector			
Humaniora	9	11	12
Landbouw	2	1	1
Techniek	10	10	11
Transport, communicatie en verkeer	2	1	1
Gezondheidszorg	3	3	3
Economisch/administratief/commercieel	55	48	46
bedrijfskunde, management	5	7	6
secretarieel en bedrijfsadministratie	17	15	14
informatieverwerking, automatisering	5	7	9
commercieel en detailhandel	25	17	14
overig	3	2	2
Sociaal maatschappelijk	4	5	5
Dienstverlening	7	7	6
Openbare orde en veiligheid	3	5	4
Overig particulier onderwijs	7	8	10
	%		
Cursusduur deelnemers			
1- 6 maanden	31	32	30
7-12 maanden	50	43	40
Langer dan 12 maanden	19	25	30

¹⁾ Telperiode november jaar t tot en met oktober jaar t+1. Vanaf 1997/'98 gaat het om de periode augustus-juli.

²⁾ Erkende mbo-opleidingen zijn ingeschreven in het Centraal register beroepsopleidingen (CREBO).

Erkende hbo-opleidingen zijn ingeschreven in het Centraal register opleidingen hoger onderwijs (CROHO).

³⁾ Lager: niveau van vmbo en eerste drie leerjaren havo en vwo. Middelbaar: niveau van mbo (WEB niveau 2-4) en hogere leerjaren havo en vwo.

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

3. *Onderwijsinstellingen en personeel*

Aan de jarenlange afname van het aantal onderwijsinstellingen in het basisonderwijs is een eind gekomen. In het schooljaar 2002/'03 zijn er 3 scholen meer geteld dan in het voorafgaande schooljaar. Bij de andere schoolsoorten nam het aantal instellingen niet toe. Het aantal personeelsleden in het onderwijs is in 2002 over de hele linie hoger dan in het jaar ervoor.

Aantal instellingen voor basisonderwijs stabiliseert

In het schooljaar 2002/'03 is het aantal scholen in het basisonderwijs uitgekomen op 7 039. Dat zijn er 3 meer dan een jaar ervoor. Tussen 1990/'91 en 1996/'97 liep het aantal scholen in het basisonderwijs gemiddeld met bijna 200 per jaar terug. Ook de jaren daarna is sprake van een daling, maar deze is veel geringer. In het schooljaar 2002/'03 is dus aan deze daling een einde gekomen. Het aantal nevenvestigingen heeft zich gestabiliseerd op 152. Er waren 144 basisscholen met een nevenvestiging, een aantal van deze scholen heeft twee of drie nevenvestigingen.

Het aantal scholen voor speciaal basisonderwijs is tot 1998/'99 vrij stabiel gebleven. Daarna is het sterk gedaald. Dat komt doordat afdelingen voor in hun ontwikkeling bedreigde kleuters, verbonden aan scholen voor moeilijk lerende kinderen en kinderen met leer- en opvoedingsmoeilijkheden, niet langer apart geteld worden. Het aantal expertisecentra blijft al jaren vrij constant. Ook het aantal afdelingen voor speciaal voortgezet onderwijs (svo) is tot en met 1998/'99 betrekkelijk constant gebleven. Met ingang van 1998/'99 is het svo onder het werkingsgebied van de Wet Voortgezet Onderwijs (WVO) gebracht. Het svo, bestaande uit scholen voor moeilijk lerende kinderen en scholen voor kinderen met leer- en opvoedingsmoeilijkheden, is tussen 1999 en 2002 omgevormd tot lwoo of praktijkonderwijs. Daardoor is het aantal afdelingen van het svo sterk gedaald. Vanaf 1999/'00 worden deze afdelingen geteld bij het aantal scholen voor voortgezet onderwijs. In 2002/'03 zijn de scholen voor svo volledig opgegaan in het voortgezet onderwijs.

Het aantal scholen (hoofdvestigingen) voor voortgezet onderwijs is vanaf het schooljaar 1990/'91 eigenlijk steeds afgenomen. De toename in 1999/'00 is mede het gevolg van een veranderde wetgeving. Vanaf 1998 valt namelijk onder het voortgezet onderwijs ook het praktijkonderwijs en het speciaal voortgezet onderwijs. De stijging van het aantal scholen in het voortgezet onderwijs kwam dan ook voor rekening van deze twee onderwijssoorten. In 2000/'01 daalde het aantal instellingen echter weer. De sterke daling in 2002/'03 wordt hoofdzakelijk veroorzaakt door het verdwijnen van het svo, dat volledig opgaat in het voortgezet onderwijs.

Het aantal instellingen voor secundair beroepsonderwijs en de kse 4–6 is in 2002/'03 ongeveer even hoog als in het voorgaande schooljaar. Het aantal instellingen voor

hoger beroepsonderwijs is met 5 gedaald. De oorzaak hiervan is de fusie van een aantal hogescholen. Het aantal instellingen in het wetenschappelijk onderwijs is in 2002/'03 gelijkgebleven.

Meer voltijdbanen in onderwijs

Het aantal personeelsleden is in 2002, evenals in vorige jaren, toegenomen in vergelijking met het voorafgaande jaar. Er waren ongeveer 275 duizend voltijdbanen in het onderwijs. In alle onderwijssoorten is het aantal voltijdbanen toegenomen. De gemiddelde leeftijd van het personeel is in 2002 bijna gelijk aan de gemiddelde leeftijd in 2001.

Toelichting

Een school is het geheel van vestigingen van een onderwijsinstelling. Bij de telling van het aantal basisscholen gaat het om de hoofd- en nevenvestigingen zoals die zijn opgenomen in de basisregistratie instellingen (brin). Het aantal scholen voor basisonderwijs omvat ook scholen voor kinderen van mensen zonder vaste woon- of verblijfplaats, de zogenaamde rijdende scholen en de ligplaatsscholen voor varende kleuters.

In het speciaal basisonderwijs (sbo) en de expertisecentra is het aantal scholen geteld. De zogenaamde ziekenhuisscholen zijn bij de telling niet meegenomen.

Bij de telling van het aantal scholen voor voortgezet onderwijs gaat het om de hoofdvestigingen zoals die zijn opgenomen in de brin. Eventuele nevenvestigingen zijn niet als afzonderlijke scholen in de aantallen opgenomen. De meeste scholen voor voortgezet onderwijs maken deel uit van een scholengemeenschap. Een scholengemeenschap bevat meerdere schoolsoorten die samenwerken: vwo, havo, mavo, vmbo, vbo, lwoo en/of praktijkonderwijs. Er bestaan echter ook categoriale scholen: deze omvatten maar één schoolsoort. Een klein aantal scholen biedt zowel voortgezet onderwijs aan als middelbaar beroepsonderwijs. Bij de telling van het aantal scholen worden deze zowel tot het voortgezet onderwijs als tot het middelbaar beroepsonderwijs gerekend. Scholen voor speciaal voortgezet onderwijs zijn bijna allemaal zelfstandige scholen. In de 2002/'03 zijn deze scholen volledig opgegaan in het voortgezet onderwijs.

Bij de telling van het aantal scholen voor beroepsonderwijs gaat het om de hoofdvestigingen zoals die zijn opgenomen in de brin. Het aantal instellingen is fors afgenomen als gevolg van de vorming van regionale opleidingscentra (roc's). Deze bieden een breed scala aan beroeps- en educatieve opleidingen aan. Daarnaast zijn er nog een aantal instellingen die vanwege het specifieke onderwijsaanbod of de confessionele identiteit niet hoeven op te gaan in een roc.

In het hoger beroepsonderwijs zijn de bekostigde instellingen geteld. Deze instellingen worden voor de opleidingen die zij aanbieden bekostigd door het Ministerie

van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen (OCenW). Dat betekent dat zij voor deze opleidingen gebonden zijn aan het wettelijk vastgestelde collegegeld. De opleidingen aan deze instellingen geven studenten tevens recht op studiefinanciering. Deze instellingen kunnen voor hun opleidingen bovendien de officiële titulatuur verstrekken. Ook zijn geteld de instellingen die opleidingen in de gezondheidszorg aanbieden en daarvoor worden bekostigd door het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. De zogenaamde aangewezen instellingen zijn buiten beschouwing gelaten. Deze (55) instellingen ontvangen voor de opleidingen die zij aanbieden geen bekostiging van de overheid. Dat betekent dat zij voor deze opleidingen niet gebonden zijn aan het wettelijk vastgestelde collegegeld, maar een bedrag kunnen vragen waarvan ze zelf de hoogte bepalen. De voltijdopleidingen die opgenomen zijn in het Centraal Register Opleidingen Hoger Onderwijs (CROHO) geven de studenten recht op studiefinanciering. De aangewezen instellingen kunnen voor hun CROHO-opleidingen ook de officiële titulatuur verstrekken. Buiten beschouwing blijven eveneens de zeven instellingen die opleidingen op het gebied van de luchtvaart aanbieden.

De gegevens over het personeel in het hoger beroepsonderwijs zijn afkomstig uit de Registratie Arbeidsrelaties Hoger Onderwijs (RAHO) van het Ministerie van OCenW. De gegevens zijn exclusief die van de landbouwhogeschole.

Er zijn dertien door de overheid bekostigde universiteiten die vooral voltijdonderwijs geven. Deze instellingen zijn gebonden aan het wettelijk vastgestelde collegegeld. De opleidingen aan deze reguliere instellingen geven de studenten recht op studiefinanciering. Naast deze dertien reguliere universiteiten is er de Open Universiteit (OU), die weliswaar ook door de overheid bekostigd wordt, maar zich uitsluitend richt op afstandsonderwijs. Dat zijn schriftelijke cursussen zowel op hbo-niveau als op wetenschappelijk niveau. Naast de bekostigde universiteiten zijn er acht aangewezen instellingen. Dit zijn particuliere instellingen, die voor de opleidingen die zijn opgenomen in het CROHO aan dezelfde eisen moeten voldoen als de publieke universiteiten. Het gaat om vijf theologische universiteiten, de Universiteit voor Humanistiek, de Universiteit voor Bedrijfskunde Nijenrode en de transnationale Universiteit Limburg. Deze instellingen ontvangen voor de opleidingen die zij aanbieden geen bekostiging van de overheid. Dat betekent dat zij niet gebonden zijn aan het wettelijk vastgestelde collegegeld, maar een bedrag kunnen vragen waarvan ze zelf de hoogte bepalen. De opleidingen die opgenomen zijn in het CROHO geven de studenten recht op studiefinanciering en officiële titulatuur. De Universiteit van Nijenrode is in deze publicatie niet opgenomen.

De gegevens over het personeel in het wetenschappelijk onderwijs zijn ontleend aan de WOPI-peiling van de Vereniging van Nederlandse Universiteiten (VSNU). WOPI staat voor Wetenschappelijk Onderwijs PersoneelsInformatie. De gegevens hebben betrekking op de dertien reguliere universiteiten en de Open Universiteit.

Tot de personeelscategorie 'onderwijs en onderzoek' behoren onder meer hoogleraren, universitair (hoofd)docenten en assistenten in opleiding.

Tabel 3.1
Door de overheid bekostigde onderwijsinstellingen

	1990/'91	1995/'96	1999/'00	2000/'01	2001/'02	2002/'03
Basisonderwijs scholen	8 450	7 411	7 084	7 059	7 036	7 039
Basisonderwijs nevenvestigingen	.	75	140	144	152	152
Speciaal basisonderwijs	512	514	376	368	361	354
Expertisecentra	370	337	333	332	331	329
Speciaal voortgezet onderwijs	296	293				
Voortgezet onderwijs ¹⁾	1 768	803	905	850	795	692
Beroepsonderwijs en educatie						
Bol ²⁾	242	141	75	73	71	71
Bbl ²⁾	127	73	70	70	67	67
Kse 4-6	78	52	43	41	42	40
Hoger onderwijs						
Hbo	91	77	65	65	64	59
Wo	21	19	20	20	21	21

¹⁾ Vanaf 1999/'00 inclusief praktijkonderwijs en speciaal voortgezet onderwijs. In 2002/'03 zijn de scholen voor speciaal voortgezet onderwijs opgegaan in het voortgezet onderwijs.

²⁾ Vrijwel alle instellingen voor bbl zijn verbonden aan een instelling voor Bol.

Bron: Onderwijsstatistieken CBS.

Tabel 3.2
Aantal personeelsleden

	1997	1998	1999	2000	2001	2002
	<i>x 1 000 fte</i>					
Onderwijssoort						
Primair onderwijs	100,8	103,8	103,3	107,1	113,6	115,7
w.v.						
(speciaal) basisonderwijs	79,9	82,1	91,8	95,1	100,5	101,5
(voortgezet) speciaal onderwijs ¹⁾	20,9	21,7	11,4	12,0	13,2	14,1
Voortgezet onderwijs ²⁾	62,0	65,8	67,3	69,8	71,3	76,8
Bve	31,4	32,1	33,3	34,3	35,8	37,5
Hoger beroepsonderwijs ³⁾	20,6	20,9	21,2	21,7	22,5	23,3
Wetenschappelijk onderwijs ⁴⁾	21,5	22,0	22,0	21,9	21,1	22,0
	<i>jaren</i>					
Gemiddelde leeftijd						
Primair onderwijs	41,7	41,8	42,1	42,2	42,4	42,4
Voortgezet onderwijs	45,4	45,2	45,3	45,4	45,4	45,1
Bve	44,7	45,1	45,3	45,6	45,7	45,7
Hoger beroepsonderwijs	44,1	44,4	44,7	44,8	44,8	45,0

¹⁾ Tot en met 1998 inclusief speciaal voortgezet onderwijs.

²⁾ Tot en met 2001 exclusief speciaal voortgezet onderwijs.

³⁾ Exclusief landbouwonderwijs.

⁴⁾ Onderwijs+onderzoek.

Bron: Ministerie van OCenW, VSNU.

4. Overheidsuitgaven voor onderwijs

In 2001 heeft de overheid 22,6 miljard euro aan onderwijs uitgegeven. Gecorrigeerd voor de inflatie is dat 3,8 procent meer dan in 2000. Het aandeel van de onderwijsuitgaven ¹⁾ in het bruto binnenlands product in 2001 bedroeg 5,3 procent. Per hoofd van de bevolking werd ongeveer 1 400 euro uitgegeven aan onderwijs.

Aandeel onderwijsuitgaven in BBP opnieuw gestegen

In 2001 was er opnieuw een sterke stijging van de onderwijsuitgaven. De uitgaven zijn in 2001 net zoals in 2000 met 10 procent gestegen ten opzichte van het voorgaande jaar. Gecorrigeerd voor prijsveranderingen kwam de stijging uit op 3,8 procent. Ook het aandeel van de onderwijsuitgaven in het bruto binnenlands product (BBP) is in 2001 flink toegenomen, van 5,1 procent in 2000 tot 5,3 procent in 2001. Tot en met 1999 nam dit percentage nog af. Wanneer de reële overheidsuitgaven worden uitgedrukt in uitgaven per hoofd van de bevolking, blijkt dat het omslagpunt al in 1998 is ingezet. De toegenomen onderwijsuitgaven hangen deels samen met het inzetten van meer leerkrachten en schoolpersoneel voor het verkleinen van de klassen. Daarnaast is geld uitgetrokken voor een meer marktconforme salarisontwikkeling en is er extra geld vrijgekomen voor flexibilisering van arbeidsvoorwaarden en verbetering van opleidingsfaciliteiten.

Staat 4.1
Overheidsuitgaven aan onderwijs

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001*
	<i>mld euro</i>						
Totaal	16,3	16,7	16,9	17,9	18,7	20,6	22,6
	%						
In % van het bruto binnenlands product	5,4	5,3	5,1	5,1	5,0	5,1	5,3
	<i>mld euro</i>						
Uitgaven uitgedrukt in prijzen van 1995	16,3	16,5	16,4	17,0	17,5	18,6	19,3
	<i>euro</i>						
Per hoofd van de bevolking							
Werkelijke uitgaven	1 054	1 075	1 084	1 143	1 186	1 298	1 413
Uitgaven uitgedrukt in prijzen van 1995	1 054	1 062	1 051	1 089	1 112	1 172	1 210

Bron: Statistiek van de overheidsuitgaven voor onderwijs.

Uitgaven naar onderwijssoort

De uitgaven voor onderwijs zijn verdeeld in enerzijds de eigenlijke onderwijsuitgaven (in 2001 86 procent van het totaal) en anderzijds de apparaatskosten (zoals inspectie en administratie) en overige bijkomende kosten (met name studiefinanciering). In 2001 is het grootste deel van de eigenlijke onderwijsuitgaven, bijna 39 procent, naar het secundair onderwijs gegaan. Daarna volgde het primair onderwijs met ruim 36 procent. De rest is bestemd voor het tertiair onderwijs. In de verdeling van de eigenlijke onderwijsuitgaven tussen het primair, secundair en tertiair onderwijs is sinds 1995 een verschuiving opgetreden. Door een relatief sterke stijging van de uitgaven voor het primair en secundair onderwijs (gemiddeld 7 procent in de periode 1995–2001) is hun aandeel in het totaal toegenomen ten koste van het tertiair onderwijs. Binnen het tertiair onderwijs zijn de uitgaven voor het hoger beroeps-onderwijs in die periode met 6 procent gemiddeld sterker gegroeid dan die voor het wetenschappelijk onderwijs (3 procent).

Staat 4.2
Kerncijfers overheidsuitgaven voor onderwijs ¹⁾

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001*
<i>mld euro</i>							
Overheidsuitgaven voor onderwijs	16,3	16,7	16,9	17,9	18,7	20,6	22,6
<i>Voor:</i>							
Primair onderwijs	4,8	4,9	5,1	5,4	5,8	6,4	7,2
basisonderwijs	3,9	4,0	4,1	4,4	4,8	5,4	6,1
(voortgezet) speciaal onderwijs	0,9	0,9	1,0	1,0	1,0	1,0	1,1
Secundair onderwijs ²⁾	5,0	5,1	5,1	5,6	6,1	6,9	7,6
Tertiair onderwijs	3,6	3,6	3,7	3,8	4,1	4,3	4,6
hoger beroepsonderwijs	1,1	1,1	1,2	1,2	1,4	1,4	1,6
wetenschappelijk onderwijs	2,5	2,5	2,5	2,6	2,7	2,9	3,0
Niet te verdelen naar schoolsoort	0,5	0,6	0,6	0,6	0,1	0,1	0,3
Apparaatskosten	0,6	0,6	0,6	0,6	0,7	0,7	0,8
Bijkomende kosten	1,8	1,8	1,7	1,8	1,9	2,2	2,1
<i>In de vorm van:</i>							
Personeelsuitgaven	10,7	10,8	10,9	11,7	12,5	13,6	15,0
Overige exploitatie-uitgaven	3,3	3,5	3,6	3,8	3,7	4,1	4,5
Kapitaaluitgaven (exclusief studieleningen)	0,7	0,8	0,7	0,8	0,8	0,8	1,1
Studietoelagen	1,7	1,6	1,6	1,4	1,4	1,6	1,4
Terugbetaling teveel betaalde studietoelagen	-0,1	0,0	-0,1	-0,1	-0,1	-0,1	-0,1
Renteloze voorschotten/studieleningen	0,2	0,3	0,4	0,7	0,7	0,8	1,0
Aflossing renteloze voorschotten/studieleningen	-0,2	-0,2	-0,2	-0,2	-0,2	-0,2	-0,2

¹⁾ Werkelijke uitgaven exclusief afschrijvingen.

²⁾ Voortgezet onderwijs, beroepsonderwijs en volwasseneneducatie.

Bron: Statistiek van de overheidsuitgaven voor onderwijs.

Uitgaven voor studiefinanciering

In 2001 is 2,3 miljard euro uitgegeven aan beurzen, leningen en tegemoetkoming in studiekosten. Daartegenover stonden ontvangsten van bijna 350 miljoen euro aan rente en aflossing van leningen en aan terugbetaling van teveel ontvangen beurzen.

In de uitgaven en ontvangsten die vallen onder de Wet op de Studiefinanciering (WSF) wordt onderscheid gemaakt tussen relevante (studietoelagen) en niet-relevante uitgaven (rentedragende leningen). Na het invoeren van de prestatiebeurs in 1996/'97 in het hoger onderwijs daalden de relevante uitgaven en stegen de niet-

Staat 4.3
Studiefinanciering en tegemoetkoming studiekosten

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001*
	<i>mln euro</i>						
UITGAVEN	1 915	1 919	1 997	2 019	2 074	2 417	2 318
Relevante uitgaven ¹⁾	1 703	1 631	1 588	1 368	1 415	1 587	1 504
WSF	1 601	1 528	1 383	1 173	1 195	1 300	1 174
basisbeurs	928	709	565	530	433	362	423
aanvullende beurs	348	369	337	364	346	349	431
onverdeeld	29	16	77	-99	65	69	68
reiskosten	296	433	404	378	352	520	251
OVSK (OV-studentenkaart)	357	413	396	378	352	313	235
kasschuiven OVSK	-60	20	9			207	16
WTOS	102	103	205	195	220	288	331
TS17- ²⁾	100	102	130	125	157	221	277
WTOS18+ ³⁾	1	1	2	3	3	5	5
VO18+ ⁴⁾			73	67	60	61	49
Niet relevante uitgaven ¹⁾							
WSF							
Rentedragende leningen (na 1-1-1992)	212	288	409	652	659	829	814
ONTVANGSTEN	274	259	369	347	335	360	347
Relevante ontvangsten ¹⁾	239	222	318	277	265	289	269
Op kortlopende schulden	69	36	129	117	114	123	109
Op langlopende schulden	170	185	190	161	151	166	161
Niet relevante ontvangsten ¹⁾							
Op langlopende schuldenaangegaan na 1-1-1992	35	38	50	70	70	71	77

¹⁾ OCenW maakt vanaf 1992 onderscheid tussen 'relevante' en 'niet-relevante' uitgaven/ontvangsten.

Hiermee wordt bedoeld wel- of niet-relevant voor het beleidsmatig financieringstekort.

²⁾ Tegemoetkoming studiekosten voor scholieren tot en met 17 jaar, die voltijds voortgezet onderwijs of de voltijdse opleiding in de beroepsopleidende leerweg (in de zin van de Wet Educatie en Beroepsonderwijs) volgen.

³⁾ Studerenden van 18 jaar en ouder die deeltijdonderwijs volgen en enkele voltijds lerarenopleidingen.

⁴⁾ Voltijdstuderenden van 18 jaar en ouder in het voortgezet onderwijs.

Bron: Begrotingen Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen tot en met 2003.

relevante uitgaven. Dit komt doordat de prestatiebeurs in eerste instantie als lening werd toegekend. Vanaf 1998 zijn de relevante uitgaven weer gestegen, omdat toen de eerste omzettingen van leningen in giften plaatsvonden. De piek in 2000 van de uitgaven voor het openbaar vervoer (OVSK) houdt verband met een vooruitbetaald bedrag aan de gezamenlijke OV-bedrijven.

Vanaf 1997 zijn elk jaar de uitgaven die vallen onder de Wet tegemoetkoming onderwijsbijdragen en schoolkosten (WTOS) toegenomen. Dit is zowel een gevolg van de verhoging van de tegemoetkoming in de schoolkosten als van een toename van het aantal gerechtigden. Die laatste toename kan verklaard worden door demografische ontwikkelingen en door beleidsmaatregelen zoals het verhogen van de inkomensgrenzen of het uitbreiden van het aantal lerarenopleidingen waarbij men nog recht heeft op een tegemoetkoming.

Toelichting

De overheidsuitgaven voor onderwijs zijn verdeeld in:

- de kosten die op het eigenlijke onderwijs betrekking hebben (uitgaven voor openbaar en bijzonder onderwijs; uitgaven niet te verdelen naar schoolsoort, waaronder tot en met 1998 rechtspositionele uitkeringen zoals wachtgeld, VUT en dergelijke: deze zijn daarna bij de desbetreffende onderwijssoorten geteld);
- apparaatskosten (uitgaven die betrekking hebben op het bewaken van de kwaliteit van het onderwijs; het voeren van beleid en administratie door het ministerie en gemeenten; subsidies aan schoolbegeleidingsdiensten en dergelijke);
- bijkomende kosten (uitgaven die de deelname aan het onderwijs bevorderen zoals studiefinanciering, vervoerskosten leerlingen, studentenvoorzieningen, etc.).

De uitgaven voor het hoger onderwijs in staat 4.2 zijn in netto bedragen weergegeven, dat wil zeggen dat de ontvangen collegegelden in mindering zijn gebracht op de rijksvergoeding. In tabel 4.5 en 4.6 en in staat 4.3 worden de collegegelden wel meegenomen.

De berekening van de bedragen per leerling/student is gebaseerd op de lopende uitgaven. De investeringen worden buiten beschouwing gelaten. In plaats daarvan worden rente en afschrijving meegenomen. Hierdoor wordt een benadering gegeven van de totale uitgaven zonder toevallige fluctuaties in de jaarlijkse investeringen. Het bedrag per student bij het wetenschappelijk onderwijs wordt zowel inclusief als exclusief de uitgaven voor onderzoek en gezondheidszorg gegeven. De gegevens over de uitgaven hebben betrekking op kalenderjaren. Voor het verband met leerling-gegevens zijn ook de aantallen leerlingen berekend op basis van kalenderjaren. De leerlingen voor bijvoorbeeld 2001 worden verkregen door vijftwaalfde van het aantal leerlingen in het schooljaar 2001/'02 te tellen bij zeventwaalfde van het schooljaar 2000/'01.

In de tabellen 4.2 tot en met 4.8 wordt aan de rechterzijde een specificatie gegeven van de uitgaven naar (groepen van) kostensoorten. Links worden de financieringsbronnen vermeld. In tabel 4.6 zijn de exploitatiekosten gebaseerd op de jaarrekeningen van de universiteiten, in de overige tabellen zijn de uitgaven gebaseerd op de bijdrage van het Rijk in de exploitatiekosten van de instellingen.

Tot de lopende uitgaven behoren:

- personeelsuitgaven: lonen, salarissen, sociale lasten, etc.;
- materiële uitgaven: huur, klein onderhoud, verwarming, verlichting, water, leer- en hulpmiddelen, etc.;
- kapitaallasten: betaalde rente en afschrijvingen;
- inkomstenoverdrachten aan: personeel (wachtgeld, etc.), leerlingen (studietoelagen, etc.) en binnenlandse instellingen (academische ziekenhuizen, schoolbegeleidingsdiensten, etc.).

Tot de kapitaaluitgaven behoren:

- aankoop van grond en gebouwen;
- nieuw-, aan- en verbouw en groot onderhoud van gebouwen;
- inrichting en aanschaf van andere duurzame goederen;
- aflossing van leningen;
- kapitaaloverdrachten: investeringsbijdragen en geldleningen aan derden (zoals studieleningen).

Tot de lopende ontvangsten behoren:

- college-, les-, cursus- en examengelden;
- inkomsten van derden: ontvangen huur, rente, bijdragen ouders aan vervoerskosten, etc.;
- overheidsbijdragen.

Tot de kapitaalontvangsten behoren:

- opbrengst verkoop grond, gebouwen en overige kapitaalgoederen;
- overheidsbijdragen investeringskosten.

In de uitgaven voor studiefinanciering wordt onderscheid gemaakt in relevante en niet-relevante uitgaven en ontvangsten. Daarmee wordt bedoeld: wel of niet relevant voor de bepaling van het beleidsmatige financieringstekort. De niet-relevante uitgaven betreffen de rentedragende leningen die vanaf 1 januari 1992 worden verstrekt, maar ook de prestatiebeursuitgaven, zolang deze nog niet in een definitieve gift zijn omgezet. De niet-relevante ontvangsten zijn de aflossingen daarop. De (te) ontvangen rente op deze leningen is wel relevant. Alle overige uitgaven en ontvangsten zijn eveneens relevant. In de uitgaven voor studiefinanciering in de overige tabellen zijn de niet-relevante uitgaven en ontvangsten wel meegeteld.

Noot in tekst

- 1) Het CBS geeft een geconsolideerde opgave van de uitgaven van de het Rijk, de gemeenten en de provincies aan onderwijsinstellingen en huishoudens. De gegevens zijn ontleend aan de Statistiek van de overheidsuitgaven voor onderwijs. De uitkomsten voor het jaar 2001 hebben nog een voorlopig karakter omdat sommige gegevensbronnen nog niet (volledig) beschikbaar waren. De bedragen in dit hoofdstuk wijken af van de onderwijsuitgaven volgens de onderwijsbegroting en de publicatie OCenW in kerncijfers, omdat hierin alleen de uitgaven van het Rijk gepresenteerd worden.
In de tabel met internationale onderwijsgegevens (zie de rubriek Kerncijfers) worden de onderwijsuitgaven op een andere manier berekend, waardoor deze als percentage van het BBP lager uit vallen dan in staat 4.1 is vermeld. Volgens de internationale berekeningswijze worden naast de overheidsuitgaven aan onderwijsinstellingen ook de private uitgaven aan onderwijsinstellingen (bijvoorbeeld het contractonderzoek op universiteiten) meegenomen, maar worden de overheidsuitgaven aan huishoudens (voornamelijk studiefinanciering) buiten beschouwing gelaten.

Tabel 4.1
Overheidsuitgaven voor de lopende exploitatie gemiddeld per leerling/student¹⁾

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001*
<i>x 1 000 euro</i>							
Basisonderwijs	2,7	2,6	2,7	2,8	3,1	3,4	3,8
(Voortgezet) speciaal onderwijs	7,7	7,7	7,9	8,2	8,1	8,4	9,3
Hoger beroepsonderwijs ²⁾	4,9	5,1	5,3	5,4	5,8	5,8	6,4
Wetenschappelijk onderwijs ^{3) 4)}	13,7	15,4	16,2	16,9	17,9	18,7	20,9
Wetenschappelijk onderwijs ^{4) 5)}	5,2	5,8	6,1	6,6	7,1	8,0	8,5

¹⁾ Inclusief rente en afschrijving.

²⁾ Inclusief geraamde collegegelden.

³⁾ Inclusief onderzoek en gezondheidszorg.

⁴⁾ Deze bedragen zijn gebaseerd op de jaarrekeningen van de universiteiten.

⁵⁾ Exclusief onderzoek en gezondheidszorg.

Bron: Statistiek van de overheidsuitgaven voor onderwijs.

Tabel 4.2
Inkomsten en uitgaven in het basisonderwijs

	1995	1999	2000	2001*		1995	1999	2000	2001*
<i>mln euro</i>					<i>mln euro</i>				
Inkomsten					Uitgaven				
Inkomsten van derden	19	27	29	32	Personeelsuitgaven	2 777	3 539	3 870	4 338
Rijksvergoeding	3 657	4 135	4 680	5 212	Overige exploitatie-uitgaven	1 128	1 157	1 396	1 491
Exploitatiesaldo ten laste van gemeenten	230	535	558	586					
Totaal lopende baten	3 906	4 696	5 266	5 830	Totaal lopende uitgaven	3 905	4 696	5 266	5 830
Kapitaalinkomsten	16	11	12	13	Kapitaaluitgaven	110	232	251	368
Rijksvergoeding investeringen	0	2	2	0					
Investeringsbijdrage gemeenten	-30	106	115	222					
Afschrijving	123	113	122	134					

Bron: Statistiek van de overheidsuitgaven voor onderwijs.

Tabel 4.3
Inkomsten en uitgaven in het (voortgezet) speciaal onderwijs

	1995	1999	2000	2001*		1995	1999	2000	2001*
	<i>mln euro</i>					<i>mln euro</i>			
Inkomsten					Uitgaven				
Inkomsten van derden ¹⁾	8	12	16	16	Personeelsuitgaven	688	819	778	860
Rijksvergoeding	868	885	869	971	Overige exploitatie-uitgaven	218	168	203	228
Exploitatiesaldo ten laste van gemeenten	30	89	95	101					
Totaal lopende baten	906	986	981	1 088	Totaal lopende uitgaven	906	986	981	1 088
Kapitaalinkomsten	1	0	0	0	Kapitaaluitgaven	16	34	37	41
Rijksvergoeding investeringen	2	1	1	0					
Investeringsbijdrage gemeenten	-9	15	15	20					
Afschrijving	23	19	20	22					

¹⁾ Inclusief lesgeld en voortgezet speciaal onderwijs.

Bron: Statistiek van de overheidsuitgaven voor onderwijs.

Tabel 4.4
Inkomsten en uitgaven in het voortgezet onderwijs, middelbaar beroepsonderwijs en de volwasseneneducatie

	1995	1999	2000	2001*		1995	1999	2000	2001*
	<i>mln euro</i>					<i>mln euro</i>			
Inkomsten					Uitgaven				
Les- en cursusgeld (raming)	298	331	342	357	Personeelsuitgaven	3 798	4 692	5 375	6 018
Inkomsten van derden	17	34	35	37	Overige exploitatie-uitgaven	938	1 217	1 304	1 323
Rijksvergoeding	4 403	5 411	6 166	6 798					
Provinciale bijdragen	2	-	-	-					
Exploitatiesaldo ten laste van gemeenten	15	133	136	150					
Totaal lopende baten	4 736	5 909	6 679	7 341	Totaal lopende uitgaven	4 736	5 909	6 679	7 341
Kapitaalinkomsten	39	7	4	5	Kapitaaluitgaven	258	238	256	278
Rijksvergoeding investeringen	172	117	133	143					
Investeringsbijdrage gemeenten	21	89	92	102					
Afschrijving	26	26	27	29					

Bron: Statistiek van de overheidsuitgaven voor onderwijs.

Tabel 4.5
Inkomsten en uitgaven in het hoger beroepsonderwijs

	1995	1999	2000	2001*		1995	1999	2000	2001*
	<i>mln euro</i>					<i>mln euro</i>			
Inkomsten					Uitgaven				
College- en cursusgeld (raming)	263	358	371	388	Personeelsuitgaven	1 016	1 338	1 388	1 526
Inkomsten van derden	1	0	0	0	Overige exploitatie-uitgaven	265	301	316	358
Rijksvergoeding	975	1 281	1 332	1 495					
Netto kosten rijksoverheid	28	-	-	-					
Exploitatiesaldo ten laste van gemeenten	13	0	0	0					
Totaal lopende baten	1 281	1 639	1 704	1 884	Totaal lopende uitgaven	1 281	1 639	1 704	1 884
Kapitaalinkomsten	0	0	0	0	Kapitaaluitgaven	81	69	71	74
Rijksvergoeding investerings	78	69	71	74					
Netto investeringen rijksonderwijs	3	-	-	-					
Investeringsbijdrage gemeenten	-1	-	-	-					
Afschrijving	1	-	-	-					

Bron: Statistiek van de overheidsuitgaven voor onderwijs.

Tabel 4.6
Inkomsten en uitgaven in het wetenschappelijk onderwijs (inclusief academische ziekenhuizen en instituten)

	1995	1999	2000	2001*		1995	1999	2000	2001*
	<i>mln euro</i>					<i>mln euro</i>			
Inkomsten					Uitgaven				
Collegegeld	182	206	198	227	Personeelsuitgaven				
Inkomsten van derden	671	888	974	1 105	overdrachten	1 657	1 926	2 074	2 368
Rijksvergoeding	2 328	2 576	2 681	2 909	Materiële uitgaven				
Exploitatiesaldo ten laste van instellingen	-127	-107	-25	72	overdrachten	751	943	1 024	1 176
					Overige inkomensoverdrachten	646	695	729	768
Totaal lopende baten	3 053	3 564	3 827	4 312	Totaal lopende uitgaven	3 053	3 564	3 827	4 312
Kapitaalinkomsten	3	1	1	1	Kapitaaluitgaven	210	347	370	397
Rijksvergoeding investerings	177	164	172	140					
Saldo investeringsrekening	29	182	196	256					

Bron: Uitgaven grotendeels gebaseerd op jaarrekeningen universiteiten.
 Collegegeld, inkomsten van derden: uit jaarrekeningen.

Tabel 4.7
Inkomsten en uitgaven niet te verdelen naar schoolsoort

	1995	1999	2000	2001*		1995	1999	2000	2001*
	<i>mln euro</i>					<i>mln euro</i>			
Inkomsten					Uitgaven				
Inkomsten van derden	2	24	31	39	Personeelsuitgaven	409	2	2	5
Rijksvergoeding	394	0	0	0	Overige exploitatie-uitgaven	125	67	66	155
Exploitatiesaldo ten laste van gemeenten	138	45	38	122					
Totaal lopende baten	534	69	68	160	Totaal lopende uitgaven	534	69	68	160
Kapitaalinkomsten	1	1	1	1	Kapitaaluitgaven	6	34	40	156
Investeringsbijdrage gemeenten	-2	31	36	148					
Afschrijving	8	3	3	7					

Bron: Statistiek van de overheidsuitgaven voor onderwijs.

Tabel 4.8
Apparaats- en bijkomende kosten

	1995	1999	2000	2001*		1995	1999	2000	2001*
	<i>mln euro</i>					<i>mln euro</i>			
Bijdragen particulieren	3	0	0	0	Studietoelagen (beurzen)	1 635	1 303	1 473	1 236
Rijksbijdrage	2 142	1 945	2 153	1 935	Overige uitgaven	699	801	861	912
Bijdrage provincies	7	6	7	7					
Bijdrage gemeenten	182	151	174	206					
Totaal lopende baten	2 334	2 103	2 334	2 148	Totaal lopende uitgaven	2 334	2 103	2 334	2 148
Investeringsbijdrage Rijk	35	457	603	754	Kapitaaluitgaven	35	457	603	754
					studieleningen	7	438	585	736
					overige kapitaaluitgaven	28	19	17	17

Bron: Statistiek van de overheidsuitgaven voor onderwijs.

5. De staat van het basisonderwijs

In de periode 1998–2002 heeft de onderwijsinspectie alle basisscholen bezocht. Deze bestandsopname maakt het mogelijk aan de hand van kwaliteitskenmerken de toestand van het basisonderwijs in Nederland vast te stellen. Ook de ontwikkelingen sinds 1998 zijn hierdoor in beeld te brengen. De kwaliteit van het basisonderwijs is heel behoorlijk. Op het merendeel van de basisscholen voldoet de kwaliteit van het onderwijs aan de eisen. Ongeveer 200 scholen zijn echter over vrijwel de hele linie zeer zwak. Tussen categorieën scholen zijn soms belangrijke verschillen te ontdekken. De toestand van het basisonderwijs blijkt over een periode van vijf jaar relatief stabiel te zijn.

Schooltoezicht

In 1997 ontwikkelde de Inspectie van het Onderwijs een nieuwe werkwijze voor haar schooltoezicht. Deze werkwijze wordt integraal schooltoezicht (IST) genoemd en is in 1997 voor het eerst bij negentig scholen op experimentele wijze toegepast. De uitvoering van integraal schooltoezicht vergt enkele dagen per school. Mede daarom ontwikkelde de inspectie in 1999 een kortere variant, waarvoor de term regulier schooltoezicht (RST) wordt gebruikt. Tussen 1998 en 2002 heeft de inspectie alle basisscholen met de IST/RST-aanpak bezocht.

Het gebruikte instrumentarium voor het schoolbezoek is uitvoerig getest op betrouwbaarheid en validiteit. Een overzicht van de resultaten van de onderzoeken naar de betrouwbaarheid en validiteit van het gebruikte instrumentarium is te vinden in 'Evaluatie van de kwaliteit van het basisonderwijs door de inspectie' van W. van de Grift. Inmiddels is bij alle basisscholen de kwaliteit van het onderwijs vastgesteld. Hierdoor kan de inspectie de volgende vragen beantwoorden:

- Hoe staat het met de kwaliteit van het onderwijs bij de basisscholen?
- Hoe ontwikkelde de kwaliteit van het onderwijs zich in de periode 1998–2002?
- Op welke punten wijken zeer zwakke basisscholen, scholen met onderscheiden leerlingpopulaties, scholen uit verschillende regio's en scholen met verschillende denominaties en/of verschillende visies op onderwijs af van de populatie van basisscholen?

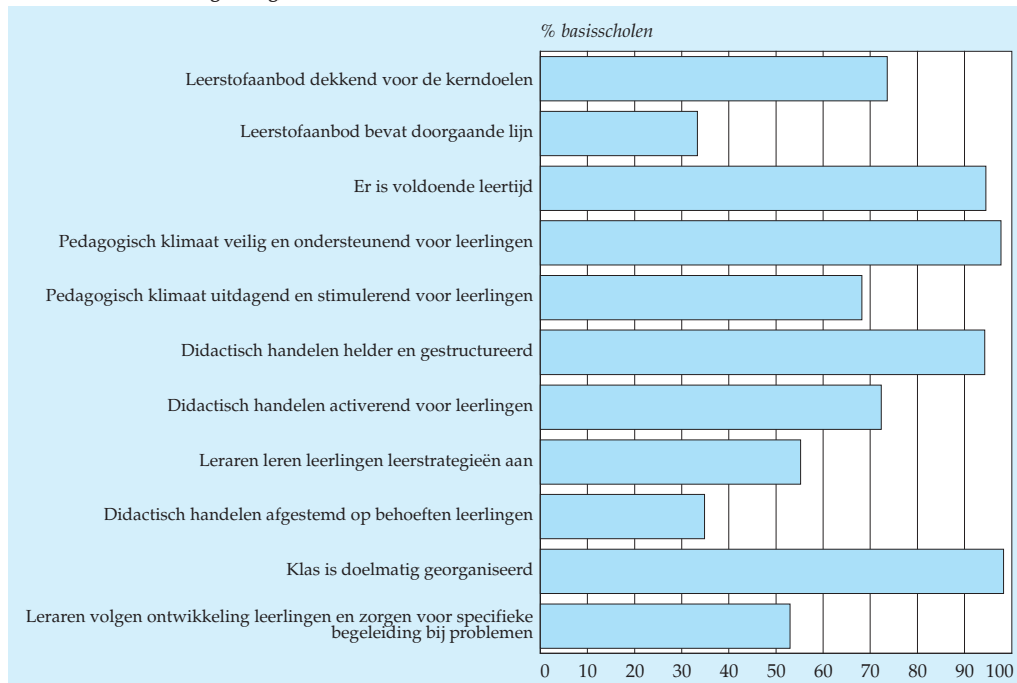
De inspectie beschrijft de toestand van het onderwijs aan de hand van 21 kwaliteitskenmerken. Deze indicatoren zijn grofweg in te delen in de volgende zeven onderdelen: leerstofaanbod, leertijd, pedagogisch klimaat, didactisch handelen, leerlingenzorg, opbrengsten en onderwijscondities. Na 1998 zijn er enkele belangrijke verbeteringen doorgevoerd in de formulering van de gebruikte kwaliteitscriteria. Daarna bleef de aanpak op hoofdpunten gelijk. Om verwarring te voorkomen wordt voor 1998 op de punten waar de veranderingen in het instrumentarium tot betekeniswijziging hebben geleid geen informatie verschaft.

Leerstofaanbod en leertijd

Het leerstofaanbod moet dekkend zijn voor de kerndoelen en daarnaast een doorgaande lijn hebben en rekening houden met verschillen in onderwijsbehoeften, mogelijkheden en cultuur. Onder de doorgaande lijn wordt verstaan het goed op elkaar aansluiten van het onderwijs aan jonge kinderen (het vroegere kleuteronderwijs) op het onderwijs vanaf groep 3 (het vroegere lager onderwijs). Het aanbod is dekkend wanneer met name de kerndoelen voor Nederlandse taal en voor rekenen/wiskunde ermee bereikt kunnen worden en wanneer dit leerstofaanbod wordt aangeboden tot en met het niveau van groep 8. Gemiddeld over de periode 1998–2002 heeft ongeveer driekwart van de basisscholen aan deze eis voldaan. De doorgaande lijn in het leerstofaanbod en het afstemmen van het leerstofaanbod op de onderwijsbehoeften van de leerlingen daarentegen is op tweederde van de basisscholen onvoldoende.

Op leertijd wordt voldoende gescoord wanneer de school voldoende onderwijstijd heeft gepland en de leraren zich aan de geplande onderwijstijd houden. Op bijna 95 procent van de scholen krijgen de leerlingen voldoende tijd om zich leerstofaanbod eigen te maken.

5.1 Basisscholen die voldoen aan de kwaliteitskenmerken leerstofaanbod, leertijd, pedagogisch klimaat, didactisch handelen en leerlingen­zorg, 1998–2002

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2002.

Pedagogisch klimaat

De inspectie beoordeelt het pedagogisch klimaat op twee onderdelen. Ten eerste moeten leraren zorgen voor een ordelijke en functionele leeromgeving, in hun taalgebruik respect voor de leerlingen tonen, het onderling respect van de leerlingen bevorderen, het zelfvertrouwen van de leerlingen ondersteunen en in de groepen zorgen voor structuur. Op bijna alle scholen is het klimaat veilig en gestructureerd.

Op het tweede onderdeel wordt voldoende gescoord als de school bij leerlingen de ontwikkeling van zelfstandigheid en het nemen van eigen verantwoordelijkheid stimuleert. Tweederde van de basisscholen voldoet aan de eisen.

Didactisch handelen

De beoordeling van het didactisch handelen betreft vijf componenten:

- heldere en goed gestructureerde instructie en verwerking;
- bevorderen dat de leerlingen actief betrokken zijn bij het leerproces;
- de mate waarin het didactisch handelen is gericht op het leren gebruiken van uiteenlopende strategieën;
- het afstemmen van het didactisch handelen op de onderwijsbehoeften van de leerlingen;
- een doelmatige klassenorganisatie.

Op bijna alle scholen blijkt het duidelijk uitleg bieden van leerstof en opdrachten door leraren en het regelmatig nagaan of de leerlingen dit ook begrijpen voldoende te zijn. Ongeveer driekwart van de scholen voldoet aan het stimuleren van de leerlingen om actief mee te doen, het hanteren van werkvormen om leerlingen te activeren en aan de eis dat de leerlingen een grote mate van betrokkenheid tonen. Op ongeveer de helft van de scholen maken leraren gebruik van concrete voor leerling- en herkenbare situaties en ervaringen en geven zij naast toepassingsgerichte opdrachten, expliciet onderwijs in strategieën voor denken en leren.

Het afstemmen van het didactisch handelen op de onderwijsbehoeften van de leerlingen is voldoende wanneer onderwijsgevenden zowel bij de instructie, als bij de verwerking van de leerstof rekening houden met verschillen tussen leerlingen. Op tweederde van de scholen wordt het onderwijs nog onvoldoende afgestemd op verschillen tussen de leerlingen. Het laatste element van het didactisch handelen betreft het klassenmanagement. Het onderwijsleerproces blijkt op vrijwel alle scholen voldoende doelmatig georganiseerd te zijn.

Leerlingenzorg

De kwaliteit van de leerlingenzorg is afhankelijk van het voldoen aan de volgende drie indicatoren: het systematisch bepalen van de vorderingen en de ontwikkeling van de leerlingen, voor zorgleerlingen op systematische wijze de hulpvragen vaststellen, en over handelingsplannen beschikken voor leerlingen met geconstateerde

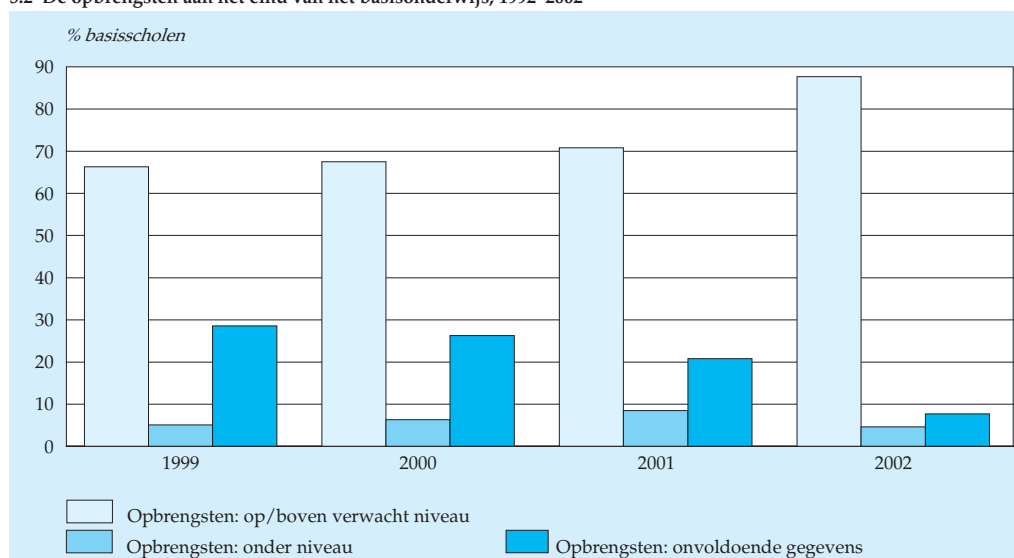
problemen. Op iets meer dan de helft van de basisscholen wordt de leerlingenzorg goed en systematisch uitgevoerd.

Opbrengsten

De opbrengst aan het eind van het basisonderwijs is onvoldoende wanneer de gemiddelde prestaties van de leerlingen in groep 8 gedurende tenminste drie jaar achtereen significant achterblijven bij het verwachte niveau. Dit is het niveau dat verwacht mag worden op grond van de achtergrondkenmerken waarmee de leerlingen de school binnenkwamen. Het percentage scholen waar de opbrengsten duidelijk onder het verwachte niveau liggen, is relatief stabiel. Gemiddeld over de periode 1999–2002 gaat het om ongeveer 4,5 procent van de scholen.

Het percentage scholen dat over een reeks van tenminste drie jaar geen of onvoldoende objectieve gegevens over de resultaten van hun leerlingen aan het eind van het basisonderwijs kon overleggen, daalde de afgelopen jaren. Dit vormt mede de verklaring voor de lichte toename van het aantal scholen waar de opbrengsten aan het eind van het basisonderwijs op het niveau liggen dat op grond van de kenmerken van hun leerlingenpopulatie mag worden verwacht. Dit steeg van ruim 66 naar bijna 88 procent. Een andere verklaring voor deze stijging moet gezocht worden in het feit dat sommige scholen uit de steekproef van 2002 voor de tweede maal bezocht zijn. Dit is met name gebeurd bij enkele scholen die eerder als zeer zwak gezien moesten worden.

5.2 De opbrengsten aan het eind van het basisonderwijs, 1992–2002

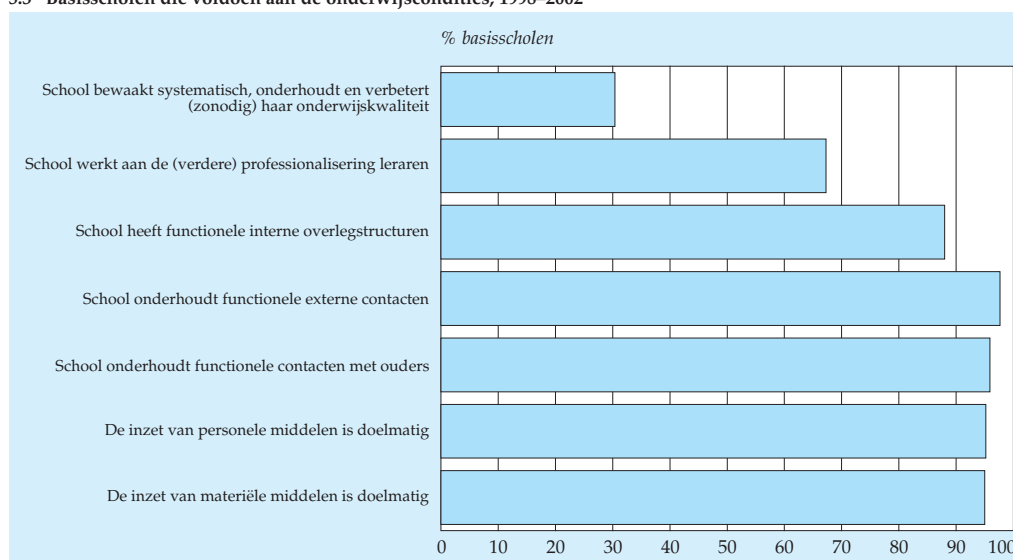

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2002.

Onderwijscondities

De inspectie verkrijgt met de kenmerken kwaliteitszorg, professionalisering, interne communicatie, externe contacten, contacten met ouders, inzet van personele en materiële middelen en schooladministratie en schoolprocedures inzicht in de condities waarop het onderwijsproces vorm en inhoud krijgt. Op ongeveer 30 procent van de basisscholen wordt de kwaliteit van het onderwijs systematisch bewaakt en worden er maatregelen getroffen om de kwaliteit van het onderwijs te verbeteren.

5.3 Basisscholen die voldoen aan de onderwijscondities, 1998–2002

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2002.

Bij de professionalisering gaat het erom dat de school continu werkt aan de deskundigheidsbevordering van de onderwijsgeevenden. Ongeveer tweederde van de basisscholen heeft hiervoor een adequaat beleid. De interne communicatie is voldoende als het overleg binnen het team gericht is op optimalisering van de kwaliteit van het onderwijs. Op bijna 90 procent van de scholen heeft de inspectie voldoende functionele overlegstructuren aangetroffen.

De externe contacten voldoen wanneer de school voldoende functionele contacten onderhoudt met voorschoolse voorzieningen, scholen voor voortgezet onderwijs en als de school actief participeert binnen het samenwerkingsverband en andere netwerken in de regio. Vrijwel alle scholen voldoen hieraan. De contacten met ouders

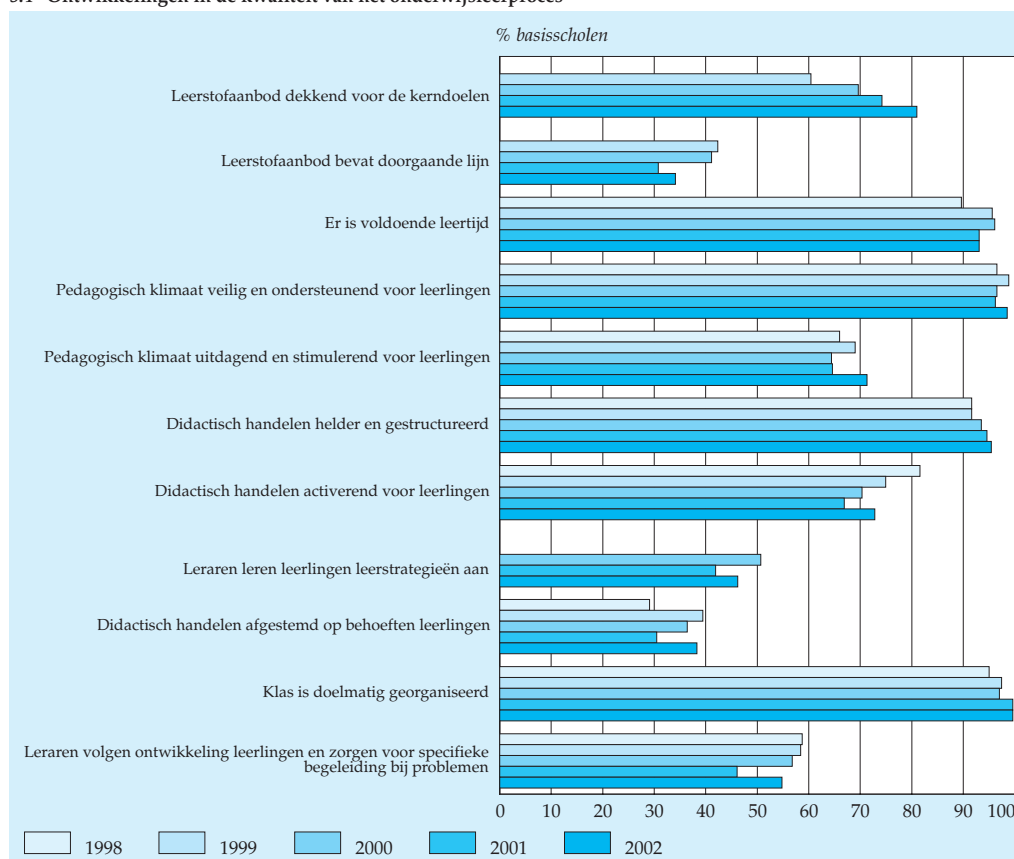
en/of verzorgers zijn voldoende functioneel wanneer de school de ouders op een functionele wijze (schoolgids) informeert over de kenmerken van de school, en op een regelmatige wijze informeert over de actuele gang van zaken binnen de school en over de voortgang in de ontwikkeling van hun kind. Op vrijwel alle scholen voldoen de contacten met ouders.

Zowel de inzet van de personele als de materiële middelen wordt beoordeeld. De inzet van personele middelen voor directietaken en voor het onderwijs in de groepen moet doelmatig zijn en dat geldt ook voor de materiële middelen. Op vrijwel alle scholen voldoet de inzet aan de eisen die hieraan gesteld kunnen worden.

Ontwikkelingen sinds 1998

Het blijkt dat de kwaliteit van het onderwijs over een reeks van vijf jaar in het algemeen een relatief stabiel beeld vertoont. Soms zijn de verschillen tussen de jaren wat

5.4 Ontwikkelingen in de kwaliteit van het onderwijsleerproces

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2002.

groter, maar meestal zijn ze klein en moeten ze aan steekproeffluctuaties geweten worden. Op twee punten, het percentage scholen waar het leerstofaanbod dekkend is voor de kerndoelen en het percentage scholen waar de opbrengsten aan het eind van het basisonderwijs op het verwachte niveau liggen, is duidelijk sprake van een trendmatig stijgende lijn.

Zeer zwakke scholen

Basisscholen worden zeer zwak genoemd wanneer hun opbrengsten over een reeks van tenminste drie jaar onder het verwachte niveau van de betreffende leerlingenpopulatie liggen en de kwaliteit van het onderwijsleerproces onder de maat blijft. Het gaat bij het leerproces met name om een of meer essentiële aspecten zoals het leerstofaanbod, het didactisch handelen en de leerlingenzorg. Op basis van deze criteria worden in ons land iets meer dan 200 scholen tot de zeer zwakke scholen gerekend.

Kleinere scholen, scholen met overwegend autochtone leerlingen van laag opgeleide ouders (0.25-leerlingen) of allochtone leerlingen van laagopgeleide ouders (0.90-leerlingen), scholen in grote steden en scholen in het noorden van Nederland blijken vaker dan andere scholen zeer zwak te zijn.

Bijzondere leerlingenpopulaties

Bijna 7 procent van de basisscholen heeft een meerderheid aan leerlingen met laagopgeleide allochtone ouders (0.90-leerlingen) en iets meer dan 2 procent van de basisscholen heeft een meerderheid aan leerlingen met laag opgeleide autochtone ouders (0.25-leerlingen). De opbrengsten van deze beide groepen scholen liggen vaker onder het niveau dat bij de betreffende leerlingenpopulatie verwacht kan worden.

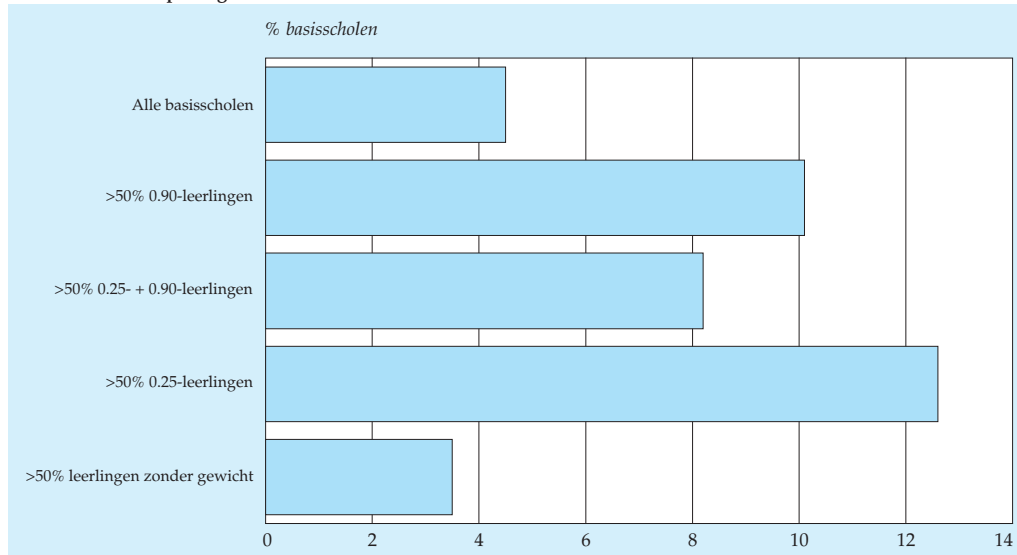
Op de scholen in de vier grote steden treedt in grote lijnen hetzelfde beeld op als op de scholen met een meerderheid aan leerlingen van laagopgeleide allochtone ouders. Het feit dat veel van deze laatstgenoemde scholen in de vier grote steden te vinden zijn, is hier debet aan.

Bijna 8 procent van de scholen heeft een meerderheid aan leerlingen met laagopgeleide ouders zonder dat de groep leerlingen met autochtone of allochtone laagopgeleide ouders op zich de meerderheid heeft. Ook hier zijn de opbrengsten van het onderwijs net als bij de twee zojuist behandelde groepen basisscholen lager dan landelijk, maar het percentage scholen waar de opbrengsten gedurende drie jaar achterblijft bij wat bij de betreffende leerlingenpopulatie verwacht mag worden is toch minder hoog dan bij de andere scholen met een meerderheid aan leerlingen van laagopgeleide ouders. Opvallend is dat deze categorie scholen op de overige kwaliteitskenmerken zo dicht bij het landelijke beeld blijft.

Provincies

Op een aantal kenmerken zijn er tussen de provincies in de kwaliteit van het onderwijs geen verschillen van betekenis. Dit betreft de mate waarin het leerstofaanbod

5.5 Scholen met opbrengsten onder verwacht niveau

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2002.

dekkend is voor de kerndoelen en de leertijd die de leerlingen krijgen om zich het leerstofaanbod eigen te maken. Ook de veiligheid van het pedagogisch klimaat, de helderheid en de gestructureerdheid van de instructie en de klassenorganisatie geven geen belangrijke verschillen tussen de provincies te zien. Dat geldt ook voor de externe contacten, de contacten met de ouders en de inzet van personeel en materiële middelen. Op de overige kwaliteitskenmerken zijn de verschillen tussen de provincies soms aanzienlijk.

Zo steekt de kwaliteit van de onderwijsleerprocessen in Gelderland en Groningen gunstig af bij de rest van het land. Noord-Holland daarentegen blijft in dit opzicht achter bij de andere provincies.

In Overijssel, Gelderland, Limburg en Noord-Brabant zijn relatief veel scholen met opbrengsten die ten minste op het verwachte niveau liggen. Veel scholen in Friesland, Flevoland en Noord-Holland beschikken niet over gegevens die het de inspectie mogelijk maken het niveau van de opbrengsten te waarderen. In deze provincies zijn verhoudingsgewijs ook minder scholen met opbrengsten die ten minste op het verwachte niveau liggen.

Denominatie

Bij de drie grote denominaties, openbaar, rooms-katholiek en protestants-christelijk, zijn er in de kwaliteit van het onderwijs geen grote verschillen met het landelijke beeld. Dat geldt in grote lijnen ook voor het algemeen bijzonder onderwijs. Wanneer de uitsplitsing wordt verfijnd, zijn de verschillen opvallender.

Op de gereformeerd-vrijgemaakte scholen is het klimaat gemiddeld minder uitdagend en stimulerend voor de leerlingen en de inzet van materiële middelen is minder vaak doelmatig dan landelijk.

De reformatorische scholen hebben een pedagogisch klimaat dat gemiddeld minder stimulerend en uitdagend is voor de leerlingen en het didactisch handelen is minder activerend. De leerlingen krijgen op de reformatorische scholen minder vaak leerstrategieën aangeleerd en het onderwijs is minder afgestemd op de behoeften van de leerlingen. Daarentegen volgen leraren op deze scholen vaker systematisch de ontwikkeling van de leerlingen en zorgen zij vaker voor specifieke begeleiding bij geconstateerde problemen. De reformatorische scholen werken vaker aan de (verdere) professionalisering van hun leraren.

Bij de islamitische scholen is de kwaliteit van het onderwijsleerproces minder goed dan op de gemiddelde basisschool. Ook de condities voor goed onderwijs zijn op deze scholen ongunstiger dan elders. De leerprestaties zijn echter minstens zo goed als op scholen met een vergelijkbare leerlingenpopulatie.

De interconfessionele scholen (samenwerkingsscholen protestants-christelijk en rooms-katholiek) beschikken over een leerstofaanbod dat vaker dan op andere scholen de kerndoelen in voldoende mate bevat. Maar het pedagogisch handelen is minder stimulerend en uitdagend voor de leerlingen en bij de leerlingenzorg en een aantal onderwijscondities blijven zij achter bij het landelijke beeld.

Traditionele vernieuwingsscholen

De vrije scholen wijken op een groot aantal punten af van het landelijke beeld. Op een aantal kwaliteitskenmerken zijn de scores van de vrije scholen niet goed vergelijkbaar met de scores van andere scholen. De inspectie heeft daarom bij het leerstofaanbod en de opbrengsten vaak afgezien van een beoordeling. De leerlingen krijgen op de vrije scholen minder vaak leerstrategieën aangeleerd en het onderwijs is minder afgestemd op de behoeften van de leerlingen. Ook het systematisch volgen van de ontwikkeling van de leerlingen en het zorgen voor specifieke begeleiding bij geconstateerde problemen blijft achter bij het landelijke beeld.

Op de Daltonscholen is de kwaliteit van het onderwijs op een aantal punten beter dan landelijk. Het leerstofaanbod heeft vaker een doorgaande lijn en is vaker afgestemd op de onderwijsbehoeften van de leerlingen. Het pedagogisch klimaat is

vaker stimulerend en uitdagend voor de leerlingen. Het onderwijs is vaker afgestemd op de behoeften van de leerlingen en deze scholen bewaken vaker systematisch de kwaliteit van hun onderwijs en nemen vaker maatregelen om deze kwaliteit te behouden en zonedig te verbeteren.

Op de Jenaplanscholen krijgen de leerlingen vaker leerstrategieën aangeleerd en wordt het onderwijs vaker afgestemd op de behoeften van de leerlingen. Ook is op deze scholen het pedagogisch handelen vaker stimulerend en uitdagend voor de leerlingen. Het leerstofaanbod op de Jenaplanscholen is minder vaak dekkend voor de kerndoelen, de ontwikkeling van de leerlingen wordt minder vaak systematisch gevolgd en de leerlingen krijgen minder vaak specifieke begeleiding bij geconstateerde problemen. Op deze scholen zijn minder vaak voldoende gegevens over de opbrengsten van leerlingen beschikbaar die het mogelijk maken deze opbrengsten met andere scholen te vergelijken.

Op de Montessorischolen is het leerstofaanbod minder vaak dekkend voor de kerndoelen. De leerlingen krijgen hier minder vaak leerstrategieën aangeleerd. De ontwikkeling van de leerlingen wordt minder vaak systematisch gevolgd en de leerlingen krijgen minder vaak specifieke begeleiding bij geconstateerde problemen. Op deze scholen zijn minder vaak voldoende gegevens over de opbrengsten van leerlingen beschikbaar. Wel heeft het leerstofaanbod op de Montessorischolen vaker een doorgaande lijn en is het ook vaker afgestemd op de verschillen tussen de leerlingen. Op de Montessorischolen wordt het onderwijs vaker afgestemd op de behoeften van de leerlingen.

Toelichting

Deze bijdrage is afkomstig van de Inspectie van het Onderwijs en gebaseerd op de volgende literatuur:

- Van de Grift, W. (2001). Evaluatie van de kwaliteit van het basisonderwijs door de inspectie. In: Dijkstra, A.B., Karsten, S., Veenstra, R. & Visscher, A.J. (2001). Het oog der natie: scholen op rapport. Assen: Van Gorcum.
- Inspectie van het Onderwijs (2003). Onderwijsverslag over het jaar 2002. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.

De verantwoordelijkheid voor gegevens en opvattingen in deze bijdrage berust bij de Inspectie van het Onderwijs.

Het begrip achterstandsleerling, leerling behorend tot een achterstandscategorie, is gedefinieerd door het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen. Bij het vaststellen van de financiële vergoeding van een basisschool houdt de overheid namelijk rekening met de achtergrond van de leerlingen van die school. De huidige criteria voor het toekennen van de extra gelden zijn:

- 0.25 voor Nederlandse leerlingen van ouders met een laag opleidingsniveau;

- 0.40 voor schipperskinderen;
- 0.70 voor woonwagen- en zigeunerkinderen;
- 0.90 voor leerlingen die behoren tot een culturele minderheid (cumi-leerling) en waarvan de ouders een laag opleidings- en beroepsniveau hebben.

Tabel 5.1
Het percentage basisscholen dat voldoet aan de kenmerken voor goed onderwijs in de periode 1998–2002

Steekproefgrootte	1998 (650)	1999 (1 188)	2000 (492)	2001 (260)	2002 (261)
Leerstofaanbod is dekkend voor de kerndoelen	.	60,4	69,6	74,2	81,0
Leerstofaanbod bevat een doorgaande lijn	.	42,3	41,1	30,8	34,1
Er is voldoende leertijd	89,6	95,6	96,1	93,1	93,1
Pedagogisch klimaat is veilig en ondersteunend voor de leerlingen	96,5	98,8	96,5	96,2	98,5
Pedagogisch klimaat is uitdagend en stimulerend voor de leerlingen	66,0	69,0	64,4	64,6	71,3
Didactisch handelen is helder en gestructureerd	91,6	91,6	93,5	94,6	95,4
Didactisch handelen is activerend voor leerlingen	81,6	74,9	70,3	66,9	72,8
Leraren leren leerlingen leerstrategieën aan	.	.	50,7	41,9	46,2
Didactisch handelen is afgestemd op behoeften van leerlingen	29,1	39,4	36,4	30,5	38,3
Klas is doelmatig georganiseerd	95,0	97,4	97,0	99,6	99,6
Leraren volgen de ontwikkeling van leerlingen en zorgen voor specifieke begeleiding bij problemen	58,7	58,4	56,8	46,1	54,8
Opbrengsten aan het eind van het basisonderwijs liggen ten minste op verwacht niveau	.	66,3	67,5	70,8	87,7
Opbrengsten aan het eind van het basisonderwijs liggen onder verwacht niveau	.	5,1	6,3	8,5	4,6
Over opbrengsten aan het eind van het basisonderwijs zijn onvoldoende gegevens	.	28,6	26,3	20,8	7,7
School bewaakt systematisch, behoudt en verbetert (zodanig) de kwaliteit van haar onderwijs	22,1	27,9	37,5	25,5	27,0
School werkt aan de (verdere) professionalisering van de leraren	.	66,7	64,8	66,2	73,0
School heeft functionele interne overlegstructuren	88,1	87,4	86,7	83,5	87,3
School onderhoudt functionele externe contacten	98,0	96,5	97,5	95,8	98,0
School onderhoudt functionele contacten met ouders en/of verzorgers	97,4	95,6	94,5	97,3	98,9
De inzet van personele middelen is doelmatig	.	94,5	95,3	96,1	97,3
De inzet van materiële middelen is doelmatig	.	94,4	95,3	93,1	98,5

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2002.

Tabel 5.2
Het percentage basisscholen dat voldoet aan de kenmerken voor goed onderwijs

	Bestands- opname 1998– 2002 (7 035)	Zwakke scholen (204)	Scholen met meer dan 50% leerlingen met gewicht ¹⁾			4 grote steden (585)	
			geen (5 848)	0.25/ 0.90 (529)	0.25 (159)		0.90 (461)
Leerstofaanbod is dekkend voor de kerndoelen	73,6	37,9	74,3	70,8	69,8	70,3	66,4
Leerstofaanbod bevat een doorgaande lijn	33,3	18,2	32,9	33,5	40,1	33,2	31,4
Er is voldoende leertijd	94,5	92,6	94,5	96,0	96,9	91,9	92,9
Pedagogisch klimaat is veilig en ondersteunend voor de leerlingen	97,7	85,9	98,2	97,1	100,0	92,8	94,5
Pedagogisch klimaat is uitdagend en stimulerend voor de leerlingen	68,2	58,8	69,7	64,7	65,5	55,7	60,7
Didactisch handelen is helder en gestructureerd	94,3	87,7	94,6	95,1	95,0	88,5	87,5
Didactisch handelen is activerend voor leerlingen	72,3	53,9	73,7	67,9	71,1	59,1	56,7
Leraren leren leerlingen leerstrategieën aan	55,2	32,7	56,2	50,4	56,3	46,7	47,0
Didactisch handelen is afgestemd op behoeften van leerlingen	34,8	20,2	35,2	31,3	34,4	29,5	31,4
Klas is doelmatig georganiseerd	98,3	95,1	98,4	98,5	99,4	97,8	97,6
Leraren volgen de ontwikkeling van leerlingen en zorgen voor specifieke begeleiding bij problemen	53,0	27,1	52,7	56,4	57,0	49,7	49,6
Opbrengsten aan het eind van het basisonderwijs liggen ten minste op verwacht niveau	71,2	0,0	72,3	65,6	64,3	65,8	63,7
Opbrengsten aan het eind van het basisonderwijs liggen onder verwacht niveau	4,5	100,0	3,5	8,2	12,6	10,1	10,1
Over opbrengsten aan het eind van het basisonderwijs zijn onvoldoende gegevens	24,4	0,0	24,1	26,2	23,1	24,1	26,3
School bewaakt systematisch, behoudt en verbetert (zodanig) de kwaliteit van haar onderwijs	30,4	18,8	30,5	33,5	27,3	27,3	31,5
School werkt aan de (verdere) professionalisering van de leraren	67,3	49,4	68,3	65,9	63,6	58,5	58,7
School heeft functionele interne overlegstructuren	88,0	78,8	89,1	84,9	92,7	78,8	79,8
School onderhoudt functionele externe contacten	97,7	95,2	97,9	97,6	94,5	96,2	98,0
School onderhoudt functionele contacten met ouders en/of verzorgers	95,9	85,9	97,1	91,9	94,5	88,5	89,9
De inzet van personele middelen is doelmatig	95,2	89,1	95,3	94,6	100,0	93,1	96,3
De inzet van materiële middelen is doelmatig	95,0	89,1	95,5	96,8	90,0	88,6	95,4

¹⁾ De meeste leerlingen krijgen geen gewicht. Leerlingen die tot een achterstandscategorie horen krijgen een hoger gewicht.
Gewicht 0.25: Autochtone leerlingen van ouders met een laag opleidingsniveau.
Gewicht 0.90: Leerlingen die behoren tot een culturele minderheid en ouders hebben met een lage opleiding.

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2002.

Tabel 5.3
Het percentage basisscholen dat voldoet aan de kenmerken voor goed onderwijs uitgesplitst naar provincie

	Groningen (315)	Friesland (497)	Drenthe (274)	Overijssel (556)
Leerstofaanbod is dekkend voor de kerndoelen	71,2	67,6	74,1	81,2
Leerstofaanbod bevat een doorgaande lijn	50,7	28,3	49,6	27,4
Er is voldoende leertijd	98,1	96,1	95,3	95,8
Pedagogisch klimaat is veilig en ondersteunend voor de leerlingen	97,3	99,1	96,8	100,0
Pedagogisch klimaat is uitdagend en stimulerend voor de leerlingen	63,7	65,8	72,0	54,1
Didactisch handelen is helder en gestructureerd	97,5	93,1	96,4	94,2
Didactisch handelen is activerend voor leerlingen	88,6	70,4	78,1	74,1
Leraren leren leerlingen leerstrategieën aan	68,3	47,1	81,7	48,1
Didactisch handelen is afgestemd op behoeften van leerlingen	54,6	43,9	62,0	41,1
Klas is doelmatig georganiseerd	99,0	97,0	98,9	99,1
Leraren volgen de ontwikkeling van leerlingen en zorgen voor specifieke begeleiding bij problemen	69,4	36,4	57,4	65,3
Opbrengsten aan het eind van het basisonderwijs liggen ten minste op verwacht niveau	78,4	44,1	65,3	81,8
Opbrengsten aan het eind van het basisonderwijs liggen onder verwacht niveau	9,2	6,2	7,7	4,0
Over opbrengsten aan het eind van het basisonderwijs zijn onvoldoende gegevens	12,4	49,7	27,0	14,1
School bewaakt systematisch, behoudt en verbetert (zodanig) de kwaliteit van haar onderwijs	49,1	18,8	47,3	34,7
School werkt aan de (verdere) professionalisering van de leraren	85,0	61,2	67,7	73,5
School heeft functionele interne overlegstructuren	89,4	91,4	93,5	95,2
School onderhoudt functionele externe contacten	96,5	99,1	98,9	96,6
School onderhoudt functionele contacten met ouders en/of verzorgers	100,0	99,1	95,7	99,3
De inzet van personele middelen is doelmatig	98,6	97,3	97,9	97,5
De inzet van materiële middelen is doelmatig	97,2	95,9	95,9	96,2

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2002.

Flevoland (174)	Gelderland (947)	Utrecht (503)	Noord-Holland (937)	Zuid-Holland (1 226)	Zeeland (241)	Noord-Brabant (899)	Limburg (441)
81,6	79,6	76,1	71,1	68,5	65,4	76,7	74,2
28,9	44,5	29,5	32,1	33,7	23,4	24,9	28,3
93,7	95,2	94,4	91,2	94,7	92,1	92,5	98,2
96,6	98,6	98,6	94,5	99,0	96,6	97,0	99,0
46,6	82,9	68,8	47,7	83,0	69,0	70,6	63,1
93,7	92,6	96,4	89,4	96,1	95,0	95,0	96,4
66,7	89,6	69,2	62,3	77,1	49,4	71,0	49,3
25,3	67,7	52,9	43,3	57,7	49,4	56,1	54,6
35,1	38,9	27,9	39,2	30,0	22,4	25,0	13,6
98,9	99,2	98,0	98,2	98,0	96,7	98,0	99,8
50,6	62,9	44,5	41,0	56,9	41,1	53,9	50,3
50,0	88,8	64,0	56,6	66,0	71,0	85,5	86,4
5,7	3,7	3,8	4,1	7,1	2,9	3,6	3,4
44,3	7,5	32,2	39,3	26,9	26,1	10,9	10,0
37,9	40,1	21,4	20,9	33,2	25,9	29,2	7,8
87,9	78,2	69,5	52,5	65,9	65,5	62,5	63,7
94,8	91,1	79,4	77,8	88,7	91,4	89,9	90,3
100,0	98,9	100,0	93,1	98,7	98,3	99,2	95,1
100,0	97,9	98,6	88,6	97,4	96,6	94,0	94,2
86,2	94,2	95,9	91,2	98,1	86,5	96,3	96,1
96,6	94,9	93,2	93,6	94,8	97,3	94,0	98,0

Tabel 5.4
Percentage basisscholen dat voldoet aan de kwaliteitskenmerken naar denominatie en visie

	Openbaar (2 333)	Rooms- katholiek (2 076)	Protestants- christelijk (1 861)	Algemeen bijzonder (342)
Leerstofaanbod is dekkend voor de kerndoelen	73,6	78,7	73,3	64,0
Leerstofaanbod bevat een doorgaande lijn	37,1	31,7	30,8	34,6
Er is voldoende leertijd	95,2	94,6	94,9	90,9
Pedagogisch klimaat is veilig en ondersteunend voor de leerlingen	96,6	98,5	98,5	97,9
Pedagogisch klimaat is uitdagend en stimulerend voor de leerlingen	71,5	69,8	65,0	70,5
Didactisch handelen is helder en gestructureerd	94,1	95,6	93,4	94,2
Didactisch handelen is activerend voor leerlingen	75,9	70,5	70,8	75,7
Leraren leren leerlingen leerstrategieën aan	56,5	56,9	53,7	55,7
Didactisch handelen is afgestemd op behoeften van leerlingen	41,3	29,8	31,2	49,6
Klas is doelmatig georganiseerd	97,8	98,9	98,4	98,5
Leraren volgen de ontwikkeling van leerlingen en zorgen voor specifieke begeleiding bij problemen	51,9	56,5	52,0	47,1
Opbrengsten aan het eind van het basisonderwijs liggen ten minste op verwacht niveau	65,8	79,0	72,9	66,7
Opbrengsten aan het eind van het basisonderwijs liggen onder verwacht niveau	5,9	3,1	4,4	3,6
Over opbrengsten aan het eind van het basisonderwijs zijn onvoldoende gegevens	28,3	17,9	22,7	29,7
School bewaakt systematisch, behoudt en verbetert (zonedig) de kwaliteit van haar onderwijs	31,9	28,1	33,3	22,1
School werkt aan de (verdere) professionalisering van de leraren	67,5	66,9	68,9	55,3
School heeft functionele interne overlegstructuren	86,2	91,2	89,8	81,1
School onderhoudt functionele externe contacten	96,8	98,4	97,9	97,7
School onderhoudt functionele contacten met ouders en/of verzorgers	96,1	96,1	97,4	91,6
De inzet van personele middelen is doelmatig	95,6	94,8	96,5	91,8
De inzet van materiële middelen is doelmatig	96,0	96,1	96,1	91,8

¹⁾ Leerstofaanbod: De uitkomst hangt samen met de onduidelijkheid die was ontstaan over de methode 'Tong en teken'. Inmiddels is hierover duidelijkheid ontstaan.

²⁾ Leerstofaanbod: Hierover zijn inmiddels met de vrije scholen afspraken gemaakt.

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2002.

Gereformeerd- vrijgemaakt (130)	Reformatorisch (119)	Islamitisch (34)	Inter- confessioneel (35)	Vrije school (66)	Dalton (121)	Jenaplan (205)	Montessori (158)
66,1	26,1 ¹⁾	76,9	84,8	28,6 ²⁾	79,6	57,8	35,6
25,8	40,7	18,5	26,5	12,7	44,3	38,0	43,4
93,0	94,1	87,1	85,7	89,2	95,9	93,1	92,3
94,7	96,8	93,3	100,0	100,0	96,1	98,5	98,0
50,0	45,2	40,0	54,5	59,1	78,4	91,0	89,8
92,3	94,1	88,2	97,1	89,4	94,2	90,2	89,2
66,9	48,7	50,0	80,0	87,9	79,3	86,2	79,7
53,1	44,1	35,3	58,8	25,0	62,2	68,5	36,5
30,7	20,2	5,9	37,1	20,6	54,2	57,1	73,9
97,7	99,2	97,1	97,1	100,0	100,0	98,0	98,1
56,2	68,6	23,5	40,0	16,9	52,5	42,4	36,9
70,2	67,9	63,0	55,9	9,5	70,4	53,4	50,7
4,0	6,4	7,4	5,9	1,6	6,1	5,8	6,6
25,8	25,7	29,6	38,2	88,9	23,5	40,8	42,8
27,0	38,7	13,3	9,1	13,6	43,1	29,9	28,6
65,8	77,4	33,3	45,5	86,4	74,5	71,6	69,4
92,1	90,3	53,3	72,7	77,3	92,2	92,5	83,7
100,0	100,0	80,0	100,0	100,0	100,0	96,9	95,8
97,4	96,8	73,3	81,8	90,9	100,0	92,5	95,9
100,0	93,8	85,7	100,0	77,8	90,6	100,0	96,9
85,0	87,5	85,7	85,7	66,7	100,0	94,3	96,9

6. Onderwijs en maatschappelijke omgeving

6.1 Niet-westerse allochtone eindexamenkandidaten

Het aantal eindexamenkandidaten van het voortgezet onderwijs is in 2001/'02 licht toegenomen. Het schooljaar ervoor nam het nog sterk af. De afgelopen jaren is het percentage niet-westerse allochtonen onder de eindexamenkandidaten toegenomen. Onder de havo- en vwo-eindexamenkandidaten groeit dit echter minder hard dan op grond van de bevolkings-samenstelling is te verwachten. Niet-westerse allochtone leerlingen volgen meer dan autochtone leerlingen een vbo- of mavo-opleiding.

Iets meer eindexamenkandidaten

In het schooljaar 2001/'02 hebben in Nederland 159 duizend jongeren eindexamen gedaan in het voortgezet onderwijs (exclusief landbouwonderwijs). Dit zijn er ongeveer 2 duizend meer dan het jaar ervoor. In bijna alle schoolsoorten nam het aantal eindexamenkandidaten toe. Alleen het vwo zag een terugloop van examenkandidaten. Dit komt vermoedelijk door de invoering van het studiehuis in 1999.

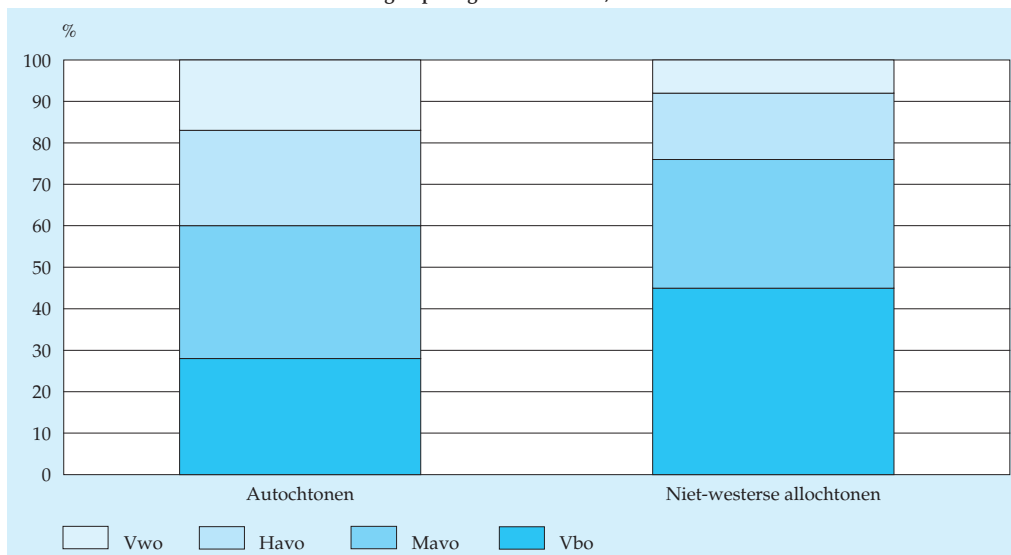
Het studiehuis is de nieuwe tweede fase structuur voor de bovenbouw van havo en vwo. Die nieuwe structuur heeft een groot effect gehad op de aantallen havo- en vwo-eindexamenkandidaten. Het eerste jaar van de studiehuisexamens voor de havo was 2000/'01. Toen daalde het aantal kandidaten van 44 naar 34 duizend. In 2001/'02 is het aantal eindexamenkandidaten van de havo weer gestegen, met 2 duizend. Bij het vwo waren de eerste studiehuisexamens in 2001/'02. Net als bij de havo een jaar eerder daalde het aantal vwo-eindexamenkandidaten, namelijk van 29,4 naar 25,9 duizend.

Van de eindexamenkandidaten in 2001/'02 is 13,1 procent niet-westers allochtoon. Vier jaar daarvoor was het percentage niet-westers allochtone examenkandidaten nog 11,5. Deze toename hangt samen met demografische ontwikkelingen.

Niet-westerse allochtonen volgen vaak vbo

Niet-westerse allochtone leerlingen volgen relatief vaak een opleiding op een lager niveau. In het schooljaar 2001/'02 deed 76 procent van de niet-westerse allochtone examenkandidaten een vbo- of mavo-examen. Vooral Marokkanen en Turken doen vaker examen op deze schoolsoorten, Surinamers, Antillianen en Arubanen wat minder vaak. Van de autochtone leerlingen ging 59 procent op voor een vbo- of mavo-examen.

6.1.1 Eindexamenkandidaten naar herkomstgroepering en schoolsoort, 2001/'02

Bron: Inspectie van Onderwijs, CBS, IB-groep.

Deelname allochtonen aan examens havo en vwo blijft achter

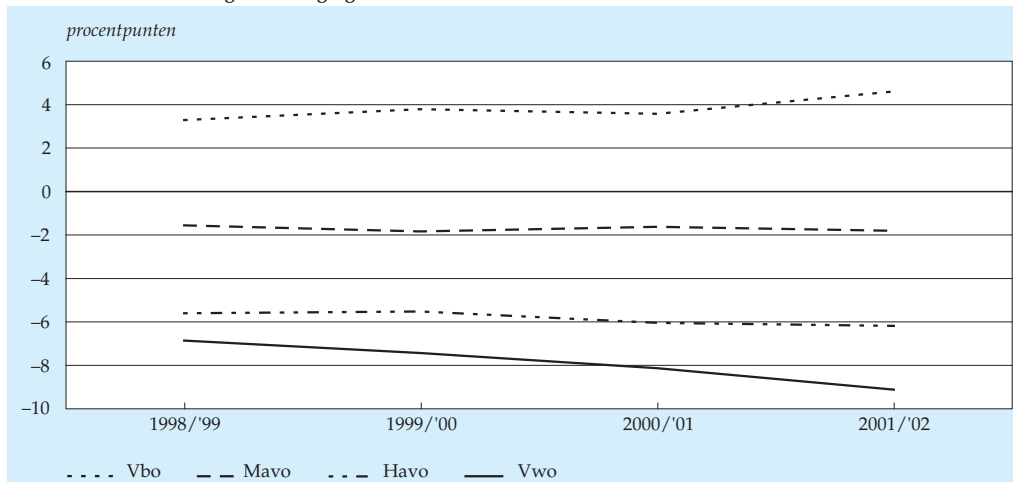
In 2001/'02 was het aandeel niet-westerse leerlingen onder de eindexamenkandidaten van het vbo 19,5 procent. Dat is hoger dan het aandeel niet-westerse allochtonen in de relevante leeftijdsgroep van de bevolking. Ondervertegenwoordigd daarentegen zijn de niet-westerse allochtonen onder de examenkandidaten van de overige schoolsoorten. Het sterkst is dat het geval bij het vwo. De aandelen niet-westerse leerlingen onder de examenkandidaten van de mavo, havo en het vwo zijn respectievelijk 13,0, 9,4 en 6,8 procent.

De oververtegenwoordiging van niet-westerse allochtonen onder vbo-eindexamenkandidaten is de afgelopen jaren groter geworden, met name in het laatst waargenomen examenjaar. Ook de ondervertegenwoordiging bij havo en met name vwo is geleidelijk groter geworden. Hierbij speelt ook de invoering van het studiehuis een rol. In het vwo was echter ook al eerder sprake van een achteruitgang.

Slagingspercentages nemen toe

Het slagingspercentage van de niet-westerse leerlingen is nog steeds lager dan dat van autochtonen. Overigens is het slagingspercentage de afgelopen vier jaar bij alle schoolsoorten iets toegenomen, zowel onder niet-westerse allochtone als onder autochtone leerlingen. In 2002 bedroeg het slagingspercentage van niet-westerse allochtonen op het vwo 83 procent en op de havo 80 procent. Bij autochtonen was dat respectievelijk 94 procent en 91 procent. De invoering van het studiehuis heeft een licht positieve invloed gehad op de slagingspercentages.

6.1.2 Over- en ondervertegenwoordiging¹⁾ van niet-westerse allochtonen onder de eindexamenkandidaten

¹⁾ Bepaald als het verschil tussen het aandeel allochtonen onder de examenkandidaten en het aandeel in de relevante leeftijdsgroep van de bevolking.

Bron: Inspectie van Onderwijs, CBS, IB-groep.

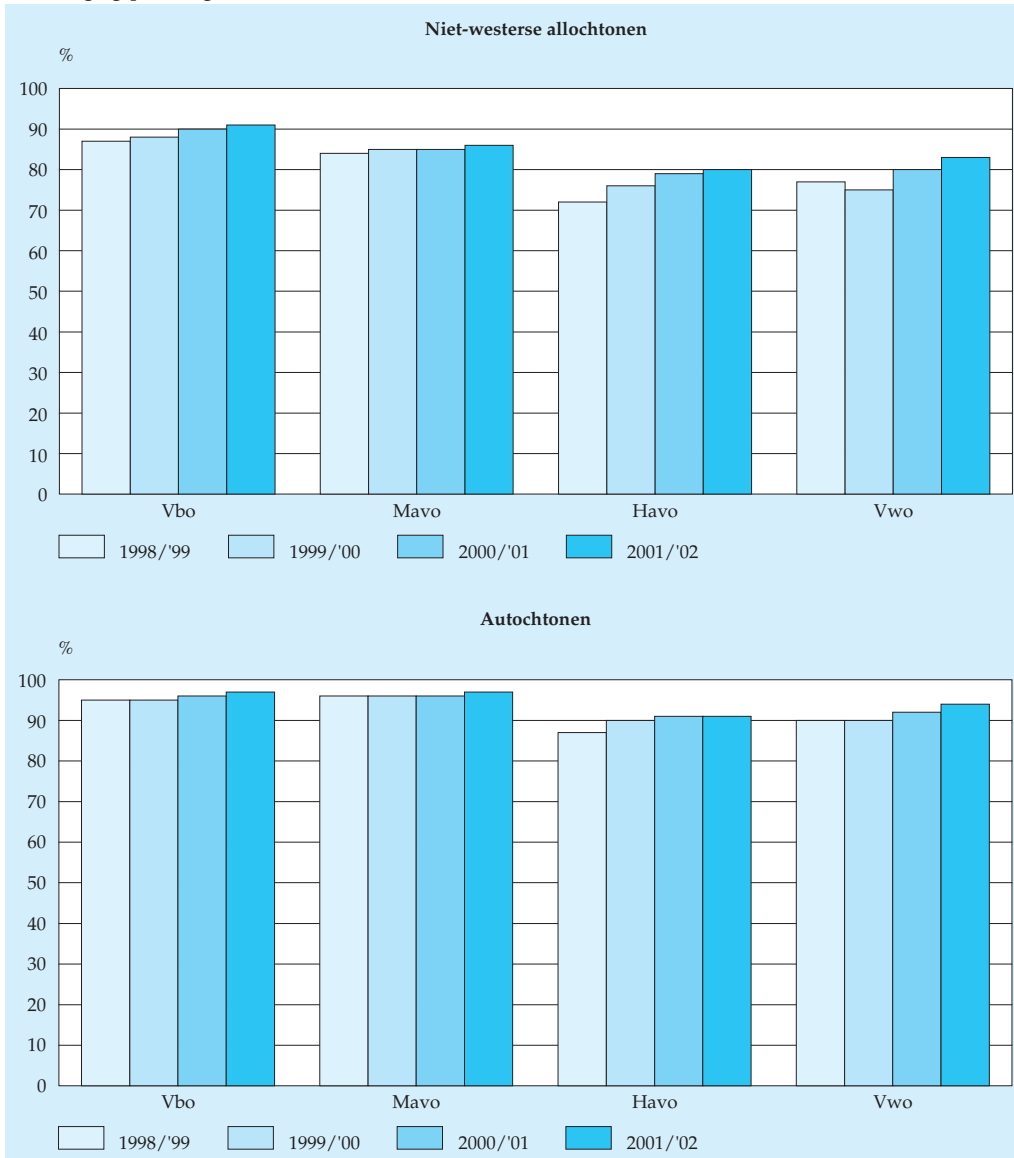
Hoog doorstroompercentage allochtonen naar vervolgonderwijs

Na het behalen van het diploma in het voorgezet onderwijs kiezen de meeste leerlingen direct voor een voltijdvervolgopleiding. Voor niet-westerse allochtonen zijn de doorstroompercentages hoger dan voor autochtonen. Niet-westerse allochtonen die net hun vwo-diploma hebben gehaald, kozen in 2002 met 79 procent vaker voor het wetenschappelijk onderwijs dan autochtonen (67 procent). Van de autochtonen ging 18 procent van het vwo direct naar het hbo, en bij niet-westerse allochtonen slechts 7 procent. De directe doorstroom van havo naar hbo was in 2002 bij niet-westerse allochtonen met 83 procent nog 7 procentpunten hoger dan bij autochtonen. Ook doen niet-westerse allochtonen na het vbo- of mavo- diploma vaker een vervolgopleiding in de beroepsopleidende leerweg (bol, het vroegere mbo). De autochtonen kiezen wellicht vaker voor de beroepsbegeleidende leerweg of de deeltijd-bol.

Deelname aan hoger onderwijs neemt toe

In de periode 1995/'96 tot 2001/'02 is het aandeel van de niet-westers allochtone bevolking dat in het hoger onderwijs studeert steeds toegenomen. Dezelfde ontwikkeling is ook bij autochtonen aan de gang. Steeds meer mensen gaan een hogere opleiding volgen. De deelname aan hoger onderwijs bij niet-westerse allochtonen ligt nog steeds een stuk lager dan bij autochtonen. De relatief lage deelname aan hoger onderwijs bij niet-westers allochtonen komt doordat ze weinig havo en vwo doen, want het doorstroompercentage naar het hogere vervolgonderwijs is juist erg

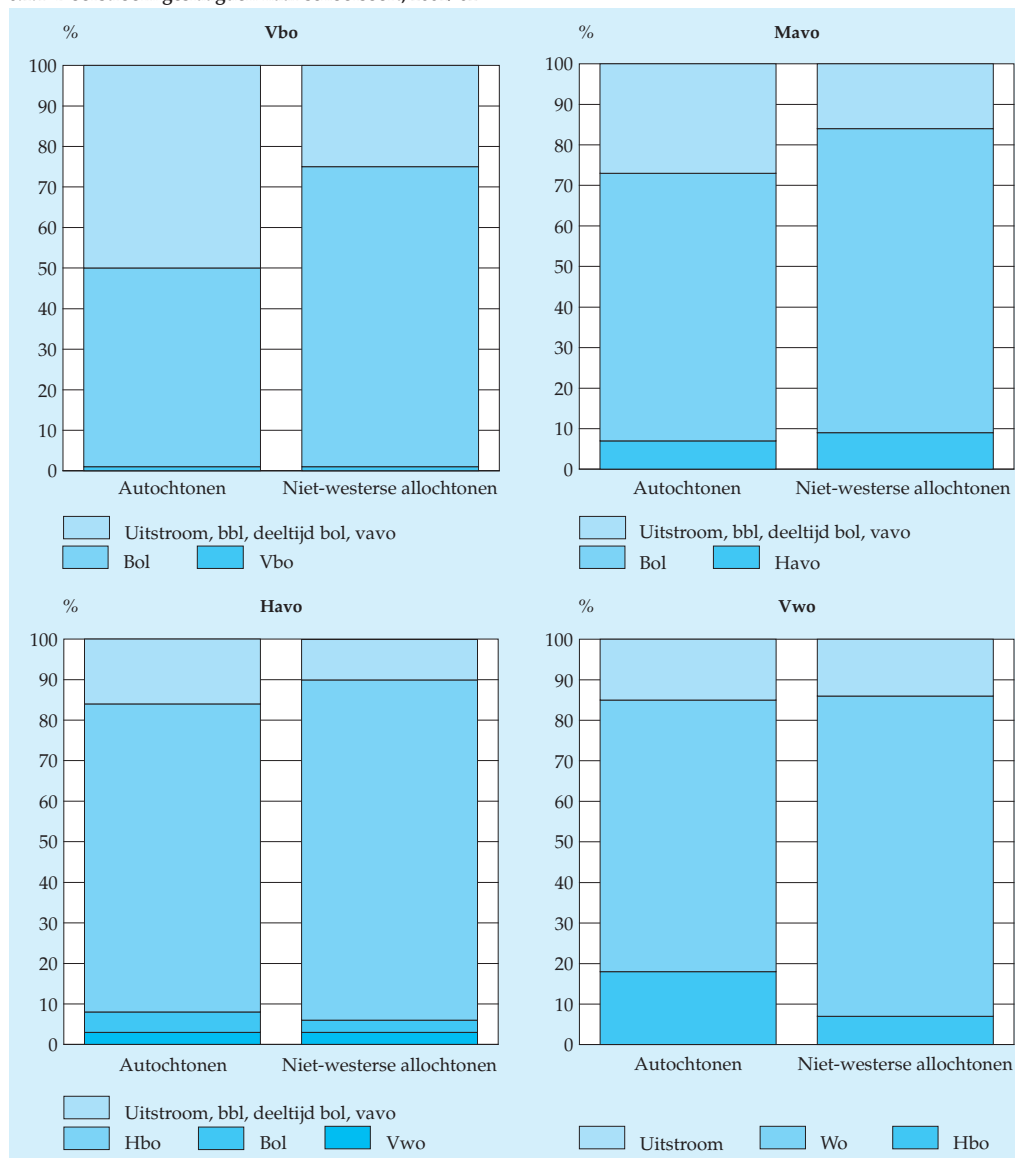
6.1.3 Slagingspercentages van eindexamenkandidaten

Bron: Inspectie van het Onderwijs, CBS, IB-groep.

hoog. Gezien de achterblijvende deelname van niet-westerse allochtonen aan havo en vwo in de laatste jaren, zal een inhaalslag ten opzichte van de autochtonen nog even op zich laten wachten.

6.1.4 Doorstroom geslaagden naar schoolsoort, 2001/02

Bron: Inspectie van het Onderwijs, CBS, IB-groep.

Toelichting

De gepresenteerde resultaten vormen een onderdeel van de uitkomsten van een lopend onderzoek dat het CBS uitvoert in het kader van gemeentelijk onderwijsachterstandenbeleid. Het onderzoek wordt gedeeltelijk gefinancierd door het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen.

De gegevens zijn gebaseerd op het examenresultatenregister van de Informatie Beheergroep (IBG). Deze registratie bevat alle examengegevens van circa 90 procent van de totale groep eindexamenkandidaten. De gegevens over de herkomstgroepering komen uit de gemeentelijke basisadministratie (GBA). De gegevens uit beide bestanden zijn samengevoegd en opgehoogd tot de totale populatie eindexamenkandidaten. Door koppeling van bestanden kan echter selectiviteit naar herkomstgroepering optreden. Het absolute aantal allochtonen kan hierdoor iets onderschat zijn.

Het voortgezet algemeen volwassenen onderwijs (vavo) is in de analyses buiten beschouwing gelaten. Ook de opleidingen die vallen onder het Ministerie van Landbouw, Natuur en Visserij en overige landbouwopleidingen behoren niet de onderzoekspopulatie.

Het voorbereidend beroepsonderwijs (vbo) is inclusief het leerwegondersteunend onderwijs lwoo. In de bestanden is het onderscheid tussen deze twee onderwijsvormen niet te maken.

Met doorstroom van eindexamenkandidaten wordt de doorstroom uit het examenjaar naar vervolgonderwijs in het aansluitende schooljaar bedoeld. Leerlingen die na het eindexamen een jaar iets anders gaan doen en daarna doorstromen naar vervolgonderwijs zijn dus niet waargenomen.

De doorstroom werd bepaald door het examenresultatenregister te koppelen aan het lesgeldregister en het centraal register inschrijvingen hoger onderwijs, beide bestanden afkomstig van de Informatie Beheergroep. Uit het lesgeldregister kan worden bepaald of een leerling zich het volgende schooljaar heeft ingeschreven in het voortgezet onderwijs, dan wel de voltijd beroepsopleidende leerweg (bol). Helaas konden leerlingen die doorstromen naar de beroepsbegeleidende leerweg (bbi) dan wel de deeltijd beroepsopleidende leerweg niet worden waargenomen. Bij de doorstroom naar het hoger beroepsonderwijs en het wetenschappelijk onderwijs werden zowel voltijd- als deeltijdstudenten meegenomen.

Autochtonen: Nederland.

Westerse allochtonen: Europa (excl. Turkije), Noord-Amerika, Japan, Oceanië en Indonesië.

Niet-westerse allochtonen: Afrika, Azië (excl. Japan en Indonesië), Zuid-Amerika en Turkije.

Eerste generatie allochtonen: personen geboren in land van herkomst.

Tweede generatie allochtonen: minimaal één ouder geboren in land van herkomst.

Tabel 6.1.1
Eindexamenkandidaten voortgezet onderwijs naar schoolsoort, 2002

	Vbo	Mavo	Havo	Vwo	Totaal
	%				x 1 000
Totaal	30,2	31,1	22,4	16,3	159,1
Man	34,5	30,1	20,6	14,8	78,6
Vrouw	26,1	32,0	24,2	17,7	80,6
Autochtonen	28,2	31,2	23,4	17,2	128,0
Niet-westerse allochtonen	44,9	30,6 △	16,0	8,4	20,9
Westerse allochtonen	25,8	30,5 △	23,3	20,4	10,3
Autochtonen	28,2	31,2	23,4	17,2	128,0
Man	32,9	30,1	21,4	15,6	63,4
Vrouw	23,6	32,2	25,4	18,8	64,6
Niet-westerse allochtonen	44,9	30,6	16,0	8,4	20,9
Man	47,2	29,7	15,0	8,1 △	10,1
Vrouw	42,7	31,5	17,0	8,8 △	10,8
Eerste generatie	51,2	28,5	13,8	6,4	6,5
Tweede generatie	42,0	31,6	17,0	9,3	14,4
w.o.					
Marokkanen	53,7	29,1	12,6	4,7	4,4
Turken	49,9	32,5	13,1	4,5	4,5
Surinamers	44,6 △	30,9 △	16,0 △	8,5 △	5,0
Antillianen en Arubanen	45,4 △	28,6 △	15,2 △	10,8	1,7
Westerse allochtonen	25,8	30,5	23,3	20,4	10,3
Man	29,4	30,6 △	21,7	18,3	5,1
Vrouw	22,3	30,3 △	24,9	22,5	5,2

△ De waarde wijkt niet significant af van de waarde van het naast hogere (vetgedrukte) aggregaat.

Bron: Inspectie van het Onderwijs, CBS, IB-groep.

Tabel 6.1.2
Aantallen eindexamenkandidaten voortgezet onderwijs naar schoolsoort en herkomstgroepering, 1999-2002

	1999	2000	2001	2002
	<i>x 1 000</i>			
Totaal vbo	50,2	47,8	46,6	48,1
Autochtonen	38,5	36,5	35,4	36,1
Niet-westerse allochtonen	8,5	8,5	8,5	9,4
Westerse allochtonen	3,2	2,8	2,6	2,6
Totaal mavo	47,3	47,8	47,2	49,5
Autochtonen	38,3	38,8	38,1	39,9
Niet-westerse allochtonen	5,7	5,9	6,2	6,4
Westerse allochtonen	3,2	3,1	3,0	3,1
Totaal havo	43,4	43,5	33,5	35,7
Autochtonen	36,8	36,6	28,2	29,9
Niet-westerse allochtonen	3,4	3,8	3,0	3,4
Westerse allochtonen	3,1	3,1	2,3	2,4
Totaal vwo	30,8	29,9	29,4	25,9
Autochtonen	26,4	25,4	25,0	22,0
Niet-westerse allochtonen	2,0	2,0	2,1	1,8
Westerse allochtonen	2,5	2,5	2,4	2,1

Bron: Inspectie van het Onderwijs, CBS, IB-groep.

Tabel 6.1.3
Slagingspercentages in het voortgezet onderwijs, 2002

	Vbo	Mavo	Havo	Vwo
	%			
Totaal	95	95	90	93
Man	95	95 △	90 △	93 △
Vrouw	96	95 △	90 △	93 △
Autochtonen	97	97	91	94
Niet-westerse allochtonen	91	86	80	83
Westerse allochtonen	95 △	95 △	87	92
Autochtonen	97	97	91	94
Man	96	97 △	91 △	94 △
Vrouw	98	97 △	91 △	94 △
Niet-westerse allochtonen	91	86	80	83
Man	90	86 △	81 △	83 △
Vrouw	93	86 △	80 △	84 △
Eerste generatie	91 △	84	77	83 △
Tweede generatie	91 △	87	82	83 △
w.o.				
Marokkanen	92 △	87 △	85	79 △
Turken	88	78	75	77
Surinamers	93	88	77	78
Antillianen en Arubanen	91 △	91	84 △	93
Westerse allochtonen	95	95	87	92
Man	93	95 △	87 △	92 △
Vrouw	97	95 △	86 △	92 △

△ De waarde wijkt niet significant af van de waarde van het naast hogere (vetgedrukte) aggregaat.

Bron: Inspectie van Onderwijs, CBS, IB-groep.

Tabel 6.1.4
Slagingspercentages voortgezet onderwijs naar herkomstgroepering en gemeentegrootte, 2002

	Vbo	Mavo	Havo	Vwo
	%			
Totaal	95	95	90	93
Vier grote gemeenten	92	90	86	91
Overige gemeenten	96	96	90	93
Totaal autochtonen	97	97	91	94
Vier grote gemeenten	95	95	91 △	94 △
Overige gemeenten	97	97	91 △	94 △
Totaal niet-westerse allochtonen	91	86	80	83
Vier grote gemeenten	91 △	85	79 △	81 △
Overige gemeenten	91 △	87	81 △	84 △
Totaal westerse allochtonen	95	95	87	92
Vier grote gemeenten	95 △	91	85 △	91 △
Overige gemeenten	95 △	95	87 △	92 △

△ De waarde wijkt niet significant af van de waarde van het naast hogere (vetgedrukte) aggregaat.

Bron: Inspectie van het Onderwijs, CBS, IB-groep.

Tabel 6.1.5a
Doorstroom ¹⁾ examenkandidaten van het vbo naar bestemming, 2002

	Geslaagden		Afgewezenen	
	bol	vbo ²⁾	bol	vbo ²⁾
	%			
Totaal	54	1	42	7
Man	45	2	37	7 △
Vrouw	64	0	51	7 △
Autochtonen	49	1	32	8 △
Niet-westerse allochtonen	74	1	58	6 △
Westerse allochtonen	57	1 △	37 △	9 △
Autochtonen	49	1	32	8
Man	40	2	27	8 △
Vrouw	60	0	42	7 △
Niet-westerse allochtonen	74	1	58	6
Man	68	1	55	6 △
Vrouw	80	1	64	6 △
Eerste generatie	73 △	1 △	54 △	4 △
Tweede generatie	75 △	1 △	61 △	7 △
w.o.				
Marokkanen	82	1 △	70	6 △
Turken	76	1 △	61 △	5 △
Surinamers	70	0 △	50	8 △
Antillianen en Arubanen	63	1 △	43	9 △
Westerse allochtonen	57	1	37	9
Man	52	1 △	35 △	8 △
Vrouw	63	0 △	43 △	11 △

△ De waarde wijkt niet significant af van de waarde van het naast hogere (vetgedrukte) aggregaat.

¹⁾ Doorstroom naar bbl, deeltijd bol en vavo werd niet waargenomen.

²⁾ Aangenomen mag worden dat de doorstroom naar het voortgezet onderwijs het vbo betreft.

Bron: Inspectie van Onderwijs, CBS, IB-groep.

Tabel 6.1.5b
Doorstroom ¹⁾ examenkandidaten van de mavo naar bestemming, 2002

	Geslaagden		Afgewezenen	
	bol	havo ²⁾	bol	mavo ³⁾
	%			
Totaal	67	7	30	38
Man	68	8	30 △	38 △
Vrouw	67	6	31 △	38 △
Autochtonen	66	7	24	41
Niet-westerse allochtonen	75	9	39	35
Westerse allochtonen	68 △	8	28 △	32 △
Autochtonen	66	7	24	41
Man	67	7	23 △	41 △
Vrouw	66	6	25 △	41 △
Niet-westerse allochtonen	75	9	39	35
Man	74 △	11	39 △	35 △
Vrouw	76 △	8	40 △	35 △
Eerste generatie	73 △	10 △	44 △	28
Tweede generatie	75 △	9 △	37 △	38
w.o.				
Marokkanen	80	9 △	43 △	37 △
Turken	78	9 △	44 △	32 △
Surinamers	74 △	7	30	37 △
Antillianen en Arubanen	69	7 △	32 △	39 △
Westerse allochtonen	68	8	28	32
Man	69 △	9 △	32 △	30 △
Vrouw	66 △	7 △	24 △	35 △

△ De waarde wijkt niet significant af van de waarde van het naast hogere (vetgedrukte) aggregaat.

¹⁾ Doorstroom naar bbl, deeltijd bol en vavo werd niet waargenomen.

²⁾ Aangenomen mag worden dat de doorstroom van geslaagden naar het voortgezet onderwijs de havo betreft.

³⁾ Aangenomen mag worden dat de doorstroom van afgewezenen naar het voortgezet onderwijs de mavo betreft.

Bron: Inspectie van Onderwijs, CBS, IB-groep.

Tabel 6.1.5c
Doorstroom ¹⁾ examenkandidaten van de havo naar bestemming, 2002

	Geslaagden			Afgewezenen	
	hbo	bol	vwo ²⁾	bol	havo ³⁾
	%				
Totaal	77	5	3	11	55
Man	78	4	3	11 △	56 △
Vrouw	76	6	2	11 △	53 △
Autochtonen	76	5	3 △	10 △	57
Niet-westerse allochtonen	83	3	3	12 △	49
Westerse allochtonen	74	4	2 △	11 △	48
Autochtonen	76	5	3	10	57
Man	78	4	3	11 △	59
Vrouw	75	6	2	10 △	55
Niet-westerse allochtonen	83	3	3	12	49
Man	84 △	2	4 △	12 △	49 △
Vrouw	83 △	3	3 △	12 △	48 △
Eerste generatie	82 △	3 △	4 △	12 △	48 △
Tweede generatie	84 △	3 △	3 △	12 △	49 △
w.o.					
Marokkanen	89	2 △	4 △	10 △	47 △
Turken	90	1	4 △	11 △	50 △
Surinamers	85 △	3 △	2 △	13 △	50 △
Antillianen en Arubanen	74	4 △	3 △	13 △	54 △
Westerse allochtonen	74	4	2	11	48
Man	74 △	4 △	2 △	7	49 △
Vrouw	73 △	4 △	2 △	14	47 △

△ De waarde wijkt niet significant af van de waarde van het naast hogere (vetgedrukte) aggregaat.

¹⁾ Doorstroom naar bbl, deeltijd bol en vavo werd niet waargenomen.

²⁾ Aangenomen mag worden dat de doorstroom van geslaagden naar het voortgezet onderwijs het vwo betreft.

³⁾ Aangenomen mag worden dat de doorstroom van afgewezenen naar het voortgezet onderwijs de havo betreft.

Bron: Inspectie van Onderwijs, CBS, IB-groep.

Tabel 6.1.5d
Doorstroom ¹⁾ examenkandidaten van het vwo naar bestemming, 2002

	Geslaagden		Afgewezenen		
	wo	hbo	hbo	vwo ²⁾	bol
	%				
Totaal	68	17	3	48	3
Man	73	13	3 △	52	3 △
Vrouw	63	20	3 △	46	3 △
Autochtonen	67	18	3 △	50 △	3 △
Niet-westerse allochtonen	79	7	2 △	47 △	6
Westerse allochtonen	68 △	11	3 △	43 △	2 △
Autochtonen	67	18	3	50	3
Man	73	13	4 △	53	3 △
Vrouw	62	21	3 △	47	3 △
Niet-westerse allochtonen	79	7	2	47	6
Man	83	5	0	51 △	4 △
Vrouw	76	9	4	43 △	7 △
Eerste generatie	78 △	5 △	6	48 △	7 △
Tweede generatie	80 △	7 △	1 △	46 △	6 △
w.o.					
Marokkanen	88	4 △	0 △	38 △	7 △
Turken	87	5 △	0 △	54 △	4 △
Surinamers	81 △	9 △	3 △	45 △	4 △
Antillianen en Arubanen	75 △	5 △	0 △	50 △	8 △
Westerse allochtonen	68	11	3	43	2
Man	71	10 △	4 △	43 △	3 △
Vrouw	65	13 △	2 △	43 △	1 △

△ De waarde wijkt niet significant af van de waarde van het naast hogere (vetgedrukte) aggregaat.

¹⁾ Doorstroom naar bbl, deeltijd bol en vavo werd niet waargenomen.

²⁾ Aangenomen mag worden dat de doorstroom van afgewezen kandidaten naar het voortgezet onderwijs het vwo betreft.

Bron: Inspectie van Onderwijs, CBS, IB-groep.

Tabel 6.1.6
Doorstroom ¹⁾ van eindexamenkandidaten in het voortgezet onderwijs, 2002

	Naar:							Overig ²⁾ Totaal	
	vbo	mavo	havo	vwo	bol	hbo	wo		
	%							x 1 000	
Totaal	0,4	0,6	3,3	1,1	37,8	18,0	10,2	28,6	159,1
Autochtonen	0,4 △	0,4	3,2	1,1 △	35,2	19,1	10,8	29,8	128,0
Niet-westerse allochtonen	0,5	1,5	4,0	1,1 △	54,9	11,3	5,6	21,1	20,9
Westerse allochtonen	0,3 △	0,5 △	3,8	1,2 △	35,6	17,1	12,7	28,8	10,3
Niet-westerse allochtonen w.o.	0,5	1,5	4,0	1,1	54,9	11,3	5,6	21,1	20,9
Marokkanen	0,5 △	1,4 △	3,2	0,7	65,9	9,7	3,2	15,2	4,4
Turken	0,6 △	2,2	3,9 △	1,0 △	60,7	9,1	3,0	19,4	4,5
Surinamers	0,4 △	1,4 △	3,7 △	1,1 △	52,7	11,1 △	5,4 △	24,3	5,0
Antillianen en Arubanen	0,8 △	1,0 △	3,1 △	0,8 △	47,6	9,9 △	7,6	29,2	1,7

△ De waarde wijkt niet significant af van de waarde van het naast hogere (vetgedrukte) aggregaat.

¹⁾ Doorstroom naar bbl, deeltijd bol en vavo werd niet waargenomen.

²⁾ Onder overig is inbegrepen de uitstroom en de eventuele doorstroom naar bbl, deeltijd bol of vavo.

Bron: Inspectie van Onderwijs, CBS, IB-groep.

Tabel 6.1.7
Doorstroom ¹⁾ havo-examinandi naar hbo per sector, 2002

	Agrarisch	Technisch	Gezondheidszorg	Economisch	Sociaal-agogisch	Kunst	Pedagogisch
	%						
Totaal	2	18	10	39	11	2	17
Autochtonen	3	18 △	11	37	11 △	2 △	18
Niet-westerse allochtonen	0	17 △	4	58	11 △	1	9
Westerse allochtonen	1	20	7	42	10 △	3	16 △
Man	3	34	4	47	3	1	8
Autochtonen	3	35 △	4 △	46	3 △	1 △	8
Niet-westerse allochtonen	0	29	2	62	3 △	1	3
Westerse allochtonen	1	36 △	4 △	43	3 △	3	9 △
Vrouw	2	4	15	33	18	3	25
Autochtonen	2	4	16	30	18 △	3 △	27
Niet-westerse allochtonen	1	6	5	54	18 △	2	14
Westerse allochtonen	2 △	6	8	41	17 △	4	23 △

△ De waarde wijkt niet significant af van de waarde van het naast hogere (vetgedrukte) aggregaat.

Bron: Inspectie van Onderwijs, CBS, IB-groep.

Tabel 6.1.8
Doorstroom vwo-examinandi naar wo per HOOP-gebied, 2002

	Land- bouw	Natuur	Techniek	Gezond- heid	Econo- mie	Recht	Gedrag en maat- schappij	Taal en cultuur
	%							
Totaal	2	8	16	13	19	12	20	10
Autochtonen	2	8 △	17	13 △	18	11	20	10
Niet-westerse allochtonen	0	9 △	13	14 △	23	18	15	6
Westerse allochtonen	1	8 △	15 △	14 △	18 △	15	18 △	11 △
Man	2	11	28	8	27	9	9	6
Autochtonen	2	11 △	29	8	27 △	9	10 △	6 △
Niet-westerse allochtonen	0	11 △	23	11	32	11 △	7 △	3
Westerse allochtonen	0	10 △	28 △	10 △	26 △	11 △	8 △	6 △
Vrouw	2	6	5	18	10	15	29	15
Autochtonen	2	6 △	5 △	19 △	10	13	30	15
Niet-westerse allochtonen	1	7 △	3 △	17 △	16	25	22	9
Westerse allochtonen	1	6 △	4 △	17 △	10 △	19	26 △	16 △

△ De waarde wijkt niet significant af van de waarde van het naast hogere (vetgedrukte) aggregaat.

Bron: Inspectie van Onderwijs, CBS, IB-groep.

Tabel 6.1.9
Doorstroom ¹⁾ vwo-examinandi naar hbo per sector, 2002

	Agrarisch	Technisch	Gezond- heidszorg	Econo- misch	Sociaal- agogisch	Kunst	Pedago- gisch
	%						
Totaal	3	14	15	39	8	7	14
Autochtonen	3	14 △	16	38 △	8 △	6	15
Niet-westerse allochtonen	1 △	14 △	8	47 △	6 △	13	11 △
Westerse allochtonen	0	14 △	10	41 △	7 △	18	10 △
Man	3	32	5	46	1	5	7
Autochtonen	3 △	33	5 △	46 △	1 △	4	7 △
Niet-westerse allochtonen	0 △	25 △	3 △	69	0 △	3 △	0 △
Westerse allochtonen	1 △	23 △	1 △	44 △	3 △	17	9 △
Vrouw	2	4	21	34	11	8	18
Autochtonen	3 △	4	22	34 △	12 △	8	18
Niet-westerse allochtonen	1 △	10	10	37 △	8 △	18	16 △
Westerse allochtonen	0 △	8 △	16 △	39 △	9 △	18	11

△ De waarde wijkt niet significant af van de waarde van het naast hogere (vetgedrukte) aggregaat.

Bron: Inspectie van Onderwijs, CBS, IB-groep.

6.2 *Bevolking naar opleidingsniveau en arbeidspositie*

Het opleidingsniveau van de Nederlandse bevolking in de leeftijd van 15–64 jaar is tussen 1996 en 2002 toegenomen. Vooral het aandeel personen met een hogere beroepsopleiding is gestegen. Ook het opleidingsniveau van de werkzame beroepsbevolking is toegenomen en ligt hoger dan van de totale bevolking.

Opleidingsniveau bevolking neemt toe

In 2002 had 63 procent van de personen in de leeftijd van 15–64 jaar minimaal een opleiding op het niveau van havo. Dat gold in 1996 voor 60 procent. Het aandeel personen met alleen basisonderwijs of voorbereidend beroepsonderwijs (vbo) is in de periode 1996–2002 afgenomen, terwijl het aandeel personen met een middelbare beroepsopleiding is gestegen. Het aandeel vrouwen met minimaal havo is tussen 1996 en 2002 sterker gestegen dan het aandeel mannen. Toch is het opleidingsniveau van de mannen nog steeds wat hoger. Van de mannen had in 2002 bijna tweederde havo of hoger, van de vrouwen was dat iets meer dan 60 procent. Het opleidingsniveau van de autochtone bevolking is tussen 1996 en 2002 gestegen, terwijl het opleidingsniveau van de allochtone bevolking iets is afgenomen. Het verschil in opleidingsniveau tussen autochtonen en allochtonen is hierdoor iets groter geworden. In 2002 had 64 procent van de autochtonen minimaal havo tegen 49 procent van de allochtonen.

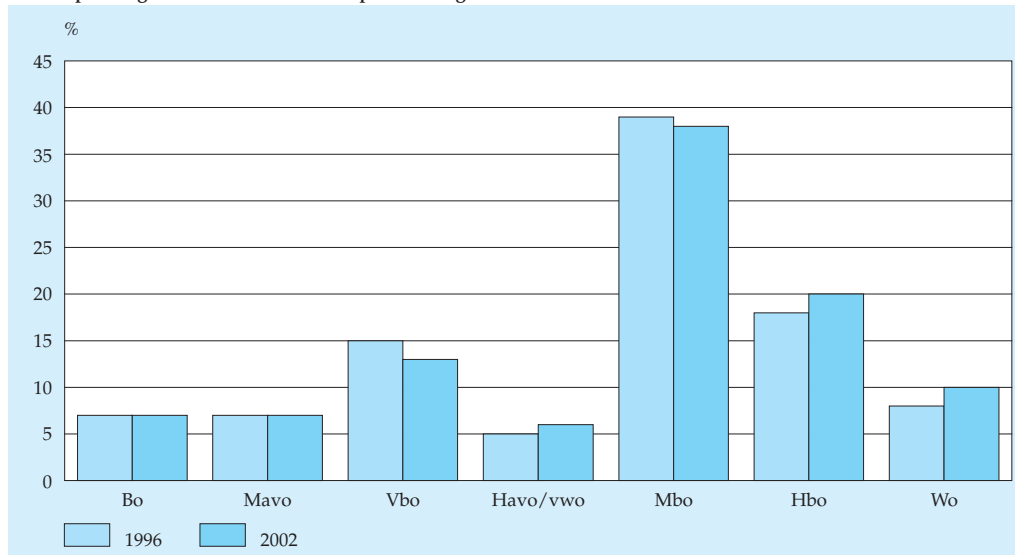
Ongeveer driekwart van de werkzame beroepsbevolking heeft minimaal havo

Het opleidingsniveau van de werkzame beroepsbevolking is tussen 1996 en 2002 eveneens toegenomen. De stijging is iets groter dan bij de totale bevolking. Van de werkzame beroepsbevolking in 2002 heeft 74 procent minimaal een opleiding op het niveau van havo. In 1996 was dat nog 70 procent. Het opleidingsniveau van de werkzame beroepsbevolking is dus hoger dan van de totale bevolking. De werkzame vrouwen zijn over het algemeen wat hoger opgeleid dan de werkzame mannen. Dit hangt samen met de hogere arbeidsdeelname van middelbaar en hoogopgeleide vrouwen ten opzichte van laagopgeleide vrouwen. Bij de werkzame beroepsbevolking is het opleidingsniveau van de 25–34-jarigen het hoogst. Van deze leeftijdsgroep heeft in 2002 80 procent minimaal havo. Het opleidingsniveau van de autochtonen en westerse allochtonen in de werkzame beroepsbevolking is beduidend hoger dan van de niet-westerse allochtonen.

Toelichting

De gegevens in deze paragraaf zijn ontleend aan de Enquête beroepsbevolking (EBB) van het CBS. De EBB wordt sinds 1987 gehouden onder mensen die in Nederland wonen met uitzondering van de institutionele bevolking. Deze enquête wordt bij een steekproef van 1 procent van de bevolking uitgevoerd. De EBB bevat arbeidsmarktkenmerken en demografische kenmerken. De demografische kenmerken, zoals geslacht, geboortedatum, burgerlijke staat, land van herkomst en positie in het

6.2.1 Opleidingsniveau werkzame beroepsbevolking

Bron: Enquête beroepsbevolking.

huishouden, hebben betrekking op alle leden van het huishouden. De vragen naar de positie op de arbeidsmarkt worden alleen gesteld aan personen van 15 jaar of ouder. Zij hebben onder andere betrekking op het al dan niet werkzaam zijn, de positie in de werkring, het bedrijf waar men werkt, het zoeken naar werk, de gevolgde opleiding en het ingeschreven zijn bij een Centrum voor Werk en Inkomen (CWI).

De uitkomsten van de EBB zijn gebaseerd op een steekproefonderzoek. De uitkomsten hebben daardoor een onnauwkeurigheidsmarge.

Volgens de gekozen herkomstgroeperingsdefinitie worden tot de allochtonen gerekend:

- zij die zelf in het buitenland zijn geboren met minstens één in het buitenland geboren ouder (1e generatie);
- zij die in Nederland zijn geboren met eveneens minstens één in het buitenland geboren ouder (2e generatie).

Een allochtoon is dus een persoon van wie ten minste één ouder in het buitenland is geboren. Binnen de groep allochtonen wordt een onderscheid gemaakt in westerse en niet-westerse allochtonen. Tot de niet-westerse allochtonen behoren personen uit onder meer Turkije, Marokko, Suriname en de Nederlandse Antillen. Tot de westerse allochtonen behoren personen uit Europa (excl. Turkije), Noord-Amerika, Indonesië, Japan en Oceanië.

Tabel 6.2.1
Bevolking van 15–64 jaar naar arbeidspositie, geslacht en onderwijsniveau, 1996 en 2002

	Totaal ¹⁾	Basis- onder- wijs	Mavo	Vbo	Havo/ vwo	Mbo	Hbo	Wo
	<i>x 1 000</i>	%						
1996								
Bevolking	10 534	14	11	16	7	33	14	6
Mannen	5 343	13	9	16	6	34	15	7
Vrouwen	5 191	15	13	16	7	31	13	4
Werkzame beroepsbevolking	6 185	7	7	15	5	39	18	8
Mannen	3 870	8	6	17	5	39	16	9
Vrouwen	2 315	6	9	12	6	40	20	7
Werkloze beroepsbevolking	501	17	11	17	9	29	12	6
Mannen	228	20	9	17	9	25	12	8
Vrouwen	273	15	12	16	8	32	12	5
Niet-beroepsbevolking	3 848	23	18	18	9	22	8	2
Mannen	1 245	25	19	12	10	20	10	3
Vrouwen	2 603							
2002								
Bevolking	10 871	12	10	15	7	33	16	7
Mannen	5 502	12	8	15	6	34	16	9
Vrouwen	5 368	13	12	15	7	32	16	6
Werkzame beroepsbevolking	7 141	7	7	13	6	38	20	10
Mannen	4 219	8	6	15	5	37	18	10
Vrouwen	2 922	6	8	11	6	39	22	8
Werkloze beroepsbevolking	302	14	12	16	8	27	14	8
Mannen	147	17	11	16	7	25	14	11
Vrouwen	155	12	13	16	9	30	15	6
Niet-beroepsbevolking	3 427	23	17	17	8	22	9	2
Mannen	1 136	26	19	12	10	21	10	3
Vrouwen	2 291	22	16	20	8	23	9	2

¹⁾ Inclusief onderwijsniveau onbekend.

Bron: Enquête beroepsbevolking.

Tabel 6.2.2
Bevolking van 15-64 jaar naar arbeidspositie, leeftijd en onderwijsniveau, 1996 en 2002

	Totaal ¹⁾	Basis- onder- wijs	Mavo	Vbo	Havo/ vwo	Mbo	Hbo	Wo
	<i>x 1 000</i>	%						
1996								
Bevolking	10 534	14	11	16	7	33	14	6
15-24 jaar	1 948	18	24	14	15	21	7	1
25-34 jaar	2 598	8	6	14	7	39	17	8
35-44 jaar	2 397	11	7	15	5	36	17	8
45-54 jaar	2 125	15	9	18	3	33	15	7
55-64 jaar	1 464	20	13	20	2	29	12	4
Werkzame beroepsbevolking	6 185	7	7	15	5	39	18	8
15-24 jaar	770	7	13	21	10	41	8	1
25-34 jaar	1 965	5	5	13	6	43	19	9
35-44 jaar	1 704	7	6	14	5	38	21	10
45-54 jaar	1 360	10	7	15	3	37	19	9
55-64 jaar	387	10	9	16	3	37	17	9
Werkloze beroepsbevolking	501	17	11	17	9	29	12	6
15-24 jaar	112	22	16	16	12	22	9	3
25-34 jaar	149	15	7	17	9	29	13	9
35-44 jaar	131	16	9	17	8	32	11	6
45-54 jaar	92	17	12	16	4	30	15	6
55-64 jaar	18	17	13	16	5	32	13	5
Niet-beroepsbevolking	3 848	23	18	18	9	22	8	2
15-24 jaar	1 067	25	32	9	20	7	6	1
25-34 jaar	485	18	10	18	10	30	10	3
35-44 jaar	563	21	10	20	6	31	9	2
45-54 jaar	674	25	12	26	3	25	7	2
55-64 jaar	1 060	23	15	21	2	26	10	2
2002								
Bevolking	10 871	12	10	15	7	33	16	7
15-24 jaar	1 892	18	24	12	17	20	8	1
25-34 jaar	2 343	7	5	11	6	39	21	10
35-44 jaar	2 599	9	6	14	6	37	18	10
45-54 jaar	2 376	14	7	17	3	33	17	8
55-64 jaar	1 660	17	10	20	2	31	14	6
Werkzame beroepsbevolking	7 141	7	7	13	6	38	20	10
15-24 jaar	838	8	15	17	14	36	9	1
25-34 jaar	1 902	5	4	10	5	41	23	11
35-44 jaar	2 050	7	5	13	5	38	20	11
45-54 jaar	1 741	10	6	14	3	36	20	10
55-64 jaar	610	10	7	16	3	35	19	11
Werkloze beroepsbevolking	302	14	12	16	8	27	14	8
15-24 jaar	78	19	22	13	17	18	8	3
25-34 jaar	74	12	8	20	5	30	14	12
35-44 jaar	75	11	9	16	6	31	15	12
45-54 jaar	58	14	7	17	5	32	19	6
55-64 jaar	18	17	12	11	1	28	24	9

Tabel 6.2.2 (slot)
Bevolking van 15–64 jaar naar arbeidspositie, leeftijd en onderwijsniveau, 1996 en 2002

	Totaal ¹⁾	Basis- onder- wijs	Mavo	Vbo	Havo/ vwo	Mbo	Hbo	Wo
	<i>x 1 000</i>	%						
2002								
Niet-beroepsbevolking	3 427	23	17	17	8	22	9	2
15–24 jaar	977	26	33	8	19	7	6	0
25–34 jaar	367	19	10	16	8	32	12	3
35–44 jaar	474	19	10	20	7	31	10	4
45–54 jaar	577	27	11	24	3	24	8	2
55–64 jaar	1 032	21	12	22	2	29	11	3

¹⁾ Inclusief onderwijsniveau onbekend.

Bron: Enquête beroepsbevolking.

Tabel 6.2.3a
Bevolking van 15–64 jaar naar arbeidspositie, herkomstgroepering en onderwijsniveau, 1996

	Totaal ¹⁾	Basis- onder- wijs	Mavo	Vbo	Havo/ vwo	Mbo	Hbo	Wo
	<i>x 1 000</i>	%						
Bevolking	10 534							
Autochtonen		11	11	17	6	35	14	6
Allochtonen		25	13	13	9	23	12	6
Westerse allochtonen		13	12	13	9	28	16	9
Niet-westerse allochtonen		39	14	12	8	16	7	3
Turken		57	11	12	6	11	2	1
Marokkanen		59	11	11	6	9	2	1
Surinamers		27	15	13	7	25	10	3
Antillianen/Arubanen		21	15	18	6	24	11	4
Overige niet-westerse allochtonen		26	16	9	14	16	12	6
Werkzame beroepsbevolking	6 185							
Autochtonen		7	7	15	5	39	18	8
Allochtonen		12	9	13	8	31	16	10
Westerse allochtonen		6	9	12	7	33	19	13
Niet-westerse allochtonen		23	11	15	9	26	11	5
Turken		42	11	17	4	20	5	1
Marokkanen		34	11	16	9	20	6	2
Surinamers		16	10	13	7	34	13	6
Antillianen/Arubanen		8	10	21	5	32	16	7
Overige niet-westerse allochtonen		15	12	13	15	22	15	9
Werkloze beroepsbevolking	501							
Autochtonen		13	10	17	8	32	13	6
Allochtonen		27	11	17	10	20	10	5
Westerse allochtonen		12	9	20	11	24	15	9
Niet-westerse allochtonen		36	13	15	9	18	6	3
Turken		47	8	16	11	16	1	1
Marokkanen		60	16	10	4	10	1	–
Surinamers		27	12	20	5	25	7	3
Antillianen/Arubanen		25	17	22	–	23	9	3
Overige niet-westerse allochtonen		22	13	11	14	18	13	7
Niet-beroepsbevolking	3 848							
Autochtonen		20	18	20	8	24	9	2
Allochtonen		38	17	11	9	14	8	2
Westerse allochtonen		22	18	14	11	21	12	3
Niet-westerse allochtonen		53	16	8	8	8	5	2
Turken		68	12	9	5	4	1	1
Marokkanen		73	9	8	5	3	1	1
Surinamers		42	22	11	8	11	5	1
Antillianen/Arubanen		34	20	15	9	15	7	1
Overige niet-westerse allochtonen		35	20	5	14	11	10	4

¹⁾ Inclusief onderwijsniveau onbekend.

Bron: Enquête beroepsbevolking.

Tabel 6.2.3b
Bevolking van 15–64 jaar naar arbeidspositie, herkomstgroepering en onderwijsniveau, 2002

	Totaal ¹⁾	Basis- onder- wijs	Mavo	Vbo	Havo/ vwo	Mbo	Hbo	Wo
	<i>x 1 000</i>	%						
Bevolking	10 871							
Autochtonen		10	10	15	7	33	16	7
Allochtonen		26	10	14	8	21	12	8
Westerse allochtonen		12	9	14	10	26	16	12
Niet-westerse allochtonen		34	11	14	8	19	10	6
Turken		50	9	14	6	12	6	1
Marokkanen		50	10	15	5	14	4	3
Surinamers		21	16	12	6	29	12	4
Antillianen/Arubanen		20	10	19	6	27	14	5
Overige niet-westerse allochtonen		28	10	12	11	17	13	10
Werkzame beroepsbevolking	7 141							
Autochtonen		6	6	13	5	39	20	9
Allochtonen		8	7	13	6	37	19	9
Westerse allochtonen		8	6	14	8	29	19	16
Niet-westerse allochtonen		8	7	13	6	37	19	10
Turken		33	10	18	8	20	9	2
Marokkanen		35	7	18	4	24	6	5
Surinamers		15	11	11	6	37	14	6
Antillianen/Arubanen		13	6	19	5	35	15	7
Overige niet-westerse allochtonen		18	8	13	12	21	15	13
Werkloze beroepsbevolking	302							
Autochtonen		13	12	15	8	30	15	8
Allochtonen		19	17	18	8	24	10	3
Westerse allochtonen		14	7	20	6	23	18	12
Niet-westerse allochtonen		19	17	18	8	24	10	3
Turken		47	18	10	2	16	2	5
Marokkanen		43	3	22	4	10	–	17
Surinamers		5	30	29	3	15	19	–
Antillianen/Arubanen		9	14	21	–	33	20	3
Overige niet-westerse allochtonen		16	7	18	14	22	11	12
Niet-beroepsbevolking	3 427							
Autochtonen		20	18	18	8	24	9	2
Allochtonen		24	17	17	8	22	9	3
Westerse allochtonen		20	12	15	12	21	11	7
Niet-westerse allochtonen		24	17	17	8	22	9	3
Turken		66	7	11	6	5	3	–
Marokkanen		64	13	12	5	4	2	–
Surinamers		37	22	12	5	15	7	2
Antillianen/Arubanen		32	16	19	10	12	10	2
Overige niet-westerse allochtonen		41	12	11	9	11	11	5

¹⁾ Inclusief onderwijsniveau onbekend.

Bron: Enquête beroepsbevolking.

Tabel 6.2.4
Bevolking van 15–64 jaar naar arbeidspositie, landsdeel en onderwijsniveau, 1996 en 2002

	Totaal ¹⁾	Basis- onder- wijs	Mavo	Vbo	Havo/ vwo	Mbo	Hbo	Wo
	<i>x 1 000</i>	%						
1996								
Bevolking	10 534	14	11	16	7	33	14	6
Noord	1 093	14	11	18	6	35	12	4
Oost	2 894	13	11	16	6	33	15	6
West	4 183	14	11	14	7	32	14	7
Zuid	2 364	14	11	18	6	33	13	4
Werkzame beroepsbevolking	6 185	7	7	15	5	39	18	8
Noord	597	8	6	17	4	44	15	6
Oost	1 708	7	7	15	5	40	19	8
West	2 500	8	7	13	6	38	18	10
Zuid	1 380	7	7	16	5	41	17	6
Werkloze beroepsbevolking	501	17	11	17	9	29	12	6
Noord	66	15	9	18	6	30	15	7
Oost	125	16	10	16	8	32	11	7
West	203	19	11	15	10	26	12	6
Zuid	106	16	11	19	7	30	12	4
Niet-beroepsbevolking	3 848	23	18	18	9	22	8	2
Noord	430	23	19	18	8	23	8	1
Oost	1 061	22	17	19	9	22	9	2
West	1 480	24	18	16	9	22	9	2
Zuid	877	24	18	20	8	21	7	1
2002								
Bevolking	10 871	12	10	15	7	33	16	7
Noord	1 125	12	10	16	6	37	15	5
Oost	3 034	12	10	17	6	35	15	5
West	4 840	13	10	13	8	30	17	10
Zuid	1 871	12	10	16	6	35	16	5
Werkzame beroepsbevolking	7 141	7	7	13	6	38	20	10
Noord	701	7	6	14	4	44	18	6
Oost	1 966	7	7	15	5	41	19	7
West	3 232	7	7	12	7	34	21	13
Zuid	1 242	8	6	15	4	40	20	7
Werkloze beroepsbevolking	302	14	12	16	8	27	14	8
Noord	42	17	10	18	8	30	11	7
Oost	82	16	11	17	6	30	15	5
West	136	13	13	13	10	23	15	12
Zuid	43	13	11	19	6	33	14	5
Niet-beroepsbevolking	3 427	23	17	17	8	22	9	2
Noord	383	19	17	19	9	25	9	1
Oost	986	23	17	19	7	23	8	2
West	1 472	24	17	15	9	21	10	3
Zuid	586	22	17	19	8	23	8	2

¹⁾ Inclusief onderwijsniveau onbekend.

Bron: Enquête beroepsbevolking.

6.3 Schoolverlaters op de arbeidsmarkt

Van de gediplomeerde schoolverlaters die in het studiejaar 2000/'01 de opleiding hebben afgerond, is ongeveer de helft op zoek gegaan naar werk. Het overgrote deel hiervan heeft betaald werk gevonden. Bijna de helft van alle schoolverlaters op de arbeidsmarkt is afkomstig van het secundair beroepsonderwijs. Zij zijn doorgaans tevreden over de aansluiting met de beroepspraktijk en de baan die ze hebben gevonden.

Een baan of toch verder leren?

De keuze werken of verder leren hangt sterk samen met de gevolgde onderwijssoort. Over het algemeen gaan laagopgeleide schoolverlaters verder leren en hoger opgeleide schoolverlaters op zoek naar een baan. Schoolverlaters kunnen echter ook kiezen voor een combinatie van werken en leren in de beroepsbegeleidende leerweg (bbl) of het duaal hbo. Het merendeel (84 procent) van de schoolverlaters van het algemeen voortgezet onderwijs (avo) zegt anderhalf jaar na het behalen van het diploma scholier of student te zijn. Bij het voorbereidend beroepsonderwijs (vbo) is dat ongeveer de helft. Daarnaast heeft nog eens 27 procent van de vbo-gediplomeerden gekozen voor een combinatie van werken en leren via de bbl. Voor de beroepsopleidende leerweg (bol) geldt dat ongeveer de helft van de schoolverlaters naar de arbeidsmarkt is gegaan. Bij de bbl, het hbo en het wo zegt het merendeel van de schoolverlaters dat ze hebben gekozen voor de arbeidsmarkt.

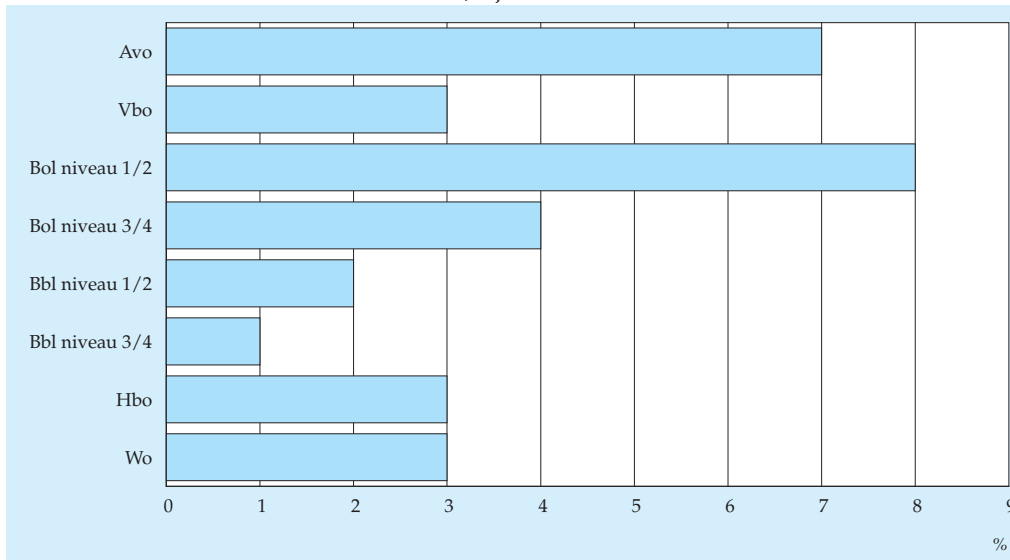
Werkloosheid niet toegenomen

In totaal is 53 procent van de schoolverlaters een baan gaan zoeken. Deze schoolverlaters hebben de arbeidsmarkt betreden op een moment dat de werkgelegenheidsperspectieven nog relatief gunstig waren. Het overgrote deel van hen heeft dan ook betaald werk gevonden. Van de schoolverlaters van 2000/'01 is, anderhalf jaar na het behalen van het diploma, slechts 3 procent werkloos. Hiermee blijft de werkloosheid onder schoolverlaters net zoals de afgelopen jaren op een uitzonderlijk laag niveau. Het werkloosheidspercentage is het hoogst voor schoolverlaters van bol niveau 1/2. Bovendien is de werkloosheid voor bol'ers van niveau 1/2 de laatste twee jaar verdubbeld. Verder heeft 18 procent van de werkzame schoolverlaters van 2000/'01 een flexibele aanstelling. Vooral bij het avo, het vbo en de bol is het aandeel schoolverlaters met een flexibel dienstverband hoog.

Aanvangssalarissen nauwelijks gestegen

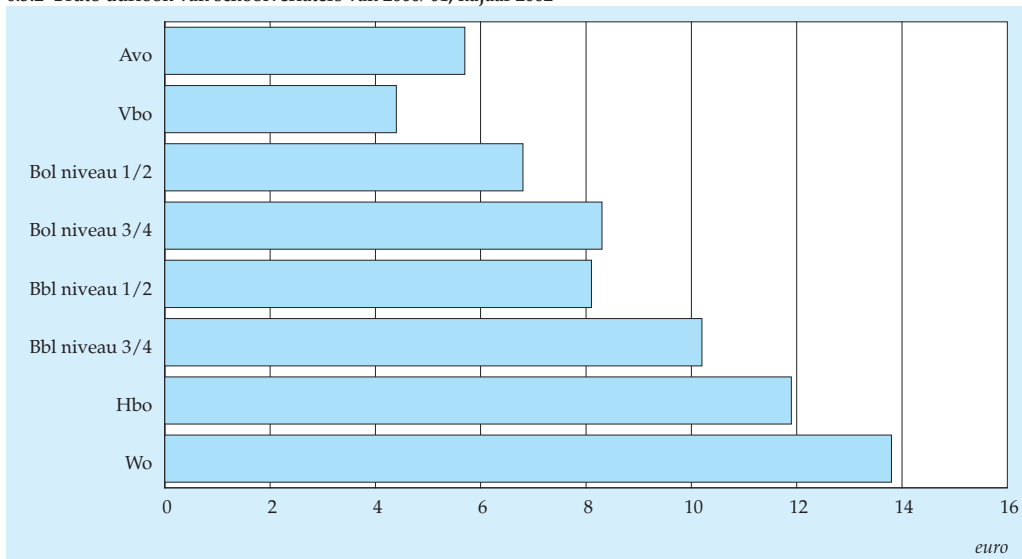
De aanvangssalarissen van schoolverlaters zijn in 2002 niet of nauwelijks gestegen. Hiermee is aan de loonstijgingen, die vooral in de tweede helft van de jaren negentig aanzienlijk waren, een einde gekomen. Alleen voor afgestudeerden van het avo, het hbo en het wo geldt dat de aanvangssalarissen licht zijn toegenomen. Overigens blijken schoolverlaters van de sector gezondheidszorg over het algemeen een hoger startsalaris te hebben dan schoolverlaters van andere sectoren. Daarnaast is in het hbo het startsalaris van afgestudeerden van de studierichting onderwijs relatief hoog.

6.3.1 Werkloosheid onder schoolverlaters van 2000/'01, najaar 2002

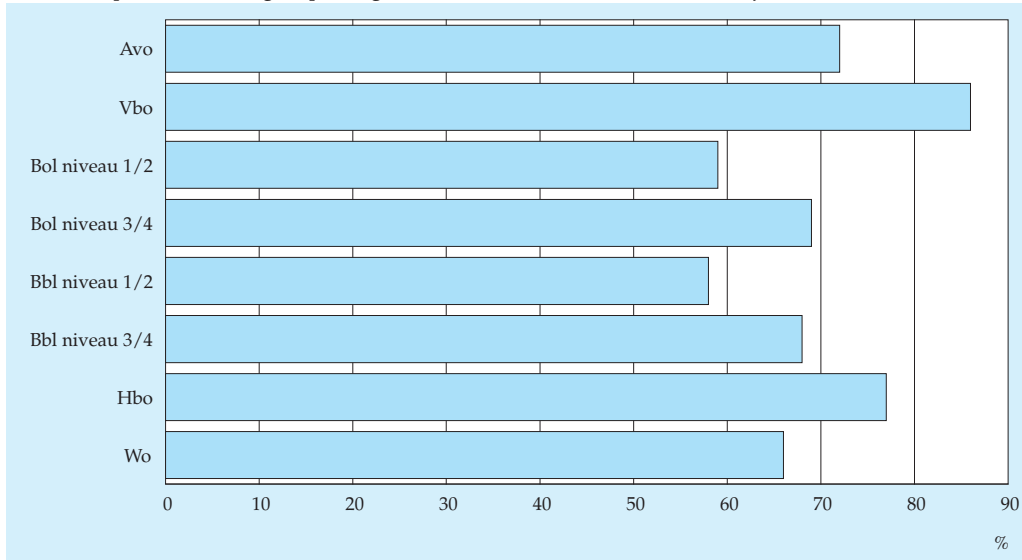
Bron: ROA.

6.3.2 Bruto uurloon van schoolverlaters van 2000/'01, najaar 2002

Bron: ROA.

6.3.3 Werk op minimaal het eigen opleidingsniveau van schoolverlaters van 2000/'01, najaar 2002

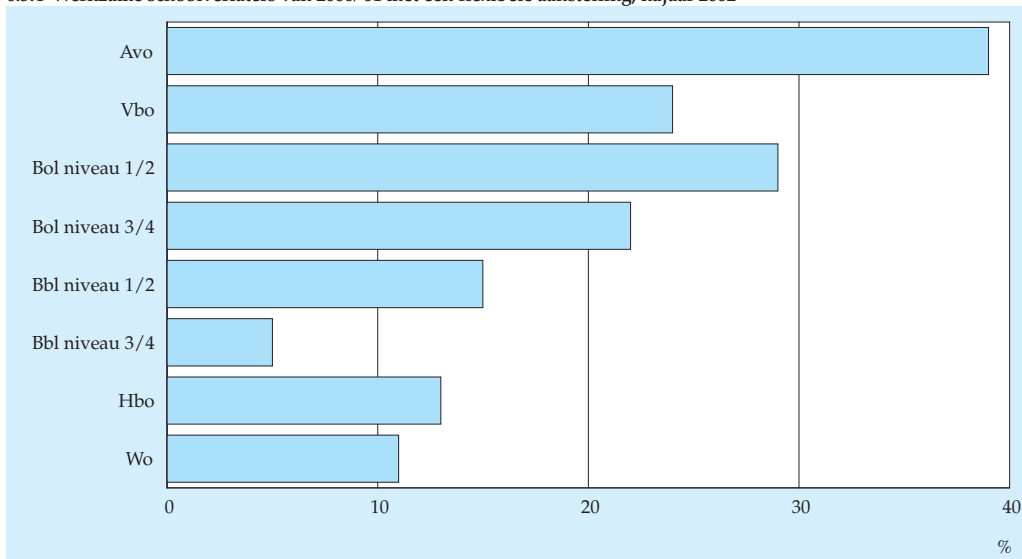

Bron: ROA.

Aansluiting tussen opleiding en werk

In vergelijking met een jaargang eerder hebben de schoolverlaters van 2000/'01 vaker een baan gevonden die aansluit bij het behaalde opleidingsniveau. Anderhalf

6.3.4 Werkzame schoolverlaters van 2000/'01 met een flexibele aanstelling, najaar 2002

Bron: ROA.

jaar na het behalen van het diploma heeft 71 procent van de werkzame schoolverlaters een baan gevonden op minimaal het eigen opleidingsniveau. Bij de schoolverlaters van 1999/'00 was dat tweederde. Schoolverlaters van bol niveau 1/2 en bbl niveau 1/2 vinden het minst vaak een baan die past bij het behaalde opleidingsniveau.

Ook het aandeel schoolverlaters met een baan die aansluit bij de gevolgde opleidingsrichting is toegenomen in vergelijking met een jaar eerder. In totaal heeft 73 procent van de werkzame schoolverlaters een baan die aansluit bij de eigen of verwante opleidingsrichting. Daarbij geldt dat schoolverlaters van bbl niveau 3/4 het vaakst een baan hebben die qua richting aansluit op de gevolgde opleiding.

Schoolverlaters van het secundair beroepsonderwijs

Het secundair beroepsonderwijs vervult een belangrijke rol in de economische ontwikkeling van Nederland. Bijna de helft van de schoolverlaters die zich aanbieden op de arbeidsmarkt is afkomstig van de bol of de bbl. Het is dan ook belangrijk dat opleidingen in het secundair beroepsonderwijs goed aansluiten op de arbeidsmarkt. Na een aantal jaren van grote krapte op de arbeidsmarkt laat 2002 de eerste tekenen van een afnemende vraag naar schoolverlaters van het secundair beroepsonderwijs zien. De werkloosheid onder schoolverlaters van de bol en de bbl loopt iets op en de lonen zijn nauwelijks toegenomen of zelfs gedaald. Historisch gezien echter is de werkloosheid onder schoolverlaters van het secundair beroepsonderwijs nog altijd vrij laag.

Aansluiting met de beroepspraktijk

Ongeveer 85 procent van de schoolverlaters van de bol en de bbl vindt de aansluiting tussen de gevolgde opleiding en de beroepspraktijk voldoende tot goed. De percentages variëren van 76 procent voor de sector bol niveau 3/4 landbouw tot 94 procent voor de sector bbl niveau 3/4 gedrag en maatschappij. Deze percentages zijn opvallend omdat zo'n 45 procent van de schoolverlaters van het secundair beroepsonderwijs beneden zijn of haar niveau werkzaam is en ruim een kwart buiten de eigen richting. Blijkbaar wordt een baan onder het behaalde opleidingsniveau of buiten de gevolgde opleidingsrichting niet per definitie als problematisch ervaren. Schoolverlaters van de bbl zijn over het algemeen wat vaker tevreden over de aansluiting met de beroepspraktijk dan schoolverlaters van de bol. Dit mag worden verwacht omdat bij de bbl een groter deel van de opleiding bestaat uit beroepspraktijkvorming dan bij de bol.

Tevredenheid over de huidige functie

Van de werkzame schoolverlaters afkomstig van het secundair beroepsonderwijs is bijna driekwart (zeer) tevreden over de huidige functie. Schoolverlaters van de sectoren gezondheidszorg en gedrag en maatschappij zijn doorgaans vaker tevreden over de huidige functie dan schoolverlaters van andere sectoren. Dit komt

waarschijnlijk doordat de beloning, de werkzekerheid en de aansluiting tussen de opleiding en de beroepspraktijk relatief goed is voor schoolverlaters van de sector gezondheidszorg. Daarnaast geldt voor zorgopleidingen dat leerlingen een duidelijk beeld hebben van de beroepen en instellingen waarin zij terecht komen. Dit laatste geldt in mindere mate voor bijvoorbeeld economische opleidingen, waar schoolverlaters in een brede waaier van beroepen terecht komen.

Studiekeuze achteraf bezien

Hebben schoolverlaters van het secundair beroepsonderwijs werk gevonden zoals ze dat voor ogen hebben gehad bij aanvang van hun studie? Het aandeel schoolverlaters dat aangeeft opnieuw dezelfde opleiding te zullen volgen, geeft hiervoor een indicatie. Ruim driekwart van de werkende schoolverlaters van het secundair beroepsonderwijs geeft aan dezelfde opleiding te willen volgen. Schoolverlaters van bbl niveau 3/4 geven dit het vaakst aan. Voor schoolverlaters van bol niveau 1/2 geldt dat ze het vaakste spijt hebben van de gekozen opleiding. Vooral veel bol'ers niveau 1/2 zeggen achteraf liever een andere opleiding te willen volgen.

Toelichting

De gepresenteerde gegevens zijn ontleend aan het onderzoek *Schoolverlaters tussen Onderwijs en Arbeidsmarkt 2002* en het onderzoeksrapport *De arbeidsmarkt voor MBO-schoolverlaters: nu en straks (editie 2003)* van het Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (ROA). Beide onderzoeken zijn gebaseerd op gegevens die in het najaar van 2002 zijn verzameld onder ongeveer 38 duizend gediplomeerde schoolverlaters van het algemeen voortgezet onderwijs (avo), het voorbereidend beroepsonderwijs (vbo), de beroepsopleidende (bol) en beroepsbegeleidende (bbl) leerweg van het secundair beroepsonderwijs en afgestudeerden van het hoger beroepsonderwijs (hbo) en het wetenschappelijk onderwijs (wo) van het school- of studiejaar 2000/'01. De betreffende meting vond ongeveer anderhalf jaar na afstuderen plaats.

Het *werkloosheidspercentage* betreft het aandeel schoolverlaters zonder werk (of met werk minder dan 12 uur per week) die minstens 12 uur per week willen werken, daarvoor beschikbaar zijn en bovendien actief zoeken naar werk (de laatste twee condities gelden in schooljaar 2000/'01 alleen voor hbo en wo). Anders dan bij de definitie van het CBS worden schoolverlaters die meer dan 12 uur per week werkzaam zijn, maar zichzelf in de eerste plaats als scholier of student beschouwen, hier niet tot de beroepsbevolking gerekend.

Het *bruto uurloon* is van toepassing op de baan waar men het hoogste aantal uren werkt. Dit is inclusief toeslagen voor ploegendienst, fooien, provisie en dergelijke, maar exclusief inkomen uit overwerk, vakantiegeld, 13de maand, uitkering en dergelijke.

Een *flexibele aanstelling* betreft een aanstelling als uitzendkracht, oproepkracht en dergelijke of een aanstelling in tijdelijke dienst (met een contract korter dan één jaar – in schooljaar 2000/'01 alleen voor hbo en wo).

De *aansluiting* tussen de verlaten opleiding en de uitgeoefende functie is bepaald door de feitelijk verlaten opleiding te vergelijken met het niveau en de richting van de opleiding die door de werkgever voor de uitgeoefende functie werd vereist.

Tabel 6.3.1
De arbeidsmarktpositie van gediplomeerde schoolverlaters

Schoolverlaters van:	1996/'97	1997/'98	1998/'99	1999/'00	2000/'01
	%				
Werkloosheid ¹⁾	3	2	3	3	3
Avo	2	2		5	7
Vbo	5	5	4	6	3
Bol niveau 1/2	5	1	4	7	8
Bol niveau 3/4	2	2	2	2	4
Bbl niveau 1/2		2	1	2	2
Bbl niveau 3/4		2	0	1	1
Hbo	3	3	3	3	3
Wo	3	2	2	3	3
Flexibele aanstelling ¹⁾	18	15	12	12	18
Avo	28	30		23	39
Vbo	23	18	11	17	24
Bol niveau 1/2	25	22	21	22	29
Bol niveau 3/4	19	19	16	13	22
Bbl niveau 1/2		11	6	9	15
Bbl niveau 3/4		7	5	6	5
Hbo	16	13	12	12	13
Wo	14	10	9	9	11
Baan minimaal op eigen opleidingsniveau ¹⁾	71	69	69	67	71
Avo	76	69		85	72
Vbo	79	73	69	77	86
Bol niveau 1/2	41	59	53	46	59
Bol niveau 3/4	75	74	79	71	69
Bbl niveau 1/2		44	43	49	58
Bbl niveau 3/4		55	59	54	68
Hbo	80	81	80	79	77
Wo	62	63	66	66	66
Baan in eigen of verwante opleidingsrichting ¹⁾	67	70	69	69	73
Avo					
Vbo	50	53	53	55	66
Bol niveau 1/2	45	56	55	54	60
Bol niveau 3/4	70	72	74	72	73
Bbl niveau 1/2		60	56	62	71
Bbl niveau 3/4		79	77	74	84
Hbo	77	77	77	76	78
Wo	72	71	71	71	73
	<i>euro</i>				
Bruto uurloon ¹⁾	8,40	9,08	9,30	9,65	9,40
Avo	4,60	5,65		5,25	5,70
Vbo	3,85	4,15	4,20	4,35	4,40
Bol niveau 1/2	5,65	6,10	6,15	7,10	6,80
Bol niveau 3/4	7,30	7,70	8,10	8,70	8,30
Bbl niveau 1/2		8,00	7,60	8,20	8,10
Bbl niveau 3/4		9,55	9,75	10,60	10,20
Hbo	10,20	10,90	11,40	11,60	11,91
Wo	11,90	12,05	13,25	13,30	13,80

¹⁾ Voor het schooljaar 1996/'97 exclusief bbl, voor schooljaar 1998/'99 exclusief avo.

Bron: ROA.

Tabel 6.3.2
Werkzame schoolverlaters secundair beroepsonderwijs over opleiding en werk, najaar 2002

	Aansluiting opleiding en werk is voldoende of goed	Tevreden of zeer tevreden over huidige functie	Zou de opleiding opnieuw volgen
	%		
Bol niveau 1/2 landbouw	90	68	65
Bol niveau 1/2 techniek	79	62	65
Bol niveau 1/2 economie	86	68	67
Bol niveau 1/2 gezondheidszorg	86	71	51
Bol niveau 3/4 landbouw	76	76	68
Bol niveau 3/4 techniek	79	75	83
Bol niveau 3/4 economie	82	74	71
Bol niveau 3/4 gezondheidszorg	81	81	74
Bol niveau 3/4 gedrag en maatschappij	81	76	79
Bbl niveau 1/2 landbouw	85	75	66
Bbl niveau 1/2 techniek	89	79	78
Bbl niveau 1/2 economie	87	70	66
Bbl niveau 1/2 gezondheidszorg	93	71	85
Bbl niveau 3/4 landbouw	89	68	82
Bbl niveau 3/4 techniek	88	71	84
Bbl niveau 3/4 economie	84	69	71
Bbl niveau 3/4 gezondheidszorg	88	75	84
Bbl niveau 3/4 gedrag en maatschappij	94	79	78

Bron: ROA.

6.4 Ongeveer 1,3 miljoen mensen doen aan volwassenonderwijs

Nederland wil graag horen tot de wereldtop van de kenniseconomie. Om deze ambitie waar te kunnen maken is voortdurende scholing van de beroepsbevolking nodig. Gemiddeld nam in 2002 van de totale Nederlandse bevolking tussen 15 en 65 jaar, die geen voltijdonderwijs volgt, bijna 14 procent deel aan opleidingen. Ongeveer 85 procent deed dat met het oog op werk. Daarom is het niet zo verwonderlijk dat de deelname van de werkzame beroepsbevolking twee keer zo groot is als die van de niet-beroepsbevolking van 15–64 jaar.

Het nieuwe leren

Beleidsmakers en politici hechten tegenwoordig bijzonder belang aan een goede deelname van de bevolking aan opleidingen en cursussen. Zo is er tijdens de Europese Raad in Lissabon (2000) afgesproken dat Europa over tien jaar 'de meest concurrerende en dynamische kenniseconomie van de wereld wil zijn die in staat is tot duurzame economische groei met meer en betere banen en een hechtere sociale samenhang'. Nederland heeft daarbij de ambitie tot de koplopers binnen Europa te behoren. In 2002 heeft de SER advies aan de regering uitgebracht over een leven lang leren in het rapport 'Het nieuwe leren'. De Nederlandse regering acht de implementatie van een effectieve strategie voor een leven lang leren voor en door (potentieel) werkenden noodzakelijk om te komen tot een goed opgeleide en breed inzetbare beroepsbevolking. Een dergelijke beroepsbevolking is nodig om voorop te lopen in Europa als kenniseconomie. Investeringen in een leven lang leren kunnen daaraan bijdragen door:

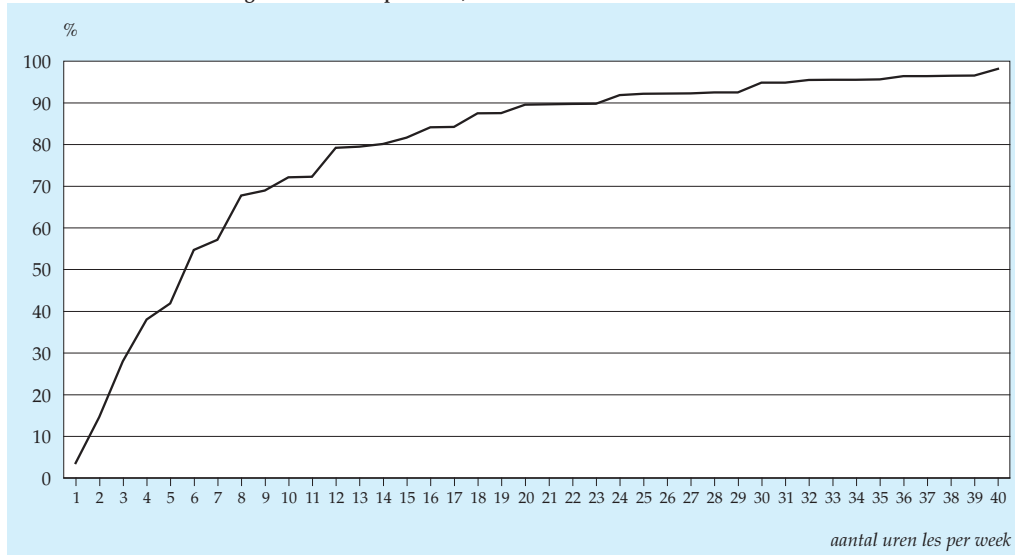
1. het upgraden van de beroepsbevolking om beter aan de eisen van de kenniseconomie en de verwachte structurele ontwikkelingen op de arbeidsmarkt te kunnen voldoen;
2. het onderhouden van menselijk kapitaal met het oog op het tegengaan van veroudering van kwalificaties;
3. reïntegratie op de arbeidsmarkt te bevorderen.

Deelname aan post-initieel onderwijs

Wat is momenteel de deelname aan opleidingen van de Nederlandse bevolking van 15–64 jaar die niet als scholier of student te boek staat? In 2002 volgde in de vier weken voor het moment van enquêtering 13,6 procent van de niet-studenten een opleiding. Dat komt overeen met 1,3 miljoen personen. Van de groep niet-studenten nam 7,4 procent deel aan een opleiding van zes maanden of meer en 6,2 procent aan een opleiding die korter dan zes maanden duurt.

De helft van de cursussen heeft een lesduur van meer dan 5 uur per week. Gemiddeld hebben de deelnemers 9 uur per week les. Voor de korte cursussen is die intensiteit 12 uur en voor de lange cursussen 8 uur. Het merendeel, 83 procent, van de cursussen is mondeling. De gemiddelde duur van de mondelinge cursussen bedraagt 9 uur per week, die van de schriftelijke cursussen 8 uur per week. De meest voorkomende intensiteit, bij 13 procent van de cursussen, is 3 uur per week.

6.4.1 Cumulatieve verdeling aantal lesuren per week, 2002

Bron: Enquête beroepsbevolking.

Het meest populair is economisch, administratief en commercieel onderwijs. Bijna 30 procent van de gevolgde cursussen valt onder deze studierichting. Ongeveer 12 procent van de cursussen heeft betrekking op management. Ook cursussen op het gebied van opleidingen voor onderwijzend personeel en humaniora trekken veel deelnemers (23 procent). Zo'n 8 procent van de opleidingen heeft Nederlands als onderwerp.

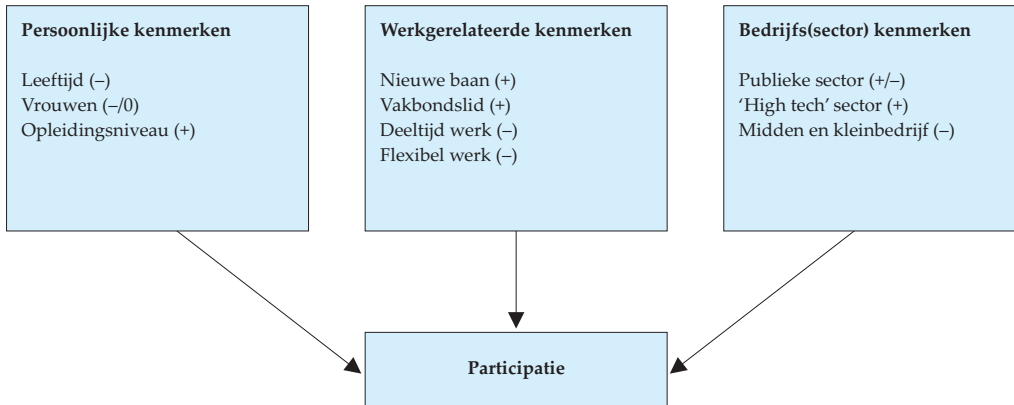
Eenderde van de gevolgde cursussen ligt op het niveau havo/mbo/vwo. Vlak daarna komen opleidingen van het niveau hbo (28 procent) en van het niveau mavo/vbo (27 procent). Ongeveer 10 procent van de cursussen is van academisch niveau.

Wie neemt er deel aan opleidingen?

A. de Grip van het Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt heeft in zijn inaugurele rede aan de Universiteit Maastricht een aantal verklaringen voor de deelname aan post-initieel onderwijs besproken. Deze kenmerken kunnen onderverdeeld worden in persoonlijke kenmerken, werkgerelateerde kenmerken en bedrijfskenmerken. De meeste van deze kenmerken komen in het verdere verloop van dit artikel aan de orde.

Schema

Verklaringen voor de deelname aan post-initiële opleidingen

Een - teken duidt op een negatieve relatie, bijvoorbeeld naarmate de leeftijd toeneemt, neemt de deelname af; een + teken duidt op een positieve relatie, bijvoorbeeld werknemers in een nieuwe baan doen meer aan opleidingen.

Bron: De Grip, A. Van tweedekansonderwijs naar een leven lang leren. De veranderende betekenis van post-initiële scholing. Inaugerale rede, Universiteit Maastricht, 2000.

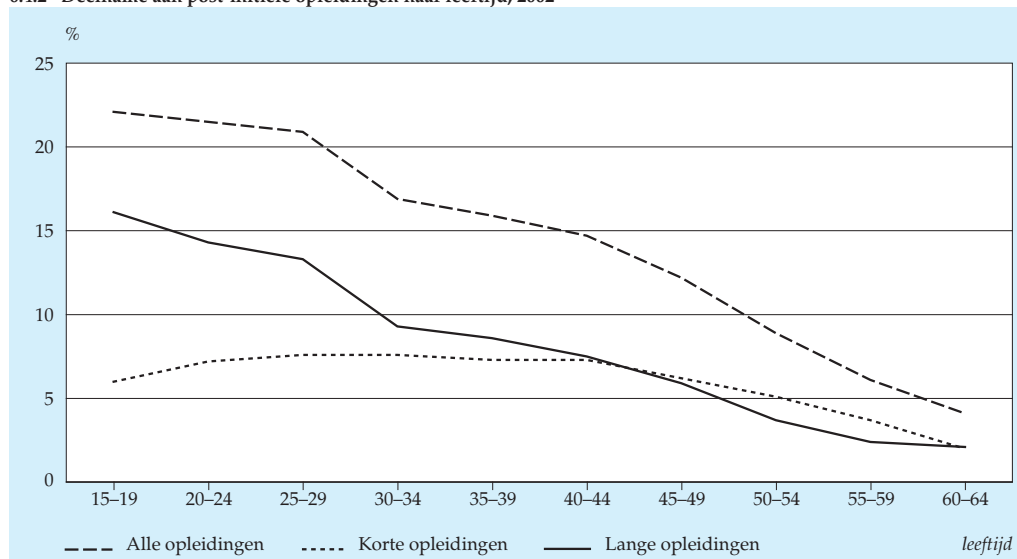
Hoe jonger, hoe hoger de deelname

Het verschil tussen de deelname van mannen en vrouwen aan opleidingen is in 2002 nagenoeg verdwenen. Ongeveer 13,7 procent van de mannen volgde een cursus tegenover 13,5 procent van de vrouwen. Twee jaar daarvoor was de verhouding nog 14,5 procent om 13,0 procent.

Tussen het volgen van opleidingen en leeftijd zit wel een duidelijke relatie. Naarmate personen ouder worden, nemen ze minder deel aan opleidingen. Dit geldt vooral voor de lange opleidingen. De deelname aan deze cursussen neemt het meest af na de 29 jaar. Voor korte opleidingen is het verschil in deelname tussen leeftijden veel geringer. Tot 30 jaar neemt de deelname licht toe en na de 45 neemt deze weer licht af.

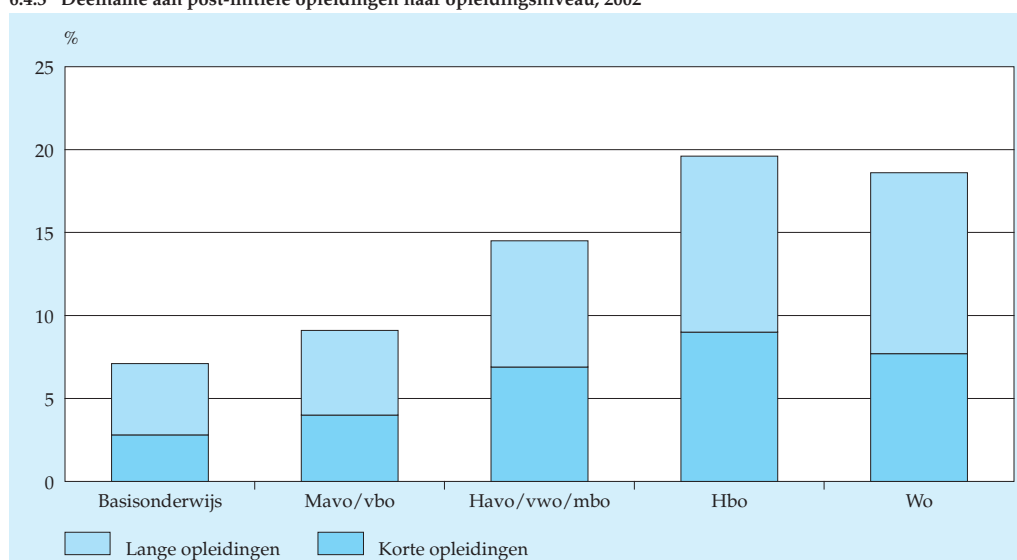
Het opleidingsniveau van de niet-studenten heeft ook een sterke relatie met de deelname aan cursussen. Naarmate het opleidingsniveau stijgt, neemt de deelname aan cursussen ook toe. Hierbij is er weinig verschil tussen korte en lange opleidingen. Wel is opvallend dat de deelname van hbo'ers aan korte opleidingen groter is dan die van wo'ers. Hierdoor ligt ook de totale deelname bij hbo'ers aan opleidingen iets hoger dan bij wo'ers.

6.4.2 Deelname aan post-initiële opleidingen naar leeftijd, 2002

Bron: Enquête beroepsbevolking.

6.4.3 Deelname aan post-initiële opleidingen naar opleidingsniveau, 2002

Bron: Enquête Beroepsbevolking.

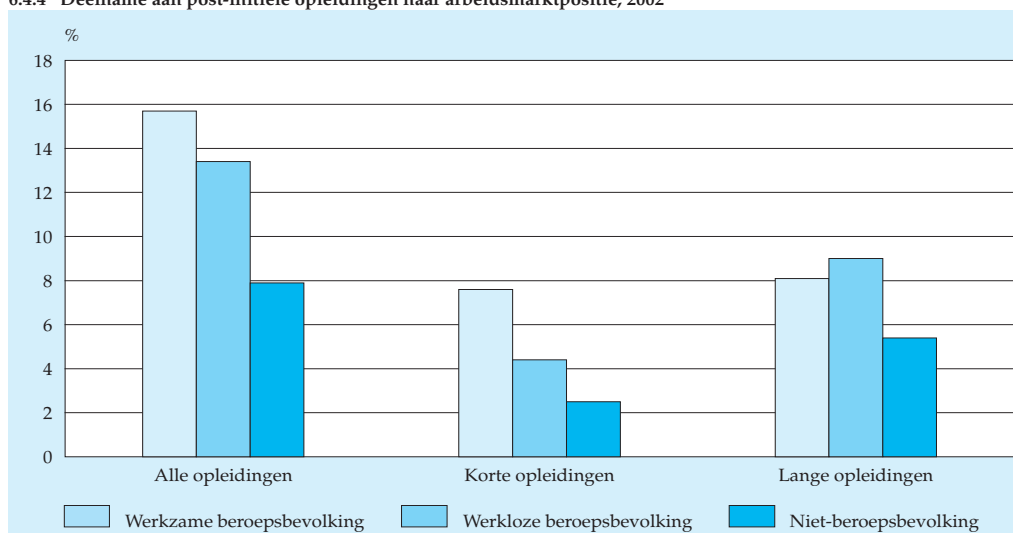
Motivatie voor opleiding vooral werkgerelateerd

Personen uit de beroepsbevolking volgen vaker een opleiding dan mensen die niet tot de beroepsbevolking horen. Van de werkzame beroepsbevolking deed in 2002 bijna 16 procent een opleiding, van de werkloze beroepsbevolking ruim 13 procent. Werklozen nemen echter wel meer deel aan lange opleidingen dan werkenden. Mensen met betaald werk doen daarentegen veel vaker een korte opleiding. In 2002 had 85 procent van de motivatie voor het volgen van een cursus te maken met het krijgen of verrichten van werk. Daarom is het ook niet zo vreemd dat de deelname van de werkzame beroepsbevolking twee keer zo hoog is als die van de niet-beroepsbevolking.

Bij de werkzame beroepsbevolking geldt dat de deelname aan opleidingen wordt beïnvloed door het aantal jaren dat personen in een baan werken. Naarmate dat korter is, nemen mensen vaker deel. Dat komt volledig voor rekening van de opleidingen van zes maanden of langer. Bij korte opleidingen is er nauwelijks verschil in deelname tussen mensen die al lang in een baan werken en zij die een nieuwe baan hebben. Na een diensttijd van tien jaar worden er meer korte dan lange opleidingen gedaan. Daarvoor hebben lange opleidingen de overhand.

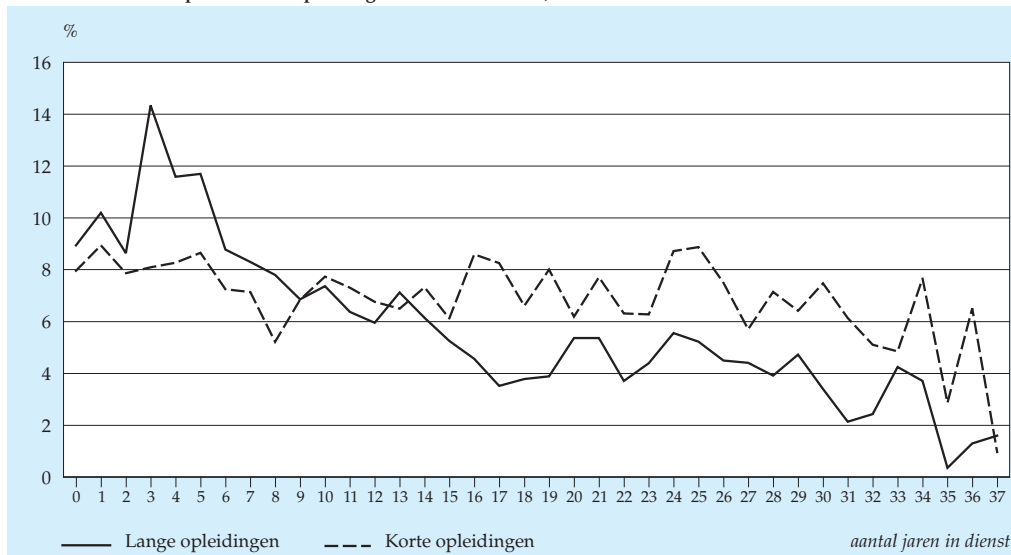
Flexwerkers nemen minder deel aan onderwijs dan mensen met een vast dienstverband. Flexwerkers zijn uitzendkrachten, invalkrachten, personen zonder vast

6.4.4 Deelname aan post-initiële opleidingen naar arbeidsmarktpositie, 2002

Bron: Enquête beroepsbevolking.

6.4.5 Deelname aan post-initiële opleidingen naar anciënniteit, 2002

Bron: Enquête beroepsbevolking.

dienstverband, en zonder vaste uren. En mensen met een eigen bedrijf, en de meewerkenden, doen veel minder aan opleidingen dan mensen in loondienst. Ten slotte blijkt dat de deelname aan opleidingen toeneemt naarmate de werkweek meer uren beslaat.

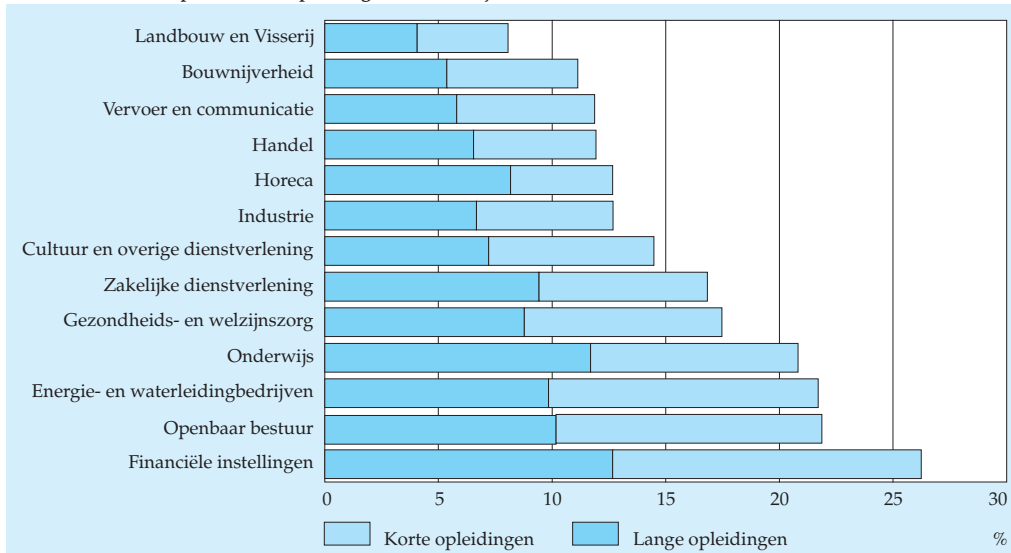
Bij financiële dienstverlening meeste cursussen

Er bestaat verschil in deelname aan onderwijs tussen bedrijfstakken. Het meest aan opleiding doen mensen werkzaam in de commerciële en niet-commerciële dienstverlening: de financiële dienstverlening, het openbaar bestuur en onderwijs. Ook in de energie- en waterleidingbedrijven nemen relatief veel werknemers deel aan cursussen. Werknemers in de landbouw en visserij, het vervoer, de horeca en de handel nemen het minst deel aan opleidingen. Het zijn vaak de bedrijfstakken waar veel hoger opgeleiden werken en/of hogere functies zijn waar het meest post-initiële opleidingen worden gevolgd.

De deelname aan post-initieel onderwijs is ook gerelateerd aan de bedrijfsgrootte. In bedrijven met minder dan tien werknemers neemt ruim 10 procent van de werknemers deel aan opleidingen. De deelname in bedrijven van honderd of meer werknemers is 18 procent.

6.4.6 Deelname aan post-initiële opleidingen naar bedrijfstak, 2002

Bron: Enquête beroepsbevolking.

Toelichting

In dit artikel is naast gegevens van het CBS gebruik gemaakt van:

- De Grip, A. Van tweedekansonderwijs naar een leven lang leren. De veranderende betekenis van post-initiële scholing. Inaugurele rede, Universiteit Maastricht, 2000.
- SER. Het nieuwe leren: advies voor een leven lang leren in de kenniseconomie, Den Haag, 2002.

De gepresenteerde cijfers over de deelname aan post-initieel onderwijs geven een beeld van de onderwijsdeelname over een periode van vier weken in het jaar. De gegevens zijn afkomstig uit de onderwijsmodule van de Enquête beroepsbevolking (EBB). Met de EBB worden gegevens over de arbeidsmarkt verzameld. Elke maand worden ruim 8 duizend huishoudens geïnterviewd. De onderwijsmodule over het actuele onderwijs, dat is het onderwijs dat nu gevolgd wordt, bestaat uit drie delen. Naast een basisvraagstelling worden er vragen gesteld over lange en korte opleidingen. Lange opleidingen duren langer dan zes maanden. Er wordt maar over één opleiding informatie gevraagd. Als er meerdere opleidingen worden gevolgd is dat die welke naar het oordeel van de respondent de belangrijkste is. Omdat er in de EBB naar alle opleidingen wordt gevraagd onafhankelijk van de institutionele structuur waarin deze gegeven wordt, door de overheid betaald of niet, regulier onderwijs of niet, is de EBB bij uitstek geschikt om de deelname aan post-initieel

onderwijs te meten. Voor de korte opleidingen (korter dan zes maanden) is niet alleen gevraagd naar de opleidingen die men op de dag van de enquête volgt, maar ook of men de afgelopen vier weken een opleiding heeft gevolgd. Het aantal mensen dat over het hele jaar gezien een korte opleiding heeft gevolgd, zal hoger zijn dan het aantal dat zo'n opleiding volgt in een periode van vier weken.

Post-initieel onderwijs is het onderwijs dat gevolgd wordt nadat men het initiële onderwijs heeft verlaten. Het gaat dus om personen die niet in de eerste plaats student of scholier zijn. Deze laatste groep is afgebakend als degenen die een opleiding van zes maanden of langer in voltijd volgen. Ook mensen die een stage lopen of werken in het kader van het leerlingwezen en korter dan drie jaar deze baan hebben, zijn gerekend tot de groep scholieren en studenten. De deelname wordt bepaald voor de 15–64-jarigen. Ouderen die op latere leeftijd voltijd zijn gaan studeren worden overigens tot de studenten gerekend.

Tot de beroepsbevolking behoren alle mensen die minstens twaalf uur per week werken (de werkzame beroepsbevolking), of minstens twaalf uur per week willen werken, daarvoor direct beschikbaar zijn en bovendien actief zoeken naar werk (de werkloze beroepsbevolking).

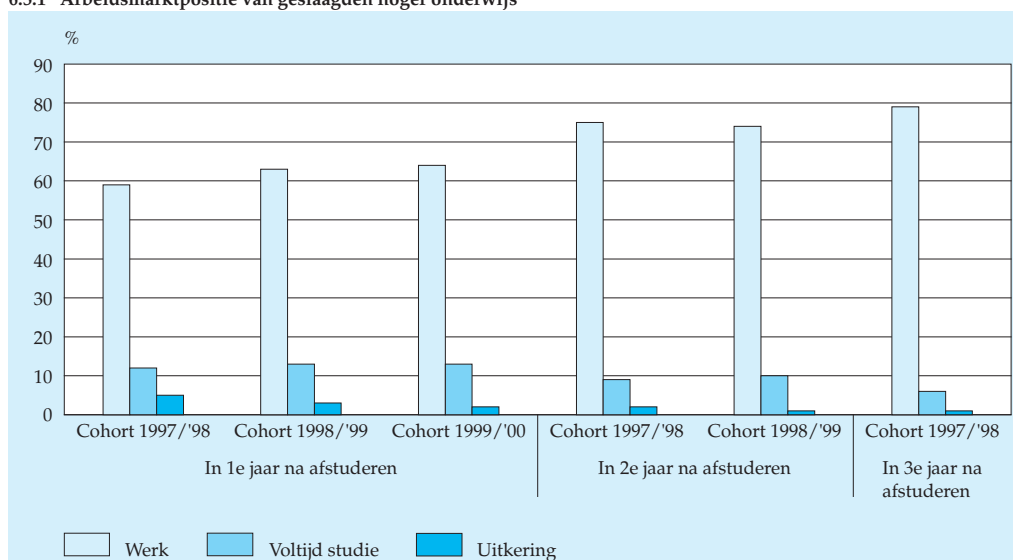
6.5 Arbeidsmarktpositie van geslaagden in het hoger onderwijs

Hoe snel stromen pas afgestudeerden van het hoger onderwijs door naar een betaalde baan? In het eerste jaar na het behalen van het diploma heeft gemiddeld ruim 60 procent van de geslaagden werk. In het derde jaar is dat percentage opgelopen naar 79. Het aandeel geslaagden met een baan is het hoogst bij de afgestudeerden van de onderwijsrichting pedagogie. Naarmate hbo'ers en academici jonger zijn, kiezen ze vaker voor doorleren. Slechts een klein gedeelte van de afgestudeerden belandt in de bijstand.

Inleiding

Om meer zicht te krijgen op de aansluiting tussen het hoger onderwijs en de arbeidsmarkt is onderzocht in welke arbeidsmarktpositie geslaagden van voltijdstudies aan hogescholen en universiteiten terechtkomen in de eerste jaren na afstuderen. Op basis van de studentenadministratie van de IB-Groep en het Sociaal Statistisch Bestand (SSB) van het CBS zijn drie cohorten geslaagden gevolgd. Het gaat om de geslaagden van de studiejaar 1997/'98 tot en met 1999/'00. Van elk cohort geslaagden is de arbeidsmarktpositie bepaald op een vast peilmoment in de jaren volgend op het laatste studiejaar. Van de geslaagden van 1997/'98 is de arbeidsmarktpositie vastgesteld op drie peilmomenten, van die van 1998/'99 op twee peilmomenten en van het cohort 1999/'00 op één peilmoment. De drie cohorten bestaan ieder uit ruim 60 duizend afgestudeerden. Een cohort geslaagden bestaat voor tweederde uit hbo'ers en voor eenderde uit academici.

6.5.1 Arbeidsmarktpositie van geslaagden hoger onderwijs

Bron: Centraal register inschrijvingen hoger onderwijs (CRIHO); Sociaal Statistisch Bestand (SSB).

Zes van tien geslaagden werkt in eerste jaar na behalen diploma

Het aandeel werkenden verschilt niet zo veel tussen de drie cohorten. Gemiddeld heeft ruim 60 procent van de geslaagden in het eerste jaar na het behalen van het diploma een betaalde baan. De meesten werken in loondienst. Slechts 1 procent van de geslaagden is zelfstandige. In het tweede jaar loopt het percentage werkenden op tot ongeveer 75 procent. Het aantal zelfstandigen neemt toe tot bijna 2 procent. In het derde jaar na het diploma ten slotte werkt van het oudste cohort geslaagden 79 procent. Het percentage zelfstandigen is in het derde jaar ruim 2 procent.

Van de geslaagden gaat 12 tot 13 procent na het behalen van het diploma verder met een andere voltijdstudie in het hoger onderwijs. In het tweede jaar na het diploma studeert nog ongeveer 10 procent van de geslaagden en in het derde jaar na afstuderen is dat teruggelopen tot 6 procent.

Weinig uitkeringsgerechtigden

Bij het aandeel uitkeringsgerechtigden zijn er wat meer verschillen tussen de cohorten. Zo is van het cohort 1997/'98 in het eerste jaar na het diploma 5 procent uitkeringsgerechtigd. Van het cohort 1998/'99 is dat 3 procent en van het cohort 1999/'00 nog maar 2 procent. Deze verschillen kunnen terug te voeren zijn op een almaar krappere wordende arbeidsmarkt rond de eeuwwisseling. In het tweede en derde jaar na het diploma loopt het aandeel geslaagden in een uitkeringssituatie terug tot 1 procent. Bijna alle uitkeringsgerechtigden zitten in de bijstand (ABW). Het aandeel geslaagden dat een uitkering ontvangt wegens arbeidsongeschiktheid (AO) of werkloosheid (WW) is nagenoeg nul.

Arbeidsmarktpositie onbekend

Van de geslaagden in het hoger onderwijs verblijft 1 à 2 procent in de jaren na het behalen van het diploma niet meer in Nederland. Zij zijn wegens emigratie of sterfte bij de gemeentelijke basisadministratie persoonsgegevens (GBA) uitgeschreven of anderszins uit de GBA verdwenen.

Er is een groep afgestudeerden waarvan de arbeidsmarktpositie niet kon worden vastgesteld. Deze personen zijn met de gebruikte methode niet terug te vinden in de registraties. Het gaat voor de drie cohorten om ongeveer 20 procent van de geslaagden in het eerste jaar na het diploma en ruim 10 procent op de volgende peilmomenten. Het is zeer waarschijnlijk dat een deel van de groep niet-geregistreerden wel werkt. Uit de Enquête beroepsbevolking (EBB) van het CBS blijkt dat de gemiddelde baanzoekduur van geslaagde hbo'ers en academici aan het eind van de jaren negentig minder was dan vier maanden.

Hoe jonger de geslaagden, hoe vaker ze doorleren

Jongere en oudere geslaagden verschillen in arbeidsmarktpositie. Hoe jonger de geslaagden zijn op het moment van het behalen van het diploma, hoe vaker zij ver-

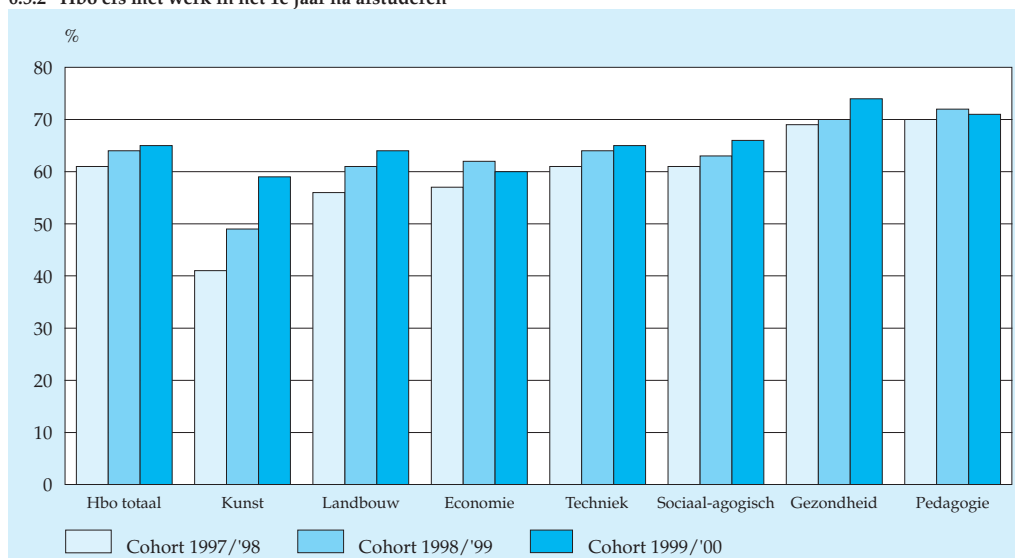
der studeren. En dat betekent ook dat jonge geslaagden minder vaak werken of een uitkering ontvangen in de eerste jaren na het afstuderen. Hierbij dient wel te worden opgemerkt dat de groep jonge geslaagden, ongeveer tot en met 25 jaar, voornamelijk bestaat uit hbo'ers. De groep afgestudeerden ouder dan 25 jaar bestaat voor meer dan de helft uit academici. Vaststellen in hoeverre het kiezen voor verder leren afhangt van leeftijd of opleidingsniveau valt buiten het blikveld van dit onderzoek.

Studenten in onderwijssector snel aan het werk

In het eerste jaar na het behalen van het diploma zijn er naar verhouding ongeveer 4 à 5 procent meer hbo'ers aan het werk dan academici. Van de academici uit de verschillende cohorten werkt 56 tot 61 procent in het eerste jaar, tegenover 61 tot 65 procent van de hbo'ers. Bij geslaagden uit de onderwijssector (pedagogiek) liggen deze percentages beduidend hoger, ruim 70 procent bij de hbo'ers en ongeveer 80 procent bij de academici. Ook hbo'ers die een opleiding gezondheid hebben afgerond zijn vaak al binnen een jaar aan het werk.

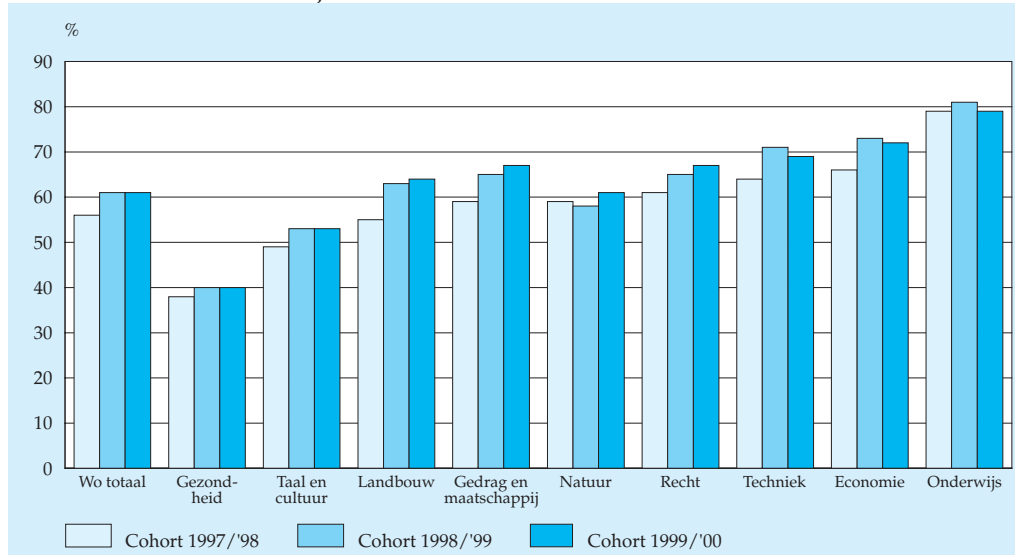
Het aandeel geslaagden met werk in het eerste jaar na afstuderen is laag onder academici uit de sector taal en cultuur. Dat geldt in principe in nog sterkere mate voor de sector gezondheid. Hier is het echter vaak vanzelfsprekend om na het doctoraal diploma door te studeren. Afgestudeerde hbo'ers uit het kunstonderwijs zijn het minst vaak binnen een jaar aan het werk. De wo-sectoren landbouw, gedrag en maatschappij, taal en cultuur, en het kunstonderwijs op hbo-niveau hebben in het eerste jaar een relatief groot aandeel geslaagden met een uitkering.

6.5.2 Hbo'ers met werk in het 1e jaar na afstuderen

Bron: Centraal register inschrijvingen hoger onderwijs (CRIHO), Sociaal Statistisch Bestand (SSB).

6.5.3 Academici met werk in het 1e jaar na afstuderen

Bron: Centraal register inschrijvingen hoger onderwijs (CRIHO), Sociaal Statistisch Bestand (SSB).

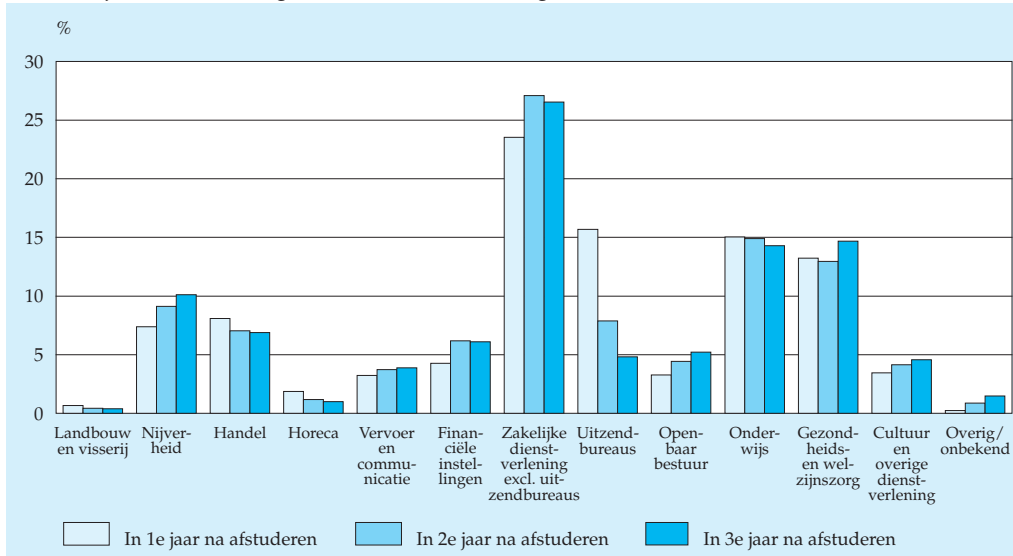
In het tweede en derde jaar na afstuderen lopen de aandelen werkenden van de verschillende onderwijsrichtingen op en kruipen ze wat meer naar elkaar toe. Ook dan doen academici uit de sectoren gezondheid en taal en cultuur het qua aandeel werkenden minder goed. In het derde jaar na het behalen van het diploma hebben de economen onder de academici het grootste aandeel werkenden. Bij de geslaagden van het hbo springen de economen er echter niet boven uit. Integendeel, ze doen het relatief slechter dan andere hbo'ers. Alleen het aandeel werkenden onder geslaagden van het hbo kunstonderwijs is nog kleiner.

Opvallend is het hoge percentage zelfstandigen onder hbo'ers met een diploma in het kunstonderwijs. In het derde jaar na afstuderen is bijna 20 procent van de hbo'ers uit een kunstrichting zelfstandige, tegenover gemiddeld slechts 2 procent van alle afgestudeerde hbo'ers en academici.

Veel hbo'ers en academici werken in zakelijke dienstverlening

Een groot deel van de afgestudeerde hbo'ers en academici met een baan is terechtgekomen in de zakelijke dienstverlening. In het eerste jaar na het behalen van het diploma vindt ruim 35 procent van de dan werkende hbo'ers en meer dan 40 procent van de academici een baan in de zakelijke dienstverlening. Die percentages zijn in het derde jaar afgenomen tot respectievelijk 29 en 36 procent. Binnen de zakelijke dienstverlening werken het eerste jaar na afstuderen veel gediplomeerden voor uitzendbureaus. In de jaren erna loopt dat aandeel behoorlijk terug.

6.5.4 Bedrijfstak/sector waar afgestudeerden (cohort 1997/'98) gaan werken

Bron: Centraal register inschrijvingen hoger onderwijs (CRIHO), Sociaal Statistisch Bestand (SSB).

Gemiddeld komt ongeveer 15 procent van de werkende afgestudeerden in het eerste jaar na het behalen van het diploma in het onderwijs terecht. Nog een kleine 15 procent gaat in de gezondheidszorg aan de slag. De nijverheid (delfstoffenwinning, industrie, nutsbedrijven en bouw) en de handel nemen ieder in het eerste jaar 7 à 8 procent van de geslaagden op. De overige bedrijfstakken nemen allemaal minder dan 5 procent van de geslaagden op. In het tweede en derde jaar na afstuderen verandert er niet veel in de verdeling over de bedrijfstakken. Bijna alle bedrijfstakken profiteren van de leegloop van de uitzendbureaus.

Geslaagden uit onderwijs en gezondheid vaak aan de slag in eigen vakgebied

Zoals te verwachten, door de personeelstekorten en de specifieke opleidingsrichting, komen hbo'ers en academici uit de sectoren gezondheid en onderwijs meestal ook in de gezondheidszorg en het onderwijs aan de slag. Werken in de nijverheid is onder hbo'ers en academici uit de sector techniek populairder dan onder andere hoger opgeleiden. Ook komt werken bij financiële instellingen het meest voor onder hbo'ers en academici uit de sector economie. Meesters in de rechten werken vaker dan andere hoger opgeleiden in het openbaar bestuur. Bijzonder is dat academici uit de sector natuur vaker dan andere hoger opgeleiden in de handel terechtkomen.

Toelichting

Het onderzoek is uitgevoerd op basis van administratieve registraties: het Centraal Register Inschrijvingen Hoger Onderwijs (CRIHO) en het Sociaal Statistisch Bestand (SSB). Het CRIHO is een studentenadministratie van de IB-Groep en bevat informatie over alle studenten in het reguliere, door de overheid bekostigde, hoger

onderwijs in Nederland. Het SSB is een koppelbestand van het CBS dat bestaat uit gegevens van de belastingdienst, de verzekerdenadministratie, uitvoeringsinstellingen voor werknemersverzekeringen, de gemeentelijke basisadministratie persoonsgegevens (GBA), salarisadministraties, de enquête werkgelegenheid en lonen (EWL), etc. Voor meer achtergronden over het SSB wordt verwezen naar Arts en Hoogteijling (2002).

Alleen geslaagden van voltijdstudies zijn in het onderzoek betrokken. Dit is de groep die voornamelijk bestaat uit jonge mensen die hun school- en studieperiode net hebben afgerond en daarmee aan het begin staan van hun carrière. Veel mensen die deeltijdstudies volgen zijn werkenden of uitkeringsgerechtigden die er een studie naast volgen. De geslaagden van deeltijdstudies zijn vooralsnog buiten beschouwing gelaten. Ook personen die duaalonderwijs (gecombineerd werken en leren) volgden zijn niet meegenomen.

Van 3 tot 5 procent van de cohorten geslaagden kan in dit onderzoek niets worden gezegd omdat zij geen of een ongeldig sofi-nummer hebben. Het sofi-nummer is nodig om de onderwijsgegevens aan de baan- en uitkeringsgegevens te kunnen koppelen. Onder hbo'ers zijn er twee keer zoveel personen zonder sofi-nummer dan onder academici. De percentages in dit artikel zijn steeds gebaseerd op de groep afgestudeerden met bekend sofi-nummer.

Geslacht en leeftijd zijn bepaald op basis van de informatie uit de GBA. De leeftijd van de geslaagden is bepaald als de leeftijd aan het eind van de maand waarin het diploma werd gehaald. Van personen die niet meer in de gemeentelijke basisadministratie (GBA) zijn opgenomen, is de aanname dat ze niet meer in Nederland verblijven of zijn gestorven.

Onder arbeidsmarktpositie wordt één van de volgende situaties verstaan:

- studerend in het hoger onderwijs (nieuwe studie of afronden tweede studie);
- werkend als werknemer of als zelfstandige;
- uitkeringsgerechtigd, i.c. bijstand (ABW), arbeidsongeschiktheid (AO i.c. WAO, WAZ of WAJONG) of werkloosheid (WW).

Wanneer een persoon op een peilmoment, 1 oktober van het meetjaar, meer dan één arbeidsmarktpositie bezet, dan is een keuze gemaakt op basis van de volgorde:

1. voltijd studie hoger onderwijs;
2. werknemersbaan, zelfstandig beroep, ABW-, AO-, of WW-uitkering waarin het hoogste jaarinkomen werd bekomen;
3. recht op uitkering maar geen inkomen daaruit;
4. deeltijd of duale studie hoger onderwijs;
5. niet meer in Nederland in de GBA ingeschreven (sterfte, emigratie);
6. komt niet voor in de registraties / onbekend.

Het is niet per definitie zo dat personen die niet in de registraties zijn teruggevonden geen studie, werk of uitkering hebben. Een gedeelte van deze niet geregistreerde personen zal inderdaad vakantie houden of net op het peilmoment even niets doen. Maar er kan bijvoorbeeld ook sprake zijn van administratieve onvolledigheid of van een anderssoortige uitkering (ziektewet, nabestaanden, wezen, e.a.). Ook zwartwerkers en huisvrouwen en -mannen zullen een deel van deze groep vormen. Op basis van het CRIHO is vast te stellen dat deze personen niet meer studeren in het bekostigde hoger onderwijs. Daarmee blijft wel nog de mogelijkheid open dat zij verder studeren aan een niet-bekostigde onderwijsinstelling.

Het onderzoek werd uitgevoerd in het kader van het strategisch project Sociale dynamiek en arbeidsmarkt van het CBS.

In dit artikel is gebruikt gemaakt van:

Arts, C.H. en E.M.J. Hoogteijling, 2002. Het Sociaal Statistisch Bestand 1998 en 1999. Sociaal-economische maandstatistiek, december 2002. Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen, pp. 13-21.

Tabel 6.5.1
Arbeidsmarktpositie van hbo'ers en academici

	Geslaagden 1997/'98			Geslaagden 1998/'99			Geslaagden 1999/'00		
	totaal	hbo	wo	totaal	hbo	wo	totaal	hbo	wo
	<i>x 1 000</i>								
Totaal	63,2	41,3	21,9	61,7	41,4	20,3	61,8	42,3	19,5
Onbekend (geen sofi)	1,9	1,5	0,4	2,4	1,9	0,4	3,0	2,4	0,6
Bekend	61,3	39,8	21,5	59,4	39,5	19,8	58,9	39,9	18,9
w.v.	<i>% van bekend</i>								
Werk									
In 1e jaar ¹⁾	59	61	56	63	64	61	64	65	61
In 2e jaar	75	75	73	74	74	74	.	.	.
In 3e jaar	79	79	78	.	.	.	.	.	.
w.v.									
Werknemer									
In 1e jaar	58	60	55	62	63	60	63	64	60
In 2e jaar	73	74	71	73	73	72	.	.	.
In 3e jaar	77	77	76	.	.	.	.	.	.
Zelfstandige									
In 1e jaar	1	1	1	1	1	1	1	1	1
In 2e jaar	2	2	2	2	2	2	.	.	.
In 3e jaar	2	2	2	.	.	.	.	.	.
Uitkering									
In 1e jaar	5	4	7	3	2	4	2	1	2
In 2e jaar	2	2	2	1	1	2	.	.	.
In 3e jaar	1	1	1	.	.	.	.	.	.
w.o.									
Bijstanduitkering									
In 1e jaar	5	4	7	2	2	4	1	1	2
In 2e jaar	1	1	2	1	1	1	.	.	.
In 3e jaar	1	1	1	.	.	.	.	.	.
Studie hoger onderwijs									
In 1e jaar	12	13	11	13	15	10	13	14	12
In 2e jaar	9	10	9	10	12	7	.	.	.
In 3e jaar	6	8	4	.	.	.	.	.	.
w.o.									
Voltijd studie									
In 1e jaar	12	13	11	13	14	10	13	13	12
In 2e jaar	9	9	8	10	11	7	.	.	.
In 3e jaar	6	7	4	.	.	.	.	.	.
Geen registratie ²⁾									
In 1e jaar	22	21	24	20	18	23	21	19	24
In 2e jaar	13	12	14	13	12	15	.	.	.
In 3e jaar	12	10	14	.	.	.	.	.	.
Niet meer in GBA ³⁾									
In 1e jaar	1	1	2	1	1	1	1	1	1
In 2e jaar	2	1	2	1	1	2	.	.	.
In 3e jaar	2	2	3	.	.	.	.	.	.

¹⁾ Op peildatum in het 1e jaar na afstuderen.

²⁾ Niet teruggevonden in de gebruikte registraties CRIHO en SSB.

³⁾ Gemeentelijke basisadministratie persoonsgegevens (GBA).

Bron: Centraal register inschrijvingen hoger onderwijs (CRIHO); Sociaal Statistisch Bestand (SSB).

Tabel 6.5.2.a
Arbeidsmarktpositie van hbo'ers en academici (cohort 1997/98) in het 1e jaar na afstuderen

	Totaal geslaagden	w.v. arbeidsmarktpositie in 1e jaar na afstuderen								
		werk	w.v. werk- nemer	zelf- standige	uit- kering	w.o. bijstand- uitkering	studie hoger onder- wijs	w.o. voltijd studie	geen registra- tie ¹⁾	niet meer in GBA ²⁾
	x 1 000	%								
Totaal	63,2	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Onbekend (geen sofi)	1,9	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Bekend	61,3	59	58	1	5	5	12	12	22	1
w.v.										
Geslacht										
Mannen	29,2	59	58	2	5	5	12	11	23	1
Vrouwen	32,1	59	59	1	5	5	13	13	21	1
Leeftijd ³⁾										
20 jaar en jonger	0,5	55	54	0	2	2	31	31	12	1
21	3,7	56	56	0	2	2	27	27	15	0
22	8,8	57	56	0	2	2	23	22	18	1
23	12,8	60	59	1	4	4	15	15	20	1
24	11,8	60	59	1	5	5	10	10	24	1
25	9,0	60	59	1	6	6	7	7	25	1
26	6,1	60	59	2	7	7	5	5	26	1
27	3,6	62	59	2	8	8	4	4	24	1
28	1,9	63	61	2	9	8	3	3	23	2
29	1,0	57	54	3	8	7	6	6	26	2
30 jaar en ouder	2,0	60	56	3	9	6	5	5	24	2
Leeftijd onbekend	0,1	64	62	2	6	4	9	9	17	4
Diplomarichting ⁴⁾										
Hbo totaal	39,8	61	60	1	4	4	13	13	21	1
w.v.										
Landbouw	1,3	56	54	3	4	4	12	12	27	1
Techniek	9,2	61	60	1	2	2	13	12	23	1
Gezondheid	3,4	69	68	1	3	3	8	8	19	1
Economie	11,1	57	56	1	3	2	15	14	25	1
Sociaal-agogisch	5,0	61	61	0	6	6	12	12	20	0
Kunst	1,7	41	34	7	18	17	16	16	25	1
Pedagogie	7,5	70	70	0	3	3	14	14	12	1
Onbekend hbo	0,7	55	52	4	7	6	15	14	22	1
Wo totaal	21,5	56	55	1	7	7	11	11	24	2
w.v.										
Landbouw	0,6	55	54	1	18	18	1	1	23	3
Natuur	1,7	59	58	0	7	7	12	12	20	2
Techniek	2,8	64	62	1	8	8	1	1	25	2
Gezondheid	3,7	38	35	2	2	2	41	41	18	1
Economie	3,3	66	66	1	5	4	2	2	26	1
Recht	2,5	61	60	1	7	6	4	4	27	1
Gedrag en maatschappij	3,7	59	58	1	11	11	3	3	26	1
Taal en cultuur	2,7	49	48	1	11	10	10	10	28	2
Onderwijs	0,4	79	78	1	4	4	1	1	14	1

¹⁾ Niet teruggevonden in de gebruikte registraties CRIHO en SSB.

²⁾ Gemeentelijke basisadministratie persoonsgegevens (GBA).

³⁾ Leeftijd op moment van afstuderen.

⁴⁾ Onderwijssector waarin het diploma behaald werd.

Bron: Centraal register inschrijvingen hoger onderwijs (CRIHO); Sociaal Statistisch Bestand (SSB).

Tabel 6.5.2.b
Arbeidsmarktpositie van hbo'ers en academici (cohort 1997/98) in het 2e jaar na afstuderen

	Totaal geslaag- den	w.v. arbeidsmarktpositie in 2e jaar na afstuderen								
		werk	w.v. werk- nemer		uit- kering	w.o. bijstand- uitkering	studie hoger onder- wijs	w.o. voltijd studie	geen registra- tie ¹⁾	niet meer in GBA ²⁾
	x 1 000	%								
Totaal	63,2	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Onbekend (geen sofi)	1,9	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Bekend	61,3	75	73	2	2	1	9	9	13	2
w.v.										
Geslacht										
Mannen	29,2	76	74	2	2	1	9	9	12	2
Vrouwen	32,1	73	72	1	2	2	10	9	13	1
Leeftijd ³⁾										
20 jaar en jonger	0,5	66	66	0	1	1	25	24	7	1
21	3,7	69	68	1	1	1	20	20	9	1
22	8,8	70	69	1	1	1	17	17	11	1
23	12,8	74	73	1	2	1	11	11	12	1
24	11,8	76	75	1	2	1	7	7	13	2
25	9,0	78	76	2	2	2	5	5	13	2
26	6,1	77	75	2	3	2	4	3	15	2
27	3,6	77	73	3	4	2	3	3	15	2
28	1,9	77	74	3	3	2	2	2	14	3
29	1,0	72	68	4	4	3	5	5	16	3
30 jaar en ouder	2,0	70	65	5	5	3	4	4	18	3
Leeftijd onbekend	0,1	79	74	4	1	1	7	7	10	3
Diplomarichting ⁴⁾										
Hbo totaal	39,8	75	74	2	2	1	10	9	12	1
w.v.										
Landbouw	1,3	76	72	4	2	1	6	5	14	2
Techniek	9,2	78	77	1	1	0	8	8	12	1
Gezondheid	3,4	76	74	2	1	1	7	7	13	2
Economie	11,1	73	72	1	1	1	12	12	12	2
Sociaal-agogisch	5,0	74	74	0	3	2	9	9	13	1
Kunst	1,7	59	44	15	9	8	13	13	17	2
Pedagogie	7,5	81	81	1	2	1	8	8	8	1
Onbekend hbo	0,7	72	65	6	4	3	12	12	11	2
Wo totaal	21,5	73	71	2	2	2	9	8	14	2
w.v.										
Landbouw	0,6	75	74	2	5	4	1	1	15	4
Natuur	1,7	77	76	1	2	2	6	6	11	3
Techniek	2,8	82	80	1	1	1	1	1	12	4
Gezondheid	3,7	45	40	5	1	1	37	37	16	1
Economie	3,3	85	85	1	1	1	1	1	10	2
Recht	2,5	83	82	1	2	1	2	2	12	1
Gedrag en maatschappij	3,7	77	76	1	5	3	2	2	15	1
Taal en cultuur	2,7	66	64	2	5	4	5	4	21	3
Onderwijs	0,4	85	85	-	1	1	0	0	13	1

¹⁾ Niet teruggevonden in de gebruikte registraties CRIHO en SSB.

²⁾ Gemeentelijke basisadministratie persoonsgegevens (GBA).

³⁾ Leeftijd op moment van afstuderen.

⁴⁾ Onderwijssector waarin het diploma behaald werd.

Bron: Centraal register inschrijvingen hoger onderwijs (CRIHO), Sociaal Statistisch Bestand (SSB).

Tabel 6.5.2.c
Arbeidsmarktpositie van hbo'ers en academici (cohort 1997/98) in het 3e jaar na afstuderen

	Totaal geslaag- den	w.v. arbeidsmarktpositie in 3e jaar na afstuderen								
		werk	w.v. werk- nemer	zelf- standige	uit- kering	w.o. bijstand- uitkering	studie hoger onder- wijs	w.o. voltijd studie	geen registra- tie ¹⁾	niet meer in GBA ²⁾
	x 1 000	%								
Totaal	63,2	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Onbekend (geen sofi)	1,9	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Bekend	61,3	79	77	2	1	1	6	6	12	2
w.v.										
Geslacht										
Mannen	29,2	80	77	3	1	0	6	6	11	2
Vrouwen	32,1	78	76	2	1	1	7	6	13	2
Leeftijd ³⁾										
20 jaar en jonger	0,5	70	69	2	0	0	19	18	10	1
21	3,7	73	71	1	0	0	17	16	9	1
22	8,8	76	74	1	1	0	13	12	10	1
23	12,8	79	78	2	1	0	8	7	11	2
24	11,8	81	79	2	1	0	5	4	11	2
25	9,0	82	79	2	1	1	3	2	12	2
26	6,1	81	78	3	1	1	2	2	14	2
27	3,6	80	76	4	2	1	2	2	14	3
28	1,9	80	76	4	2	1	1	1	13	3
29	1,0	76	71	5	2	1	2	2	16	4
30 jaar en ouder	2,0	73	68	5	4	2	2	2	17	4
Leeftijd onbekend	0,1	76	70	5	1	-	4	4	15	4
Diplomarichting ⁴⁾										
Hbo totaal	39,8	79	77	2	1	1	8	7	10	2
w.v.										
Landbouw	1,3	80	75	5	1	0	4	3	14	2
Techniek	9,2	81	80	1	1	0	7	7	9	2
Gezondheid	3,4	81	78	3	1	0	6	6	10	2
Economie	11,1	76	75	1	1	0	10	9	12	2
Sociaal-agogisch	5,0	81	80	1	2	1	7	7	10	1
Kunst	1,7	71	52	19	4	3	7	7	15	4
Pedagogie	7,5	83	82	1	1	1	6	6	9	1
Onbekend hbo	0,7	75	69	6	2	1	8	8	13	2
Wo totaal	21,5	78	76	2	1	1	4	4	14	3
w.v.										
Landbouw	0,6	77	75	1	2	1	1	1	16	4
Natuur	1,7	80	79	1	1	1	2	2	13	4
Techniek	2,8	83	81	2	1	0	1	1	11	5
Gezondheid	3,7	64	59	5	1	0	16	16	17	2
Economie	3,3	86	85	1	1	0	1	1	10	3
Recht	2,5	85	84	1	1	0	2	1	11	1
Gedrag en maatschappij	3,7	82	80	2	2	1	1	1	14	2
Taal en cultuur	2,7	69	66	2	3	2	3	2	22	4
Onderwijs	0,4	83	83	0	1	0	1	1	13	2

¹⁾ Niet teruggevonden in de gebruikte registraties CRIHO en SSB.

²⁾ Gemeentelijke basisadministratie persoonsgegevens (GBA).

³⁾ Leeftijd op moment van afstuderen.

⁴⁾ Onderwijssector waarin het diploma behaald werd.

Bron: Centraal register inschrijvingen hoger onderwijs (CRIHO); Sociaal Statistisch Bestand (SSB).

Tabel 6.5.3
Bedrijfstak/sector waar afgestudeerden (cohort 1997/98) gaan werken, naar diplomarichting¹⁾

	Land- bouw en vis- serij	Nijver- heid	Han- del	Hore- ca	Ver- voer en com- muni- catie	Finan- ciële instel- lingen	Zake- lijke dienst- ver- lening	Uit- zend- bu- reaus	Open- baar be- stuur	On- der- wijs	Ge- zond- heids- en wel- zijns- zorg	Cul- tuur en ove- rige dienst- ver- lening	Overig en onbe- kend
%													
In 1e jaar na afstuderen													
Totaal bekend w.v.	1	7	8	2	3	4	24	16	3	15	13	3	0
Hbo totaal	1	8	9	2	3	4	21	16	2	17	14	3	0
Landbouw	14	11	9	1	2	3	25	21	4	5	1	4	0
Techniek	1	22	11	1	5	1	38	12	2	2	3	1	0
Gezondheid	0	1	4	1	1	0	3	15	1	2	71	2	0
Economie	1	6	12	4	5	12	31	22	2	1	1	3	0
Sociaal-agogisch	0	2	7	3	2	1	9	26	2	2	43	2	0
Kunst	0	5	13	5	3	1	22	18	3	2	3	23	2
Pedagogie	0	1	6	2	1	1	4	7	3	69	2	3	0
Onbekend hbo	1	14	9	2	3	1	23	12	2	21	5	8	1
Wo totaal	0	6	6	1	3	5	29	15	5	12	12	4	0
Landbouw	5	9	5	–	2	2	25	25	5	13	3	7	–
Natuur	0	3	15	1	2	2	25	13	2	20	6	11	–
Techniek	0	20	4	0	4	2	43	8	3	13	1	1	0
Gezondheid	0	1	2	0	0	1	5	7	3	12	63	3	3
Economie	0	8	8	1	5	16	41	10	4	4	1	1	–
Recht	0	2	5	2	3	7	45	17	11	3	2	3	0
Gedrag en maatschappij	0	2	5	2	3	2	22	21	8	12	15	5	0
Taal en cultuur	0	5	9	2	4	3	20	29	4	12	4	8	0
Onderwijs	–	2	2	0	2	0	6	6	2	75	0	3	0
In 2e jaar na afstuderen													
Totaal bekend w.v.	0	9	7	1	4	6	27	8	4	15	13	4	1
Hbo totaal	1	10	8	2	4	6	23	9	3	16	14	4	1
Landbouw	11	14	9	1	1	5	30	10	8	4	1	5	1
Techniek	0	25	11	1	5	2	40	6	3	2	3	1	1
Gezondheid	0	1	4	1	1	1	3	6	1	2	77	3	1
Economie	0	9	12	3	7	16	34	11	3	1	1	3	1
Sociaal-agogisch	0	3	4	2	2	3	10	17	5	3	47	3	0
Kunst	1	6	9	5	2	1	29	13	2	3	2	25	5
Pedagogie	0	2	3	1	2	2	5	4	3	72	2	4	0
Onbekend hbo	–	19	6	1	3	1	24	8	3	18	6	10	2
Wo totaal	0	7	5	0	3	7	34	6	7	12	11	5	1
Landbouw	4	11	4	–	1	3	32	8	9	15	4	8	1
Natuur	–	5	15	0	2	3	28	5	3	23	5	10	0
Techniek	0	22	4	0	5	3	49	3	3	10	0	1	0
Gezondheid	–	1	2	0	0	1	6	3	5	10	59	9	6
Economie	0	9	8	0	6	20	44	3	4	3	1	1	0
Recht	–	2	2	0	2	10	55	6	16	3	1	3	1
Gedrag en maatschappij	0	4	4	0	4	4	27	11	11	13	17	6	1
Taal en cultuur	0	6	7	1	4	6	22	15	6	17	4	10	2
Onderwijs	–	2	2	1	2	0	7	4	3	72	2	3	1

Tabel 6.5.3 (slot)
Bedrijfstak/sector waar afgestudeerden (cohort 1997/98) gaan werken, naar diplomarichting¹⁾

	Land- bouw en vis- serij	Nijver- heid	Han- del	Hore- ca	Ver- voer en com- muni- catie	Finan- ciële instel- lingen	Zake- lijke dienst- ver- lening	Uit- zend- bu- reaus	Open- baar be- stuur	On- der- wijs	Ge- zond- heids- en wel- zijns- zorg	Cul- tuur en ove- rige dienst- ver- lening	Overig en onbe- kend
%													
In 3e jaar na afstuderen													
Totaal bekend w.v.	0	10	7	1	4	6	27	5	5	14	15	5	1
Hbo totaal	1	11	8	1	4	6	23	6	4	16	15	4	1
Landbouw	10	15	10	1	2	4	30	5	10	4	2	5	2
Techniek	0	29	11	0	6	2	39	3	3	2	3	1	1
Gezondheid	0	1	4	1	1	1	2	4	1	3	77	2	3
Economie	0	10	12	3	7	16	34	8	4	1	1	3	1
Sociaal-agogisch	0	4	4	1	3	2	12	11	6	3	50	3	1
Kunst	0	4	7	3	2	1	27	6	6	5	2	27	9
Pedagogie	0	2	3	1	2	2	6	3	3	71	2	4	1
Onbekend hbo	0	22	6	1	3	1	22	4	4	16	7	10	4
Wo totaal	0	8	5	0	4	7	32	4	8	11	14	6	2
Landbouw	4	10	5	0	1	3	33	6	9	15	5	8	1
Natuur	-	5	16	0	3	3	28	2	4	21	7	11	1
Techniek	0	24	4	0	4	3	48	1	3	10	1	1	1
Gezondheid	0	1	1	0	0	1	5	2	4	7	64	12	4
Economie	-	9	8	0	7	20	43	2	4	3	1	1	1
Recht	-	2	1	0	2	11	55	3	17	2	1	3	1
Gedrag en maatschappij	0	4	3	1	4	4	27	6	12	13	19	6	2
Taal en cultuur	0	8	7	1	4	6	23	8	8	19	4	11	2
Onderwijs	0	5	2	-	2	1	6	2	3	72	1	5	1

¹⁾ Onderwijssector waarin het diploma behaald werd.

Bron: Centraal register inschrijvingen hoger onderwijs (CRIHO); Sociaal Statistisch Bestand (SSB).

6.6 Vooral hoger opgeleiden en jongeren gebruiken internet

Ongeveer tweederde van de Nederlandse bevolking vanaf 12 jaar beschikte in 2002 thuis over toegang tot internet. Hoogopgeleiden en jongeren hebben niet alleen vaker thuis de mogelijkheid on line te gaan dan ouderen en laagopgeleiden, ze maken er ook meer gebruik van.

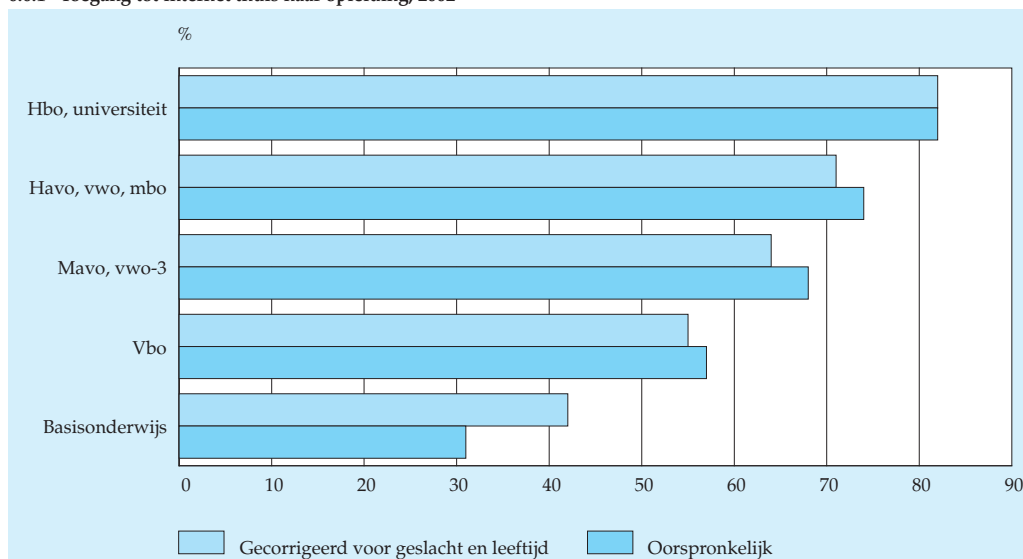
Bijna tweederde van de inwoners heeft thuis internet

In 2002 had 65 procent van de Nederlandse bevolking van 12 jaar en ouder thuis toegang tot internet. Ruim driekwart van de personen met internettoegang maakte hier minimaal een keer per maand gebruik van. Van alle personen van 12 jaar en ouder is de helft regelmatig thuis on line. Opleiding en leeftijd vertonen grote samenhang met het hebben en gebruiken van de internetaansluiting, geslacht is minder van belang.

Vooral hoger opgeleiden hebben thuis toegang tot de elektronische snelweg

Naarmate het opleidingsniveau stijgt, neemt het aandeel personen dat thuis toegang heeft tot het wereldwijde web toe. In 2002 bezat 31 procent van de personen met alleen basisonderwijs toegang tot internet. Bij mensen met een hbo- of wo-opleiding was dat 82 procent. Nu hangen leeftijd, geslacht en opleiding vaak met elkaar samen. Mannen zijn nog altijd hoger opgeleid dan vrouwen en jongeren hebben relatief vaker een hogere opleiding dan ouderen. Als de invloed van leeftijd en geslacht wordt geneutraliseerd, blijkt het opleidingsniveau nog altijd grote samenhang te vertonen met het bezit van een internetaansluiting. Wel wordt het verschil

6.6.1 Toegang tot internet thuis naar opleiding, 2002

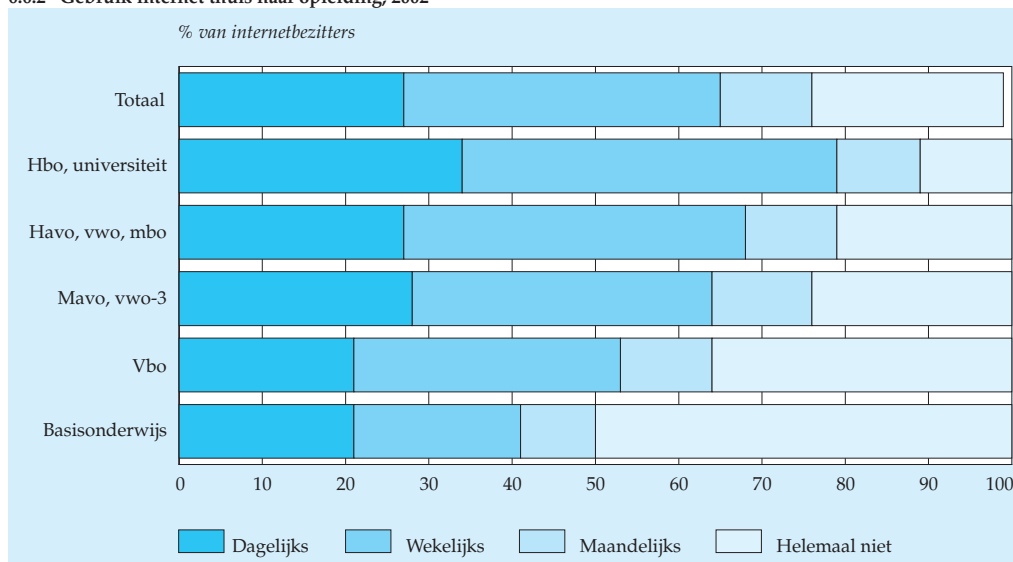
Bron: POLS.

tussen hoger en lager opgeleiden kleiner. Dat komt doordat onder de categorie personen met ten hoogste basisonderwijs relatief veel oudere vrouwen vallen.

Niet alleen hebben naar verhouding meer hoger dan lager opgeleiden thuis de beschikking over een internetaansluiting, ze maken er ook meer gebruik van. Van de personen met alleen basisonderwijs ging in 2002 de helft thuis daadwerkelijk on line. Bij hbo'ers en academici was dit percentage ongeveer 90. Net als bij het internetbezit blijft de samenhang tussen opleiding en het gebruik van internet overeind als wordt gecorrigeerd voor de effecten van leeftijd en geslacht. Wel worden ook hier de verschillen wat kleiner.

6.6.2 Gebruik internet thuis naar opleiding, 2002

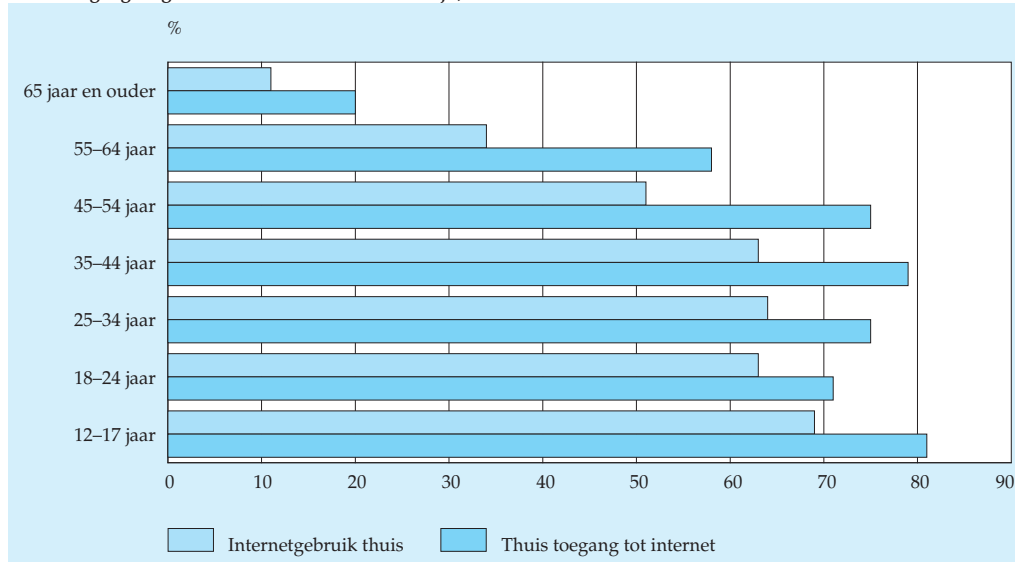

Bron: POLS.

Ook leeftijd speelt een grote rol bij gebruik van internet

Naast opleiding speelt leeftijd een grote rol bij het hebben en gebruiken van een internetaansluiting. Van de jongeren in de leeftijd 12–17 jaar kon in 2002 ruim 80 procent thuis internetten. Ongeveer 85 procent van deze groep jongeren deed dit minimaal een keer per maand. Bij mensen van 65 jaar en ouder had slechts een van de vijf thuis de mogelijkheid om internet te gebruiken. Van deze ouderen maakte een kleine meerderheid ook daadwerkelijk gebruik van de internetaansluiting.

6.6.3 Toegang en gebruik internet thuis naar leeftijd, 2002

Bron: POLS.

Technische toelichting

De gegevens zijn afkomstig uit het Permanent Onderzoek Leefsituatie (POLS), dat sinds 1997 continu wordt gehouden. POLS heeft als doel het op continue basis leveren van hoogwaardige en coherente informatie over de verschillende aspecten van de leefsituatie van de Nederlandse bevolking in particuliere huishoudens als geheel, maar ook voor afzonderlijke bevolkingsgroepen daarbinnen. De gepresenteerde gegevens hebben betrekking op personen vanaf 12 jaar. De gegevens zijn verzameld vanaf juli 2002 en zijn gebaseerd op een steekproef van circa 11 duizend personen. Gevraagd is of er in het huishouden van de respondent toegang tot internet aanwezig is. Zoals in ieder steekproefonderzoek hebben de uitkomsten een onnauwkeurigheidsmarge.

De gegevens over opleiding betreffen het voltooid of huidig opleidingsniveau. Dus als een persoon met een havo-diploma een hbo-opleiding volgt, is deze persoon gerekend tot de categorie hoger onderwijs.

Bij het vaststellen van de relatie tussen opleiding en het hebben en gebruiken van een internetaansluiting is gebruik gemaakt van multivariate analyses. Hierbij is het effect van opleiding gemeten, onafhankelijk van de effecten van leeftijd en geslacht.

De toegang tot internet verloopt voornamelijk via de pc, maar er zijn ook andere mogelijkheden, zoals bijvoorbeeld een mobiele telefoon.

Tabel 6.6.1
Toegang en gebruik internet thuis van personen 12 jaar en ouder, 2002

	Thuis toegang tot internet	Internetgebruik door personen met toegang
	%	
Totaal	65	77
Geslacht		
Mannen	69	83
Vrouwen	61	70
Opleidingsniveau ¹⁾		
Basisonderwijs	31	50
Vbo	57	64
Mavo, vwo-3	68	76
Havo, vwo, mbo	74	79
Hbo, universiteit	82	89
Leeftijd		
12-17 jaar	81	85
18-24 jaar	71	89
25-34 jaar	75	85
35-44 jaar	79	79
45-54 jaar	75	69
55-64 jaar	58	60
65 jaar en ouder	20	53

¹⁾ Voltooid of huidig (als huidig hoger is dan voltooid) opleidingsniveau.

Voor meer informatie . . .

Inlichtingenummers

Voor alle inlichtingen:

Tel.: 0900 0227 (€ 0,50 per minuut)

Fax: (045) 570 62 68

E-mail: infoservice@cbs.nl

Internet: <http://www.cbs.nl>

Te bestellen bij

Kluwer Klantenservice

Postbus 878

7400 AW DEVENTER

Tel.: (0570) 67 33 44

Fax: (0570) 69 15 55

E-mail: info@kluwer.nl